

17

Maciej Dębski

Wybrane metody pracy z bezdomnymi

Nowa Praca Socjalna

Maciej Dębski

Wybrane metody pracy z bezdomnymi

Warszawa 2014

Autor:

Maciej Dębski

Wydawca:

Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich
Aleje Jerozolimskie 65/79, 00-697 Warszawa
Tel.: 22 237 00 00, fax: 22 237 00 99
e-mail: sekretariat@crzl.gov.pl
www.crzl.gov.pl

Opracowanie merytoryczne, druk i dystrybucja serii publikacji na zlecenie CRZL:

WYG International Sp. z o.o.
ISBN 978-83-7951-301-7 (seria)
978-83-7951-318-5 (17)

Skład:

AgrafKa Sp. z o.o.

Publikacja bezpłatna

Nakład: 3000 egzemplarzy

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Słowo wstępne

Oddajemy do rąk Czytelników serię publikacji będących efektem pracy ekspertów i specjalistów z zakresu polityki społecznej, w szczególności pomocy społecznej. Celem niniejszej serii było przybliżenie najważniejszego dorobku teoretycznego i praktycznego państw Europy Zachodniej i USA w zakresie nowatorskich koncepcji i metod prowadzenia pracy socjalnej. Chodziło o przybliżenie nie tylko rozwiązań i teorii zupełnie nowych także w tamtych krajach, ale także i takich, które już zdążyły „okrzepnąć” i były poddawane wielostronnym ocenom, choć w naszym kraju wiele z nich wciąż pozostaje nieznanymi lub niedocenianymi. Część publikacji dotyczy nowych rozwiązań, co prawda już funkcjonujących w naszych realiach, jednak często realizowanych jedynie w ramach pojedynczych projektów, wartych jednak szerszego upowszechniania, adoptowania i testowania w polskich warunkach. Przykładem może tu być chociażby tworzenie sieci franszyzy społecznej czy asystentury dostępnej w różnych sferach życia osób z niepełnosprawnością.

Adresatami opracowań są przede wszystkim praktycy, działający w jednostkach pomocy społecznej i realizujący jej ustawowe cele. Szczególnie ważnymi odbiorcami są pracownicy socjalni, których chcemy wyposażać w nowe informacje oraz dostarczyć im wiedzy, która może zaowocować nowymi przedsięwzięciami, podejmowanymi przez nich w społecznościach lokalnych. Pracownicy socjalni w naszym kraju są bowiem grupą zawodową, której powierzono w ostatnich latach wiele zadań z zakresu pomocy społecznej, nie zawsze jednak wyposażając ich w odpowiednie i niezbędne do ich realizacji instrumenty. Najważniejszym zadaniem pracowników socjalnych jest wsparcie słabszych grup społecznych w pokonywaniu ich problemów: w wychodzeniu z ubóstwa, izolacji społecznej i nieporadności życiowej. Od sposobu zdefiniowania problemu, z którym boryka się człowiek – adresat przedsięwzięć podejmowanych w sferze pracy socjalnej, przyjętej wobec niego postawy (paternalistycznej bądź partnerskiej), dostrzegania całego kontekstu sytuacyjnego, często wiele zależy. Pracownik socjalny może w swojej pracy pełnić wiele ról - być coachem, doradcą, brokerem, pośrednikiem, mediatorem, negocjatorem bądź inicjatorem aktywności lokalnej. Aby unikać zrutynizowanego działania i jednocześnie zwiększać kompetencje zawodowe pracowników socjalnych potrzebna jest szeroka wiedza w zakresie różnorodności metod ich pracy, obowiązujących standardów, znaczenia tworzenia sieci wsparcia koleżeńskiego, eksperckiego, superwizyjnego – zarówno nieformalnego, jak i ujętego w zasady współpracy, które można i należy wypracowywać lokalnie, także z reprezentantami innych instytucji.

W jaki sposób pracownicy instytucji pomocy społecznej mogą zatem towarzyszyć swoim klientom, beneficjentom, podopiecznym? Jak mogą wspomagać proces ich powrotu do życia w rodzinie i społeczeństwie, nauczyć dbania o istotne relacje międzyludzkie, odpowiedzialności za własny los, pokonywania lęków związanych z podejmowaniem nowych zobowiązań, wskazywać drogi wyjścia z sytuacji kryzysowych? Która z ról, w danym czasie, będzie najodpowiedniejsza w tym konkretnym, indywidualnym przypadku? Ufamy, że na te i wiele innych pytań, pracownicy znajdą odpowiedzi w przekazanych im publikacjach.

W polityce społecznej, w tym pomocy społecznej, coraz częściej zwraca się uwagę na efektywność i racjonalność podejmowanych działań. Zawsze zbyt mała ilość dostępnych środków finansowych w stosunku do zwiększającej się wciąż skali potrzeb, wymusza szukanie i podejmowanie prób implementowania na grunt społeczny rozwiązań wcześniej kojarzonych głównie z biznesem, pochodzących z teorii zarządzania. Od pracownika socjalnego wymaga się umiejętności menadżerskich, jego zadaniem jest „zarządzanie przypadkiem”, „generowanie zmiany”. Wymaga się od niego znajomości instrumentów nowego zarządzania publicznego oraz rozumienia uwarunkowań decydujących o skuteczności ich stosowania, prowadzących do wpisywania się na trwałe w pejzaż lokalnych partnerstw publiczno – prywatnych.

Opublikowane opracowania mogą być wreszcie użytecznym narzędziem dla innych aktorów polityki społecznej: polityków wyznaczających jej instytucjonalne ramy, naukowców i badaczy spierających się o zasadność przyjmowania za obowiązujące takich, a nie innych paradygmatów, wyznaczających cele i sposoby ich realizacji, a także samych uczestników życia społecznego. Nie chodzi o to, aby działać „na rzecz” osób i grupy, czy „wobec” jakichś problemów, lecz „z” osobami i grupami, będącymi często niewykorzystanym potencjałem dla samych siebie i swoich środowisk. Przedstawiana Państwu „Nowa Praca Socjalna” ma szansę stać się źródłem inspiracji dla przedstawicieli wielu środowisk zaangażowanych w realizację zadań z zakresu pomocy społecznej.

Zachęcam do lektury.

dr hab. Olga Kowalczyk prof. UE
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Od Rady Redakcyjnej

Przedstawiamy Państwu ważną serię wydawniczą, która została zatytułowana jako „Nowa Praca Socjalna” wskazując na jej innowacyjny, często nowatorski charakter. Seria składa się z trzydziestu publikacji – dwudziestu przygotowanych przez wybitnych polskich ekspertów i praktyków, zajmujących się zagadnieniami pomocy społecznej i pracy socjalnej oraz dziesięciu, które zostały przetłumaczone z języka angielskiego i ukazują aktualny dyskurs międzynarodowy w omawianej problematyce.

Celem serii poświęconej nowym zagadnieniom lokalnej polityki społecznej, szczególnie w aspekcie systemu pomocy społecznej i pracy socjalnej, jest popularyzacja w Polsce nowych metod i instrumentów wsparcia społecznego oraz ukazanie aktualnych zagadnień instytucjonalno-organizacyjnych oraz prawnych, które kształtują ramy dla działań pracownika socjalnego i środowiskowego.

Treść publikacji niewątpliwie wzbogaca istniejący w Polsce dorobek intelektualny, zarówno naukowy jak i praktyczny, który musi być jednak stale uzupełniany przez nowości płynące z naszych doświadczeń 25 lat transformacji, ale także z rozwiązań, które sprawdziły się w krajach o rozwiniętych systemach zabezpieczenia społecznego. Aby właściwie ocenić w jakim miejscu rozwoju pracy socjalnej, czy szerzej pomocy społecznej, jesteśmy w Polsce, musimy mieć punkty odniesienia w innych państwach, które funkcjonują w różnych modelach polityki społecznej.

Wybór publikacji do druku miał charakter otwartego konkursu, do którego przystępowali eksperci z różnych środowisk akademickich oraz instytucji praktyki społecznej. Dziesięcioosobowa Rada Redakcyjna, składająca się z przedstawicieli nauki oraz instytucji pomocy społecznej, podczas swych posiedzeń oceniała merytoryczne uzasadnienie i cel pracy, strukturę książki oraz jej metodologię z bibliografią. Ważnym aspektem wyboru opracowań do publikacji była ich innowacyjność i nowatorskie podejście, chociaż nie oznacza to, że wszystkie książki prezentują tylko i wyłącznie nowe podejście do zagadnień pracy socjalnej. Siłą wsparcia społecznego jest także istniejąca tradycja i dorobek, który także docenialiśmy łącząc to co wartościowe z przeszłości z tym co konieczne w przyszłości. Daje się to szczególnie zauważyć w niektórych publikacjach, które wskazują na istniejący współcześnie renesans sprawdzonych idei, rozwiązań i metod.

Wszystkie publikacje wydane w ramach serii były recenzowane przez trzech niezależnych ekspertów – specjalistów z zakresu polityki społecznej, pomocy społecznej i/lub pracy socjalnej. Recenzenci byli wybrani przez Radę Redakcyjną w procedurze konkursowej – są to wybitni specjaliści z obszarów: nauki i praktyki, najczęściej dobrze znani w środowisku polityków społecznych. Nierzadko recenzje były bardzo wnikliwe i krytyczne, co skutkowało koniecznością dokonywania uzupełnień i poprawek. Kilka publikacji po recenzjach Rada Redakcyjna odrzuciła.

Wydaje się, że istotną wartością całej serii jest to, że z jednej strony ukazuje ona teoretyczne i praktyczne wątki pracy socjalnej z konkretnym typem klienta lub społecznością lokalną; a z drugiej, że prezentuje szersze powiązania pracy socjalnej z takimi zagadnieniami jak przedsiębiorczość społeczna, nowe zarządzanie publiczne i *governance* czy wreszcie ukazuje swe silne związki z koncepcją *empowerment*. Ukazanie międzynarodowych doświadczeń w realizacji pracy socjalnej jest dodatkowym „ładunkiem” intelektualnym, który poszerza naszą wiedzę o rozwiązaniach w innych *welfare states*.

Jako Rada Redakcyjna zachęcamy wszystkich pracowników systemu pomocy społecznej, w tym pracowników socjalnych, działaczy społecznych oraz decydentów do zapoznania się z treścią rekomendowanych przez nas i opublikowanych publikacji. Mamy nadzieję, że znajdziecie Państwo w części z nich inspirujące wątki teoretyczne i praktyczne, które przydadzą się Państwu w życiu zawodowym.

Życzymy miłej lektury!

dr hab. Mirosław Grewiński prof. WSP
Przewodniczący Rady Redakcyjnej

Rada Redakcyjna:

dr hab. Mirosław Grewiński, prof. WSP – Przewodniczący Rady Redakcyjnej – Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka w Warszawie

dr Ewa Flaszynska – Dyrektor Ośrodka Pomocy Społecznej Dzielnicy Bielany m. st. Warszawy

mgr Hanna Gumińska – Starszy Specjalista Pracy Socjalnej, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Słupsku

dr hab. Jolanta Grotowska-Leder, prof. UŁ – Wydział Ekonomiczno – Socjologiczny Uniwersytet Łódzki

mgr Barbara Kamińska-Skowronek – Kierownik Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Tyszowcach

prof. zw. dr hab. Janusz Kirenko – Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

mgr Danuta Koczkodaj – Starszy Specjalista Pracy Socjalnej, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Słupsku

mgr Krzysztof Kratofil – Starszy Specjalista Pracy Socjalnej, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tarnowskich Górach

dr hab. Jerzy Krzyszkowski, prof. UŁ – Wydział Ekonomiczno – Socjologiczny Uniwersytet Łódzki

dr Anna Zasada-Chorab – Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka Warszawa oddział Katowice i Kolegium Pracowników Służb Społecznych Czeladź

Zespół Projektu Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich:

dr Adam Krzyżanowski – Kierownik Projektu

mgr Andrzej Bogdański – Sekretarz Projektu

Dominika Szeląg – Ekspert ds. e-learningu

Zespół realizacyjny WYG International Sp. z o.o.:

mgr inż. Ewa Płodzień-Pałasz – Kierownik Projektu

dr Monika Miedzik – Ekspert merytoryczny

dr Jarosław Pichla – Ekspert merytoryczny

Nota o Autorze

Maciej Dębski – socjolog, adiunkt w Instytucie Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego, członek Oddziału Gdańskiego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego oraz International Society for the Sociology of Religion. Od 2003 roku ściśle współpracuje z Pomorskim Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności w Gdańsku przygotowując ekspertyzy badawcze z zakresu problematyki bezdomności. Do głównych zainteresowań badawczych należą socjologia religii, metodologia badań ilościowych oraz problematyka wykluczenia społecznego (w szczególności problematyka bezdomności). Redaktor bądź współredaktor publikacji poświęconych bezdomności (Dębski M., Retowski S. 2008, Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście. Gdańsk, Dębski M., Stachura K., 2008, Oblicza bezdomności. Gdańsk, Browarczyk Ł., Dębski M., Forum. O bezdomności bez lęku. Tom II, III. Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk, 2008, 2010, 2011, 2012, 2013) oraz przemocy w rodzinie (Dębski M., 2008, Przemoc w rodzinie, Między teorią a praktyką. Nowy Staw), autor raportów z badań socjodemograficznego portretu zbiorowości osób bezdomnych w województwie pomorskim pisanych w latach 2003, 2005, 2007 i 2010. Kierownik Zespołu Badawczego oraz badacz w grupie ds. streetworkingu w projekcie 1.18 „Tworzenie i rozwijanie standardów jakości usług pomocy i integracji społecznej” zadanie nr 4 – w zakresie standaryzacji pracy z bezdomnymi w tym: opracowanie modelu „Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności” (2010–2013), koordynator partnera UG w ramach projektu „Agenda Bezdomności – Standard Aktywnego Powrotu na Rynek Pracy (2005–2008).

Recenzenci publikacji:

dr hab. Krzysztof Czekał, prof. UP – Kierownik Katedry Socjologii Stosowanej i Dezorganizacji Społecznej IFiS Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

dr hab. Anna Kanios – Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

dr hab. Barbara Kromolnicka, prof. US – Kierownik Katedry Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Szczecińskiego

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE	3
OD RADY REDAKCYJNEJ	4
NOTA O AUTORZE	6
WSTĘP	9
Bibliografia	12
1. BEZDOMNOŚĆ JAKO PROBLEM SPOŁECZNY	13
1.1. Bezdomność w ujęciu teorii problemów społecznych	13
1.2. Definicje i typologie bezdomności	16
1.3. Demografia oraz geografia bezdomności	27
1.4. Przyczyny bezdomności	29
1.5. Problem bezdomności a proces stygmatyzacji i negatywnej stereotypizacji	35
1.6. Rola prowadzenia badań naukowych wśród osób bezdomnych, najważniejsze trudności w mierzeniu zjawiska	40
1.7. Skala zjawiska bezdomności w Polsce	43
Bibliografia	48
2. SYSTEM POMOCY OSOBOM BEZDOMNYM W POLSCE. WYBRANE ASPEKTY	55
2.1. Wady systemu pomocy osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością w Polsce	55
2.2. Standaryzacja pracy z osobami bezdomnymi – Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności	63
2.3. Ciągłość systemu wsparcia osób bezdomnych w procesie wychodzenia z bezdomności – prewencja, interwencja, integracja	68
2.4. Pomoc społeczna a instrumenty polityki społecznej czyli o tym, jak budować skutecznie działającą koalicję na rzecz osób bezdomnych?	72
2.5. Najważniejsze Ustawy, Rozporządzenia oraz Programy	82
2.6. Rekomendacje do zmiany systemu wsparcia osób bezdomnych	87
Bibliografia	90
3. PRACA SOCJALNA PROWADZONA Z OSOBAMI BEZDOMNYMI	93
3.1. Polityka społeczna, pomoc społeczna, praca socjalna	93
3.2. Etapy pracy socjalnej z osobami bezdomnymi	98
3.3. Wybrane techniki i formy pracy podejmowanej z osobami bezdomnymi	103
Bibliografia	130

4. DOBRE PRAKTYKI W ZAKRESIE WSPIERANIA OSÓB BEZDOMNYCH I ZAGROŻONYCH BEZDOMNOŚCIĄ	135
4.1. Streetworking skierowany do osób bezdomnych – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni	135
4.2. Indywidualny Program Wychodzenia z Bezdomności – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni	140
4.3. Mieszkania treningowe jako innowacyjna metoda pomocy osobom bezdomnym – Kamilińska Misja Pomocy Społecznej w Warszawie	148
4.4. Przykład sprawozdania z działalności streetworkerów – Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta w Gdańsku	154
4.5. Zwiarakowo – pomagając zwierzętom tworzymy miejsca pracy – Sieć Współpracy BARKA	156
4.6. Prowadzenie badań w środowisku osób bezdomnych – Socjodemograficzny Portret Zbiorowości Ludzi Bezdomnych Województwa Pomorskiego 2001 – 2011	163
ZAKOŃCZENIE	172
BIBLIOGRAFIA WYKORZYSTANA W PUBLIKACJI	173
SŁOWNICZEK	183
Spis materiałów filmowych poświęconych problematyce bezdomności	185
ANEKS NR 1. WYBRANE METODY I NARZĘDZIA BADAWCZE	187
1. Badanie socjodemograficzne osób bezdomnych w woj. pomorskim – przykładowy kwestionariusz wywiadu dla osoby dorosłej zastosowany w roku 2013 roku – autor: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności w Gdańsku	187
2. Skala zagrożenia bezdomnością – autor: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni (Dębska-Cenian A., Kowalewski M, 2010, s.121–144)	191
ANEKS NR 2 VARIA	195
NOTATKI	203

Wstęp

Polska, obok swoich mocnych stron wynikających z położenia geograficznego, historii czy tradycji, zmagą się z różnymi trudnościami, które egzemplifikują się w postaci problemów społecznych. Do najważniejszych zaliczyć należy takie kwestie społeczne, jak ubóstwo, alkoholizm, przemoc w rodzinie, bezrobocie czy przestępczość (Miś, 2007, Frysztański, 2009). W zależności od wieku mieszkańców, posiadania bądź nieposiadania pracy, sytuacji rodzinnej w rodzinie założonej i rodzinie pochodzenia, miejsca zamieszkania owe problemy przybierają bądź tracą na sile i swojej wyrazistości. Każdy z nich, chcąc nie chcąc, staje się integralną częścią życia mieszkańców wielkich aglomeracji miejskich oraz terenów małych miast i wsi. Wydaje się, że istniejące problemy społeczne, wynikają z innych i generują kolejne. W aspekcie wyżej wymienionych trudności, możemy zidentyfikować następne, będące niejako pochodną problemów pierwotnych: wykluczenie społeczne, zjawisko stereotypizacji i stygmatyzacji społecznej czy problem nierówności społecznej. Ważne jest również to, że pojawienie się określonego problemu społecznego wymusza na członkach społeczeństwa określone działania zmierzające do zlikwidowania „tymczasowego stanu zagrożenia”. W ten sposób powstają różnego rodzaju ustawy, uchwały, rozporządzenia oraz innego rodzaju dokumenty o charakterze prawnym, których głównym celem jest zmniejszenie skutków oddziaływania określonego problemu społecznego na społeczeństwo.

Mając świadomość, iż żadnego z problemów nie można bagatelizować całość rozważań zawartych w przygotowanej publikacji dotyczyć będzie problematyki bezdomności. W tym miejscu z naukowym optymizmem przyznać należy, że o problemie tym pisze się coraz częściej ukazując jego różnorodne oblicza, konteksty i manifestacje. W ostatnim dziesięcioleciu możemy obserwować rozwój badań ogólnopolskich, jak również tych o zasięgu lokalnym, podejmujących próby oszacowania skali i charakteru interesującego nas zjawiska. Badania te najczęściej prowadzone są przez różnego rodzaju instytucje naukowe powiązane z ośrodkami uniwersyteckimi, prywatne instytuty badawcze, jak również przez organizacje pozarządowe świadczące pomoc osobom bez dachu nad głową. Warto wskazać, iż większość z nich (niezależnie od tego, kto jest ich autorem) oprócz dokonania szczegółowej charakterystyki problemu nastawione są na tworzenie rekomendacji, które mogą zostać wykorzystane do budowania lokalnych systemów wsparcia osób bezdomnych. Wartość aplikacyjna podejmowanych badań widoczna jest również w częstym wykorzystywaniu uzyskanych wyników przy planowaniu pracy dla specjalistów pracujących z osobami bezdomnymi i zagrożonymi bezdomnością. Zasadnym wydaje się być wskazanie, że w różnorodnych opracowaniach naukowych coraz częściej interesujący nas problem łączony jest z innymi zagadnieniami, takimi jak problem uzależnień, problem patologizacji życia rodzinnego (czy szerzej współczesnych przemian w rodzinie), przemian modeli socjalizacji jednostek czy też niewydolności państwa w zakresie pomocy osobom uwikłanym w różnorodne problemy społeczne i niedostatki mieszkaniowe. Zauważyć również należy, że o zjawisku bezdomności pisze się także w kontekście polityki społecznej czy realizacji pracy socjalnej. Coraz częściej słowa „bezdomność”, „wykluczenie mieszkaniowe”, „deprywacja mieszkaniowa” pojawiają się w oficjalnych dokumentach gminnych, wojewódzkich i ogólnopolskich, coraz powszechniej znajdując swoje miejsce w planach zajęć realizowanych przez różnego rodzaju jednostki edukacyjne szkolnictwa wyższego. Rosnąca ilość realizowanych badań, ich wysoka jakość i interdyscyplinarność, ujawnia znaczenie problemu bezdomności, który staje się dla wielu gmin w Polsce zadaniem kluczowym do rozwiązania, zaraz po problemie bezrobocia, niepełnosprawności czy uzależnienia. Mając na uwadze powyższe, można z całą pewnością powiedzieć, że problem życia bez dachu nad głową, dotychczas włożony gdzieś między problematykę alkoholizmu, przemian więzi i relacji rodzinnych czy ubóstwa rodzin, przeżywa swoisty „naukowy” i „pozanaukowy” renesans. Niewątpliwie zainteresowanie problemem bezdomności widoczne jest również w nauczaniu akademickim, w którym coraz częściej można spotkać przedmioty obligatoryjne bądź fakultatywne w całości poświęcone patologicznym relacjom wewnątrzrodzinnym.

Zanim Czytelnik zgłębi podstawową wiedzę z zakresu problematyki bezdomności warto poczynić cztery główne założenia, o których winno się pamiętać podczas socjologicznych wędrówek po obszarze problemów społecznych, patologii społecznych czy polityki i pomocy społecznej. Po pierwsze wskazać trzeba, iż trudno sobie wyobrazić, że może istnieć takie społeczeństwo, taka grupa społeczna, taki zbiór powiązanych ze sobą jednostek, który wolny jest od jakichkolwiek problemów czy zagrożeń, którym nikt nie zapobiega, nie przeciwdziała i nie redukuje ich

negatywnych skutków. Podążając za dociekaniami socjologów, antropologów kulturowych, etnologów czy etnografów (na przykład w kierunku społeczeństw tradycyjnych), prędzej czy później dojdziemy do przekonania, że występowanie określonych problemów społecznych jest elementem konstytuującym społeczeństwo, podobnie zresztą jak sfera języka, tożsamości czy szeroko rozumianej kultury. Tak czy inaczej, warto już na wstępie tej książki postawić tezę, według której *społeczeństwo istnieje jedynie wówczas, gdy w jego obrębie mamy do czynienia z odstępstwami stanowiącymi zagrożenie dla funkcjonowania społeczeństwa, które zostały uznane za problem przez większość jego członków*. Konkludując, problemy społeczne były, są i będą integralną częścią życia jednostki i całości społeczeństwa, zaś owo sformułowanie mocno zakorzeniło się w teorii problemów społecznych. W prostej linii, skutki pierwszego założenia sprowadzają się do tego, że swoimi działaniami nie jesteśmy w stanie w pełni zlikwidować takich problemów jak bieda, bezdomność, alkoholizm czy przemoc w rodzinie. Nie oznacza to jednak, że nie możemy zredukować ich jednostkowych i społecznych kosztów oraz wpływać na skalę i charakter ich występowania.

Drugie założenie (ważne dla spójności prezentowanych poglądów) sprowadza się do stwierdzenia, że *proces doświadczenia problemów społecznych sam w sobie zakłada z jednej strony istnienie samego problemu, z drugiej zaś ludzi, którzy tych problemów doświadczają*. To proste współwystępowanie przedmiotu oraz podmiotu doświadczenia jest o tyle istotne, o ile rodzi przestrzeń do powstania marginesu społecznego ukonstytuowanego z osób, których te problemy dotyczą. Innymi słowy przyznać trzeba, iż uwikłanie w problemy w mniejszym bądź większym stopniu wypycha osoby na margines społeczny, bardzo często czyniąc te osoby osobami społecznie „zbędnymi”¹. Dbając o konsekwencję, należy zatem dodać, że każde społeczeństwo posiadające charakterystyczne dla siebie problemy społeczne musi w swoich strukturach w sposób obligatoryjny posiadać większy bądź mniejszy udział samego marginesu i ludzi na nim się znajdujących². Istotny dla drugiego założenia jest również fakt, iż przebywanie na marginesie społecznym niesie za sobą nie tylko nierówny dostęp do dóbr społecznych, ale wywołuje inne negatywne procesy takie jak dyskryminacja, stygmatyzacja czy negatywna stereotypizacja.

Trzecie założenie niniejszej pracy nawiązuje do *współwystępowania problemów społecznych*. „Nachodzenie na siebie” różnorodnych momentów kryzysowych w życiu człowieka tworzy trudną do odgadnięcia układankę sytuacji, w których uwikłana została (z mniejszym bądź większym udziałem) jednostka ludzka. Poczynione założenie wymusza zatem obowiązek interdyscyplinarnego działania w kierunku rozwiązywania istniejących problemów, które z natury swojej wydają się być zewnętrznie powiązane oraz wewnętrznie złożone. Dla jasności dodać trzeba, że owa wszechstronność w rozwiązywaniu problemów społecznych dotyczy zarówno „ludzi nauki” (przyjmijmy to określenie na użytek pracy i uznajmy, że są to osoby nauczające innych, prowadzące badania naukowe, reprezentujące wszystkich tych specjalistów, którzy w swojej pracy zawodowej posługują się raczej teorią/teoriami niż praktyczną wiedzą) jak i „pomagaczy” (praktycy, którzy na co dzień świadczą pomoc osobom uwikłanym w różnorodne problemy społeczne, a więc pracownicy socjalni, asystenci rodzin, koordynatorzy pracy socjalnej, itp.).

Po czwarte wreszcie przyznać trzeba (choć może się to okazać mało popularna teza, w szczególności w kręgach pozanaukowych), że problemy społeczne są dla społeczeństwa czymś wartościowym. Nie oznacza to, że bezdomność jest w swojej naturze dobra i pożądana, chodzi natomiast o przyznanie, że istnienie problemów społecznych jest dla samego społeczeństwa i dla osób w nim żyjących (oczywiście poza występowaniem wielu negatywnych skutków) również czymś funkcjonalnym i w pewien sposób użytecznym. Społeczny „kontrapunkt” powodowany istnieniem problemów społecznych może zatem sprowadzać się do podejmowania szeregu czynności wykonywanych przez ludzi tylko dlatego, aby nie być osobą bezdomną, nie żyć w biedzie, nie być osobą z problemem alkoholowym lub nie być osobą uwikłaną w przemoc. Mając oczywiście na uwadze niedoskonałość nakreślonej powyżej wizji człowieka minimalistycznego, można dodać, że istnienie problemów społecznych wyzwała w członkach społeczeństwa „reakcje obronne” w postaci chęci zlikwidowania stanu kryzysowego, a niekiedy nawet powoduje występowanie

¹ O ludziach zbędnych (jednakże w służbie przemocy) pisał już ponad osiemdziesiąt lat temu wybitny polski socjolog – Stefan Czarnowski. Za osoby zbędne autor uznaje takie, które nie mają żadnego stałego zatrudnienia, nie wykonują żadnego zawodu, to ludzie społecznie nieklasyfikowani, którzy zarabiają wyświadczeniem drobnych dorywczych usług, np.: zajęciem miejsca w ogonku dla kogoś, dla kogo czas jest drogi, albo odnośnięcie paczek, albo otwieraniem drzwiшек samochodów i rozpinianiem parasola nad wysiadającymi wystrojonymi damami (Czarnowski, 1956, s.188). Czarnowski, dzieląc czas na okresy stabilne i niestabilne przyznaje, że w tych drugich, w okresach wielkich przemian społecznych i politycznych dostrzegamy, że znaczenie elementów marginesowych wzmagają się ogromnie, w miarę jak następuje ich pomnożenie (Czarnowski, 1956, s.188). Według Z. Bauman’a być „zbędnym” znaczy być nadliczbowym, niepotrzebnym, bezużytecznym – niezależnie od tego, jaki rodzaj potrzeb i pozytywków określa standard użyteczności nieodzowności. Inni cię nie potrzebują; poradzą sobie równie dobrze – a nawet lepiej – bez ciebie. Nie istnieje żaden oczywisty powód twojej obecności i nie ma podstaw, byś mógł domagać się prawa do pozostania. Uznać kogoś za „zbędnego” znaczy wyrzucić go dlatego, że przeznaczony jest do wyrzucenia jak pusta i bezzwrotna plastikowa butelka albo zużyta jednorazowa strzykawka, nieatrakcyjny towar, na który nie ma nabywców albo bezużyteczny, wybrakowany lub uszkodzony produkt zdjęty z taśmy przez kontrolerów jakości. „Zbędność” dzieli swe pole znaczeniowe z takimi słowami jak „odrzuć”, „wyrzucić”, „śmieć” – krótko mówiąc, odpady. Przeznaczeniem bezrobotnych, tej „rezerwowej armii pracy”, był powrót do czynnej służby. Przeznaczeniem odpadów jest śmietnik, wysypisko śmieci (Bauman, 2004, s.25).

² Osoby wykluczone (wyłączone) społecznie z powodów niezależnych od siebie bądź „na własne życzenie” nie są właściwością li tylko społeczeństw (po) nowoczesnych, ale byli obecni w czasach starożytnych czy średniowiecznych (Frieske, 2005, s.170).

prospołecznych postaw wobec tych, którzy uwikłani w różnorodne problemy noszą na sobie goffmanowskie piętno (Goffman, 2005).

Odsuwając na tym etapie na bok teoretyczne rozważania o bezdomności (te zostaną w sposób szczegółowy przedstawione na dalszych stronach i jako takie funkcjonują już w literaturze przedmiotu spisanej na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat), stwierdzić należy, że na ów problem możemy patrzeć z różnych punktów widzenia, przyjmując perspektywę indywidualną (spojrzenie przez pryzmat osoby doświadczającej braku dachu nad głową), perspektywę systemową (ukazanie możliwych form wsparcia dla osób bezdomnych, opis narzędzi wsparcia), jak również perspektywę społeczną (odbiór społeczny interesującego nas zjawiska, postawy członków lokalnej społeczności wobec bezdomności, prospołeczność obywateli, postawy i czynniki sprzyjające bezdomności lub usprawiedliwiające, powstające ruchy i wydarzenia sprzeciwiające się problemowi zadłużenia, biedy, przemocy w rodzinie). Na problem bezdomności można spoglądać również z perspektywy prawnej (nielegalne zamieszkiwanie, kwestie administracyjno-formalne, zadłużenie, eksmisje), moralnej czy psychologicznej (bezdomność to sytuacja powodująca indywidualne cierpienia, bezradność, uzależnienie od pomocy, niskie poczucie własnej wartości i inne). W niniejszej publikacji bezdomność traktowana będzie przede wszystkim w ujęciu społecznym, jak również w perspektywie systemowego wsparcia osób doświadczających sytuacji braku dachu nad głową. Niezależnie jednak od przyjętego sposobu patrzenia, stwierdzić należy, że sytuacja bezdomności może być różnie opisywana, może też wywoływać różnorodne emocje, począwszy od skrajnego współczucia po niepohamowany gniew i sprzeciw. Jakiegokolwiek podejście na interesujące nas zjawisko przyjmiemy, przyznać trzeba, że jest ono przede wszystkim indywidualnym dramatem osób jej doświadczających i jako takie staje się przedmiotem publicznej debaty.

Głównym celem przygotowanej książki jest przekazanie podstawowej wiedzy o zjawisku bezdomności osobom, które pomagają bądź w najbliższej przyszłości chcą wspierać osoby bezdomne w procesie ich społecznej oraz zawodowej integracji. Odbiorcami poniższych treści stają się zatem pracownicy socjalni, asystenci rodzin, streetworkerzy i inni specjaliści tworzący system wsparcia dla osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Z racji charakteru publikacji (książka ma spełniać funkcję praktycznego przewodnika po problemie bezdomności), poniższe rozważania mogą stać się kanwą dociekań szeroko rozumianego środowiska naukowego, które tak chętnie na przestrzeni ostatniej dekady podejmuje w swoich pracach tematykę wykluczenia mieszkaniowego. A zatem spisane treści posłużą mogą jako materiał w procesie kształcenia studentów kierunków nauk społecznych (takich jak psychologia, socjologia, pedagogika, praca socjalna). Publikacja może być także wykorzystywana przez pracowników naukowych prowadzących przedmioty związane z pracą socjalną, wykluczeniem społecznym czy wprost bezdomnością. Myśląc o praktycznym zastosowaniu książki warto dodać, że może ona być również przydatna podczas planowania procesu badawczego będącego podstawą diagnozy naukowej w zakresie skali zjawiska, społeczno-demograficznej charakterystyki, psychospołecznych uwarunkowań sytuacji braku dachu nad głową. Odpowiednio rozpozna, może również trafić do szeroko rozumianej społeczności lokalnej, której poziom wiedzy dotyczący zjawiska bezdomności jest stosunkowo niski. Analizując strukturę przygotowanej pracy można wyróżnić jej cztery zasadnicze części. Pierwsza z nich poświęcona została teoretycznym rozważaniom o definicjach bezdomności i jej typologiach. Prezentacja różnorodnych stanowisk w tym zakresie jest dowodem z jednej strony na interdyscyplinarny charakter samego zjawiska, z drugiej zaś wskazuje na trudności z jednoznaczną klasyfikacją osób zagrożonych bezdomnością czy bezdomnych. W sposób szczególnie zaprezentowana zostanie coraz bardziej powszechna typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS. W pierwszej części książki poruszone zostaną również zagadnienia związane z geografą bezdomności i skalą zjawiska. Mając świadomość trudności realizacji badań o charakterze ogólnopolskim prowadzonych wśród osób bezdomnych, ta część książki w większości przypadków została przygotowana w oparciu o istniejące wyniki badań lokalnych, wojewódzkich, powiatowych czy gminnych. Podsumowaniem części pierwszej będą rozważania o przyczynach bezdomności, zjawisku stygmatyzacji i stereotypizacji osób bezdomnych oraz określone zostaną najważniejsze problemy w prowadzeniu badań nad zjawiskiem bezdomności i skala interesującego nas zagadnienia w Polsce.

Część druga traktować będzie problem bezdomności w kontekście systemu wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Ten rozdział publikacji stara się odpowiedzieć na pytanie w jaki sposób pomagać osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością, aby pomoc ta była skuteczna, adekwatna i trwała. W tym celu określone zostaną najważniejsze wady systemu pomocy osobom bezdomnym w Polsce, jak również opisana zostanie standaryzacja pracy z osobami bezdomnymi (Model GSWB) dokonana w roku 2014. Ważnym punktem tej części opracowania będzie ukazanie, iż system wsparcia osób bezdomnych funkcjonuje w oparciu o trzy najważniejsze wymiary (wymiar prewencyjny, interwencyjny oraz integracyjny). Wydaje się, że tylko tak postrzegany system wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością daje możliwość całościowego wsparcia osób będących w trudnej sytuacji życiowej. Nie bez znaczenia dla rozważań systemowych jest również przedstawione w pracy założenie, że skuteczne rozwiązywanie problemu bezdomności uzależnione jest od dobrze funkcjonującego partnerstwa lokalnego, którego głównym celem jest planowe i przemyślane działanie na rzecz osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością.

W prostej linii założenie to wskazuje, że rozwiązywanie problemu bezdomności nie następuje w obrębie pomocy społecznej, ale różnego rodzaju instrumentów polityki społecznej, takich jak polityka zatrudnienia, ochrony zdrowia, edukacji czy polityka postpenitencjarna. Całość rozważań w rozdziale drugim zwieńczona została prezentacją najważniejszych ustaw, rozporządzeń i programów regulujących kwestię bezdomności w Polsce. W tej części opracowania w sposób szczegółowy omówiony zostanie Program Wspierający Powrót Osób Bezdomnych do Społeczności, jak również przygotowany niedawno Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. W czasie, kiedy obserwujemy wyraźną specjalizację pomocy społecznej (poszczególne problemy wydają się być coraz bardziej wyabstrahowane i w świadomości wielu specjalistów wymagające oddzielnych interwencji), pojawia się konieczność sięgania po dedykowane narzędzia wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Szansą na wprowadzanie innowacyjnych metod pracy okazało się być wstąpienie Polski w roku 2004 w struktury Unii Europejskiej, a tym samym możliwość realizacji pierwszych projektów Equal (np. Agenda Bezdomności. Standard Aktywnego Powrotu na Rynek Pracy – realizowany przez Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta w Gdańsku), a w dalszej kolejności projektów systemowych realizowanych przez ośrodki pomocy społecznej. Przez ostatnie dziesięć lat na gruncie polskiej pracy socjalnej przetestowanych zostało wiele innowacyjnych rozwiązań wspierających osoby wykluczone mieszkaniowo, których wybrane opisy znajdują swoje miejsce w rozdziale trzecim przygotowanej książki. Metody pracy o których mowa, coraz częściej znajdują stałe miejsce w lokalnym systemie wsparcia osób wykluczonych mieszkaniowo, będąc coraz częściej planowanymi, uzgadnianymi w szerszym partnerstwie bądź koalicji lokalnej usługami społecznymi, kontraktowanymi na wiele lat. Opisane w rozdziale czwartym innowacyjne (na gruncie polskim) metody pracy z osobami bezdomnymi i zagrożonymi bezdomnością (streetworking, asystentura, metoda „Mieszkanie Najpierw”, Indywidualny Program Wychodzenia z Bezdomności) wychodzą z założenia, że praca z osobami bezdomnymi powinna zaczynać się w miejscu zamieszkania osoby (przestrzeń ulicy), powinna mieć charakter bliskiego i indywidualnego wsparcia, jak również powinna być pracą w dużej mierze partycypacyjną (zapraszającą samą osobę bezdomną do planowania i realizacji działań pomocowych). Dbając o profesjonalne wsparcie dla pracowników socjalnych na co dzień pracujących z osobami bezdomnymi, postanowiono w rozdziale trzecim bliżej przyjrzeć się zaplanowaniu procesu superwizji pracy zakładając jednocześnie, że jej obecność powinna mieć charakter zadania obligatoryjnego i wcześniej zaplanowanego. Całość rozważań publikacji zamyka katalog wybranych dobrych praktyk wspierania osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Ta ostatnia część pracy napisana została na podstawie materiałów nadesłanych ze strony różnego rodzaju instytucji i organizacji pozarządowych udzielających pośredniego bądź bezpośredniego wsparcia osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością. Oddajemy więc w Państwa ręce publikację, która w całości poświęcona została problematyce bezdomności. Kwestie teoretyczne starano się ograniczyć do niezbędnego minimum, kładąc nacisk raczej na praktyczny wymiar zjawiska, jak również na aspekty związane z udzielaniem wsparcia samym osobom bezdomnym. Zgodnie z wymogami przekazanymi autorowi na końcu każdego rozdziału zamieszczone zostaną krótkie notatki mające charakter podsumowania (zawierającego najważniejsze treści przytoczone w rozdziale), jak również blok pytań problemowych, wokół których można skoncentrować dyskusję w szerszym gronie osób zainteresowanych. Dla własnych poszukiwań postanowiono, że źródła bibliograficzne prezentowane będą każdorazowo na zakończeniu rozdziału, jak również na końcu publikacji. Wydzielona zostanie również odrębna literatura (która ma charakter raczej uzupełniającej) nawiązująca do takich kwestii jak polityka społeczna, pomoc społeczna, praca socjalna czy bezdomność. Dla ułatwienia postanowiono również, na końcu książki zamieścić słownik najważniejszych pojęć wykorzystywanych w trakcie pisania, spis rysunków, tabel, wykresów, map. Ostatnią część książki stanowią aneksy zawierające wzory wybranych dokumentów oraz narzędzi badawczych odnoszących się do diagnozowania zjawiska bezdomności.

Bibliografia

- Baumann Z. (2004). *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Czarnowski S. (1956). *Ludzie zbędni w służbie przemocy*. [w:] Czarnowski S. *Dziela*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Goffman E. (2005). *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Frieske K. (2005). *W kierunku marginalizacji właścicieli*. [w:] Galor Z. (red.) *Europa właścicieli*. Poznań: Akademia Rolnicza.
- Frysztacki K. (2009). *Socjologia problemów społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Maris R.W. (1988). *Social Problems*. Chicago, IL: The Dorsey Press.

1. BEZDOMNOŚĆ JAKO PROBLEM SPOŁECZNY

1.1. Bezdomność w ujęciu teorii problemów społecznych

Jak wspomniano we wstępie, społeczeństwo o tyle istnieje i funkcjonuje, o ile pojawiają się w nim określone problemy społeczne. Poniższe rozważania poświęcone zostaną dwóm kwestiom: określeniu czym jest problem społeczny oraz w jakich najważniejszych problemach społecznych odnajduje się bezdomność. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że na kwestię problemów społecznych, wbrew pozorom, możemy patrzeć zarówno z poziomu indywidualnego (konkretna jednostka ludzka jest uwikłana w problem, przeżywa go i doświadcza), jak i zbiorowego (w oderwaniu od indywidualnych problemów w kierunku ogólniejszego wyodrębniania i rozwiązywania problemów społecznych). Z racji tego, iż jestem socjologiem interesować mnie będzie ten drugi punkt widzenia, rezygnując z doświadczeń jednostkowych i spraw prywatnych.

Jak wskazują liczni autorzy problemy stają się problemami społecznymi jedynie wówczas, kiedy zostaną za takowe uznane w procesie społecznego obserwowania rzeczywistości (Dentler, 1967, s. 5, Nisbet, 1971, s. 10, Zastrow, 1988, s. 6, Sullivan, Thompson, 1994, s. 6). Wskazanie na problem społeczny przez szeroką reprezentację społeczną odróżnia problem społeczny od indywidualnych rozterek i spraw prywatnych. Uznanie przez grupę osób elementu życia społecznego jako problemu społecznego jest o tyle trudne, o ile zawiera w sobie, obok elementów obiektywnych, elementy subiektywne. W tym kontekście rodzą się ważne dla dalszych rozważań pytania: na jakiej podstawie grupa ludzi określa dane zjawisko jako problem społeczny?, co powoduje, że dane zjawisko staje się, bądź nie staje się problemem społecznym?, kiedy interesujące nas zjawisko przestaje być problemem społecznym?

Od strony obiektywnej kwestią problemów społecznych zaczęto interesować się na przełomie XVIII i XIX wieku wraz z powstaniem *nowego miejsko-przemysłowego (nie) ładu* (Frysztacki, 2009, s. 18). Jak wskazuje autor, na zainteresowanie się tym zagadnieniem wpłynęły przede wszystkim napięcia spowodowane nową sytuacją miast przemysłowych (długie godziny pracy w złych warunkach, fatalne warunki mieszkaniowe, powszechne choroby, ubóstwo, itp.) oraz rozwój humanitaryzmu, który można traktować jako reakcję na nową, dotychczas nieznaną rzeczywistość społeczną. Trzecim elementem mającym wpływ na podejmowanie tematyki problemów społecznych było pojawienie się „nauki społecznej” oraz reformatorów reprezentujących klasę średnią. Ci ostatni zwracają uwagę reszty społeczeństwa na biedę, słabości, na problemy społeczne (Bernard, 1957, s. 88–121; Frysztacki, 2009, s. 18). Szerokiej rozprawy na temat znaczeń i kontekstów, w jakich pojęcia problemu społecznego używano w historii socjologii, dokonał L. Miś w jednej ze swoich ostatnich monografii (2007).

Analizując definicję problemu społecznego, za najbardziej wyczerpującą uznać należy tę, która została sformułowana przez R. Marisa. Autor wskazuje, że *problemy społeczne mogą być definiowane jako ogólne wzory zachowania ludzkiego lub warunków społecznych, które są postrzegane jako zagrożenia dla społeczeństwa przez znaczącą liczbę ludności, przez silne grupy, bądź przez charyzmatyczne jednostki, oraz które mogą być rozwiązane czy też którym można jakoś zaradzić* (Maris, 1988, s. 6–11). Rozkładając powyższą definicję na czynniki pierwsze można wyróżnić jej cztery główne elementy:

- ➔ **ogólne wzory:** bezproblemowe aspekty społeczeństwa muszą być uwzględniane wraz z obszarami wywołującymi problemy społeczne. Oznacza to, że życie członków społeczeństwa toczy się pomiędzy tym, co „zdrowe” i „chore”. Ponadto problem społeczny postrzegany jest jako zagrożenie dla danych norm społecznych (Frysztacki, 2009, s. 20). W takim ujęciu kwestia problemów społecznych powinna być przedmiotem ciągłych badań i diagnoz tym bardziej, że one same są raczej ogólne i rozprzestrzenione niż izolowane czy indywidualne,
- ➔ **groźba dla społeczeństwa:** nie chodzi o zagrożenie dla życia poszczególnych ludzi, ale o zagrożenie dla zasadniczych ludzkich wartości, ładu społecznego a w skrajnych sytuacjach dla istnienia społeczeństwa jako takiego. Z drugiej strony zagrożenie to dotyczy zwyczajów ludzkich, poszczególnych norm, wyspecjalizowanych interesów,
- ➔ **szerokie uznanie:** Maris, podobnie jak inni autorzy, o których wspomniałem powyżej kładzie nacisk na to, iż problem społeczny musi zostać uznany za takowy przez znaczną liczbę ludzi, silne i wpływowe grupy. Autor dopuszcza również możliwość uznania problemu społecznego przez charyzmatyczne jednostki, które mają

możliwość intelektualnego „zarażenia” swoimi słowami innych członków społeczeństwa. Jak łatwo się domyśleć nie można w tym miejscu podać konkretnej liczby osób, które mogą uznać dany problem za problem społeczny, ale ogólnie rzecz biorąc można powiedzieć, że im więcej ludzi uzna daną kwestię za problem społeczny, tym bardziej doniosłą wagę pełni on w życiu społeczeństwa,

➔ **możliwość rozwiązania:** z punktu widzenia zjawiska bezdomności ciekawym i ważkim elementem definicji Marisa jest część poświęcona możliwości rozwiązania problemu społecznego. W tej części definicji rozważania teoretyczne spotykają się z praktycznymi rozwiązaniami danego problemu. Wiedza i umiejętności praktyczne użyteczne do przeciwdziałania problemom społecznym powinny daleko wykraczać poza sferę nauk społecznych, gdyż sam problem społeczny nosi w sobie znamiona poza socjologiczne. Ważnym aspektem możliwości rozwiązania problemu jest pytanie czy chcemy rozwiązać interesujący nas problem w całości i ostatecznie, czy raczej dążymy do fragmentarycznego jego rozwiązania. Wreszcie warto wskazać, iż rozwiązanie problemu społecznego powoduje zmianę społeczną a ta z kolei, generuje nowe problemy.

Można powiedzieć, że socjologia zaczyna interesować się problemami społecznymi z jednej strony za przyczyną procesów industrializacji, z drugiej zaś strony ma związek z rozwojem socjologicznego pozytywizmu. Wiek XIX to czas, kiedy częściej skupiano się na coraz większej liczbie zjawisk, które były postrzegane jako społecznie negatywne. Pojawiające się problemy społeczne były na tyle groźne, że zaczęły powstawać wokół nich określone orientacje teoretyczne. Przejawem tego rodzaju socjologizacji jest koncepcja społeczeństwa ryzyka U. Becka, który wskazuje, że społeczeństwa po prostu stają się coraz bardziej problemowe i jako takie muszą wzbudzać socjologiczną refleksję (Beck, 2002). Gruntem dla idei, badań oraz aplikacji związanych z problemami społecznymi były przede wszystkim dwa czynniki: nierówność oraz zdolność społeczeństwa do prowadzenia szeroko rozumianych debat (Frysztacki, 2009, s. 25). Kwestia problemów społecznych nie miałaby również szans zaistnienia gdyby nie fakt, iż istniała grupa ludzi (politycy, lobbyści, ludzie świata naukowego, badacze, przedstawiciele środowiska medialnego, pracownicy socjalni), którym los poszczególnych osób oraz społeczeństwa jako takiego nie był obojętny. Jak wskazuje K. Frysztacki na scenie polskiej nauki istniało (i wciąż istnieje) wielu socjologów, którzy w swojej naukowej pracy zgłębiali kwestię problemów społecznych. Do tego kręgu zaliczyć można L. Krzywickiego, S. Ossowskiego, J. Chałasińskiego J. Szczepańskiego czy J. Sztumskiego (1977), którzy wnieśli niewątpliwą wkład w możliwość badania owych problemów (Frysztacki, 2009, s. 26).

Analizując literaturę z zakresu problemów społecznych, warto przy okazji rozważań o bezdomności poruszyć zagadnienie tzw. konwersji rezydualnej. W ujęciu tej teorii *problemy społeczne są produktem ubocznym, pozostałością głównego mechanizmu stratyfikacyjnego, który polega na uzyskaniu i utrzymaniu hierarchicznego układu interesów i wartości korzystnego dla aktualnych elit politycznych* (Miś, 2007, s.132). Konwersja ta dotyczy sytuacji, w której problemy osób biednych, bezdomnych były problemami przemilczanymi z tego powodu, iż osoby biedne i bezdomne nie stanowią zorganizowanej grupy społecznej, nie stanowią też żadnej grupy lobbingsowej czy nacisku na aparat państwa. W większości przypadków pojawiające się postulaty mające poprawić ich sytuację życiową są przez przedstawicieli władzy spychane na margines społecznego zainteresowania i przedstawiane jako przejściowe trudności, które dotyczą niewielkiej grupy osób. Jamrozik i Nocella (1998) określają taki zabieg właśnie konwersją rezydualną, polegającą na „odspołecznieniu” problemu społecznego i przeniesienie jego społecznej ważności na poziom indywidualnych ludzkich dramatów. Tak widziana bezdomność czy ubóstwo, spychane jest na poziom jednostkowy, a nie traktowane jako ważna dolegliwość społeczna, której należy za wszelką cenę przeciwdziałać. W takiej sytuacji ludzie ci (biedni i bezdomni) poddawani są korygującym działaniom służb społecznych, natomiast nie wprowadza się zmian w funkcjonowaniu społeczeństwa.

Wyczerpującego opracowania w zakresie powiązania tematyki problemów społecznych w różnymi rodzajami teorii socjologicznych dokonał, za R. Marisem, K. Frysztacki w jednym ze swoich najnowszych opracowań (Frysztacki, 2009, s. 46–50). Cytowany autor przywołuje osiem teorii socjologicznych (teoria wymiany społecznej, konfliktu, interakcjonizmu symbolicznego, strukturalizm, funkcjonalizm, teoria dewiacji, biologia/socjobiologia) zastanawiając się jednocześnie, w jaki sposób w każdej z nich traktuje się o samym społeczeństwie, źródłach problemów społecznych jak również o możliwości ich rozwiązywania. Autor kusi się również o przedstawienie najważniejszych słabych stron poszczególnych teorii socjologicznych w rozumieniu problemów społecznych. Skupiając uwagę Czytelnika jedynie na kwestiach rozwiązywania problemu bezdomności okaże się, że działania w tym zakresie prowadzą się (w ujęciu teorii socjologicznych) do pozostawania z innymi w interakcji, nie naznaczania osób doświadczających problemów, dążeniu do równowagi czy odpowiedniej edukacji w zakresie przyswajania odpowiednich norm i wartości. Takie rozumienie tematu prowadzić może do stwierdzenia, że obok powołanych instytucji wspierających osoby będące w kryzysie życiowym odpowiedzialnym za rozwiązywanie problemów społecznych jest również samo społeczeństwo, a dokładnie jego reprezentanci.

Tabela nr 1. Problemy społeczne w różnych teoriach socjologicznych

TEORIE SOCJOLOGICZNE	Założenia na temat społeczeństwa	Źródła problemów społecznych	Rozwiązania problemów społecznych	Słabość punktu widzenia
Teoria wymiany społecznej	<ul style="list-style-type: none"> utrwalone struktury społeczne są rezultatem realnych przypadków wymiany, które są nagradzające i mają swoją wartość; stabilne struktury społeczne są zrównoważone i harmonijne każdy realizuje najlepsze dla siebie sposób zdobywania przewagi w związku z posiadaniem wartości i zasobami; społeczeństwo jest w stanie napięcia i konfliktu, siła i przemoc są zawsze potencjalnymi środkami rozwiązywania konfliktów 	<ul style="list-style-type: none"> wzory instytucjonalne przestają być podinstytucjonalne znaczące, nagradzające, wartościowe; realne społeczne wymiany nie przynoszą korzyści lub są niezrównoważone 	<ul style="list-style-type: none"> powodować, aby ludzie pozostawali w interakcjach, dążyć do redukowania sieci pozabawionych równowagi 	<ul style="list-style-type: none"> psychologiczne redukcjonizm może nie być dobrym wyjaśnieniem w odniesieniu do wzorów instytucjonalnych
Teoria konfliktu	<ul style="list-style-type: none"> każdy realizuje najlepszy dla siebie sposób zdobywania przewagi w związku z posiadaniem wartości i zasobami; społeczeństwo jest w stanie napięcia i konfliktu, siła i przemoc są zawsze potencjalnymi środkami rozwiązywania konfliktów 	<ul style="list-style-type: none"> małe grupy elit przeciwny ograniczone zasoby społeczeństwa i zapewniają, że ich interesy będą realizowane; nierówność i niesprawiedliwość mogą prowadzić do protestu, a nawet do rewolucji, dokonywanych przez tych, którzy są pozbawieni owych przywilejów czy praw 	<ul style="list-style-type: none"> grupy znajdujące się w opresywnych warunkach jednoczą się z nielicznymi dysydenckimi elitami w rucy mające na celu obalenie rządzących elit; może to prowadzić do rewolucji; należy dążyć do redystrybucji bogactwa, władzy i prestiżu 	<ul style="list-style-type: none"> odznacza się skłonnością do redukowania wszystkich kwestii społecznych do strony ekonomicznej i do wąskich poglądów Marksa na świat polityki; ignoruje realne biologiczne różnice między ludźmi
Teoria interakcjonizmu symbolicznego	<ul style="list-style-type: none"> ład społeczny opiera się na ludziach podziwiających określone znaczenia; społeczne znaczenia pojawiają się w toku aktywnych procesów interpretacji; subiektywne warunki są kluczowe. 	<ul style="list-style-type: none"> definiowanie pewnych warunków lub naznaczanie pewnych zachowań jako problemowych; dzwiactwa, mody rozstrzygała, co jest traktowane jako problem; publiczna reakcja na początkową dewiację może wywołać realne problemy 	<ul style="list-style-type: none"> zmieniać definicje problemowych warunków lub zachowań; uwagać na publiczne reakcje; redukcować korzyści płynące z naznaczania niektórych zachowań jako problemowych 	<ul style="list-style-type: none"> pomniejsza rolę obiektywnych warunków w kształtowaniu problemów społecznych; nie występuje interakcje są symboliczne; większość zachowań jest sterowana przez rutynę
Strukturalizm	<ul style="list-style-type: none"> kluczowy jest rozkład populacji, jak również wielkość i bliskość grup 	<ul style="list-style-type: none"> zróżnicowanie i nierówności, heterogeniczność, wielkość grup 	<ul style="list-style-type: none"> dążyć do zwiększenia heterogeniczności populacji, jej zróżnicowania 	<ul style="list-style-type: none"> bardziej zajmują się trwającymi strukturami społecznymi niż zagadnieniami społecznej dewiacji lub zmiany
Funkcjonalizm	<ul style="list-style-type: none"> gdy potrzeby społeczne są zaspokojone, społeczeństwo zmierza ku stanowi równowagi; inne części systemu muszą być zintegrowane w celu uzyskania przez całe społeczeństwo stanu stabilizacji 	<ul style="list-style-type: none"> niezamierzone i nieprzewidywane konsekwencje wzorów społecznych zakłócają integrację i równowagę społeczeństwa; potrzeby społeczne nie są zaspokajane przez instytucje społeczne 	<ul style="list-style-type: none"> trzeba koncentrować się na doprowadzaniu systemu społecznego do stanu równowagi, redukując dysfunkcjonalne konsekwencje; należy brać pod uwagę wszystkie konsekwencje wzorów społecznych, uważać na nie 	<ul style="list-style-type: none"> trudności w ustaleniu, czym są potrzeby społeczeństwa; zbyt konserwatywny pogląd na społeczeństwo
Teoria dewiacji	<ul style="list-style-type: none"> normy społeczne rodzą konformizm i tworzą ład społeczny; środki instytucjonalne służą realizacji oczekiwań społecznych, muszą być proporcjonalne do celów społecznych 	<ul style="list-style-type: none"> nonkonformizm opiera się na uczeniu się dewiacyjnego zachowania lub na rozczarowaniu aspiracjami do realizowania oczekiwań czy norm, które są w istocie społecznie zablokowane; czasami same normy są w konflikcie między sobą 	<ul style="list-style-type: none"> redukcować możliwości sprzyjające dewiacyjnej socjalizacji, stanowić normy w jasny i konsekwentny sposób, upewniać się, że dochodzi do uczenia się norm; stosować sankcje wobec tych, którzy łamią normy, i nagrody wobec tych, którzy się do nich stosują 	<ul style="list-style-type: none"> w wielu problemach społecznych w ogóle nie jest zawarte zachowanie dewiacyjne; normy nigdy nie kierują wszystkimi przejawami zachowania
Biologia/socjobiologia	<ul style="list-style-type: none"> jednostki działają w sposób mający maksymalizować szanse na przetrwanie ich puli genetycznej; podstawowe różnice biologiczne znajdują często odzwierciedlenie w społecznej organizacji i ją determinują 	<ul style="list-style-type: none"> pojawiają się pytania, kto zasługuje na przetrwanie; typy kryminalne są implikowane genetycznie; chemiczne przejawy nierównowagi lub fizyczne różnice w obrębie populacji powodują wzrost określonych przejawów społecznych zachowań, agresji 	<ul style="list-style-type: none"> minimalizować usterki biologiczne, wężać czy eliminować tych, którzy są postrzegani jako niepożądani; finansować badania w zakresie nauk przyrodniczych 	<ul style="list-style-type: none"> w ten sposób nie można wyjaśnić altruizmu; nie ma wyraźnych związków między wadami biologicznymi i problemami społecznymi; wykorzystywany jest do uzasadniania ludobójstwa i rasizmu

Źródła: na podstawie Frysztański K. (2009). Socjologia problemów społecznych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. s.46–49

W kontekście powyższych rozważań zjawisko bezdomności należy w sposób niewątpliwy uznać za problem społeczny. Powracając do koncepcji Marisa można powiedzieć, iż stan bezdomności jest zagrożeniem dla norm społecznych, jak również dla ładu społecznego i dzisiaj w Polsce nie sposób traktować go jedynie na poziomie indywidualnych doświadczeń jednostki (choć wielu przedstawicieli świata polityki tak właśnie się o nim wyraża). Szeroka akceptacja związana z uznaniem bezdomności za problem społeczny widoczna jest również w powstających na gruncie amerykańskim, australijskim oraz europejskim narodowych strategiach zwalczania bezdomności, programach unijnych poświęconych rozwiązywaniu interesującego nas problemu, jak również w oficjalnych stanowiskach Parlamentu Europejskiego. Ostatni element definicji Marisa związany z możliwościami rozwiązywania problemów społecznych również jest silnie reprezentowany w czasach współczesnych. Dowodem takiego stanu rzeczy mogą być chociażby ogólnopolskie oraz lokalne (gminne) programy w całości poświęcone zagadnieniu, jak w sposób skuteczny ograniczyć zjawisko bezdomności, zniwelować jego społeczne skutki.

1.2. Definicje i typologie bezdomności

(...) przy całej zdroworozsądkowej oczywistości bezdomności, nie jest łatwo oddać jej istotę przy pomocy jednego uogólniającego sformułowania. Jest tak między innymi dlatego, że zarówno w realnym świecie jak i w konsekwencji w poznawczym interpretacyjnym ujęciu badacza pojawia się kwestia jej różnorodności oraz stopniowości. Bezdomność rozmaicie się manifestuje w czasie, w poszczególnych miejscach, w okolicznościach związanych z materialnym wyposażeniem środowisk lokalnych i ich społecznym funkcjonowaniem. Może być mniej lub bardziej trwała, mniej lub bardziej wymuszona, mniej lub bardziej wiążąc się z alkoholizmem, psychicznymi trudnościami (Frysztacki, 2001/2002, s. 235–238).

1.2.1. Definicje – najważniejsze problemy i ich skutki

Rozważania poświęcone najważniejszym definicjom i typologiom bezdomności warto rozpocząć od pełnej zgody ze słowami zawartymi w powyższym cytacie K. Frysztackiego. Istnieje kilka głównych powodów wpływających na to, że bezdomność może być różnie klasyfikowana i definiowana:

Powód 1. Interdyscyplinarność bezdomności: jeśliby przyjąć założenie, że bezdomność charakteryzująca się brakiem miejsca stałego zamieszkania jest nie tylko problemem społecznym, psychologicznym czy pedagogicznym, ale również stanowi aspekt polityki społecznej czy jest tematem rozważań ekonomistów, to możemy jednoznacznie uznać, że jak dotychczas nie stworzono definicji tego pojęcia, która zadowalałaby w równym stopniu wszystkie dziedziny nauki, które z tą problematyką mają „do czynienia”. Dlatego Europejska Federacja Narodowych Organizacji Pozarządowych Pracujących na rzecz Bezdomnych (The European Federation of National Organisations working with the Homeless – dalej FEANTSA³) zakłada, że nie ma jednej właściwej definicji bezdomności oraz nie ma pojedynczego badania opisującego w całości, w sposób wyczerpujący rzeczywistość życia osób bezdomnych (Wygnańska, 2005, s. 7).

Powód 2: Różnorodne manifestacje bezdomności: można powiedzieć, że zjawisko bezdomności ma wiele oblicz i w sposób różnorodny je manifestuje (Dębski, Stachura, 2008). W dobie specjalizacji nauki oraz pomocy społecznej badacze oraz praktycy coraz częściej przyznają, że mają do czynienia z różnym rodzajem bezdomnością, z różnymi miejscami przebywania osób bezdomnych, z różnym czasem trwania bezdomności czy wreszcie odmiennymi pomysłami na przeżywanie sytuacji braku dachu nad głową.

Powód 3: Bezdomność jako zjawisko pogranicza wykorzystywane do różnych celów: nie ulega wątpliwości, że poprzez swój interdyscyplinarny charakter zjawisko bezdomności jako problem „z pogranicza” badany jest za pomocą wielu technik i metod badawczych a te z góry zakładają wcześniejszą operacjonalizację najważniejszych pojęć, jak również występowanie określonych typów definicji. Można zatem powiedzieć, że definicje bezdomności będą odmiennie w sytuacji, kiedy będziemy chcieli w sposób realny wspierać osoby bezdomne (np. definicja zawarta w ustawie o pomocy społecznej) albo kiedy będziemy chcieli dokonać zliczenia osób bezdomnych przebywających na danym terenie.

³ www.feantsa.org

Powód 4: Bezdomność a korzyści własne: większość sporów definicyjnych obecnych w literaturze (Duracz-Walczak, 2001/2002, Przymerński, 2001, Piekut-Brodzka, 2006, Oliwa-Ciesielska, 2006, Śledzianowski, 2006) można byłoby uchylić, gdyby przyjąć założenie, że *zjawisko bezdomności jest w swojej naturze problemem strefowym rozciągającym się od najcięższych jej form, do bardzo łagodnych* (Przymerński, 2008, s. 18). Tymczasem spory wokół definicji bezdomności mają często bardzo burzliwy charakter, co wynika z konsekwencji przyjęcia określonego kryterium zaliczania jakiejś grupy osób do kategorii bezdomnych. Odkąd bezdomność stała się przedmiotem debaty publicznej i społeczeństwo domaga się od polityków rozwiązania tej kwestii, określenie kim są bezdomni, wiąże się z przyznaniem prawa do różnych form pomocy społecznej, a w konsekwencji oznacza konieczność wydatkowania określonych sum pieniędzy. Drobna zmiana w definicji tego, czym jest dom, może oznaczać konieczność wydatkowania dodatkowych miliardów dolarów, funtów czy euro. (Jacobs, 1999). P. Poławski wskazuje, iż osiąką sporu definicyjnego jest fakt, iż interesujące nas zjawisko bezdomności nie posiada konstytutywnej cechy różniącej to zjawisko od innych problemów społecznych, na które nastawione jest działanie instytucji szeroko rozumianego systemu pomocy społecznej i które bywają korelatami bezdomności, np. ubóstwo (rozstrzygające kryterium dochodowe) czy bezrobocie (kryterium zatrudnienia). Ten właśnie brak rdzenia problemu stanowi, jak się wydaje, zasadniczą trudność w jednoznacznym nazwaniu tego czym jest „bezdomność” oraz kim jest „osoba bezdomna” (2001).

Znając najważniejsze trudności w definiowaniu pojęcia, jakim jest bezdomność warto pokrótce wspomnieć o najważniejszych skutkach, konsekwencjach pluralizmu definicyjnego. Na myśl przychodzą cztery najważniejsze kwestie:

Skutek 1: Niemożność określenia w sposób jednoznaczny skali zjawiska bezdomności: w tym zakresie możemy posługiwać się mniej bądź bardziej dokładnymi szacunkami a jak przedstawione to zostanie na dalszych etapach pracy rozpiętość szacunków skali zjawiska bezdomności w Polsce jest bardzo duża (od 20 tysięcy osób do 500 tysięcy osób). W praktyce badawczej bardzo często można spotkać się z założeniem, że niektóre osoby (np. przebywające we względnie dobrych warunkach na terenach ogródków działkowych bez meldunku) nie są osobami bezdomnymi i nie należy ich włączać w poczet osób nie posiadających dachu nad głową. Innym przykładem w zakresie niemożności określenia w sposób jednoznaczny skali zjawiska bezdomności może być sytuacja zanotowana podczas Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2011, podczas którego nie dokonywano spisu osób bezdomnych zamieszkujących u gospodarza, wykonujących pracę na roli w zamian za przysłówiowy „wikt i opierunek”.

Skutek 2: Działania w oparciu o określone definicje mogą przybierać formy jednostronnej i niewystarczającej pomocy (reintegracja, mieszkalnictwo): w zależności od tego, jak szeroką albo jak wąską przyjmiemy definicję bezdomności, w taki sposób zaplanowana zostanie pomoc dla samych osób bezdomnych. Doskonałym przykładem w tym zakresie jest definicja zawarta w ustawie o pomocy społecznej (o niej później), która jasno wskazuje nie tylko na formalne kwestie związane z bezdomnością, ale również w sposób zasadniczy reguluje wsparcie dla tych właśnie osób.

Skutek 3: Brak spójności działań podejmowanych w zakresie zwalczania zjawiska bezdomności oraz ograniczenia jej skutków: mając na uwadze, że jedno słowo (w naszym przypadku jest to bezdomność) może mieć wiele znaczeń, istnieje realne niebezpieczeństwo, że działania jakie będą podejmowane na rzecz osób bezdomnych, będą działaniami niespójnymi, asymetrycznymi, doceniającymi jeden aspekt problemu bezdomności. Przykładów owej niesymetryczności można doszukiwać się w postrzeganiu zjawiska bezdomności wyłącznie przez pryzmat interwencji (oferujemy wsparcie osobom już bezdomnym w celu zabezpieczenia schronienia, wyżywienia oraz dostępu do czystej odzieży). Jeśli potraktujemy bezdomność w sposób szerszy, uwzględniając również aspekt profilaktyczny oraz reintegracyjny okaże się, że wachlarz możliwych form wsparcia staje się o wiele większy.

Skutek 4: Brak możliwości porównywania wyników prowadzonych badań naukowych: mówienie różnymi językami o jednym przedmiocie naukowych dociekań powoduje częstą nieprzystawalność zebranych danych o charakterze naukowym. W sposób zasadniczy utrudnia to skreślenie nie tylko spójnego obrazu skali zjawiska bezdomności, ale również pod znakiem zapytania staje próba określenia najważniejszych jej cech społeczno-demograficznych czy geografii występowania.

Mając na uwadze fakt, iż w ostatnich latach pojawiło się w literaturze przedmiotu wiele propozycji definicyjnych, ale żadna z nich nie uzyskała rangi obowiązującej (Duracz-Walczak, 2001/2002, s. 20–24), poniżej zaprezentowanych zostanie kilkanaście z nich z uwzględnieniem interdyscyplinarnego podejścia do badanego problemu. Większość z tych definicji w jakiś sposób odpowiada profilom zawodowym osób, które je tworzyły. Część definicji prezentuje aspekty psychologiczne bezdomności, część uwypukla aspekty społeczne, a część kładzie akcent na kwestie mieszkaniowe.

Pomimo tego, że większość autorów stara się integrować ze sobą te obszary, trudno wprost wykorzystać omówione definicje do określania na przykład skali zjawiska bezdomności w Polsce. Oczywiście należy tutaj pamiętać o tym, że definicje bezdomności nie mają w gruncie rzeczy służyć tylko celom badawczym, jakkolwiek dobrze by było, aby były one możliwie najbliższe rzeczywistości, bo tylko takie definicje ułatwiają realizację poprawnych badań empirycznych.

Przedmiotem tej części pracy staje się przegląd i krytyczna analiza istniejących w polskiej literaturze naukowej definicji pojęć „bezdomność” i „osoba bezdomna”, jak również typologii interesującego nas zjawiska. Przegląd istniejących definicji dostarczy wiedzy m.in. o stopniu ich różnorodności. Jego elementem będzie próba wyodrębnienia kryteriów istniejącego zróżnicowania, jak również próba ustalenia czy istnieje szeroko uzgodniona definicja „bezdomności”, względnie definicja „osoby bezdomnej”, co stanowiłoby o dużej wartości regulacyjnej tych definicji. Przegląd proponowanych w literaturze typologii osób bezdomnych pozwoli ocenić wartość poznawczą każdej z nich i zakres praktycznej stosowalności. Swoje rozważania rozpocznę od prezentacji najważniejszych definicji bezdomności występujących najczęściej w polskiej literaturze przedmiotu. Po drugie przedstawione zostaną najważniejsze typologie bezdomności, ze szczególnym uwzględnieniem europejskiej typologii bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS (Wygnańska, 2005).

1.2.2. Wybrane definicje bezdomności

Pluralizm definicyjny pojęcia „bezdomność” można zauważyć w polskiej literaturze przedmiotu. Najogólniej rzecz ujmując, wszystkie definicje sprowadzić można do kilku ogólnych kategorii:

- a. definicje wynikające ze źródłosłowa,
- b. definicje o podłożu altruistycznym,
- c. definicje nawiązujące do głównej przyczyny bezdomności,
- d. definicje nawiązujące do wielu przyczyn bezdomności,
- e. definicje bezdomności jako złożonego zjawiska społecznego i kulturowo-osobowościowego,
- f. definicje budowane na gruncie zjawisk, które obejmuje dana dyscyplina naukowa lub wynikające z praktycznych doświadczeń.

Definicje wynikające ze źródłosłowa

W świetle definicji zawartej w Słowniku Języka Polskiego (Szymczak, 1993) definiuje się osobę bezdomną jako człowieka niemającego mieszkania, niemającego gdzie mieszkać, a także jako człowieka, który opuścił własne mieszkanie lub jest wygnanym. Nowa Encyklopedia Powszechna PWN (1995) podaje, że:

Bezdomność to zjawisko społeczne polegające na braku domu lub miejsca stałego pobytu, gwarantującego jednostce lub rodzinie poczucie bezpieczeństwa, zapewniającego schronienie przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi oraz zaspokojenie podstawowych potrzeb na poziomie uznawanym w danym społeczeństwie za wystarczający.

Na pierwszy rzut oka są to definicje niewystarczające i niewyczerpujące, w przypadku pierwszej mamy do czynienia ze znacznym zawężaniem zjawiska (do sytuacji wyboru), w przypadku drugiej mamy do czynienia z rozszerzeniem jej do niebotycznej skali, poprzez dookreślenie wskaźnika bezpieczeństwa. Brak dostatecznej adekwatności tych definicji wyraża się w tym, że pierwsza z nich kazałaby uznać, że nie jest osobą bezdomną ktoś, kto zamieszkuje w schronisku dla bezdomnych, bo ma gdzie mieszkać, a według drugiej przeżywany brak poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania miałby przesądzać o czyjejs bezdomności (Duracz-Walczak 1998, s. 24–27).

Innymi definicjami bezdomności, które nawiązują do źródłosłowa mogą być następujące stanowiska:

Bezdomny to człowiek nieposiadający własnego mieszkania lub osoba o specyficznych predyspozycjach, która w imię wolności dokonała wyboru pewnego sposobu życia – typ wędrowca-tułacza (Pisarska 1993, s.33)

Można określić bezdomność jako względnie trwałą sytuację człowieka pozbawionego dachu nad głową albo nieposiadającego własnego mieszkania (Porowski, 1995, s.433)

Definicje o podłożu altruistycznym

Definicje te akcentują tragizm bezdomności, apelują o pomoc dla osób nią dotkniętych. Wynikają one ze współczucia i innych pobudek, mobilizują do działania na rzecz osób bezdomnych. Odnoszą się jednak bardziej do warstwy odczuć i emocji niż do wyjaśnienia samego zjawiska, np.:

Bezdomność to życie w opuszczonych ruderach i piwnicach, to stan ludzkiego upadku i bezgraniczna rozpacz. To życie urągające godności człowiek oparte na bezsilności, beznadziejności i nicości ludzkiej egzystencji (Marciniak, 1996)

Definicje nawiązujące do głównej przyczyny bezdomności

Do tego rodzaju definicji zaliczamy wszystkie te stanowiska, które ograniczają sytuację bezdomności do jednego określonego wydarzenia. Główna przyczyna bezdomności to wąsko określony spłot wzajemnych uwarunkowań, w zasadzie jednorodny jakościowo:

Bezdomność to nie zawsze brak mieszkania. Należy raczej mówić o ludziach w kryzysie wykorzenionych społecznie i nieprzystosowanych do życia w zorganizowanym społeczeństwie (Kulik, Szczęśny 1998, s.36)

Bezdomność stanowi niewątpliwie syndrom ubóstwa i pełną w zasadzie marginalizację życia społecznego. Bezdomny to na ogół człowiek nie posiadający dóbr materialnych, żyjących dniem dzisiejszym, któremu obce są zachowania przestorności i dbałości o własną przyszłość (Frąckiewicz 1998, s.9)

Definicje nawiązujące do wielu przyczyn bezdomności

Coraz częściej na zjawisko bezdomności spogląda się przez pryzmat wielu przyczyn, które połączone ze sobą doprowadziły do utraty dachu nad głową.

Bezdomność jest wypadkową spłotów różnorodnych determinant i okoliczności egzystencjalno-losowych danej jednostki, uwikłanej w makro i mikrospołecznych warunkach życia (Sołtyśiak 1997, s.13)

Innym przykładem postrzegania istoty zjawiska bezdomności jest definicja zaproponowana przez L. Stankiewicza, który uwypukla przede wszystkim aspekty społeczne i psychologiczne. Według tego autora:

Bezdomność jest złożonym zjawiskiem społecznym i stanem osobowościowym bezdomnego człowieka, warunkowanym przez różne przyczyny i przez fakt braku schronienia, spełniającego elementarne warunki, pozwalające uznać je za pomieszczenie mieszkalne. (Stankiewicz, 1999, s. 26)

Definicje bezdomności jako złożone zjawisko społeczne i kulturowo-osobowościowe

Innego rodzaju definicje zawarte są w licznych pracach wielu autorów. Wszystkie one w różnym stopniu uwzględniają endo i egzogenne czynniki dostrzegane w etiologii zjawiska i choć różnią się zakresami pojęciowymi, znaczenie częściej są względem siebie komplementarne niż wykluczające się. Na podstawie lektury istniejących opracowań można stwierdzić, że w obiegu naukowym najpełniej zaistniały definicje wypracowane przez A. Duracz-Walczak, L. Stankiewicza oraz A. Przymerńskiego. Najpowszechniej przywoływaną w literaturze naukowej definicją bezdomności jest definicja zaproponowana przez A. Przymerńskiego, który zjawisko bezdomność rozumie jako:

Sytuację osób lub rodzin, które w danym czasie nie mają i własnym staraniem nie mogą zapewnić sobie takiego schronienia, które mogłyby uważać za swoje i które spełniałoby minimalne warunki, pozwalające uznać je za pomieszczenie mieszkalne. (2001, s.29)

Warto nadmienić, że A. Przymerński dokonał możliwie pełnej operacjonalizacji użytych pojęć, tak aby uczynić swoją definicję w pełni użyteczną w przestrzeni naukowej. Wielu innych badaczy problemu czyni tę definicję punktem wyjścia do własnych propozycji, będących w jakimś stopniu jej modyfikacją. Odnotować należy jednak fakt, że zarówno ta definicja (jak też żadna inna), nie uzyskała rangi obowiązującej, przez co mogłaby służyć celom polityki społecznej, a w szczególności szeroko zakrojonym badaniom ilościowym zjawiska. A. Duracz-Walczak przyjęła, że „bezdomnym jest człowiek niemający miejsca spełniającego warunki mieszkalne, w którym mógłby stale przebywać, ani aktualnej możliwości lub chęci uzyskania takiego miejsca” (1998, s. 25).

Definicje budowane na gruncie zjawisk, które obejmuje dana dyscyplina naukowa lub wynikające z praktycznych doświadczeń

Innym ujęciem definicji są definicje formalno-prawne, powstałe na gruncie polskiego ustawodawstwa. Jak wskazuje A. Pindral (2011, s. 41), budowane są one głównie jako narzędzia określania granic zjawiska dla celów polityki społecznej Państwa. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm.) opisała osobę bezdomną jako:

Osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności, a także osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania⁴.

1.2.3. Typologie bezdomności

Jak wskazuje L. Stankiewicz bezdomność jawi się jako problem niezwykle złożony i nie poddający się uproszczonym ocenom (2002, s. 70). Z racji dynamiki zjawiska bardzo często trudno jednoznacznie wskazać kto jest osobą bezdomną, a kto jest „domny”. Trudno również częstokroć stwierdzić główną przyczynę bezdomności oraz precyzyjnie określić jej psychologiczne oraz społeczne skutki. Niewykonalne zdaje się być również jednoznaczne wskazanie osoby (osób), instytucji bądź czynników zewnętrznych i wewnętrznych, które sprawiają, że człowiek staje się osobą bezdomną. W odpowiedzi na powyższe zakreślone dylematy tak wysoce złożonego zjawiska, jakim jest bezdomność, powstają różnego rodzaju typologie tego pojęcia, które stanowią próbę uchwycenia analizowanego problemu w całości. Jak zobaczymy poniżej bardzo często owe próby typologizacji mają jedynie charakter czysto teoretycznych rozważań, nie posiadających praktycznych konsekwencji i zastosowań, z kolei niektóre z nich wprost wypływają z praktycznej pracy z osobami bezdomnymi.

Bezdomność jawna a bezdomność ukryta

Według K. Wierzbickiej (1990, s. 80) z bezdomnością jawną mamy do czynienia w sytuacji rzeczywistego braku dachu nad głową. M. Porowski (1995, s. 434) tego rodzaju bezdomność nazywa „bezdomnością sensu stricto”, czyli sytuację braku własnego mieszkania i jednocześnie innego możliwie stałego, choćby zastępczo traktowanego, schronienia, przeznaczonego i przystosowanego do zamieszkania. Według autora jest to ekstremalna postać bezdomności, towarzyszy jej pozorna lub autentyczna akceptacja tego stanu rzeczy oraz nawarstwienie różnego rodzaju zaburzeń psychosomatycznych i dewiacji. W charakterystyce tej widać wyraźną analogię do bezdomności opisywanej przez T. Kamińskiego (1997, s. 18) jako bezdomność w sensie ścisłym, inaczej bezdomności absolutnej. Dotyczy ona w pierwszej kolejności tych wszystkich, którzy zmuszeni są żyć dosłownie na ulicy, choć i oni z konieczności wyszukują sobie jakieś prymitywne schronienia (altanki, budynki niemieszkalne, itd.). Oznacza to, że w pewnym sensie gdzieś jednak mieszkają, choć realizują tę potrzebę w warunkach znacznie odbiegających od normalności. Zatem, przy ścisłym rozumieniu bezdomności faktycznie mamy do czynienia z brakiem miejsca zamieszkania, ale w wielu przypadkach nie musi to automatycznie wskazywać na dosłowne życie na ulicy, jak w sytuacji bezdomności jawnej. Pojęcie „bezdomności ukrytej” wyróżnili w swoich artykułach m.in. T. Kamiński (1997, s. 25) i K. Wierzbicka (1990, s. 80). W ich opinii z bezdomnością ukrytą mamy do czynienia wówczas, gdy warunki mieszkaniowe, w jakich żyją konkretne osoby odbiegają od przeciętnych i akceptowanych w danym społeczeństwie. M. Porowski (1995, s. 434) ten rodzaj bezdomności nazywa „bezdomnością sensu largo” (w opozycji do „bezdomności sensu stricto”). Czynnikiem kwalifikującym do tej grupy typologii jest stan mieszkania, który znacząco odbiega od przyjętych standardów mieszkaniowych. Jak wskazuje A. Pindral tego rodzaju bezdomność jest znamienna dla mieszkańców ruder, kwater zastępczych, pensjonariuszy różnego rodzaju instytucji opieki społecznej oraz osób pozbawionych wbrew własnej woli i wbrew własnym staraniom możliwości prowadzenia samodzielnego gospodarstwa domowego (2011, s.47).

Bezdomność schroniskowa i bezdomność pozaschroniskowa

A. Przymerński stwierdza, że charakterystyka obu tych kategorii, zwłaszcza za sprawą ich „twardych”, stałych uczestników jest w niektórych elementach znacząco odmienna (1998, s. 20–21). Do najważniejszych różnic zalicza większy udział wśród bezdomnych pozaschroniskowych (in. „ulicznych”) czynnych alkoholików oraz osób głęboko dysocjalnych – nieprzejawiających dążeń do zmiany aktualnego sposobu życia. Natomiast wśród bezdomnych schroniskowych, czyli przebywających w różnego rodzaju przeznaczonych dla nich domach wspólnotowych, schroniskach, noclegowniach, itp., częściej zdarzają się osoby zaangażowane w poprawę swojej sytuacji życiowej, uczestniczące w różnych formach terapii, pracujące, a także osoby starsze, zniedołężniałe, trwale zdane na pomoc społeczną. Podobny podział został zaproponowany przez P. Olecha i M. Dębskiego w badaniach socjodemograficznych prowadzonych na terenie woj. pomorskiego w latach 2001–2013. Mowa tutaj o bezdomności instytucjonalnej oraz

⁴ Jak można zauważyć przyjęte zapisami tej ustawy formalne wyznaczniki bezdomności dalece różnią się z obiektywnym oglądem tego wycinka rzeczywistości społecznej, gdzie posiadanie zameldowania w jakimś mieszkaniu nie przesądza absolutnie o możliwości przebywania w nim. Istniejące ostre konflikty czy patologie w środowisku zamieszkania czynią bezsensownym egzekwowanie tego prawa. Mocno eksponuje te racje w swoich opracowaniach A. Przymerński (2001, s. 28) argumentując, że bezdomność jest przede wszystkim zjawiskiem społecznym, nie poddającym się opisowi w kategoriach czysto prawnych. Ani formalne prawo do zamieszkania w danym lokalu ani brak tego prawa nie przesądzają bowiem niczego w kwestii bezdomności. Obowiązująca obecnie w Ustawie o pomocy społecznej z roku 2004 wskazuje, że osoba bezdomna to również taka, która z różnorodnych, powodów mniej lub bardziej zależnych od niej samej, nie ma możliwości zamieszkania w dotychczasowym lokum. W świetle tej ustawy osobami bezdomnymi stają się na przykład kobiety, które nie są już w stanie dłużej mieszkać pod jednym dachem z mężem/partnerem, stosującym wobec nich przemoc

pozainstytucjonalnej (Dębski, Olech 2005, s. 34–46). Wspomniani pomorscy badacze jako miejsca pozainstytucjonalne traktują działki leśne, tereny ogródków działkowych, bocznicę kolejową, parki, szałas, altany, dworce, węzły ciepłownicze, klatki schodowe, stychy, piwnice i inne, zaś instytucjonalne formy wsparcia dzielą na formy bezpośredniego wsparcia (noclegownia, schroniska, domy dla osób bezdomnych, mieszkania wspierane, chronione, treningowe, wspólnoty osób bezdomnych) oraz wsparcia pośredniego (zakłady karne, areszty śledcze, szpitale, izby wytrzeźwień). Pozostaje problem ogrzewalni, który w woj. pomorskim, z racji na charakter ogrzewalni i relatywnie wysoki przepływ jej mieszkańców, klasyfikowany jest raczej do bezdomności pozainstytucjonalnej.

Rozróżnienie na bezdomność instytucjonalną i pozainstytucjonalną uznaje za użyteczne również T. Kamiński (1997, s. 19), który jednocześnie wskazuje na różnorodne szczeble mieszkaniowego wsparcia osób bezdomnych. Autor dostrzega różnice w zbiorowości osób bezdomnych mających możliwość zamieszkiwania w specjalnym schronisku lub choćby spędzenia nocy w noclegowni. Takie osoby nadal są pozbawione swojego miejsca zamieszkania, ale nie są zmuszone do spędzania całego swojego czasu na ulicy i nocowania w warunkach urągających ludzkiej wolności.

Bezdomność przejściowa/tymczasowa a bezdomność długotrwała

W ramach tej typologii rozpatrywane są wszystkie te, które w uwzględniają jednostkę czasu doświadczania sytuacji bezdomności (Kamiński, 1997, s. 24–25). Trudno zgodzić się z poglądem, że wszystkie osoby bezdomne są osobami trwale bezdomnymi, że nie podejmują prób wyjścia z własnej bezdomności i że nie mają jakichkolwiek szans na poprawę swego losu. Doświadczenie wskazuje, że w wielu przypadkach mamy do czynienia z bezdomnością tymczasową, która w pierwszej kolejności dotyczy osób, u których wystąpił kryzys w relacjach z bliskimi w miejscu stałego pobytu, wyrażający się niemożnością przebywania z rodziną pod jednym dachem w jakimś dystansie czasowym. Są w tej kategorii kobiety uciekające z domu przed znęcającym się mężem, niezamężne kobiety w ciąży uciekające przed presją najbliższego otoczenia lub też wyrzucone z domu przez rodzinę.

W publikacjach A. Przymerńskiego (1998, s. 26) można znaleźć podział bezdomności na długotrwałą i tymczasową/przejściową. Jest to zdaniem autora użyteczna typologia dotycząca charakteru bezdomności poszczególnych osób. W przypadku bezdomności długotrwałej istnieje domniemanie nieodwracalności jej przyczyn – na ogół wewnętrznych, tj. tkwiących w osobie, natomiast w przypadku bezdomności przejściowej przyjąć trzeba, że zarówno jej wewnętrzne, jak i zewnętrzne przyczyny są odwracalne. Przymerński wyróżnia jeszcze „bezdomność frykcyjną”. Związaną z naprzemiennością okresów bezdomności z okresami pomieszkiwania w normalnych (do pewnego stopnia) warunkach, wraz z podjęciem np. sezonowej pracy.

Bezdomność płytka a bezdomność głęboka

Najbardziej powszechnie obowiązującym podziałem, przytaczanym przez wielu autorów publikacji jest stanowisko A. Przymerńskiego (2001, s. 164–165), który dzieli osoby bezdomne na osoby płytko oraz głęboko bezdomne. Do pierwszej kategorii autor zalicza osoby, które utraciły możliwość normalnego zaspokajania potrzeb mieszkaniowych, ale zachowują zdolność samodzielności życiowej. Autor ocenia, że ludzie ci są bezdomnymi dlatego, że nie są w stanie własnym staraniem zapewnić sobie dachu nad głową z powodu braku środków wystarczających na zakup albo wynajęcie mieszkań po cenach wolnorynkowych lub z powodu choroby współwystępującej z samotnością. Bez adekwatnej dla ich sytuacji pomocy, którą może być jedynie udostępnienie im mieszkania w odpowiednim czasie, ich płytka bezdomność może stać się stanem chronicznym lub przerodzić się w bezdomność głęboką. O tym drugim rodzaju bezdomności A. Przymerński (2001, s. 165) pisze, że obejmuje ona bardzo dużą różnorodność przypadków, gdzie podstawowym i pierwotnym problemem nie jest brak mieszkania, lecz wielorakie upośledzenia w różnych sferach życia. To ludzie, wskazuje autor, którzy stali się bezdomnymi w rezultacie długiego procesu społecznego marginalizowania. Wydobyc się z niego mogą tylko, podejmując wysiłek readaptacji społecznej w profesjonalnie działających placówkach dla bezdomnych. W danym momencie nie są oni zdolni do samodzielności życiowej. Przydzielenie im mieszkania nie rozwiązuje ich pierwotnych problemów życiowych, np. choroby alkoholowej, samotności, nieprzystosowania społecznego, zaburzeń psychicznych.

Bezdomność oniryczna, bezdomność normatywna, bezdomność społeczna, bezdomność funkcjonalna oraz bezdomność materialna

Godną prezentacją jest wielowymiarowa analiza bezdomności, z wyodrębnieniem określonych jej form przypisanych do poszczególnych wymiarów (Kinal, 2003, s. 199). Autor wskazuje na różnorodne formy bezdomności, do których zalicza: bezdomność oniryczną, normatywną, społeczną, funkcjonalną oraz materialną. Bezdomność oniryczna jest charakterystyczna dla osób pozbawionych wyobrażenia domu, jako elementu psychiki. Mowa tutaj przede wszystkim o tych osobach, które wychowywane były od najmłodszych lat w domach dziecka. Bezdomność normatywna uwzględnia aspekt aksjologiczny i zachodzi wówczas, gdy dana osoba nie wynosi z kręgu domowo-rodzinnego

wartości, które by ją tam „zakorzeniały”. Z bezdomnością społeczną mamy do czynienia wówczas, gdy ktoś w miejscu zamieszkania przeżywa brak emocjonalnych i społecznych więzi, z racji bycia osobą samotną lub przez fakt przebywania w rodzinie dysfunkcyjnej, gdzie relacje między domownikami mają charakter patologiczny. Przejawy tej bezdomności to m.in. brak zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa, zrozumienia, przynależności. Bezdomność funkcjonalną autor opisuje jako stan, w którym warunki domowe nie pozwalają na zaspokojenie elementarnych potrzeb jednostki. Ostatnim rodzajem bezdomności jest bezdomność materialna, która dotyka osób pozbawionych miejsca, w którym można się schronić i odpocząć.

Bezdomność z wyboru i bezdomność z konieczności

Najogólniej rzecz ujmując bezdomnymi z konieczności są wszystkie te osoby, o których bezdomności przesądziły czynniki niezależne od samych osób, np. bezrobocie, ubóstwo strukturalne, klęska żywiołowa czy eksmisja bez prawa do lokalu socjalnego (Pindral, 2011, s.44). Innymi słowy bezdomność z konieczności dotyka człowieka wbrew jego woli, potrzeb i aspiracji, jest odczuwana jako stan frustrującej depriacji ze wszystkimi tego konsekwencjami psychicznymi (Porowski 1998). Bezdomni z przymusu jawią się zatem jako osoby, które nie posiadają, bądź utraciły miejsce zamieszkania w wyniku zdarzeń losowych, decyzji administracyjnych, długotrwałego konfliktu z rodziną, bądź braku możliwości prowadzenia samodzielnego gospodarstwa domowego z przyczyn ekonomicznych lub osobistych.

Bezdomność z wyboru jest często przytaczaną kategorią i na stałe zakorzenia się w polskiej literaturze przedmiotu. Najprościej rzecz ujmując osoby bezdomne z wyboru to osoby, które odrzuciły obowiązujące normy społeczne realizując wybrany przez siebie styl życia włóczęgi i wędrowca (Pisarska, 1993). Wyżej wymieniona definicja zaproponowana przez autorkę spowodowała, iż w świecie akademickim rozgorzała dyskusja na temat problemu bezdomności z wyboru. Bezdomność tę traktuje się jako następstwo decyzji powziętej zgodnie z indywidualnymi preferencjami a jej wyrazem jest świadome i dobrowolne dokonanie w imię wolności wyboru pewnego sposobu życia (Moczuk 1999, Piekut-Brodzka, 2000), stylu „wędrowca-tułacza” (Pisarska 1993), bądź włóczęgi (Porowski 1998). Bezdomność z wyboru może być także wynikiem świadomie podjętych desperackich decyzji (np. uchodźstwo) – Porowski 1998. Wiązana jest ona także z odrzuceniem obowiązującego systemu wartości (Moczuk 1999), czy też, jak wskazują inni, z uwarunkowaniami socjopsychologicznymi (Bartosz, Błażej 1995) bądź własnymi zachowaniami dewiacyjnymi (Porowski 1998). Również w literaturze obcojęzycznej obecna jest dyskusja na temat „bezdomności z wyboru”, która raczej przenosi akcent z wyboru na winę. Koncepcja ta znajduje odzwierciedlenie w tym, czy bezdomność jest wynikiem „zasłużonego” czy też „niezasłużonego” zachowania (Jacobs, Kemeny, Manzi 1999, Clapham 2003) i wskazuje na dwa silnie spolaryzowane poglądy, dzielące bezdomność, ze względu na źródło przyczyn jej występowania – na bezdomność jako wynik świadomego wyboru (bezdomność dobrowolną) oraz bezdomność z konieczności (niezależną od człowieka).

Jak uważa M. Pisarska, jeśli bezdomni z wyboru istnieją, to jest ich bardzo mało i należy zaliczyć do nich bezdomnych, którzy prezentują typ wiecznego wędrowca, włóczęgi, tułacza świadomie odrzucającego normy społeczne oraz istniejący świat wartości (Pisarska, 1993). Pogląd ten podziela również J. Śledzianowski (1995, s. 260), który podkreśla, że jeżeli ktoś rzeczywiście opuścił własne mieszkanie i oddaje się włóczęgostwu, możemy go określić jako człowieka bezdomnego z wyboru. W innym miejscu autor wskazuje, iż bezdomność z wyboru związana jest z bezmyślnością działań ludzkich (1996, s. 93). Pojęcie „bezdomności z wyboru” istnieje także w klasyfikacji stosowanej przez M. Porowskiego (1995, s. 434) i jest efektem dobrowolnie wybranego stylu życia, następstwem opcji powziętej przez człowieka, zgodnie z jego indywidualnymi preferencjami.

Odmienne, od wyżej przytaczanych, rozumienie pojęcia „bezdomnego z wyboru” proponuje w swojej publikacji A. Duracz-Walczak (1998, s. 26). Kryterium podziału na bezdomność z konieczności i bezdomność uznaną za stan wybrany, stanowi dla autorki aktualna postawa osoby bezdomnej wobec własnego statusu społecznego. Bezdomnych z wyboru autorka charakteryzuje jako akceptujących swój status osoby bezdomnej, przejawiających brak chęci zmiany swojej sytuacji życiowej. Należą do tego grona ci, którzy bezdomnymi stali się wbrew własnej woli, lecz z czasem przyzwyczaili się do życia na koszt społeczny bądź utracili zdolność do samodzielności wskutek wieku, kalectwa, przewlekłej choroby lub pogodzili się z bezdomnością z jeszcze innych przyczyn. M. Gramlewicz (1998, s. 41) nie kwestionuje, że kategoryzacja ta może dobrze służyć pracownikom służb społecznych w bezpośredniej pracy z bezdomnymi, w pracy z konkretnym przypadkiem człowieka. Złą stroną przyjętego nazewnictwa jest to, że w szerszym odbiorze społecznym może ono utrwalac stereotyp postrzegania dużej części bezdomnych jako tych, którzy obiektywnie wybrali taki los.

Problem bezdomności z wyboru widoczny jest nie tylko na gruncie teoretycznych rozważań, ale również w wynikach badań empirycznych prowadzonych w Polsce. W świetle danych pochodzących z badań socjodemograficznych realizowanych w województwie pomorskim, odsetek osób wskazujących na tę właśnie przyczynę kształtuje się

na wysokim poziomie 25–30%. Wskazanie takie jest charakterystyczne dla osób, które znajdują się w chronicznej i trwałej fazie bezdomności (Dębski, Olech, 2005, s. 80). Warto w tym miejscu wskazać, że w wielu wypowiedziach osoby bezdomne wskazują nie tyle na wybór samej bezdomności, ile na wolny wybór jej formy. W takim sensie osoby badane często wskazują, że skutkiem ich wolnej decyzji było zamieszkanie w placówce, odejście od żony, zamieszkanie na działce z partnerką życiową czy zmiana miejsca zamieszkania⁵.

Zdaniem A. Przymerńskiego bezdomnych z wyboru (w ścisłym rozumieniu tego słowa) nie ma, a dotknięci tym stanem chcą się z niego jak najszybciej wydostać (1998, s. 10). Autor proponuje zaniechanie stosowania pojęcia „bezdomni z wyboru” i postuluje wprowadzenie określenia bezdomności „z własnej winy” (1997, s. 35). W takim ujęciu osoba bezdomna, nie będąca w stanie dociec do prawdziwej przyczyny swojej bezdomności często kryje w sobie chęć psychologicznego usprawiedliwienia siebie, swojego życia oraz wielu własnych niepowodzeń życiowych. Również drogi prowadzące do bezdomności M. Oliwy-Ciesielskiej⁶ jednoznacznie zaprzeczają tezie, że możliwa jest tzw. bezdomność z wyboru. Jak wskazuje autorka w jednym ze swoich artykułów, bezdomnych nie można traktować jak nonkonformistów, którzy na pewnym etapie swojego życia postanowili w sposób drastyczny i jednoznaczny zaprzeczyć rzeczywistości, w której dotychczas funkcjonowali (2003, s. 145 i n.), gdyż ich sprzeciw wobec dotychczasowego życia nie jest sprzeciwem świadomym. Innymi słowy można powiedzieć, że osoby bezdomne jawią się jako jednostki, które nie tyle odrzuciły zastany ład oraz porządek społeczny i moralny, co nie przyswoiły go w sposób wystarczająco odpowiedni.

Na zakończenie rozważań o bezdomności będącej skutkiem własnego wyboru warto wskazać, iż bardzo często osoby bezdomne, szczególnie w pierwszych latach realizacji badań wśród osób bezdomnych w Stanach Zjednoczonych i w Europie, były utożsamiane z włóczęgami oraz z problemem żebractwa (Nóżka, 2006, s.11). Jak wskazuje M. Nóżka na początku XX wieku w Polsce uważano, iż bezdomność włóczęgów wynika z ich własnego wyboru i specyficznej dla nich wizji świata, która stoi w sprzeczności z przyjętym i uznawanym porządkiem życia społecznego (2006, s. 11). Naukowe kojarzenie bezdomności z włóczęgostwem nie jest cechą charakterystyczną polskojęzycznej literatury przedmiotu lecz widoczne jest w pracach publikowanych w już w latach dwudziestych XX wieku. Przedstawiciele socjologicznej szkoły chicagowskiej – R.E. Park i N. Anderson – w swoich badaniach omawiają relację między człowiekiem i jego miejscem stałego pobytu (w aspekcie migracji (Park, 1925 s.158; Anderson, 1923). R.E. Park dowodzi, że problemy ze świadomością człowieka bezdomnego polegają nie na braku doświadczenia, ale na braku powołania. Bezdomny jest zawsze w ruchu mając jednocześnie miejsca przeznaczenia, do którego nigdy nie dociera. Owo zamiłowanie do podróży jest wskazywane przez autora jako jedno z najbardziej elementarnych wyznaczników romantycznego charakteru oraz romantycznego zainteresowania życiem. Park stwierdza syntetycznie, że *‘hobo’ zdobywa swoją wolność, ale traci swój kierunek (cel)* – 1925, s.158. Zamiłowanie do wędrowania, albo szerzej – do przemieszczania się – jest jak uzależnienie od narkotyków zaś głównym problemem w owej wędrownicy pozostaje fakt, że osoba bezdomna jest indywidualistą. Można powiedzieć, choć sam autor o tym nie wspomina, że romantyczne zamiłowanie do indywidualnej wolności, w oderwaniu od „lokalnych przywiązań” i komunikacji z innymi skutkuje de facto zniesieniem ludzkiej potrzeby asocjacji i organizacji i jako takie może być postrzegane jako przyczyna bezdomności (bezdomność z wyboru). Wnioskując na podstawie opracowania Parka można dojść do przekonania, że asocjacja i społeczność osób bezdomnych poddaje pod wątpliwość zasadność tworzenia dla tego rodzaju osób szczególnie ukształtowanych instytucji, które wynikają z kultury danego społeczeństwa. Kultura ta bowiem nie zostanie w żaden sposób poznana i zinternalizowana gdyż osoba bezdomna jest ‘cyganem’, a jedynym jej połączeniem z kulturą ludzi osiadłych jest jego poezja, jako element kulturowy. Odczytując dzieło Parka K. Czekaj oraz M. Zawartka-Czekaj stwierdzają, że

bezdomny zaczyna swoją ‘karierę’ od zerwania lokalnych więzi tj. z rodziną i sąsiedztwem, a kończy na zerwaniu wszystkich innych powiązań. Stąd ‘hobo’ jest nie tylko bezdomny, ale i nie ma celu w życiu i nie ma ojczyzny (Czekaj, Zawartka-Czekaj, 2011, s.12).

Obecnie dość radykalnie rozgranicza się problem włóczęgostwa od problemu bezdomności wskazując, że włóczęga może doświadczać okresów bezdomności, podobnie jak może doświadczać bliskości miasta (Nóżka, 2006, s. 26). W innym swoim opracowaniu M. Nóżka wskazuje, że włóczęgostwo może być jedną z form przeżywania swojej

⁵ Warto pamiętać rozważając o problemie bezdomności z wyboru, że bycie osobą bezdomną po pierwsze nie jest żadnym sposobem na życie, po drugie nie jest związane z konstatacją zastanej rzeczywistości, po trzecie nie wiąże się z odrzuceniem uznawanych przez społeczeństwo wartości. Jak wskazuje Grabarczyk przemieszczanie się osób bezdomnych (owe włóczęgostwo) spowodowane jest przede wszystkim poszukiwaniem jedzenia, lepszych warunków do życia i egzystencji lub pracy, czyli jest działaniem celowym (Grabarczyk 2006, s.246).

⁶ Opisane one zostaną w dalszej części tekstu.

⁷ w oparciu o materiał nadesłany przez M. Sierczyk pracującą w Towarzystwie Pomocy im. Św. Brata Alberta – Zarząd Główny we Wrocławiu.

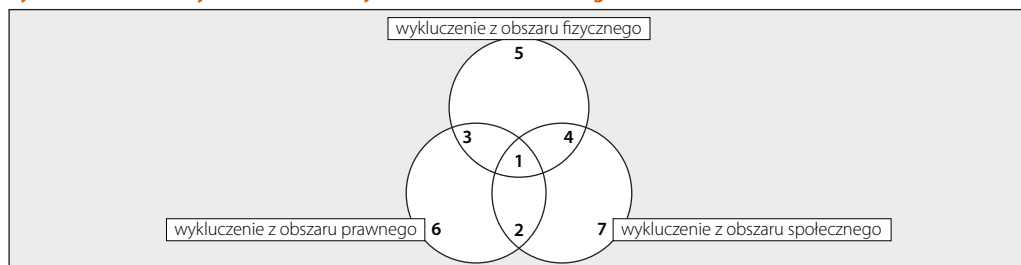
bezdomności i jako taka może być kojarzona z bezdomnością „z wyboru” (2005, s. 87–123). Jak wskazuje S. Grodziski włóczęgów należy definiować jako osoby „oddalone od domu” a nie jego pozbawione (1961, s. 50). Współczesne ustawodawstwo jasno określa, kto jest osobą bezdomną, a kto nią nie jest. W ujęciu przytaczanej już ustawy o pomocy społecznej to nie włóczenie, a pozostawanie bez dachu nad głową uznane zostało za szczególną sytuację, z powodu której należy udzielać pomocy. Mylenie pojęć bezdomności i włóczęgostwa wynikającego z wolnego wyboru może być spowodowane tym, iż „ludzie luźni” posiadają podobne do osób bezdomnych cechy: prowadzą niestabilizowane życie, łatwo zmieniają swoje miejsce pobytu, wzbudzają wśród społeczności lokalnej wielkie emocje, utrzymują się z dorywczej pracy, często podejmując aktywność zawodową w zamian za wyżywienie (Grodziski, 1961, s. 52, Grabarczyk, 2006, s. 235). Stwierdzić jednakże trzeba, że pojęcie włóczęgi dalece nie wyczerpuje charakterystyki osoby bezdomnej i jako takie powinno być traktowane odmiennie.

Dodatkowego wyjaśnienia wymaga również powiązanie problemu bezdomności z problemem żebractwa. Badania prowadzone w Polsce nie wskazują jasnych korelatów pozostawania bez dachu nad głową oraz proszenia o jałmużnę (Marmuszewski, Bukowski 1995, Król 2010, Browarczyk, Dębski, Kwaśnik, Weiner, 2013). Owszem, nieznaną część osób bezdomnych trudni się podejmowaniem tzw. lumpenpracy (Galor, 2012, s. 165 i następne) jednakże zdecydowana większość żebraków to zawodowi profesjonalści, którzy, przyjmując odpowiednie figury żebracze i wykorzystując trafione rekwizyty, proceder żebractwa traktują jako dodatkowe źródło dochodu (Król, 2012, s. 149 i następne⁸). Używanie w języku potocznym zamiennie słów *bezdomny* i żebrak wynika ze stereotypowego postrzegania osoby pozbawionej dachu nad głową jedynie przez pryzmat ulicy i traktowania tej grupy osób jako potocznych kłoszar-dów, meneli i lumpów. Innymi słowy można powiedzieć, że nie każdy żebrak wywodzi się z szeroko rozumianego marginesu społecznego zaś samo żebractwo nie jest wynikiem skrajnego ubóstwa. Można jednak wskazać na realne powiązanie żebractwa i włóczęgostwa. Przejawia się to w określonym typie proszenia o datki na ulicy, który przez K. Król nazywany jest żebractwem ruchowym, wędrownym (w przeciwieństwie do żebractwa stacjonarnego) – 2012, s. 150–151. W tym przypadku można powiedzieć o wędrowcach, osobach bezdomnych, tułaczach, którzy często dotknięci są chorobami psychicznymi, brakiem rodziny. Ten rodzaj żebractwa najczęściej uprawiany jest w śródkach komunikacji miejskiej, w szczególności w dużych miastach.

Typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS

W kontekście powyżej opisanych problemów nowatorską formą ujmowania problematyki bezdomności jest konceptualna typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS (Doherty, Meert, Edgar, 2004, s. 7, Wygnańska, 2005, s. 5). Typologia ta zawiera kategorie konceptualne bezdomności a odnośnie każdej kategorii operacyjne podkategorie i ich opis. ETHOS, opublikowany w 2004 roku, zakłada, że istnieją trzy domeny konstytuujące „dom” – domena fizyczna (przestrzeń mająca za zadanie zaspokojenie potrzeb człowieka i jego rodziny pod względem ochrony przed warunkami atmosferycznymi), domena prawna (posiadanie gwarancji ochrony dóbr i bezpieczeństwa zamieszkiwania) oraz domena społeczna (zachowanie prywatności oraz intymności) – Wygnańska, 2005, s. 7–8. Z bezdomnością w takim ujęciu mamy do czynienia w sytuacji, w której z jakichś względów sytuacja mieszkaniowa jest pozbawiona jednej bądź wielu domen. Jeśli taka sytuacja rzeczywiście będzie miała miejsce, możemy mówić o siedmiu różnych teoretycznych obszarach bezdomności, które po uporządkowaniu układają się w cztery główne kategorie koncepcyjne: bez dachu nad głową, bez miejsca zamieszkania, niezabezpieczone zakwaterowanie oraz nieodpowiednie zakwaterowanie.

Rysunek nr 1. Obszary bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego

Na podstawie Wygnańska, 2005, s. 8, 2007, s. 43–48, dostępne na <http://www.bezdomnosc.edu.pl/content/view/19/26/>

⁸ Według autorki żebractwo to działanie o charakterze dobrowolnym lub przymusowym, mające na celu doprowadzenie do transferu środków materialnych od ofiarodawców do osób tę żebraczą działalność prowadzących, w sposób indywidualny lub zorganizowany (Król, 2012, s. 148).

Z powyższego schematu wynika, że myśląc o problemie bezdomności musimy zauważyć, że powstaje siedem teoretycznych obszarów bezdomności, które po uporządkowaniu układają się w cztery kategorie koncepcyjne: bez dachu nad głową, bez miejsca zamieszkania, niezabezpieczone zakwaterowanie oraz nieodpowiednie zakwaterowanie. Dwie pierwsze kategorie oznaczają bezdomność, dwie ostatnie wykluczenie mieszkaniowe.

Tabela nr 2. Siedem teoretycznych obszarów bezdomności w koncepcji typologii ETHOS*

	TEORETYCZNY OBSZAR BEZDOMNOŚCI	OBSZAR FIZYCZNY	OBSZAR PRAWNY	OBSZAR SPOŁECZNY
bezdomność	Brak dachu nad głową (1)	Brak lokum (dachu nad głową)	Brak tytułu prawnego do wyłączności na zajmowanej powierzchni	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych.
	Bezdomność (2)	Posiadanie miejsca do życia spełniającego warunki mieszkalne	Brak tytułu prawnego do wyłączności na zajmowanej powierzchni	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych.
Wykluczenie mieszkaniowe	Niezabezpieczone i nieodpowiednie zakwaterowanie (3)	Posiadanie miejsca do życia (niezabezpieczonego i niespełniającego warunków mieszkalnych)	Brak zabezpieczenia najmu	Gwarantuje możliwość realizacji relacji społecznych
	Nieodpowiednie zakwaterowanie i brak 'bezpieczeństwa społecznego' w legalnie zajmowanym lokum (4)	Nieodpowiednie lokum (niespełniające warunków mieszkalnych)	Posiadanie tytułu prawnego i/lub zabezpieczenia najmu	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych
	Nieodpowiednie zamieszkanie (zabezpieczony najem) (5)	Nieodpowiednie lokum (niespełniające warunków mieszkalnych)	Posiadanie tytułu prawnego i/lub zabezpieczenia najmu	Gwarantuje możliwość realizacji relacji społecznych
	Niezabezpieczone zakwaterowanie przy odpowiednich warunkach mieszkalnych (6)	Posiadanie miejsca do życia	Brak zabezpieczenia najmu	Gwarantuje możliwość realizacji relacji społecznych
	Brak bezpieczeństwa 'społecznego' w ramach zabezpieczonych i odpowiednich warunków mieszkaniowych (7)	Posiadanie miejsca do życia	Posiadanie tytułu prawnego i/lub zabezpieczenia najmu	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych.

* Wygnańska 2005, s. 8, 2007, s. 43–48, dostępne na <http://www.bezdomnosc.edu.pl/content/view/19/26/>

Jak wskazuje J. Wygnańska cztery kategorie koncepcyjne pozwalają uporządkować sposób myślenia o bezdomności i wykluczeniu mieszkaniowym (2005, s. 8). Autorka mówi również, że owe obszary wymagają dalszych operacjonalizacji, zaś jej skutkiem jest określenie typów operacyjnych rodzajów form pomocy dla osób bezdomnych znajdujących się w specyficznych sytuacjach życiowych (2005, s.9)⁹. Jak już wcześniej powiedziano, siedem teoretycznych obszarów bezdomności możemy połączyć w cztery typy operacyjne. Są nimi kategoria bez dachu nad głową (1–2), kategoria bez miejsca zamieszkania (3–7), niezabezpieczone mieszkanie (8–10) oraz nieodpowiednie zakwaterowanie (11–13).

⁹ Jak wskazuje J. Wygnańska zaproponowana typologia, choć z założenia ma by typologią uniwersalną dla wszystkich krajów europejskich, takiego wymogu nie może spełnić. Powodem takiego stanu rzeczy jest różne oblicze bezdomności w różnych krajach, innymi słowy: forma zamieszkiwania przez osoby bezdomne przestrzeni miejskiej różni się często w poszczególnych krajach Unii Europejskiej w sposób istotny i nieporównywalny ze sobą.

Tabela nr 3. Typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS

Kategoria koncepcyjna	Typ operacyjny		Sytuacja mieszkaniowa	Definicja operacyjna	
Bez dachu nad głową	1	Ludzie mieszkający w przestrzeni publicznej	1.1	Przeźren publiczna lub „na zewnątrz”	Mieszkanie na ulicach lub w miejscach publicznych, bez schronienia które można określić jako mieszkanie
	2	Ludzie zakwaterowani interwencyjnie	2.1	Noclegownia	Ludzie bez stałego miejsca do zamieszkiwania, którzy korzystają z noclegowni i schronisk niskoprogowych
Bez miejsca zamieszkania	3	Ludzie zakwaterowani w placówkach dla bezdomnych	3.1 3.2 3.3	Schronisko dla bezdomnych Mieszkania tymczasowe/rotacyjne Przejściowe mieszkania wspierane	Gdzie docelowy czas pobytu jest krótki*
	4	Ludzie zakwaterowani w schroniskach dla kobiet	4.1	Schroniska dla kobiet	Ofiary przemocy w rodzinie (głównie kobiety) korzystające ze schronisk, w których docelowy czas pobytu jest krótki*
	5	Ludzie zakwaterowani w ośrodkach dla uchodźców/imigrantów	5.1 5.2	Zakwaterowanie tymczasowe/ośrodki recepcyjne Zakwaterowanie dla migrujących pracowników	Imigranci w ośrodkach dla uchodźców (recepcyjnych i krótkiego* pobytu) przebywający tam z powodu bycia imigrantem
	6	Ludzie, którzy mają opuścić instytucje	6.1 6.2 6.3	Instytucje penitencjarne Instytucje medyczne (w tym ośrodki dla narkomanów i szpitale psychiatryczne) Instytucje/domy dla dzieci	Bez zagwarantowanego miejsca do mieszkania przed opuszczeniem instytucji Przebywający w instytucji dłużej niż potrzeba z powodu braku mieszkania Bez zidentyfikowanego mieszkania (np. przed zbliżającymi się 18 urodzinami)
	7	Ludzie otrzymujący stałe długoterminowe wsparcie (z powodu bezdomności)	7.1 7.2	Domy pomocy dla bezdomnych ludzi starszych Wspierane zakwaterowanie dla ludzi, którzy wyszli z bezdomności	Zakwaterowanie długoterminowe* z opieką dla ludzi kiedyś bezdomnych (zazwyczaj pobyt dłuższy niż rok)
	8	Ludzie w lokalach niezabezpieczonych	8.1 8.2 8.3	Czasowo u rodziny lub przyjaciół Wynajmujący (Podnajmujący) nielegalnie Nielegalne zajmowanie ziemi	Przebywający w konwencjonalnych warunkach lokalowych, ale nie w swoim stałym miejscu do mieszkania ponieważ takowego nie posiadają Zajmowanie lokalu bez umowy najmu lub nielegalne zajmowanie lokalu Zajmowanie ziemi bez praw do niej
	9	Ludzie zagrożeni eksmisją	9.1 9.2	Z orzeczoną eksmisją Z nakazem zwrotu mienia	Z wydanym nakazem eksmisji Gdy kredytodawca ma prawo do przejęcia własności
10	Ludzie zagrożeni przemocą	10.1	Interwencje policji/straży miejskiej	Gdy policja podejmuje działania aby zagwarantować bezpieczeństwo ofiar przemocy w rodzinie	
Nieodpowiednie zakwaterowanie	11	Ludzie mieszkający w konstrukcjach tymczasowych/nietrwałych	11.1 11.2 11.3	Domy „na kołkach” Budynki niekonwencjonalne Konstrukcje tymczasowe	Nie przeznaczone do stałego zamieszkiwania Szopa, szałas lub inna konstrukcja własna Semi-stała konstrukcja typu budka lub domek letniskowy
	12	Ludzie mieszkający w warunkach substandardowych	12.1	Zamieszkałe lokale nie spełniające standardów mieszkaniowych	Nie nadające się do zamieszkania według ustawowego standardu krajowego lub regulacji budowlanych
	13	Ludzie mieszkający w warunkach przeludnienia	13.1	Najwyższa krajowa norma przeludnienia (przeludnienie skrajne)	Zdefiniowane jako przekraczające krajowy standard przeludnienia lub pomieszczeń użytkowych lub metrażu na osobę

Wygnańska, 2005, s. 9, 2007, s. 43–48 http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/PLIKI/Inne/ethos_pl_tabela2008.pdf

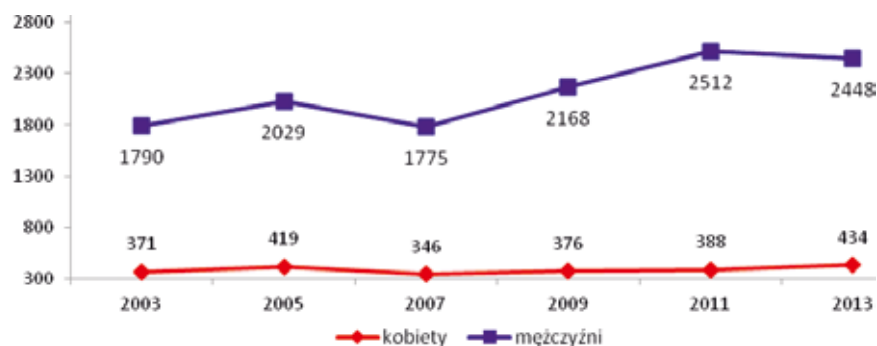
1.3. Demografia oraz geografia bezdomności

Na wstępie tej części pracy warto powiedzieć, że w sposób dość sztuczny w tym rozdziale nie pisze się o skali zjawiska bezdomności, której poznanie wchodzi w zakres demografii. Zabieg ten jest podyktowany przyjętą strukturą pracy, jak również licznymi problemami związanymi z procesem mierzenia bezdomności. Dlatego całość rozważań poświęcona określeniu skali zjawiska bezdomności w Polsce, jako dobry przykład na występowanie zawichości metodologicznych został przesunięty do drugiego rozdziału i jako taki otwiera treści natury metodologicznej. Poniżej zaprezentowane zostaną wybrane zmienne społeczno-demograficzne związane ze strukturą populacji polskich osób bezdomnych

Płeć osób bezdomnych

Polska bezdomność ma charakter typowo męski. Wyniki większości badań realizowanych w Polsce w zakresie bezdomności wskazują, iż ponad 80 proc. wszystkich osób bezdomnych stanowią mężczyźni (Dębski 2003, CBOS 2005, Dębski, Olech, 2005, Śledzianowski 2006, Dębski 2007, Dębski 2010, Przewoźnik 2009, Masłowski, Sosnowski 2009). Najnowsze badania ogólnopolskie prowadzone przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (dalej: MPiPS) zdają się potwierdzać tę tendencję: 80% osób bezdomnych stanowią dorośli mężczyźni, 14% dorosłe kobiety natomiast 6% stanowią bezdomne dzieci (Rogozińska, 2013, s. 38).

Wykres nr 1. Udział liczebny bezdomnych kobiet i mężczyzn w woj. pomorskim a rok badania*

* dane za rok 2013 zostały wyliczone na podstawie udostępnionego przez Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności statystycznego pliku. Materiał całościowy za 2013 rok nie został jeszcze opublikowany

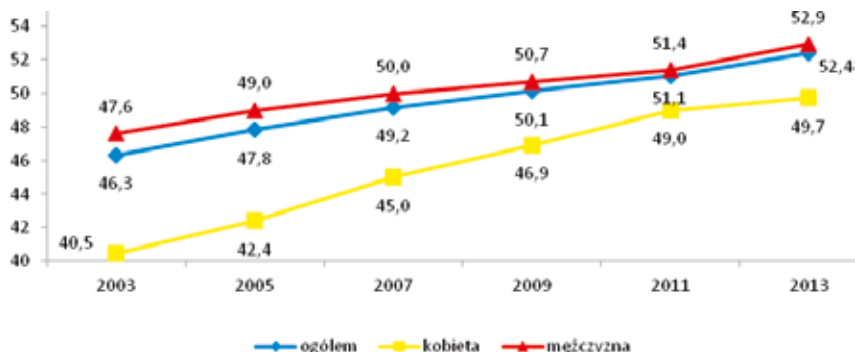
Wiek osób bezdomnych:

Większość osób bezdomnych w Polsce ma więcej niż 40 lat, zaś dominującą grupę wiekową stanowi przedział 40–60 lat. Warto wskazać, że bezdomne kobiety zwykle są młodsze od bezdomnych mężczyzn. Z badań panelowych realizowanych przez Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności wynika, że na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat mamy do czynienia z procesem starzenia się osób bezdomnych. Średni wiek osoby bezdomnej w województwie pomorskim w roku 2003 wynosił 46 lat, w roku 2013 już 52,4 lata:

Powolne, lecz konsekwentne starzenie się populacji osób bezdomnych w województwie pomorskim jest z jednej strony tendencją oczywistą, z drugiej zaś bardzo niepokojącą. Gdyby przyjąć założenie (słuszność tej tezy udowodnię w dalszej części pracy), że wiek osób bezdomnych wpływa na kondycję zdrowotną osób bezdomnych i na ich aktywność zawodową można założyć, że starzejąca się społeczność osób bezdomnych w niedalekiej przyszłości coraz częściej będzie bierna zawodowo i coraz częściej będzie legitymować się orzeczonym stopniem niepełnosprawności. Taka sytuacja może z jednej strony prowadzić do spadku samodzielności osób bezdomnych, jak również do spadku podejmowania prób wychodzenia z bezdomności. W konsekwencji osoba bezdomna za 10–20 lat będzie wymagać odmiennego wsparcia, niż ma to miejsce dzisiaj zaś jej szanse na wyjście z bezdomności będą w sposób systematyczny malały (Dębski 2010, s. 187).

Dane pochodzące z badań MPiPS wskazują, że najliczniejszy udział procentowy wśród badanych osób bezdomnych stanowiły osoby z przedziału wiekowego 51–60 lat (32,6%) i 41–50 lat (19,6%); najmniej liczna grupa bezdomnych były osoby w wieku 11–17 lat (1,3%), do 10 lat (3,9%) oraz od 71 roku życia wwyż (4,0%) – Rogozińska, 2013, s. 38.

Wykres nr 2. Średni wiek osób bezdomnych w woj. pomorskim a płeć oraz rok badania*.

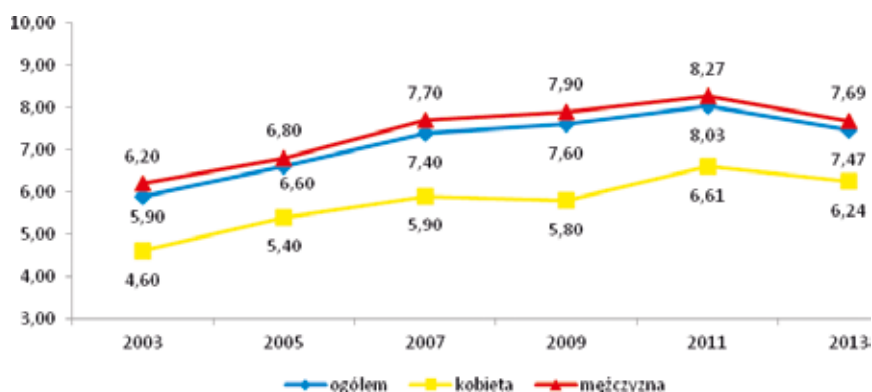
* dane za rok 2013 zostały wyliczone na podstawie udostępnionego przez Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności statystycznego pliku. Materiał całościowy za 2013 rok nie został jeszcze opublikowany

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że coraz częściej w Polsce mamy do czynienia z młoda bezdomnością. Ten coraz częściej widoczny rodzaj bezdomności, związany jest z niewydolnym funkcjonowaniem systemu polityki społecznej. Mowa tutaj o wychowankach domów dziecka, ośrodków szkolno-wychowawczych, osobach młodych, które opuszczają zakłady karne. Wydaje się, że ich liczba stale rośnie, choć badań naukowych w tym zakresie jest bardzo niewiele.

Długość trwania w bezdomności

Ważną zmienną, o której w sposób zdecydowany należy powiedzieć jest długość pozostawania w bezdomności. Realizowane w Polsce badania lokalne wskazują, że częściej niż co drugi respondent pozostaje osobą bezdomną od kilku lat lub dłużej. W grupie bezdomnych powyżej dziesięciu lat dominują mężczyźni. Jak wskazuję w najnowszym opracowaniu, średnia liczba lat bycia osobą bezdomną wzrosła wśród mężczyzn z 6,2 lat w roku 2003 do 8 lat w roku 2009, zaś wśród kobiet z 4,6 lat w roku 2003 do 7,6 lat w roku 2009. Pomiary dokonane w województwie pomorskim dokumentują wydłużanie się okresu bezdomności, choć w ostatnich latach obserwuje się nieznaczne wyhamowanie procesu długiego pozostawania w sytuacji bezdomności (Dębski, 2010, s. 191–192). W badaniach ogólnopolskich z 2013 roku wśród ankietowanych osób bezdomnych najbardziej liczna grupę stanowiły osoby pozostające w stanie bezdomności przez okres do 2 lat (33,4%). Z kolei osoby pozostające w stanie bezdomności powyżej 30 lat stanowiły jedynie 0,7%, natomiast osoby pozostające w bezdomności od 20 do 30 lat – stanowiły w sumie 2,7% (Rogozińska, 2013, s.39).

Wykres nr 3. Średnia długość pozostawania w bezdomności w woj. pomorskim a płeć osób bezdomnych i rok badania*

* dane za rok 2013 zostały wyliczone na podstawie udostępnionego przez Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności statystycznego pliku. Materiał całościowy za 2013 rok nie został jeszcze opublikowany

Wyszkolenie osób bezdomnych

Wyzolowanie osób bezdomnych jest związane z degradacją jednostki w różnych sferach jej życia, również w sferze edukacyjnej. Analizując poziom wykształcenia osób bezdomnych można dowiedzieć, wzorem lat poprzednich, że osoby bezdomne to osoby nisko wykształcone. Z wyników badań prowadzonych wśród osób bezdomnych jasno wynika, że osoby bezdomne to te, które kończyły edukację na etapie szkoły zawodowej lub wcześniej. Respondenci legitymujący się wyższym wykształceniem stanowią marginalną grupę, nie więcej niż 3 proc.

Stan cywilny osób bezdomnych

Osoby bezdomne to najczęściej osoby rozwiedzione. Kłopoty rodzinne – rozpad związku małżeńskiego, konflikty w rodzinie – są zarazem jedną z głównych przyczyn bezdomności, która jest charakterystyczna zarówno dla kobiet (częściej będących ofiarami przemocy w rodzinie), jak i dla mężczyzn (częściej będących sprawcami przemocy). Problematyka bezdomności trwale kojarzona jest, słusznie zresztą, z samotnością. Prawie wszystkie osoby bezdomne przebywające w placówkach dla osób bezdomnych mieszkają samotnie. Wyjątek stanowią kobiety przebywające w placówkach dla samotnych matek z dziećmi oraz te osoby bezdomne, które mieszkają na terenie ogródków działkowych. Z powodu braku placówek koedukacyjnych dla osób bezdomnych, część z nich – będąc w formalnych bądź nieformalnych związkach – decyduje się na tę formę zamieszkania.

Geografia bezdomności

Bezdomność to przede wszystkim problem wielkich aglomeracji miejskich. Mając na uwadze pracę z osobami bezdomnymi wykonywaną metodą streetworkingu, warto wskazać, że bezdomność koncentruje się w dużych aglomeracjach miejskich i wiąże się to (...) z *migracjami z terenów rolniczych, z małymi miastami i dużym bezrobociem, do regionów wyżej uprzemysłowionych* (Przymerński, 2001, s. 41). Migracje z dużych miast do mniejszych ośrodków i na wieś mają ograniczony charakter: dotyczą głównie mężczyzn i odbywają się w okresie prac sezonowych w rolnictwie, łatwiej wówczas o pracę wraz z zakwaterowaniem (Przymerński, 2001, s. 41). Ważnym czynnikiem, który determinuje wybór miasta docelowego (regionu), jest baza schronisk i noclegowni, a także możliwość znalezienia pracy i realizacji szans życiowych.

1.4. Przyczyny bezdomności

Problem przyczyn bezdomności, czynników do niej doprowadzających, podobnie jak problem definicji interesującego nas zjawiska, jak również typologii bezdomności, może wywoływać sporo kontrowersji politycznych. Sytuacja taka wynikać może z faktu, że o ile skala bezdomności warunkuje ilość przeznaczanych na jej zwalczanie środków, to zidentyfikowane przyczyny określają, na jakie działania są pieniądze przeznaczane. Ponadto problem identyfikacji przez nauki społeczne przyczyn danego zjawiska społecznego jest trudny i od samego początku nie było w tej kwestii zgody. Ważnym nurtem socjologii jest podejście rozumiejące, które w ogóle wyklucza możliwość zidentyfikowania przyczyn i zakreśla pole nauk społecznych do rozumienia. Zwolennicy szukania przyczyn mają natomiast duże problemy ze wskazaniem jasnych i dających się zastosować w praktyce kryteriów, które pozwoliłyby rozstrzygnąć, czy rzeczywiście obserwowany związek ma charakter przyczynowy. Obserwowane w przypadku bezdomnych napięcia interesów różnych grup powodują, że prowadzone debaty nierzadko mają wyższą niż zwykle temperaturę sporów naukowych.

1.4.1. Przyczyny bezdomności – główne problemy

Nie ulega wątpliwości, że badanie przyczyn bezdomności jest procesem niezwykle skomplikowanym. Trudności w dotarciu do głównej przyczyny bezdomności są związane przede wszystkim z faktem, iż sam problem bezdomności jest niezwykle złożony. Specjaliści pracujący z osobami bezdomnymi wskazują, że wszelkiego rodzaju typologie, schematy, naukowe podejścia nie są w stanie ogarnąć swoim zakresem różnorodności motywów, powodów, dla których osoby tracą swoje miejsce zamieszkania. W tym kontekście podkreśla się, że:

a. **Bardzo często nie można mówić o jednej głównej przyczynie bezdomności, ale o współwystępowaniu wielu krytycznych zdarzeń w życiu człowieka, które w konsekwencji prowadzą do stanu wykluczenia.**

Jak wskazuje literatura przedmiotu zwykle osoby bezdomne, które pytane są o jedną główną przyczynę bezdomności, są skłonne wskazywać na więcej niż jeden powód (Przymerński 2001, CBOS, 2005, Dębski, 2003, 2007, 2010, Dębski, Olech, 2005, Oliwa-Ciesielska, 2005, 2006). Niektóre z przyczyn tworzą wręcz grupę czynników, zdecydowanie częściej łączących się z innymi: i tak przemoc w rodzinie charakterystyczna dla kobiet silnie łączy się z rozpadem rodziny, a uzależnienie od alkoholu wiąże się z rozpadem rodziny czy też przemocą w niej, opuszczeniem zakładu

karnego oraz uzależnieniem od narkotyków. W pełni można zgodzić się z A. Przymerńskim, który wskazuje, że czynniki powodujące bezdomność oddziałują na siebie wzajemnie i w rzeczywistości nie można ich traktować rozłącznie (2001, s. 67).

Ciekawe ujęcie związane z czynnikami (przyczynami) prowadzącymi do bezdomności zaprezentowali brytyjscy badacze, którzy wskazują, iż ważne jest rozróżnienie pewnych grup czynników bezpośrednio prowadzących do wykluczenia społecznego oraz tych, które zwiększają podatność danej jednostki na bezdomność (Fitzpatrick, Kemp, Klinker 2000). Autorzy w swoich badaniach wyróżnili 12 czynników prowadzących do bezdomności. Do czynników podnoszących ryzyko stania się osobą bezdomną zaliczyli oni: ubóstwo, bezrobocie, seksualne oraz fizyczne wykorzystywanie w dzieciństwie, zachowania będące w sprzeczności z prawem, brak bądź niewystarczająca ilość więzi społecznych oraz uzależnienie od alkoholu. Do przyczyn bezpośrednich Fitzpatrick, Kemp i Klinker zaliczają zerwane relacje, opuszczenie domu po kłótni, eksmisję z mieszkania oraz opuszczenie ośrodka opieki instytucjonalnej. Obok modelu kompensacyjnego wyróżnić należy również model medyczny, oświeceniowy oraz moralny. Na gruncie polskim ciekawą interpretację czynników zwiększających podatność na wystąpienie bezdomności przedstawił A. Przymerński, który wskazuje 32 typowe sytuacje życiowe mogące prowadzić do bezdomności (1994), koncentrując uwagę czytelnika na czynnikach rodzinnych, społeczno-ekonomicznych, wynikających ze sposobu życia oraz społeczno-prawnych.

b. Badanie przyczyn bezdomności może być utrudnione również z powodu samych cech osobowościowych osoby bezdomnej i jej postrzegania własnych losów życiowych.

Jak udowadniają S. Retowski i A. Dębska-Cenian z psychologicznego punktu widzenia dla osoby bezdomnej znacznie korzystniejsze jest postrzeganie przyczyn bezdomności jako zlokalizowanych poza nią samą (2008a, s. 416). Wspomniani autorzy w swoim opracowaniu wskazują, iż lokowanie przyczyn bezdomności poza własną osobą jest doskonałą metodą przezwycięzania trudności życiowych wynikających z sytuacji bezdomności. Nawiązując do Brickmannowskich modeli radzenia sobie z różnymi problemami żywymi (Brickman, 1982), można powiedzieć, że osoby bezdomne bardzo często reprezentują model kompensacyjny, według którego z jednej strony nie czują się osobami odpowiedzialnymi za powstanie problemu życiowego, z drugiej zaś czują się odpowiedzialni za jego rozwiązanie.

W badaniach psychospołecznego profilu osób bezdomnych w Trójmieście połowa badanych osób reprezentowała właśnie taki model (Retowski, Dębska-Cenian, 2008b, s. 438). Jak wskazują autorzy postrzeganie przyczyn własnej bezdomności ściśle skorelowane jest również z aktualnym dobrostanem psychicznym i szansami na wyjście z bezdomności. Badania psychologiczne prowadzone w Trójmieście wykazały dodatkowo, że z psychologicznego punktu widzenia ma znaczenie nie tyle sam rodzaj podawanej przez osobę bezdomną przyczyny, co lokalizowane źródło jej występowania (2008a, s. 429).

c. W świadomości samych osób wykluczonych postrzeganie przyczyn swojej niekorzystnej sytuacji życiowej ewoluuje wraz z upływem lat spędzonych w bezdomności.

Biorąc pod uwagę wysoki poziom subiektywności interesującego nas problemu, okazuje się, że uwarunkowania bezdomności mogą być zupełnie inaczej postrzegane we wstępnej fazie bezdomności i po upływie wielu lat w niej spędzonej. Ponadto należy pamiętać, że

d. Osoby bezdomne bardzo często nie są w stanie wyczuć subtelnej różnicy między tym, co jest przyczyną bezdomności, a co jest jej skutkiem.

Analizując poszczególne opracowania powiedzieć trzeba, że w teoretycznych rozważaniach o bezdomności można znaleźć elementy wspólne opracowywane przez większość z wyżej wymienionych autorów. Należą do nich kwestie definicji pojęcia „bezdomność”, jej głównych typologii, jak również problemy z określeniem skali zjawiska. Elementem wspólnym poruszonym przez reprezentantów środowiska naukowego oraz osób bezpośrednio pracujących z osobami bezdomnymi są również treści mówiące o przyczynach bezdomności. Głównym celem poniższych rozważań jest próba ich systematyzacji i uporządkowania. Mając świadomość ogromu powstałych w tym zakresie materiałów, w poniższych rozważaniach znajdują swoje miejsce jedynie te typologie przyczyn, które występują najbardziej powszechnie. W dalszej części pracy zaprezentowane zostaną drogi wchodzenia w bezdomność, jak również w sposób szczegółowy opisany zostanie najbardziej powszechny dychotomiczny podział przyczyn bezdomności na przyczyny makrospołeczne i mikrospołeczne.

1.4.2. Dychotomia przyczyn bezdomności

Dychotomiczne ujmowanie przyczyn bezdomności występujące w literaturze zagranicznej obecne jest również na gruncie nauki polskiej (Ogonowska 1995). W polskiej literaturze przedmiotu popularne jest traktowanie bezdomności albo jako zjawiska społecznego, albo sytuacji jednostkowej (Porowski 1998), bądź inaczej – jako wyniku problemów społecznych i indywidualnych (Sołtysiak 1997) czy też implikacji działania czynników społecznych i psychologicznych (Bartosz, Błażej 1995). Popularne jest także dzielenie przyczyn bezdomności na czynniki endogenne i egzogenne (Giermakowska 2005) oraz czynniki makrospołeczne (cechy sytuacji społeczno-ekonomicznej, znacząco wpływające na rozwój zjawiska bezdomności) i mikrospołeczne (czynniki w obrębie rodziny, społeczności lokalnych, samych osób bezdomnych, powodujące występowanie syndromu podatności na bezdomność konkretnych osób (Przymerński 2001).

Ogólnie rzecz biorąc podział na dwie główne grupy czynników prowadzących do bezdomności jest zbieżny z koncepcjami teoretycznymi, jak i przedsięwzięciami badawczymi, podejmowanymi w Europie, a także w Stanach Zjednoczonych (Jacobs, Kemeny, Manzi 1999, Clapham 2003, Lamb 1990). Jak się okazuje **wykorzystywanie w badaniach nad bezdomnością dychotomicznego podziału na przyczyny bezdomności jako systemowe i jednostkowe wywołuje w części środowiska badawczego wyraźny sprzeciw** (Clapham 2003; Fitzpatrick, Kemp, Klinker 2000). Krytycy takiego podziału wskazują, że stosowanie podziału przyczyn bezdomności na indywidualne i strukturalne jest zbytnim uproszczeniem złożonej rzeczywistości społecznej (Fitzpatrick, Kemp, Klinker 2000). Jak wskazują autorzy ważne jest nie tyle sztywne oddzielenie tego, co społeczne od tego, co jednostkowe, ile próba uchwycenia interakcji pomiędzy tymi oboma wymiarami (Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2000, Clapham 2003). Postulat ten na polskim gruncie odnaleźć można również u Przymerńskiego (2001), który wskazuje, iż czynniki makrostrukturalne decydują o istnieniu bezdomności w ogóle, a czynniki jednostkowe decydują o tym, kto jest na nią najbardziej narażony. Wskazuje ponadto, że przy względnie stałych czynnikach bezpośrednich, dla każdego przypadku kształtuje się odmienny stan podatności na bezdomność, przesądzający o możliwości i sile zadziałania przyczyny bezpośredniej. Na zagranicznym gruncie badawczym mówi o tym koncepcja *housing pathway*, polegająca na szukaniu w biografii osób bezdomnych powodów wywołujących bezdomność, przy jednoczesnej inkorporacji elementów strukturalnych i analizie efektywności publicznej interwencji w temat bezdomności (Clapham 2002).

Analizując społeczny wymiar przyczyn bezdomności w polskiej literaturze przedmiotu, poszczególni autorzy wskazują na następujące strukturalne, egzogenne czy makrospołeczne czynniki bezdomności:

- a. ogólna sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju (Moczuk, 1999),
- b. wadliwa polityka społeczno-ekonomiczna (Piekut-Brodzka, 2006),
- c. zła sytuacja na rynku pracy (Piekut-Brodzka, 2006),
- d. bezrobocie (Sikorska, 1998, Porowski, 1998),
- e. utrata prawa do zasiłku, obniżenie kwot zasiłków oraz skrócenie czasu uprawniającego do jego otrzymywania, radykalne zmniejszenie środków na programy rynku pracy czy też brak realizacji prawa do pracy (Zalewska, 2005),
- f. ubóstwo (Porowski, 1998, Sikorska, 1998, Romański, 2002),
- g. źle funkcjonująca służba zdrowia (Zalewska, 2005, Moczuk, 1999),
- h. niewydolność systemu pomocy społecznej (Zalewska, 2005, Bartosz, Błażej, 1995, Moczuk, 1999),
- i. zmiany demograficzne i ruchliwość społeczna (Piekut-Brodzka, 2006, Porowski, 1998),
- j. zła sytuacja na rynku mieszkaniowym (Bartosz, Błażej, 1995, Porowski, 1998, Zalewska, 2005),
- k. dysfunkcyjność instytucji „totalnych” (sierocińce, zakłady wychowawcze, zakłady poprawcze, więzienia), które zaniedbują obowiązek opieki następczej (Porowski 1998, Bartosz, Błażej 1995, Moczuk 1999, Piekut-Brodzka 2006), błędy w procesie resocjalizacji i źle finansowana pomoc postpenitencjarna (Pol 1997),
- l. sfera regulacji prawnych (Bartosz, Błażej, 1995, Piekut-Brodzka, 2006) czy też generalna sytuacja prawna kraju, polegająca na możliwości wyekskmitowania lokatora „do nikąd” za długi i zaległości w opłatach czynszowych (Moczuk 1999).

Obok makrostrukturalnych przyczyn bezdomności w literaturze przedmiotu w ujęciu dychotomicznym mowa jest o przyczynach mikrostrukturalnych. Do najbardziej powszechnych czynników mieszczących się w tej kategorii zaliczyć należy:

- a. uzależnienia (Moczuk, 1998, Porowski, 1998, Piekut-Brodzka, 2006, Bartosz, Błażej, 1995),
- b. przestępczość (Moczuk, 1998, Porowski, 1998, Piekut-Brodzka, 2006), pobyt w więzieniach (Frączkiewicz-Wronka, Zralek 1998),
- c. przemoc w rodzinie (Moczuk, 1998, Porowski, 1998, Piekut-Brodzka, 2006, Bartosz, Błażej, 1995),
- d. trwałe rozpad więzi formalnych i nieformalnych pomiędzy ludźmi (Sołtysiak, 1997, Moczuk, 1999),
- e. rozpad rodziny i rozwód (Sołtysiak, 1997, Moczuk, 1999),

- f. brak opieki i odrzucenie ze strony najbliższych (Bartosz, Błażej, 1995, Moczuk, 1999),
- g. niewłaściwy przebieg interakcji w zbiorowościach społecznych (Piekut-Brodzka, 2006),
- h. brak oparcia w pierwotnych grupach społecznych (Porowski, 1998),
- i. zakłócony proces socjalizacji (Sołtysiak, 1997),
- j. zaburzenia psychiczne (Porowski, 1998, Piekut-Brodzka, 2006), zaburzenia osobowości (Piekut-Brodzka, 2006, Moczuk, 1999, 2000, Popielarska, 2001/2002).

1.4.3. Przyczyny bezdomności widziane jako drogi wchodzenia w bezdomność

Różnorodność problematyki bezdomności poddaje pod wątpliwość pomysły tworzenia naukowych (teoretycznych) schematów wchodzenia w stan bezdomności oraz jednoczesnego wyjaśnienia, w jaki sposób osoba bezdomna trwa w owym stanie wykluczenia. Trywialnie rzecz ujmując można powiedzieć, że istnieje tyle dróg i możliwości stania się osobą bezdomną, ilu jest ludzi, którzy z ową bezdomnością się borykają. W takim ujęciu stawanie się osobą bezdomną, to pewnego rodzaju droga złożona z jasno określonych etapów, których granice wyznaczone są przez życiowe zwroty, stanowiące prawdziwe przyczyny bezdomności. I choć można określić typowe cechy społeczno-demograficzne osób bezdomnych, stwierdzić jednoznacznie trzeba, że bezdomność jest równa dla wszystkich i jako taka może stać się udziałem każdego z nas.

Analizując literaturę przedmiotu okazuje się, że część autorów podejmuje odważną próbę tworzenia pewnego rodzaju „schematów” stawania się osobą bezdomną. Warto w tym miejscu przywołać nazwiska i prace L. Stankiewicza (2002) i M. Oliwy-Ciesielskiej (2006), których koncepcje, zostaną szczegółowo omówione w dalszych partiach tekstu. Schematy wchodzenia w bezdomność, pomimo znacznego uproszczenia społecznej rzeczywistości, są dowodem na to, iż proces usamodzielniania się osób wykluczonych społecznie może odbywać się na wielu poziomach w zależności do tego jak „głęboko” osoba stała się osobą bezdomną. Innymi słowy w rozważaniach o wychodzeniu z bezdomności zawsze należy zwracać uwagę, z jakiego poziomu bezdomności nastąpić ma usamodzielnienie. Rozważania te są istotne z jeszcze jednego powodu: to, na jakim etapie wchodzenia w bezdomność znajduje się dana osoba w dużym stopniu określać będzie stosowane narzędzia jej reintegracji.

Etapy wchodzenia w bezdomność z powodu załamanych planów życiowych

L. Stankiewicz w swojej publikacji wychodzi z założenia, że wchodzenie w bezdomność związane jest z konkretną sekwencją zdarzeń, które są powiązane ze sobą i z siebie wynikają (2002, s. 73). W przypadku tej koncepcji mamy do czynienia z pewnego rodzaju łańcuchem zdarzeń powiązanych w sposób przyczynowo-skutkowy, mających jasno określone etapy, w ramach których możemy mówić o stałych tendencjach. Owe tendencje to nic innego jak kolejne kroki „zapadania się” w bezdomność, przyjmowania cech charakterystycznych dla społeczności osób bezdomnych. Pierwszy z etapów wchodzenia w stan bezdomności związany jest z załamaniem się planu życiowego i rozpadem rodziny. Nietrudno sobie bowiem wyobrazić sytuację, w której w obecnie funkcjonującym beckowskim społeczeństwie ryzyka, mamy do czynienia z takimi zjawiskami jak grupowe zwolnienia, nadmierny stres, codzienne trudności związane z zapewnieniem egzystencji sobie i całej swojej rodzinie. Nietrudno również sobie wyobrazić, że sposoby radzenia sobie z owymi konsekwencjami szybkiego rozwoju społecznego są różne, w zależności od psychiki i cech osobowościowych danej osoby. Stankiewicz mówi, że są takie jednostki, dla których trudne sytuacje życiowe, zamiast działać motywująco, powodują ogólne zniechęcenie, bierność, a w końcu psychiczne załamanie się. Owe zawężenie sytuacyjne niesie za sobą nieumiejętność dostrzegania różnych, pozytywnych dróg wyjścia z sytuacji trudnych. Bezradność towarzysząca próbie podejmowania prawidłowych decyzji powoduje podjęcie takich, które w konsekwencji są bardzo niekorzystne dla dalszego rozwoju sytuacji. Należą do nich na przykład szukanie wsparcia w alkoholu, narkotykach, hazardzie czy w innych formach używek, powodujących uzależnienie. Owym uzależnieniem najczęściej towarzyszą kłopoty rodzinne związane z emocjonalnym odchodzeniem od współmałżonka (partnera), konflikty rodzinne oraz problemy zawodowe. Jak wskazuje L. Stankiewicz *kiedy mówimy o załamaniu planu życiowego i rozpadzie rodziny mamy na myśli te sytuacje, które związane są z odejściem od wartości w życiu niektórych osób, ich rodzin czy też grup. W zachowaniach swych tracą oni podstawy realnej oceny sytuacji, określenia dobra i zła – częściej wchodzą więc w sytuacje ryzyka, naruszenia prawa, zakłócają stosunki z otoczeniem, uniemożliwiają prawidłowe współżycie i adaptację* (2002, s. 78). Takie działania nieuchronnie prowadzić muszą do takich zjawisk, jak rozpad małżeństwa, bezrobocie, ubóstwo, a w konsekwencji do wykluczenia społecznego oraz innych form wykluczeń. Zatem, pierwszy etap wchodzenia w bezdomność to zespół różnych niekorzystnych uwarunkowań, które mogą prowadzić do załamania dotychczasowego sposobu życia. Kluczowe znaczenie w przypadku występowania trudności życiowych ma sposób radzenia sobie z nimi oraz cechy osobowościowe człowieka takie jak: nieumiejętność podejmowania decyzji, nadmierna sterowność ze strony innych, uleganie wpływowi grupy koleżeńskiej, skłonności do depresji, apatii

i pesymizmu. Ważną kwestią, nie poruszaną do tej pory, jest kwestia związana z rosnącym w tym etapie zadłużeniem finansowym swoim oraz swojej rodziny.

Drugim etapem, będącym prostą konsekwencją etapu pierwszego, jest etap ubóstwa. Zmiany społeczno-ekonomiczne, które zaszły w Polsce w okresie transformacji ustrojowej, gospodarczej i politycznej zdają się przemawiać na niekorzyść Polaków. Stale rosnące bezrobocie do roku 2005 (z 6,1 proc. w roku 1990 do 21 proc. w roku 1990 i 18 proc. w roku 2005), powodowało, że coraz więcej ludzi borykało się ze spełnianiem podstawowych, egzystencjalnych potrzeb swoich i własnej rodziny. Do negatywnych konsekwencji zmian ustrojowych zaliczyć należy ponadto obniżenie poczucia bezpieczeństwa, spadek poziomu życia, pogorszenie się sytuacji mieszkaniowej czy pogorszenie funkcjonowania rodzin i małżeństw. Wszystkie wymienione powyżej zjawiska niekorzystnie wpływają na funkcjonowanie społeczeństwa oraz egzystencję jednostki w środowisku, tworząc subkultury ubóstwa oraz enklawy osób ubogich. Podczas trwania tego etapu długi zdają się wciąż rosnąć, pogłębia się poczucie utraty bezpieczeństwa, brakuje środków finansowych na realizację podstawowych potrzeb egzystencjalnych (wykup leków, zakup żywności oraz ubrania). Jak wskazuje Stankiewicz, podczas ciągłego obniżania się dochodów ludzi odrzuconych mamy do czynienia z radykalnym ograniczeniem konsumpcji, nie zaś poszukiwaniem nowych źródeł dochodu (2002, s. 84). W tym miejscu dochodzimy do kolejnego punktu zwrotnego, a mianowicie do powolnego wykluczenia i poczucia marginalizacji.

Etap trzeci to etap stawiania się osobą bezdomną w różnych wymiarach. W wymiarze kulturowym mamy do czynienia z brakiem uczestnictwa w szeroko pojętym życiu kulturalnym i społecznym, w ograniczonym do minimum uczestnictwie w konsumpcji. Osoba bezdomna powoli zaczyna przystosowywać się do chronicznego braku środków materialnych i finansowych. W wymiarze psychologicznym na tym etapie mamy do czynienia z zaakceptowaniem emocjonalnym oraz racjonalnym swojej własnej sytuacji życiowej, przy jednoczesnej rezygnacji z jakichkolwiek planów życiowych. W sensie egzystencjalnym osoba bezdomna, która utraciła już mieszkanie, zaczyna nabywać specyficznych cech przynależnych społeczności osób bezdomnych. Poznaje ona nowe nawyki „wędrowca” oraz coraz szersze kręgi osób, które znajdują się w identycznym położeniu. Niejednokrotnie podczas asymilacji nowych wartości realizowanych i uznawanych przez „nową” grupę osób bezdomnych mamy na tym etapie do czynienia z patologiami i dewiacjami społecznymi, do których można zaliczyć na przykład pogłębiający się alkoholizm, kradzieże czy przemoc uliczną.

Etap czwarty L. Stankiewicz nazywa przystosowaniem do bezdomności. W fazie tej następuje całkowita, zarówno świadomościowa, jak i egzystencjalna akceptacja stanu bezdomności. Nabywane nawyki w zakresie stylu życia, sposobu spędzania czasu wolnego, żywności czy higieny zostają na stałe utrwalone. Społeczne i egzystencjalne wycofanie powoduje, że osoba bezdomna nie jest w stanie podejmować żadnych wysiłków zmierzających do zmiany swojej sytuacji życiowej, do wyjścia z bezdomności. Można zatem powiedzieć, że na tym etapie gwałtownie spada ilość prób wychodzenia z bezdomności, zanika samokrytycyzm, dbałość o wygląd zewnętrzny, chęć walki o siebie. Od teraz głównymi potrzebami człowieka stają się potrzeby podstawowe, realizowane poprzez zdobycie wyżywienia, dachu nad głową oraz ubrania.

Ostatnim etapem wchodzenia w bezdomność jest tzw. bezdomność właściwa, czyli utrwalona. W tej fazie człowiek jest praktycznie osobą, którą można nazwać jednostką zdegradowaną. Na stałe zostały utrwalone nawyki osoby bezdomnej, akceptacja własnego stanu bezdomności osiągnęła najwyższy z możliwych poziomów. Pogłębione zostają patologie i dewiacje społeczne, człowiek w pełni czuje się osobą bezdomną, wykluczoną i zmarginalizowaną.

Etapy wchodzenia w bezdomność według M. Oliwy-Ciesielskiej

M. Oliwa-Ciesielska w swoich rozważaniach wychodzi z założenia, że wyizolowanie osób bezdomnych jest związane z degradacją jednostki w różnych sferach jej życia (2006, s. 28). Wpadanie w bezdomność według autorki wiąże się z przeżyciem sekwencji trudnych zdarzeń, w których jednostka zaczyna odczuwać deficyty edukacyjne, socjalizacyjne, emocjonalne oraz poznawcze. Każdemu z wymienionych deficytów towarzyszy droga do wyizolowania społecznego, zaś punktem końcowym, a jednocześnie wspólnym, tej drogi jest stan bezdomności związany z degradacją ekonomiczną, społeczną oraz indywidualną, wraz ze współwystępującym psychologicznym poczuciem inności oraz wyizolowaniem społecznym. M. Oliwa-Ciesielska wspomina o czterech schematach wchodzenia w stan bezdomności:

a. wyizolowanie na poziomie ekonomicznym

Poziomowi ekonomicznemu towarzyszą deficyty z zakresu edukacji. Niski poziom wykształcenia zasadniczo warunkuje posiadanie braku odpowiednich kwalifikacji, częste mieszkanie w hotelach robotniczych bądź w miejscach zdewastowanych. Przy braku odpowiednich kwalifikacji mamy do czynienia nie tylko z niską samooceną wynikającą z niemożności znalezienia wymarzonej pracy, ale również z wykonywaniem pracy nisko opłacanej. Taka sytuacja

bardzo często przekłada się na kondycję finansową rodziny, która boryka się z problemem braku pieniędzy na remont czy na płacenie czynszu. Pogłębiająca się niska samoocena własnych umiejętności w powiązaniu z życiem w ubóstwie, bardzo często prowadzi do utraty pracy i długotrwałego bezrobocia. Zwolnienie z pracy, w szczególności w latach dziewięćdziesiątych, wiązało się również z utratą miejsca zamieszkania. Także brak środków finansowych na utrzymanie mieszkania połączone z długotrwałym bezrobociem stają się przyczyną eksmisji bądź konieczności opuszczenia dotychczas zajmowanego lokum ze względu na wysoki stopień zdewastowania pomieszczenia. Bez względu na przyczynę wykonanej eksmisji skutek jest zawsze taki sam: osoba traci prawo do zamieszkiwania lokalu i bardzo często staje się osobą bezdomną,

b. wyizolowanie na poziomie społecznym

Poziomowi społecznemu towarzyszą deficyty socjalizacyjne, które koncentrują się przede wszystkim na dwóch kwestiach: braku więzi z rodziną pochodzenia oraz braku kontaktu ze społecznymi grupami odniesienia. W pierwszym przypadku mamy do czynienia ze złymi stosunkami wewnątrzrodzinnymi, które w sposób bezpośredni są generatorem konfliktów rodzinnych. Naturalną obroną człowieka przed trudnościami życia domowego jest bądź to próba zmierzenia się z nimi, bądź to ucieczka przed nimi. Ucieczka od traumatycznych doświadczeń wiąże się z zerwaniem więzi z rodziną i fizycznym opuszczeniem dotychczasowego miejsca zamieszkania. W przypadku braku kontaktu z grupami odniesienia możemy mówić o braku wsparcia psychicznego oraz materialnego ze strony najbliższych, kolegów, koleżanek, dalekiej rodziny, osób znaczących. Taki stan rzeczy bardzo często powoduje poczucie osamotnienia powiązanego z brakiem umiejętności zagospodarowania czasu wolnego. Niejednokrotnie prowadzenie „wolnego i luźnego” stylu życia prowadzi do przebywania w grupach patologicznych. Zarówno ucieczka z domu czy od domu, jak również przebywanie w środowisku patologicznym mogą być bezpośrednimi przyczynami dalszego stanu bezdomności,

c. wyizolowanie na poziomie indywidualnym

Trzeci schemat prezentowany przez autorkę dotyczy poziomu indywidualnego, w którym występują deficyty emocjonalne posiadające swoją wewnętrzną i zewnętrzną formę. Forma wewnętrzna, psychologiczna, dotyczy przede wszystkim niskiej samooceny połączonej z brakiem wpływu na zdarzenia, które dzieją się wokół jednostki. Brak wpływu na własne życie kreuje postawę fatalizmu wobec świata i otaczającej rzeczywistości oraz poczucie bezradności, przekładające się na brak chęci podejmowania jakichkolwiek decyzji. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest, jak pisze autorka, brak zaufania do samego siebie, brak zaufania do podjętych wcześniej decyzji dotyczących życia codziennego. Z drugiej strony schematu mamy do czynienia z zewnętrznym deficytem emocjonalnym związanym z pogorszeniem się psychicznego oraz fizycznego stanu zdrowia osoby, który przeradza się w neurotyczną reakcję na rzeczywistość społeczną. W konsekwencji rodzi to postawę braku dbałości o własną kondycję psychofizyczną doprowadzając w ostateczności do jej realnego spadku. Obojętność i apatia towarzysząca złemu stanowi zdrowia oraz brak zaufania do własnej osoby może stać się przyczyną bezdomności,

d. wyizolowanie na poziomie instytucjonalnym

Ostatnim z opisywanych przez autorkę jest schemat traktujący o wchodzeniu w bezdomność z poziomu instytucjonalnego, związany z nieznanymi regułami życia społecznego. Deficytem poznawczym są tutaj, po pierwsze, brak informacji o możliwościach uzyskania pomocy instytucjonalnej, jak również niewiedza o zakresie i formie potencjalnej pomocy nieformalnej społeczeństwa. Od strony formalnej deficyt poznawczy braku wiedzy w prostej linii generuje brak środków do życia, zaś częsta nieznanymi podstawowych reguł życia społecznego kończy się popadnięciem w konflikt z prawem. Niewiedza w zakresie możliwości korzystania z pomocy przekłada się również na jakość zdrowia fizycznego i psychicznego, które może ulec pogorszeniu w trakcie chronicznego braku środków do realizacji podstawowych potrzeb życiowych. Z drugiej strony brak wiedzy na temat rodzajów pomocy nieformalnej ze strony społeczeństwa skłania ludzi do żebrania i wyłudzenia pieniędzy, co w sposób bezpośredni powoduje proces stygmatyzacji.

Osoby bezdomne w świadomości społecznej jawią się jako osoby niższej kategorii, osoby gorsze, zhańbione. Owo odjęcie godności ludzkiej jednostce powoduje jej rzeczywiste zatracenie, co w połączeniu z niechęcią do korzystania ze schronisk generuje bezdomność (w dużej mierze pozainstytucjonalną).

Zaprezentowane cztery schematy autorstwa M. Oliwy-Ciesielskiej, oprócz ukazania „typowych” dróg do stania się osobą bezdomną wskazują dodatkowo na jedną ważną kwestię: powyższe schematy w sposób jednoznaczny uwiadcniają, że na poziomie ekonomicznym długotrwałe bezrobocie czy eksmisja nie jest główną przyczyną stania się osobą bezdomną, z kolei na poziomie społecznym przyczyną bezdomności nie musi być przebywanie w grupach patologicznych. Dlatego na wyniki badań ilościowych mówiących o przyczynach bezdomności, należy patrzeć

z wielką rozważą aby przez przypadek nie pomylić skutku bezdomności z jej przyczyną. Kolejnym wnioskiem płynącym z analizy schematów, być może oczywistym, jest fakt, iż bezdomność zawsze ma swoją przyczynę, najczęściej natury psychologicznej, której należy szukać w źle funkcjonującej rodzinie. Ten wniosek wydaje się być ważny w kontekście problemu bezdomności z „wyboru”, której zwolennicy uważają, że stan bezdomności, pomimo swojej patologicznej konstrukcji, jest stanem godnym ludzkiej decyzji.

1.5. Problem bezdomności a proces stygmatyzacji i negatywnej stereotypizacji

1.5.1. Stygmatyzacja społeczna

Ogólnie rzecz ujmując stygmatyzacja to *publiczne potępienie jakiejś osoby lub grupy osób i odrzucanie ich w kontaktach społecznych* (PWN). Ta krótka definicja zawiera trzy składowe, na które w sposób szczególny należy zwrócić uwagę. Po pierwsze stygmatyzacja zawsze dokonuje się ona publicznie (posiada w sobie takie elementy, które są widoczne zarówno dla osób dokonujących stygmatyzacji, jak i dla stygmatyzowanych). Po drugie polega ona na potępieniu, czyli stygmatyzacja z natury swojej nastawiona jest do jednostki w sposób negatywny, po trzecie wreszcie odnosi się do konkretnej osoby bądź grupy osób, wyróżnionych ze względu na posiadanie bądź nieposiadanie pożądanej przez społeczeństwo cechy (zestawu cech). Dla współczesnej socjologii najważniejszym autorem zajmującym się problemem stygmatu (piętna) jest E. Goffman. Znany kanadyjski socjolog uważa, że

kiedy spotykamy nieznanego, może się w nas zrodzić wątpliwość czy nie posiada on cechy, która odróżnia go od innych kategorii osób, i to cechy mniej pożądanej – w krańcowym przypadku czy nie jest on osobą z gruntu złą, niebezpieczną lub słabą. Zostaje on w ten sposób zredukowany w naszych umysłach z pełnej i normalnej do splugawionej i nieliczącej się. Cecha taka staje się stygmatem zwłaszcza wtedy, kiedy jej dyskredytująca właściwość ma poważne konsekwencje. Określa się ją także czasem jako słabość, niedostatek, handicap (Goffman, 2005)¹⁰.

Osoby stygmatyzowane doświadczają szeregu negatywnych, nieprzyjemnych emocjonalnie reakcji ze strony innych, które to reakcje wynikają ze zdeformowanego, jednoznacznego postrzegania tejże osoby przez pryzmat stygmatyzującej, dominującej cechy, np. bycia osobą bezdomną (Nowakowska, 2008, s.338). Podstawową reakcją na rozbieżność pomiędzy własnymi pragnieniami a reakcją otoczenia jest odczuwanie wstydu i poczucie bycia gorszym („zraniona tożsamość”) zaś bezpośrednie relacje osób stygmatyzowanych z innymi ludźmi charakteryzuje takie manipulowanie stygmatem, aby *jak najlepiej uniknąć lub choćby zminimalizować skutki społecznego odium* (Czykwin, 2007, s. 17). W tym celu najlepszą techniką wydaje się być ukrywanie stygmatu (jeśli oczywiście jest on możliwy do ukrycia). Wśród różnych reakcji osób poddanych stygmatyzacji obserwuje się często intuicyjne starania unikania czynienia stygmatu centralnym atrybutem schematu „ja”. Można zatem dostrzec obronne tendencje do spychania stygmatu w obrazie osoby na peryferie czy unikanie czynienia go centralną cechą „ja”. Z tego względu tak często obserwuje się – szczególnie w początkowych fazach bezdomności- zachowania zaprzeczania własnej bezdomności, odrzucania negatywnej tożsamości osoby bezdomnej czy brak identyfikacji ze zbiorowością osób bezdomnych. Mimo istnienia tego rodzaju tendencji u niektórych osób stygmat może stać się centralną cechą „ja” i fundamentem obrazu siebie (Czykwin, 2007). W obliczu tego rodzaju zachowań, staje się on źródłem depresji, poczucia braku satysfakcji, przygnębienia, poczucia bezsensu własnego życia, złości, zniechęcenia i innych przykrych doznań, które mogą dodatkowo wpływać na inne działania i procesy myślowe jednostki. Jeżeli różne aspekty obrazu samego siebie zostaną zdominowane przez stygmat tworzy się obraz samego siebie, w którym dominującą kategorią staje się naznaczenie. W konsekwencji jednostka może nie dostrzegać innych własnych atrybutów – natury pozytywnej, a przeceniać wpływ negatywnych związanych z naznaczeniem. Jak pisze E. Czykwin *oslepiająca funkcja stygmatu, a więc widzenia siebie przez jego pryzmat, ulega internalizacji* (2007, str. 222). W przypadku osób, u których stygmat pełni rolę dominującą w strukturze „ja” obserwuje się często poczucie bezbronności, uzależnienie, bezwartościowość oraz utratę kontroli nad przebiegiem własnego życia. Przypisywanie dominującego znaczenia stygmatowi w obrębie obrazu samego siebie ma destrukcyjny wpływ na własne „ja”.

¹⁰ Goffman wyróżnia stygmat jawny oraz ukryty i ze względu na charakter tego stygmatu dopasowuje różnorodne modele radzenia sobie z nim. Rodzaj stygmatu (czy stygmat ma charakter dyskredytujący czy zdyskredytowany, jawny czy ukryty) w dużej mierze zależy od sytuacji. Autor w swojej rozprawie o piętnie mówi o trzech rodzajach stygmatu: uszkodzenia fizyczne (różnego rodzaju niepełnosprawności), skazy charakteru (słaba wola, despotyzm, wybuchowość, nieodpowiedzialność, nieuczciwość) oraz stygmat plemienny (przynależność rasowa, narodowa, religijna).

Osoby należące do kategorii stygmatyzowanych funkcjonują w warunkach, które C.M. Steele i J. Aronson (1995, za: Czykwin, 2007) nazwali zagrożeniem stereotypem. Sytuacja ta polega na koncentrowaniu swojej uwagi osoby naznaczonej na stereotypie oraz odczuwaniu lęku w związku z potencjalnym ryzykiem potwierdzenia stereotypu. Lęk ten często działa obywatelniająco, co w konsekwencji może prowadzić do paradoksalnych zachowań potwierdzających treść stereotypu – wspomniane już wcześniej zjawisko samospełniającego się proroctwa. Założenie to w kontekście specyfiki funkcjonowania osób bezdomnych wydaje się nader słuszne. Bardzo często bowiem, pomimo powierzchownej wrogości wobec otoczenia i tendencji do samoizolacji, dostrzec można wśród osób bezdomnych wrażliwość wobec opinii otoczenia. Ową wrażliwość i wynikający z niej lęk przed aktywizacją stereotypu szczególnie wyraźnie można obserwować u osób bezdomnych podczas procesu wychodzenia z bezdomności, przełamujących stereotypy ich dotyczące. Osoby te podczas wspomnianego procesu wyjścia z bezdomności odczuwają wyraźny lęk przed przyznaniem się do własnej bezdomności z obawy przed odrzuceniem, odrąceniem, negatywną oceną skategoryzowaną przez pryzmat stygmatu osoby bezdomnej.

Ze względu na pragnienie podniesienia własnej samooceny osoby należące do kategorii grup stygmatyzowanych, przejawiają wyraźną niechęć wobec tej kategorii, dystansują się od niej, a przynależność do owej zbiorowości bywa odrzucana. W niektórych jednak sytuacjach można dostrzec proces identyfikacji grupowej oraz poczucia podobieństwa poszczególnych członków grupy stygmatyzowanej. Występuje to w sytuacji dysonansu pomiędzy własnym stereotypowym wyobrażeniem grupy – autostereotypem a stereotypem przejawianym przez otoczenie. W sytuacji owej rozbieżności i dysonansu można obserwować konsolidowanie się grupy i silną identyfikację celem swojej walki „my kontra oni”. Kiedy natomiast występuje zbieżność pomiędzy autostereotypem a stereotypem przejawianym przez otoczenie – identyfikacja grupowa obniża się, a grupa postrzegana jest bardziej negatywnie. Wśród osób bezdomnych najczęściej spotyka się postawę drugiego rodzaju, czyli zbieżności własnych opinii dotyczących ogółu bezdomnych z opiniami otoczenia i tym samym zaburzony proces identyfikacji, przynależności do grupy celem ochrony własnej samooceny i własnego „ego”. Nie można jednak powiedzieć, iż sytuacjach ta jest powszechna i dotyczy wszystkich osób bezdomnych. Występują bowiem takie przypadki, w których autostereotyp grupy osób bezdomnych jest mniej negatywny, stąd pojawiają się rozbieżności pomiędzy autostereotypem i stereotypem przyjętym w społeczeństwie, czego konsekwencją niestety jest zaniżanie się własnego poczucia wartości i samooceny (Nowakowska, 2008, s.340). Zależności te jednak nie są dostatecznie empirycznie zweryfikowane i wymagają dalszych badań z tego zakresu.

Jednym z najważniejszych elementów obrazu samego siebie jest samoocena – szczególnie w kontekście omawianej stereotypizacji i stygmatyzacji. Każdy z nas jest zazwyczaj motywowany do podtrzymywania wysokiej, pozytywnej samooceny i pozytywnego obrazu samego siebie. Wysoka samoocena wpływa na psychologiczny dobrostan i prawidłowe funkcjonowanie (Czykwin, 2007). Osoby te przejawiają zazwyczaj więcej optymizmu, poczucie sprawstwa, wytrwałość w dążeniu do celu, umiejętności zaradcze oraz wysoką samoskuteczność. Osoby przynależące do kategorii stygmatyzowanych mogą przejawiać samoocenę zaniżoną – można tutaj wskazać na tendencje do niższego szacowania własnych pozytywnych cech i przypisywania nadmiernego znaczenia cechom negatywnym. Posiadając niższą samoocenę będą przejawiały mniejszą pewność siebie oraz będą bardziej podatne na wpływ otoczenia.

Widzimy zatem, iż naznaczenie społeczne spowodowane negatywnym stereotypem bezdomnych może prowadzić do poważnych i względnie trwałych zmian w obrębie psychiki osób stygmatyzowanych. Często można tu obserwować narastającą wiarę w prawdziwość przekonań na swój temat, obniżanie się samooceny, poczucia własnej wartości oraz w dalszej konsekwencji spadek motywacji do podejmowania jakichkolwiek działań mających na celu doprowadzenie do zmian. Wreszcie powodować może spadek poczucia samoakceptacji i podejmowanie szeregu destrukcyjnych działań, jak np. popadanie w coraz większe uzależnienie zarówno od alkoholu, jak i samej bezdomności. Wspomniano już wcześniej, iż cechą charakterystyczną zachowania osób bezdomnych stygmatyzowanych jest izolacja społeczna, unikanie kontaktów i wycofywanie się z życia społecznego. Negatywne informacje zwrotne, opinie i reakcje otoczenia mogą prowadzić do narastania nieufności wobec innych, ale również lęku czy niepewności. Można zatem dostrzec tu narastanie poczucia żalu, wyrządzonej krzywdy, odrącenia. W dalszej konsekwencji może to prowadzić do pojawiających się i narastających deficytów natury społecznej – trudności w kontaktach społecznych, braku pewności siebie, braku umiejętności autoprezentacji czy znajomości reguł społecznej komunikacji i życia społecznego. Wydaje się, iż deficyty tego rodzaju są szczególnie istotne w kontekście powrotu na rynek pracy, poszukiwania pracy, rozmów z przyszłymi pracodawcami czy procesu wdrożenia do nowego środowiska pracy i relacji ze współpracownikami.

Świadomość własnego stygmatu i negatywnego stereotypu funkcjonującego w środowisku społecznym stanowi dla osób bezdomnych dodatkową presję (swoisty bagaż emocjonalny), z którą przychodzi im się zmagać oraz świadomość konieczności przełamania tychże stereotypów, które niejednokrotnie mogą przypominać przysłowiową „walkę z wiatrakami”. Warto wreszcie podkreślić społeczne konsekwencje stereotypizacji osób bezdomnych, które

sprawdzają się do pojawiania się uprzedzeń i różnych form dyskryminacji bezdomnych na rynku pracy. Można tutaj wspomnieć o takich zjawiskach, jak choćby niechęć pracodawców do zatrudniania osób bezdomnych, wrogość wobec bezdomnych, brak zaufania, niesprawiedliwe traktowanie przy wynagradzaniu czy formach zawieranych umów o pracę (Dębska, 2005).

1.5.2. Stereotypizacja społeczna

Pomimo faktu, iż bezdomność zdaje się wymykać naukowemu poznaniu i tak naprawdę trudno stworzyć jednoznacznie obowiązującą wszystkich definicję bezdomności, postrzeganie problemu bezdomności oraz samych osób bezdomnych przez społeczeństwo zdaje się być jednorodne i powszechnie obowiązujące. Zazwyczaj określenie „bezdomny” kojarzy się obywatelom społeczeństwa z ulicą, brudem, nałogami oraz złym stanem zdrowia i higieny. Samo w sobie to słowo zdaje się zawierać tak duży ładunek negatywnych skojarzeń, że niejednokrotnie prowadzi do wykluczania bądź samowykluczania osób z prawidłowego funkcjonowania społecznego. W potocznych rozważaniach nad bezdomnością jakby w jednej chwili zapomniano o osobach mieszkających w czystych i zadbanych schroniskach, ludziach bezdomnych uczęszczających na różnego rodzaju terapie, chcących zmienić swoje dotychczasowe życie czy też osobach dbających o własne zdrowie i przysłowiowe uczciwe wiązanie „końca z końcem”. Ponadto bardzo często problem bezdomności kojarzony jest bardziej z zachowaniami patologicznymi niż ze zwykłym brakiem dachu nad głową. Można powiedzieć, że wykluczenie mieszkaniowe (*bezdomny* oznacza osobę bez domu, bez dachu nad głową) zeszło na plan dalszy, zaś głównym problemem osób bezdomnych jest wykluczenie społeczne, psychiczne, czy instytucjonalne.

Biorąc pod uwagę powyższy punkt widzenia, który jednocześnie stanowi założenie teoretyczne niniejszych rozważań okazuje się, że w społeczeństwie polskim dominuje silny negatywny stereotyp osoby bezdomnej. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać po pierwsze w źródle informacji, z którego czerpane są wiadomości na temat bezdomności (wizerunek osoby bezdomnej jest częściej kreowany za pośrednictwem środków masowego przekazu niż poprzez kontakt bezpośredni), po drugie w braku elementarnej wiedzy z zakresu bezdomności (o przyczynach bezdomności, jej skutkach, formach i typologiach), po trzecie wreszcie w braku bezpośredniego i głębszego kontaktu z osobami bezdomnymi („przelotny” kontakt z osobami żebrzącymi czy zbieraczami). Pewnie można byłoby znaleźć kolejne powody, dla których ludzie postrzegają osoby bezdomne jako gorsze od siebie i można byłoby zapewne próbować uzasadniać taki stan rzeczy kolejnymi teoriami psychologicznymi, ale faktem jest, że negatywne postrzeganie osób bezdomnych przez resztę społeczeństwa w wielu przypadkach wydaje się być o wiele bardziej dyskryminujące niż poczucie dyskryminacji ze względu na własne ubóstwo czy brak odniesionego sukcesu życiowego. W kontekście powyższych słów słuszną uwagę czyni A. Hertz wskazując, że

do najciekawszych i najważniejszych zagadnień socjologii i antropologii należy, jak obraz jednej grupy i każdego z jej członków odbija się w świadomości członków grupy drugiej. Badanie tego obrazu i mechaniki jego powstawania ma kolosalne znaczenie dla zrozumienia stosunków międzygrupowych i międzyludzkich” (Hertz, 1988, s. 238).

W szeroko rozumianej polityce społecznej i wykonywanej pracy socjalnej na rzecz osób bezdomnych dąży się (całkiem słusznie) do całkowitego zlikwidowania problemu bezdomności bądź do jego zdecydowanego ograniczenia. W tym celu tworzy się różnego rodzaju lokalne bądź narodowe strategie do „zwalczania bezdomności”, zgłębia się problem bezdomności od strony empirycznej poprzez realizację kolejnych badań, uwrażliwia się społeczeństwo na ten typ marginalizacji społecznej dzięki konferencjom naukowym i debatom społecznym. I pomimo tego, że wszystkie te działania i dążenia wydają się być ze wszech miar godnymi naśladowania przedsięwzięciami to w ostateczności może okazać się, że ogłoszenie ostatecznego zwycięstwa w walce z bezdomnością może nigdy nie nastąpić. Odnosząc tak postawioną tezę do tematu pracy można powiedzieć, że bez przełamania negatywnego stereotypu osób bezdomnych w świadomości społecznej, walka z tym zjawiskiem traci sens stając się wyzwaniem o charakterze autotelicznym, wyzwaniem samym w sobie.

W literaturze socjologicznej stereotyp, bo o nim tutaj będzie mowa, uważa się za jeden z wytworów interakcji społecznej, który jest pochodną jednostkowych doświadczeń z reprezentantami danej zbiorowości. Poprzez przypadkowy kontakt z grupą, jednostka dokonuje fałszywych uogólnień rzutujących na obraz całej zbiorowości, a przez to homogenizuje ją jednocześnie przypisując cechy dla tej grupy niecharakterystyczne. Najczęstszym tematem stereotypów są cechy zbiorowości etnicznych, narodowych i rasowych (*Francuzi są najlepszymi kochankami, Anglicy są flegmatyczni, Murzyni są leniwi, Skandynawowie są zimni*) – Sztompka, 2002, s.300. Już po przykładach zawartych w nawiasach można dojść do ogólnego wniosku, że najczęściej mamy do czynienia z przypisywaniem grupom cech negatywnych, które z biegiem czasu mogą stać się nieusuwalne i nienaprawialne (bo związane z samą naturą grupy). Pojęcie „stereotyp” zostało po raz pierwszy użyte przez W. Lippmanna w 1922 roku, który określił je mianem obrazów

umysłowych w głowach jednostek, stanowiących okno do ich świata społecznego (Błuszkowski, 2003; Nelson, 2003). Wskazany autor użył tego określenia do opisu tendencji jednostek do spostrzegania osób lub przedmiotów jako podobnych na podstawie ich wspólnych cech. Wyobrażenie to stanowiło swojego rodzaju metaforę, bowiem obrazy te nie stanowiły wiernego odzwierciedlenia rzeczywistości. Stanowiły jedynie jej subiektywny wizerunek kreowany przez umysł danego człowieka. Zatem stereotypy w tym ujęciu nie stanowiły adekwatnego odzwierciedlenia rzeczywistości (Błuszkowski, 2003; Nelson, 2003).

Nieco wartościującą tezę w określeniu, czym jest stereotyp postawił E.S. Bogardus (Błuszkowski, 2003), który wskazał że jest to miano generalizacji niegodnej zaufania, nienaukowej, którą jedni ludzie dokonują na temat innych osób bądź grup. Jako taka stanowi ona wynik powierzchownej analizy poznawczej, prezentuje typ myślenia potocznego i życzeniowego przy jednoczesnym ukierunkowaniu postrzegania otoczenia na podstawie fragmentarycznych i pozornych informacji. Według G. Allporta (Nelson, 2003) stereotyp jest wyolbrzymionym przekonaniem, skojarzonym z jakąś kategorią. D.L. Hamilton i T.K. Troler przez stereotyp rozumie „strukturę poznawczą, która zawiera wiedzę, przekonania i oczekiwania obserwatora dotyczącą pewnej grupy ludzi” (Macrae, Stangor, Hewstone, 1999, str. 40). Inną natomiast popularną definicję stereotypów jest ujęcie R.D. Ashmore i F.K. Del Boca, którzy określili je jako „zespół przekonań na temat atrybutów pewnej grupy ludzi” (Nelson, 2003, str. 27).

Stereotypy związane są ściśle z procesem kategoryzacji dokonywanym w percepcji. Od kategoryzacji różnią się jednak pod pewnymi względami. Jak opisuje T. Mądrycki (1986) stereotypy cechuje mniejsza adekwatność w stosunku do rzeczywistości. Oznacza to, że pewne poszczególne cechy przypisane określonej kategorii osób są wyolbrzymione i przejawione. W dalszej konsekwencji może to wiązać się z przypisywaniem owym osobom cech, których te nie posiadają. Ponadto stereotypy mają charakter społeczny – funkcjonują w określonej zbiorowości ludzi i dotyczą innej zbiorowości; są dziedziczone i tworzone przez wiele pokoleń czy grup społecznych, a nie pojedyncze osoby. Wreszcie stereotypy stanowią sztywne i trwałe schematy poznawcze, choć pojęcia te, podobnie jak w przypadku kategoryzacji, nie są tożsame. Według B. Wojciszke różnice pomiędzy schematem a stereotypem sprowadzają się głównie do ich poziomu ogólności – w tym ujęciu stereotypy stanowiłyby szczególny przypadek schematów jako pewną podkategorię schematów podmiotowych (Wojciszke, 1986). Przy czym zawartość tej podkategorii, czyli stereotypu, podzielana jest przez pewną grupę ludzi, a schematy choć mogą mieć postać społeczną, mogą także mieć charakter całkowicie indywidualny (Wojciszke, 1983; 1986).

Można za E. Goffmanem powiedzieć, iż stereotypizacja stanowi serce stygmatyzacji. To, co odróżnia stygmatyzację od stereotypizacji to fakt, iż stereotypy same w sobie niekoniecznie muszą wiązać się z treściami o zabarwieniu negatywnym i niekoniecznie muszą mieć zabarwienie emocjonalne. Jak wskazuje A. Nowakowska (2008, s. 335) powstają w naszych umysłach celem redukcji nadmiaru informacji i ekonomizacji percepcji. Wśród wielu stereotypów można wskazać te o charakterze pozytywnym, np. uczonego, artysty czy o charakterze obojętnym, jak stereotypy dotyczące rolnika. Choć stanowią one pewną formę generalizacji i uproszczeń percepcyjnych, nie mają negatywnego zabarwienia emocjonalnego i nie prowadzą do powstawania uprzedzeń, a tym samym naznaczenia i dyskryminacji. Znacznie częściej niestety można jednak spotkać stereotypy zawierające treści negatywne o silnym, negatywnym zabarwieniu emocjonalnym, jak stereotypy rasowe, narodowe czy wreszcie stereotypy dotyczące tzw. kategorii napiętnowanych na rynku pracy, czyli m.in. osób bezdomnych. W tym przypadku możemy mówić o wpływie stereotypizacji na rozwój uprzedzeń, determinowanie wykluczenia i marginalizacji społecznej, czy wreszcie stygmatyzacji związanej z negatywnym naznaczeniem. Wydaje się zasadne podkreślenie, iż stereotypy dotyczące bezdomności najczęściej zawierają w sobie negatywne, pejoratywne treści prowadzące do naznaczenia społecznego i w tym kontekście prowadzą do omawianych w dalszej części konsekwencji natury psychologicznej i społecznej. Wydaje się to szczególnie istotne w kontekście wiedzy, iż treść stereotypu mieści się nie tylko w umysłach osób nimi się posługujących, ale także w umysłach osób, których dotyczą (Macrae, Stangor, Hewstone, 1999). Na podstawie jeszcze stosunkowo nielicznej literatury poruszającej problematykę stereotypizacji osób bezdomnych, jak i obserwacji, rozmów czy sondaży dostrzeżono, iż wśród określeń osób bezdomnych często można spotkać takie, jak: „lumpy, menele, kłozardzi”, „sami sobie winni”, „alkoholicy”, „złodzieje”, „nic nie warci”, „brudni”, „zdegenerowani” (Gramlewicz, 1998; Duracz – Walczak, 2001/2002). Spośród aktywności osób bezdomnych poza picie alkoholu, wymienia się zbieranie puszek, grzebanie w śmietnikach, żebranie itp. Warto byłoby podjąć rozważania, na ile owe przekonania zgodne są z rzeczywistością, a na ile stanowią element deformujący spostrzeganie całej tej zbiorowości.

Wśród funkcji, jakie pełni stereotypy wskazuje się na trzy ich elementy: poznawcze, przystosowawcze oraz obronne (Mądrycki, 1986). W pierwszym przypadku stereotypy służą do upraszczania percepcji i jako taki służą do wyjaśniania zjawisk niezrozumiałych. Druga funkcja stereotypu umożliwia szybką orientację w otoczeniu i adekwatną do nich reakcję człowieka trzecia zaś stanowi wzmocnienie uznawanych wartości oraz usprawiedliwienie dla negatywnych działań, bądź ich braku w sytuacji, kiedy wydaje się to zasadne. Pomijając rolę, jaką pełni zjawisko stereotypizacji

wskazać trzeba, iż raz ukształtowany stereotyp przejawia tendencje do samoutrwalań się (Nowakowska, 2008, s.336). Fakt ten wynika z tego, iż stereotypy wpływają na selektywność percepcji, zapamiętywania, uczenia się, tendencyjność w interpretacji zjawisk a ponadto modyfikują zachowania człowieka. W literaturze przedmiotu określa się to mianem zjawiska stereotypizacji – „czynienia użytku z wiedzy dotyczącej stereotypów w trakcie spostrzegania jakiegoś konkretnego człowieka” (Macrae, Stangor, Hewstone, 1999, str.205). Jeżeli treścią stereotypu posiadanego przez nas jest określenie „brudny”, szybciej i częściej spostrzeżemy wśród przedstawicieli stereotypizowanej grupy oznaki zaniedbania i nieczystości. Jeśli treścią stereotypu będzie pracowity okaże się, że Japończycy będą jawić się jako osoby pracujące do późnych lat swojego życia. Uproszczenie rzeczywistości społecznej widoczne w procesie stereotypizacji widoczne jest w sytuacji, w której odnajdujemy potwierdzenie dla jednej cechy i jednocześnie unikamy dostrzegania innych, ewentualnie niezgodnych z treścią stereotypu. W konsekwencji sami doprowadzamy do sytuacji, w której dostrzegamy i pamiętamy jedynie to, czego się spodziewaliśmy i na co się nastawiliśmy. Owo ignorowanie cechy, które nie pasują do treści stereotypu i selektywne koncentrowanie swojej uwagi na elementach zgodnych z treścią stereotypu jest głównym powodem, dla którego osoby bezdomne kojarzone są z alkoholizmem, brudem, ulicą, zaniedbaniem, nieprzyjemnym zapachem. Innymi słowy możemy powiedzieć, że spotykając na swojej drodze osoby bezdomne swoją uwagę koncentrujemy na cechach dostępnych percepcyjnie (np. wyglądu zewnętrznego), adekwatnych do treści stereotypu ignorując pozostałe.

Stereotypy modyfikują zachowanie człowieka wywołując określone działania. Najogólniej rzecz ujmując można powiedzieć, że jeżeli jacyś ludzie posiadają negatywny stereotyp jakiejś grupy (w naszym przypadku grupę stanowi zbiorowość ludzi bezdomnych), to starają się unikać kontaktów z jej przedstawicielami. W istocie zatem mamy do czynienia z utrwalaniem się stereotypu, a przeszkodą do jego przełamania jest braku możliwości weryfikacji prawdziwości jego treści. Jak wskazują niektórzy psychologowie społeczni do cech charakterystycznych stereotypów zalicza się również fakt, iż minimalne kiedy dokonujemy potwierdzenia pewnej części stereotypu potwierdzamy tym samym prawdziwość całego stereotypu (Mądrzycki, 1986; Macrae, Stangor, Hewstone, 1999). Przekładając tę własność stereotypizacji na zjawisko bezdomności możemy powiedzieć, iż dostrzeżenie informacji zgodnych z cechą „uzależniony” powoduje nieświadome zaprzestanie poszukiwania dalszych informacji i automatyczne potwierdzanie współwystępowania innych przymiotów, np. „leniwy”, „brudny” itp. Kolejną właściwością stereotypu jest fakt, iż działanie zgodne ze stereotypem może prowadzić do potwierdzania jego treści na zasadzie samospełniającego się proroctwa. Jak wskazuje R. Caldini kiedy posiadając pewne przekonania (stereotypy) dotyczące innych osób, to nasze reakcje na nich powodują, że osoby te zachowują się zgodnie z tymi przekonaniem (1996). Owe przekonania, oczekiwania mogą być na tyle silne, że wywołują nasze określone zachowania i postawy. Może to prowadzić do tego, że postrzegane osoby stają się w naszych oczach takimi, jakimi chcemy. Jak wskazuje A. Nowakowska

Kiedy mamy określone przekonania na temat innych, samospełniające się proroctwo sprawia, że tworzymy rzeczywistość społeczną zgodną z naszymi oczekiwaniami. Jeżeli w obrębie posiadanych przez nas negatywnych stereotypów dotyczących bezdomnych, znajdują się takie określenia, jak „wrogo nastawieni”, „agresywni”, „natarczywi”, swoimi reakcjami i postawami wobec tychże osób możemy wywoływać reakcje zgodne z tymi oczekiwaniami (Nowakowska, 2008, s.337).

Ciekawych informacji w zakresie stereotypizacji zjawiska bezdomności i samych osób bezdomnych dostarczają wyniki badań prowadzonych wśród studentów trójmiejskich uczelni wyższych (Dębski, 2007, s. 119 i następnne). Z przeprowadzonych w 2007 roku badań wynika, że około 25–30% studentów to osoby głęboko nietolerancyjne wobec osób bezdomnych (niechęć do zatrudnienia, utrzymywania relacji koleżeńskich, niechęć sąsiedzka). Co trzeci badany student obarczył winą za bezdomność samą osobę bezdomną jednocześnie przyznając, że osoby bezdomne nie robią nic bądź robią niewiele w zakresie poprawy własnej sytuacji życiowej tym samym ograniczając do minimum swoje szanse na wyjście z bezdomności. Trójmiejscy studenci bardzo często oceniają osoby bezdomne jako te, w których kumulują się zachowania patologiczne (alkoholizm, przemoc, bieda, alienacja społeczna) połączone z brakiem dbania o siebie, z lenistwem zawodowym oraz z nieumiejętnością radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych. Bezdomność w opinii młodzieży akademickiej to również brak wiary w skuteczność działań osób bezdomnych prowadzących do poprawy własnej sytuacji życiowej oraz brak nadziei i perspektyw na „lepsze życie”.

Warto również zwrócić uwagę, że oprócz negatywnych wypowiedzi o osobach bezdomnych wśród młodzieży akademickiej daje się zauważyć dużą ilość odpowiedzi ambiwalentnych (ani tak, ani nie, trudno powiedzieć, nie wiem). Z jednej strony świadczy to zapewne o nikłym kontakcie bezpośrednim z osobami bezdomnymi, z drugiej strony jest ponownym dowodem na dość niski poziom wiedzy o podstawowych problemach osób bezdomnych. Po trzecie wreszcie wyniki powyższej opisowej analizy statystycznej mogą świadczyć o „obojętności społecznej” w stosunku

do bezdomnych osób wykluczonych społecznie¹¹. Z przeprowadzonych badań wynika, że 30,3% badanych osób ocenia osoby bezdomne jako zdecydowanie gorsze bądź gorsze od samych siebie.

Również wyniki badań M. Oliwy-Ciesielskiej prowadzone wśród osób bezdomnych wskazują w sposób jednoznaczny, że negatywne naznaczenie może być przyczyną wyizolowania społecznego (2006, s. 158 i następane). Wobec osób bezdomnych na porządku dziennym przejawiane są takie zachowania jak przepędzanie z dworców kolejowych, pobicia, oszukiwanie podczas podejmowania dorywczyczych prac czy pomówienia (np. niesłuszne uznanie za złodzieja). Same osoby bezdomne wskazują na przeżywanie określonych negatywnych stanów psychologicznych takich jak poczucie niepotrzebności, brak chęci do życia, brak gotowości do kontaktowania się z innymi czy poczucie porażki życiowej i bycia gorszym od innych. (2006, s. 164–165). Autorka wskazuje w swoich badaniach, że najczęstszymi określeniami osób bezdomnych ze względu na ich wygląd były określenia brudas, lump, pener, łachmianiarz, śmieć, zaniedbany, nędzarz, włóczęga (2006, s. 171).

1.6. Rola prowadzenia badań naukowych wśród osób bezdomnych, najważniejsze trudności w mierzeniu zjawiska

Rozważając o znaczeniu prowadzenia badań naukowych wśród osób bezdomnych, sięgnąć trzeba do opracowania poświęconego przeglądowi metodom monitorowania bezdomności (Wygnańska, Matejczyk, 2007). Autorki opracowania wskazują, że monitorowanie zjawiska bezdomności może być korzystne nie tylko dla naukowców i badaczy, ale również dla urzędników administracji centralnej, dla samorządowców, a także dla usługodawców na co dzieje pracujących z osobami bezdomnymi (2007, s. 7):

- a. **urzędnicy administracji centralnej i samorządowcy:** celem gromadzenia danych o bezdomności jest możliwość planowania systemu wsparcia i oszacowania ilości środków finansowych potrzebnych do jego wdrożenia. W swoich dociekaniach ta grupa odbiorców zainteresowana będzie znalezieniem łatwo mierzalnych i klarownych wskaźników pozwalających ocenić np. minimalny poziom świadczeń, które muszą być zapewnione i finansowane z budżetu państwa, by sprostać wymogom ustawowym;
- b. **usługodawcy:** wyniki badań mogą posłużyć do zabiegania o odpowiedniej wysokości środki finansowe, pozwalające na świadczenie usług osobom bezdomnym;
- c. **osoby bezdomne:** udział w badaniach samych osób bezdomnych, to doskonała okazja do opowiedzenia o swoim życiu. Można powiedzieć, że zaangażowanie osób bezdomnych w proces badawczy pełnić może dla nich pewnego rodzaju funkcję terapeutyczną, jak również wzbudzać może w nich poczucie bycia ważnym ogniwem dostarczania prawdziwych informacji o zjawisku bezdomności.

Mówiąc o prowadzeniu badań naukowych wśród osób bezdomnych, de facto dotykamy nie tylko problemu mierzenia bezdomności, jej monitorowania, ale tak naprawdę prowadzimy rozmowę o znaczeniu diagnozy w rozwiązywaniu problemu bezdomności. Na jej rolę zwraca uwagę J. Kwaśniewski (2006, s. 231–240), który wskazuje, za A. Podrógreckim (1974), C. Czapową (1978), S. Ziemińskim (1973), iż *diagnoza to system racjonalnych czynności zmierzających do rozpoznania właściwości jakiegoś stanu rzeczy, zdarzenia czy obiektu, które jest podejmowane dla rozwiązania jakiegoś problemu praktycznego* (2006, s. 231). Jeśliby przyjąć, jak chce autor, że funkcjami dobrej diagnozy jest identyfikacja problemu społecznego (jego skala i charakterystyka), jego klasyfikacja do jakiejś ogólnej kategorii zjawisk, jak również określenie relacji panującej między badanym problemem a rzeczywistością społeczną, to okazuje się, że poznanie konkretnej liczby osób bezdomnych jest stadium początkowym diagnozy, jej właściwym punktem wyjścia a nie dojścia. J. Kwaśniewski wspomina o jeszcze jednej ważnej rzeczy a mianowicie o uchwyceniu, jaką fazę problemu społecznego diagnozujemy za pomocą odpowiednich narzędzi i procedur (2006, s.234). Nie trudno nie zgodzić się z autorem mówiąc, iż zdecydowana większość diagnoz realizowanych w zakresie zjawiska bezdomności to diagnozy klasyfikacyjne czy typologizacyjne, a nie diagnozy fazy i znaczenia.

W sposób szeroki mierzenie zjawiska bezdomności widzą Bush-Geertsema i in.. (2008, s.223–250). Jak wskazują autorzy opracowania o możliwości zwiększania wiedzy o bezdomności, gromadzenie danych o bezdomności prowadzić powinno przede wszystkim do zapobiegania i likwidowania bezdomności (2008, s. 224), zaś samo określenie skali zjawiska powinno być widziane jako składowa szerszego procesu monitorowania. Na taką funkcję praktyczną diagnozy wskazuje również wspomniany przeze mnie J. Kwaśniewski (2006, s. 234). W tym kontekście podanie konkretnej liczby osób bezdomnych przebywających na terenie danego kraju jest mniej istotne niż gromadzenie

¹¹ Z dodatkowych wyników nie zawartych w niniejszym opracowaniu jasno wynika, że poziom tolerancji osób bezdomnych, ich akceptacji oraz oceny ich cech osobowościowych w dużej mierze zależy również od poziomu prospołeczności.

i opracowywanie dodatkowych informacji o profilu bezdomności, które niezbędne byłyby do praktycznego rozwiązania interesującego nas problemu.

Wyczerpujące opracowanie autorów zamieszczone w Roczniku Forum (Browarczyk, 2008) wskazuje, iż aby mówić w sposób profesjonalny o problemie monitorowania zjawiska bezdomności, należy poczynić kilka ważnych kroków na polu instytucji krajowych:

- a. opracować Krajową Strategię Monitorowania Bezdomności w oparciu o konsultacje z odpowiednimi Ministerstwami i innymi interesariuszami;
- b. zidentyfikować (lub ustanowić) mechanizm koordynacji lub instytucji odpowiedzialnej za gromadzenie danych o bezdomności;
- c. przyjąć zharmonizowaną (ujednoliczoną) definicję sytuacji życiowych i mieszkaniowych uznawanych za bezdomność;
- d. przyjąć zbiór wystandaryzowanych zmiennych podstawowych i ich definicji, jako zbiór wyjściowy zmiennych dla systemu gromadzenia danych;
- e. przyjąć krajowe standardy usług dla bezdomnych;
- f. ustanowić i prowadzić bazy danych o usługach dla bezdomnych;
- g. włączyć wymóg przekazywania podstawowych (anonimowych) danych o klientach do warunków umów o finansowanie usług dla bezdomnych oraz zapewnienie niezbędnego finansowania pozwalającego na spełnienie tego wymogu;
- h. ustanowić strategię agregowania danych z systemów rejestracji klientów usług, prowadzonych przez usługodawców;
- i. zapewnić wytwarzanie wartości dodanej dla usługodawców oraz ludzi bezdomnych, płynącej z gromadzenia danych (2008, s. 223–224).

Analizując europejską literaturę z zakresu bezdomności, można dojść do przekonania, że idea mierzenia problemu bezdomności na stałe wpisała się w rozważania dotyczące określenia skali interesującego nas zjawiska (Bush-Geertsema V. i in., 2007, EUROSTAT, 2004). Pomimo tego, że o mierzeniu bezdomności i jej monitorowaniu mówi się od kilkunastu lat również na gruncie polskim (Przymerński, 1997, s. 29–57), aktualnie zliczenie osób bezdomnych przebywających na terenie naszego kraju wydaje się być absolutnie niemożliwe. Powodów takiego stanu rzeczy jest kilka:

a. trudności definicyjne

Podawane liczebności osób bezdomnych mogą się od siebie zasadniczo różnić w zależności od tego, czy rozumienie bezdomności jest rozumieniem wąskim (np. osoby niemające dachu nad głową) czy też rozumieniem szerokim (osoby zagrożone bezdomnością traktowane są również jako osoby bezdomne). Warto w tym miejscu podkreślić, że wybór sposobu określania osoby bezdomnej nie ogranicza się wyłącznie do kwestii „czysto” metodologicznych, lecz odnosi się także do sfery aksjonormatywnej i może mieć (i w wielu przypadkach zapewne ma) swoje konsekwencje polityczne.

b. wyraźny deficyt badań naukowych w zakresie problematyki bezdomności

W dwutomowym dziele Ratyńskiego z roku 2003 zatytułowanym *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce*, które liczy niespełna 1500 stron, nie ma ani jednego rozdziału, który poświęcony zostałby w całości problematyce bezdomności (Ratyński, 2003). Również w poszczególnych diagnozach społecznych realizowanych w latach 2005, 2007 oraz 2009 w rozdziale zatytułowanym „Wykluczenie społeczne”, nie pojawia się szerszy fragment opracowania o bezdomności (Czapiński, Panek, 2005, 2007, 2009). Pomimo wskazywanego we wstępie do książki rozwoju badań w tym zakresie po roku 1990, wydaje się wciąż, że problem bezdomności został zarzucony gdzieś pomiędzy problem bezrobocia, niepełnosprawności, samobójstw, alkoholizmu, przestępczości czy naukę społeczną kościoła rzymskokatolickiego. W konsekwencji zgodzić się należy z J. Wygnańską, która mówi, że *raport statystyczny bezdomności w Polsce jest w większym stopniu mapą niezbadanych obszarów niż prezentacją uzyskanych danych liczbowych opisujących wielkość i charakter bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego* (2005, s.13).

c. fakt niemożności zliczenia osób znajdujących się poza placówkami (schroniskami, noclegowniami czy ogrzewalniami)

W tym kontekście można powiedzieć, że główny problem mierzenia bezdomności związany jest z brakiem map przestrzennych przebywania osób bezdomnych w miejscach pozainstytucjonalnych. Trudności w podaniu ostatecznej liczby osób bezdomnych w Polsce związane są również z częstymi migracjami osób bezdomnych. Owe zmiany miejsca pobytu nie są raczej związane z przemieszczaniem się osób bezdomnych pomiędzy województwami,

lecz raczej z licznymi sytuacjami, w których osoba bezdomna często i płynnie zmienia miejsce swojego pobytu, jednego razu przebywając tymczasowo u znajomych lub rodziny, drugiego w altankach i na działkach, trzeciego na dworcach, czwartego w schronisku dla bezdomnych, piątego wynajmując pokój lub mieszkanie a jeszcze innego osiedlając się w piwnicach dużych bloków mieszkalnych. O bezdomności zatem możemy mówić jako o zjawisku dynamicznym, w którym niezwykle rzadko zdarzają się sytuacje, gdzie człowiek bezdomny w swej historii posiada wyłącznie doświadczenia zamieszkiwania w jednym stałym miejscu. Niemożność zliczenia osób bezdomnych jest również powiązana z tzw. wahaniami sezonowymi, czyli sytuacjami znaczącego odpływu bądź przyływu liczby osób bezdomnych, spowodowanego zmianami warunków atmosferycznych czy podejmowaniem prac sezonowych w polskich miastach kurortowych.

d. kłopoty z własnym poczuciem bycia osobą bezdomną

Część osób bezdomnych, w szczególności zamieszkujących działki oraz altanki, nie czuje się osobami bezdomnymi i jako takie odmawiają wzięcia udziału w realizowanych badaniach spisowych.

e. potrzeba zachowania anonimowości

Wygnańska i Matejczyk przyznają, że osoby bezdomne z rezerwą podchodzą do udzielania informacji określających ich tożsamość (2007, s. 10). Jak wskazują autorki, osoby bezdomne bardzo często nie chcą być rejestrowane w żadnych oficjalnych statystykach, ponadto część osób bezdomnych jest poszukiwana przez policję, więc naturalnym faktem jest niechęć brania udziału w jakichkolwiek spisach.

f. duża liczba źródeł danych o osobach bezdomnych, ich nieprzystawalność i wiarygodność

- ➔ Problemy związane z mierzaniem i monitorowaniem zjawiska bezdomności mogą być związane z relatywnie dużą liczbą źródeł danych o osobach bezdomnych. Według V. Bush-Geertsema i in., źródła danych o osobach bezdomnych mogą być sklasyfikowane w następujące typy:
- ➔ dane administracyjne (np. rejestry więźniów),
- ➔ badania ankietowe na segmentach populacji (np. badanie gospodarstw domowych),
- ➔ dane o całej populacji (np. ewidencja ludności lub spis powszechny) – 2008, s. 241.

J. Wygnańska wskazuje, że źródeł wiedzy o osobach bezdomnych należy szukać w specjalistycznych bazach danych, będących własnością organizacji pozarządowych, które zawierają informacje o bezdomnych klientach pomocy społecznej (2005, s. 13–14). Należą do nich takie instytucje jak Stowarzyszenie Klon/Jawor, Pogotowie Interwencji Społecznej z Warszawy, Fundacja Pomocy im. Św. Brata Alberta, Referat ds. osób Bezdomnych Gdańskiego Ośrodka Pomocy Społecznej czy baza danych „Ogólnopolskiego Porozumienia Osób, Organizacji i Instytucji Pomagających Ofiarom Przemocy Niebieska Linia” (www.porozumienie.niebieskalinia.pl). Obecnie istnieją dwie takie bazy danych o charakterze ogólnopolskim:

- ➔ wykaz placówek zapewniających wsparcie osobom bezdomnym Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoleczna/bezdomnosc/wykaz-placowek-zapewniajacych-wsparcie-osobom-bezdomnym/>
- ➔ Informator Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta <http://www.bratalbert.org.pl/informator/>

Kolejnym źródłem danych są statystyki pomocy społecznej, czyli przekazywane przez ośrodki pomocy społecznej do MPiPS coroczne sprawozdania z udzielonych świadczeń. Zbiorcze zestawienia publikowane są na stronie www Ministerstwa. Sprawozdania te nie obejmują działań podejmowanych przez inne, niż OPS-y, instytucje. P. Olech uważa ponadto, że: *Dane powyższe zbierane są na podstawie papierowych statystyk wypełnianych przez OPS, pomimo wdrażanego we wszystkich gminach systemu elektronicznego POMOST.* (2008, s. 3). System ten służy do gromadzenia i przetwarzania danych z zakresu pomocy społecznej, w tym także dotyczących bezdomności. Przywoływany autor stwierdza jednak, że agregację danych utrudnia, to że implementacją zajmują się różne podmioty, korzystające z różnych systemów (2008, s. 10). Można zatem powiedzieć, że w skali kraju brakuje sprawnego i metodologicznie zadowalającego systemu ewidencjonowania osób bezdomnych przebywających w placówkach oraz rejestracji świadczonych usług a także samych placówek. Za zasadne uznać należy stworzenie i stałe prowadzenie ogólnopolskiej bazy danych spełniającej odpowiednie standardy metodologiczne (Busch-Geertsema i in., 2008) lub dokonanie modernizacji istniejących baz (także w celu uzyskania odpowiedniego stopnia kompatybilności). Baza taka służyłaby nie tylko celom poznawczym (badawczym), ale mogłaby przyczynić się do podniesienia jakości pomocy społecznej i pracy socjalnej adresowanej do osób bezdomnych – zarówno w wymiarze ogólnopolskim, jak i regionalnym czy lokalnym (np. dzięki aktualizowanemu na bieżąco rejestrowi można by szybko odszukać najbliższą placówkę świadczącą specjalistyczną pomoc osobom bezdomnym dysponującą wolnymi miejscami).

Inne dane administracyjne dostarczają informacji na temat problematyki bezdomności odnosząc je ściśle do wybranych obszarów problemowych, np. statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące eksmisji i zadłużeń czy statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej na temat więźniów kończących odbywanie kary pozbawienia wolności i mających problemy mieszkaniowe.

Kolejnym źródłem informacji o osobach bezdomnych są dane zebrane podczas spisu powszechnego realizowanego w roku 2002 i 2011 roku oraz dane zebrane podczas realizacji socjodemograficznego portretu osób bezdomnych w województwie pomorskim. W tym miejscu warto dodać, że województwo Pomorskie jest jedynym w Polsce, w którym istnieją dane porównawcze, pozwalające na częściową weryfikację wyników uzyskanych w tym regionie. Inną bazą informacji o liczebności osób bezdomnych w Polsce są statystyki prowadzone przez ośrodki pomocy społecznej. W skład tych danych wchodzi zestawienia o liczbie osób, którym udzielono pomocy w postaci schronienia, liczbie rodzin i osób w rodzinach, którym udzielono pomocy z powodu bezdomności, liczbie noclegowni wraz z liczbą miejsc i osób korzystających oraz liczbie noclegowni finansowanych z budżetów powiatów ze środków na pomoc społeczną. Do danych pochodzących z tego źródła J. Wygnańska podchodzi z wielką ostrożnością, uważając je za wysoce niepełne (2005, s. 16).

Kolejnymi źródłami danych o osobach bezdomnych są opracowania lokalne sporządzane przez pracowników naukowo-dydaktycznych poszczególnych uniwersytetów. Badania te nie opisują jednak skali bezdomności w Polsce, a jedynie kładą nacisk na wybrane elementy teoretyczne interesujące badacza.

g. wielość metod i technik gromadzenia danych

Realizując badania wśród osób bezdomnych trzeba w sposób odpowiedni dobrać nie tylko grupę osób badanych (badania w placówkach, w miejscach niemieszkalnych, badania wśród kobiet bądź mężczyzn) ale również należy odpowiedzieć sobie na pytanie jakimi metodami (ilościowymi czy jakościowymi) **będzie prowadzone badanie?**

Jak wskazuje D. Maison, podstawowa różnica między obiema metodami dotyczy odmiennego zakresu problemów i pytań badawczych, które są przedmiotem badań z wykorzystaniem każdej z metod (Maison, 2001, s. 14 i n.). Jak łatwo się domyśleć, badania ilościowe koncentrują się na ilościowym opisie interesującej nas rzeczywistości, w przypadku badań jakościowych badacza interesuje przede wszystkim kontekst i niuans każdej z zanotowanej wypowiedzi (a nie częstotliwość udzielania danych odpowiedzi). Badania ilościowe i jakościowe różnią się od siebie zarówno doбором próby, jak i liczebnością przebadanych respondentów. Pierwsze z nich, z racji stosowanych testów statystycznych i chęci uogólniania wyników z próby na populację, wymagają przebadania dużej liczby osób. Badania o charakterze jakościowym pod względem wielkości próby są mniejsze.

Tabela nr 4. Porównanie metod ilościowych i jakościowych możliwych do zastosowania w badaniach nad zjawiskiem bezdomności

Metody ilościowe	Metody jakościowe
<ul style="list-style-type: none"> • odpowiada na pytanie „ile” • narzędzie pomiaru – kwestionariusz (pytania o stałej, ustalonej formie, przewaga pytań zamkniętych) • koncentracja na pytaniach rozstrzygnięcia • dobór próby: losowy, kwotowy • większe próby (200–1000 osób) • możliwość ilościowej generalizacji wyników na populację • metoda interpretacji: z wykorzystaniem analiz statystycznych – bardziej obiektywna 	<ul style="list-style-type: none"> • odpowiada na pytania: „co”, „jak”, „dlaczego” • swobodny sposób pozyskiwania informacji (scenariusz i pytania jako zarys wywiadu, pytania otwarte) • koncentracja na pytaniach eksploracyjnych • dobór próby: celowy • mniejsze próby (20 – 50 osób) • większy wpływ osoby prowadzącej (moderatora) na przebieg badania • brak możliwości ilościowej generalizacji wyników na populację • metoda interpretacji: bez wykorzystania analiz statystycznych – bardziej swobodna i subiektywna

Źródło: D. Maison, 2001, s. 15.

1.7. Skala zjawiska bezdomności w Polsce

Pisząc najprościej, właściwie nigdzie nie udaje się w sposób przekonywujący ustalić, ilu jest bezdomnych. Nie mówimy przy tym o marginalnych różnicach, ale o wielkich rozbieżnościach (...) Bezdomni tworzą empiryczną rzeczywistość wymykającą się ścisłemu empirycznemu ujęciu (Frysztacki, 2001/2002, s. 236–237)

Powyższy cytat krakowskiego socjologa wykazuje, iż dokładne określenie ilości osób bezdomnych przebywających w Polsce jest nie lada wyzwaniem. Gdyby udało się owemu zadaniu sprostać, byłyby to niewątpliwie jedna z ważniejszych cyfr w kontekście szeroko rozumianej pomocy społecznej. Na jej bazie, znając dokładany rozkład przestrzenny

organizowania się osób bezdomnych w poszczególnych województwach, można byłoby pokusić się o budowanie skutecznego i efektywnego systemu pomocy osobom bezdomnym. Na problem niedostatecznego rozpoznania skali i charakteru zjawiska w wymiarze ogólnopolskim oraz lokalnym zwrócono uwagę już w 1997 roku w raporcie Najwyższej Izby Kontroli (dalej: NIK), który dotyczył realizacji ustawy o pomocy społecznej w zakresie zapobiegania bezdomności (NIK, 1997, s. 6–7). W raporcie tym wskazuje się na pilną potrzebę realizacji rzetelnej diagnozy skali zjawiska bezdomności w całej Polsce, dotychczas jednak nie zrealizowano wniosków pokontrolnych w tym zakresie. Problem określenia skali zjawiska bezdomności rozpatrywać można w wąskim i szerokim kontekście. W pierwszym z nich chodzi jedynie o podanie liczby osób bezdomnych przebywających na terenie danego obszaru. W takim rozumieniu badanie interesującej nas grupy osób wykluczonych społecznie może odbywać się metodą *headcount* (metoda liczenia głów), z pominięciem zadawania dodatkowych pytań określających profil społeczny czy psychologiczny. Drugie ujęcie problemu liczenia osób bezdomnych ma wymiar szeroki i związane jest z jednej strony z czynieniem diagnozy użytecznej w rozwiązywaniu problemów społecznych (Kwaśniewski, 2006, s. 232–240), z drugiej zaś z monitorowaniem zjawiska osób bezdomnych (Bush-Geertsema V. i in., 2008, s. 223–250).

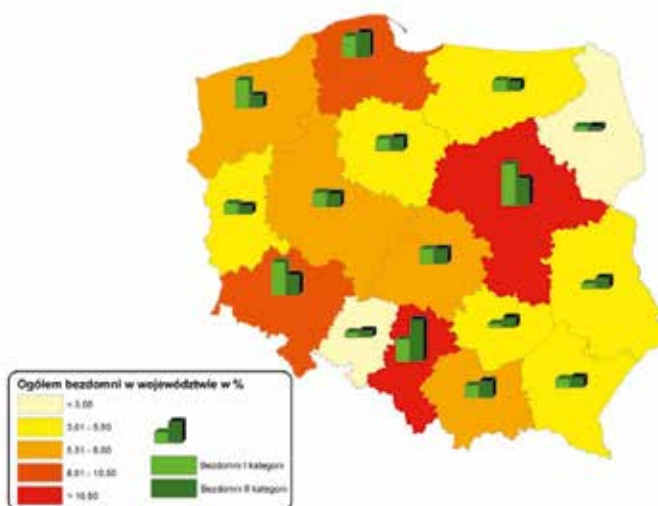
Dowodem na to, że określenie skali zjawiska bezdomności w Polsce jest problemem aktualnym jest fakt, iż potrzebę ogólnokrajowej diagnozy a w przyszłości wprowadzenie stałego monitoringu, sformułowano również w projekcie „Krajowego programu wychodzenia z bezdomności i budownictwa socjalnego na lata 2009–2015”, który został opracowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przy współpracy Ministerstwa Infrastruktury (MPIPS, 2009, s. 5–7). Dodatkowo wskazać trzeba, że określenie skali bezdomności w Polsce było jednym z zadań Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2011 roku oraz celem Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w roku 2013 podczas badań spisowych przeprowadzonych 7–8 lutego 2013 roku (Rogozińska, 2013).

Podstawowym celem prezentowanych poniżej treści jest zwrócenie uwagi czytelnika na główne problemy związane z jednoznacznym określeniem skali zjawiska bezdomności w Polsce. W pierwszej części wywodu wskazane zostaną powody, dla których nie jesteśmy w stanie dzisiaj określić konkretnej liczby osób bezdomnych przebywających na terenie naszego kraju. Pomimo tego, że autor nie kusi się o podanie konkretnej liczby osób bezdomnych w Polsce, wskazane zostaną najważniejsze źródła wiedzy o osobach bezdomnych, jak również zaprezentowane występujące w literaturze przedmiotu szacunki w zakresie skali zjawiska.

W przywoływanym raporcie NIK z 1997 r. podano m. in. następujące szacunki liczby bezdomnych (NIK, 1997, s. 13):

- ok. 18 tys. (osoby bezdomne znajdujące się w obszarze zainteresowania placówek pomocy społecznej),
- 58724 (liczba osób korzystających z pomocy Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej – ustalenia z kontroli w Radzie Naczelnej PKPS w Warszawie),
- 40 tys. – 80 tys. (na podstawie „Informacji w sprawie działań pomocy społecznej w okresie zimy 1997” MPIPS).

Mapa nr 1. Osoby bezdomne według województw w 2011 roku w badaniach GUS

źródło: na podstawie Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i mieszkań 2011, Warszawa 2013, s.121 i następne, dostępne na http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf

Jak to już nadmieniono, metodologiczny status tych szacunków jest niezadowolający. W raporcie, w kontekście informacji przekazywanych przez wojewodów na temat skali bezdomności stwierdzono, że (...) *nie zawsze stopień rozpoznania zjawiska bezdomności przez administrację rządową i samorządową był dostateczny* (NIK, 1997, s. 16). S. Słownik powołując się na dane Głównego Urzędu Statystycznego na temat skali ubóstwa w Polsce stwierdza, że liczba bezdomnych – jak to określa – sensu *stricto* wynosi od 50 tys. do 70 tys. (2008, s. 8). W przywoływanej publikacji autor nie wskazał jednak sposobu w jaki oszacował skalę bezdomności.

Próba policzenia osób bezdomnych w Polsce podjęta została w roku 2002 i 2011, podczas ostatniego spisu powszechnego. Niestety podczas realizacji zadania okazało się, że rachmistrzowie spisowi bez większych problemów dotarli do osób bezdomnych znajdujących się w placówkach dla bezdomnych, natomiast największe problemy mieli z trafieniem do osób bezdomnych w tzw. miejscach niemieszkalnych (na dworcach, w kanałach, na bocznicach kolejowych itp.). W rezultacie tych problemów Główny Urząd Statystyczny nie opublikował danych dotyczących bezdomności. W roku 2002 podczas spisu zarejestrowano 771 obiektów zbiorowego zakwaterowania dla bezdomnych (placówek), w których spisano 13 997 osób zaliczonych do grona stałych mieszkańców. Ponadto zarejestrowano 112 „domów pomocy społecznej dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi”, w których spisano 2 271 osób zaliczonych do grona stałych mieszkańców. Spisano także 5 700 zamieszkałych pomieszczeń niebędących mieszkaniami oraz 11 500 zamieszkujących w nich osób. W roku 2011 Główny Urząd Statystyczny podał, że na terenie Polski przebywa 25 773 osoby bezdomne, w tym osoby bezdomne przebywające w instytucjach (obiekty zbiorowego zakwaterowania), to 15 984, zaś osoby przebywające w miejscach niemieszkalnych to 9 789 osób.

Kolejna próba ukazania skali zjawiska bezdomności w kraju, podjęta została w roku 2007 przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Liczenie osób bezdomnych odbywało się na podstawie danych ośrodków pomocy społecznej ze wszystkich gmin w Polsce. W niniejszych raportach można znaleźć kilka wskaźników związanych z bezdomnością. Z przeprowadzonych przez Ministerstwo badań wynika, że liczba rodzin i osób, którym Ośrodki Pomocy Społecznej udzieliły wsparcia z tytułu bezdomności wyniosła 27 472 rodzin, co przekłada się na 34 235 osoby. Liczba osób, które otrzymały wsparcie w zakresie zapewnienia schronienia w 2007 roku to 11 145 osób. Dane MPIPS wskazywały również, że gminy prowadzą w całej Polsce 102 placówki dla osób bezdomnych, natomiast inne podmioty prowadzą tylko 95 placówek o takim charakterze (łącznie 197 placówek). Najnowsze dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wskazują, że w dniu 7–8 lutego 2013 roku na terenie Polski przebywało 30 712 osób.

Tabela nr 5. Liczba osób bezdomnych z podziałem na województwa w badaniach MPIPS 2013¹²

LP.	Województwo	Liczba osób bezdomnych przebywających w placówkach instytucjonalnych	Liczba osób bezdomnych przebywających poza placówkami instytucjonalnymi	OGÓLEM: Liczba osób bezdomnych przebywających w województwie
1	dolnośląskie	2 082	804	2 886
2	kujawsko-pomorskie	1 486	1 159	2 645
3	lubelskie	861	231	1 092
4	lubuskie	418	308	726
5	łódzkie	1 633	497	2 130
6	małopolskie	1 305	417	1 722
7	mazowieckie	2 430	706	3 136
8	opolskie	650	361	1 011
9	podkarpackie	814	246	1 060
10	podlaskie	499	124	623
11	pomorskie	1 825	857	2 682
12	śląskie	3 201	504	3 805
13	świętokrzyskie	554	123	677
14	warmińsko-mazurskie	912	380	1 292
15	wielkopolskie	1 900	676	2 576
16	zachodniopomorskie	1 578	1 061	2 639
	RAZEM	22 158	8 554	30 712

źródło: I. Rogozińska, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych*, Departament Pomocy i Integracji Społecznej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013, dostępne na: <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoleczna/bezdomnosc/sprawozdanie-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-ludzi-bezdomnych-w-województwach-w-roku-2012-oraz-wyniki-ogólnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-78-luty-2013->

Doświadczenia liczenia osób bezdomnych w woj. pomorskim wskazują, że w roku 2013 osób bezdomnych było 2907, a więc MPIPS dotarł do prawie 300 osób mniej. Wydaje się, że powyższa tabela zawiera wiele niedoszacowań liczby osób bezdomnych, w szczególności przebywających poza placówkami wsparcia. Dotyczy to na pewno woj. mazowieckiego, wielkopolskiego oraz małopolskiego, gdzie w samej Warszawie, Poznaniu oraz Krakowie przybywa na ulicach więcej osób bezdomnych, niż wskazano dla całego obszaru województwa.

¹² Do powyższych danych należy podchodzić z dystansowanym sposobem – ponieważ z bardziej wiarygodnych statystyk MPIPS wynika, że w 16 województwach istnieje 616 placówek dla osób bezdomnych. Dane powyższe zbierane są na podstawie papierowych statystyk wypełnianych przez OPS, pomimo wdrażanego we wszystkich gminach systemu elektronicznego POMOST (<http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=1114>).

Tabela nr 6. Liczba osób bezdomnych zdiagnozowanych w trakcie ogólnopolskiego badania w nocy z 7 na 8 lutego 2013 roku z podziałem na województwa oraz z uwzględnieniem liczby kobiet, dzieci i mężczyzn

LP.	Województwo	Liczba osób bezdomnych przebywających w placówkach instytucjonalnych						Liczba osób bezdomnych przebywających poza placówkami instytucjonalnymi						OGÓŁEM					
		Razem			Razem			Razem			Razem			Razem			Razem		
		mężczyźni	kobiety	dzieci	mężczyźni	kobiety	dzieci	mężczyźni	kobiety	dzieci	mężczyźni	kobiety	dzieci	mężczyźni	kobiety	dzieci	mężczyźni	kobiety	dzieci
1	dolnośląskie	2 092	1 702	276	114	804	652	106	46	2 896	2 354	382	160	2 645	1 863	521	261		
2	kujawsko-pomorskie	1 486	1 191	224	71	1 159	672	297	190	2 845	2 354	382	160	2 645	1 863	521	261		
3	lubelskie	861	701	92	66	231	208	22	1	1 092	909	114	67	1 092	909	114	67		
4	lubuskie	418	350	47	19	308	278	30	0	726	628	77	19	726	628	77	19		
5	łódzkie	1 633	1 265	258	110	497	181	34	9	2 130	1 446	292	119	2 130	1 446	292	119		
6	małopolskie	1 305	1 081	180	44	417	351	61	5	1 722	1 432	241	49	1 722	1 432	241	49		
7	mazowieckie	2 430	1 987	351	92	706	508	132	44	3 136	2 495	483	136	3 136	2 495	483	136		
8	opolskie	650	482	117	64	361	307	44	10	1 011	789	161	74	1 011	789	161	74		
9	podkarpackie	814	688	111	15	246	219	27	0	1 060	907	138	15	1 060	907	138	15		
10	podlaskie	499	444	42	13	124	118	6	0	623	562	48	13	623	562	48	13		
11	pomorskie	1 825	1 523	238	64	857	714	138	5	2 682	2 237	376	69	2 682	2 237	376	69		
12	śląskie	3 201	2 583	459	159	604	522	69	8	3 805	3 105	528	167	3 805	3 105	528	167		
13	świętokrzyskie	554	424	97	33	123	113	9	1	677	537	106	34	677	537	106	34		
14	warmińsko-mazurskie	912	829	74	9	380	332	39	9	1 292	1 161	113	18	1 292	1 161	113	18		
15	wielkopolskie	1 900	1 518	257	125	676	548	103	25	2 576	2 066	360	150	2 576	2 066	360	150		
16	zachodniopomorskie	1 578	1 226	217	135	1 061	805	204	52	2 639	2 031	421	187	2 639	2 031	421	187		
	RAZEM	22 158	17 994	3 040	1 133	8 554	6 528	1 321	405	30 712	24 522	4 361	1 538	30 712	24 522	4 361	1 538		

źródło: I. Rogozińska, Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych, Departament Pomocy i Integracji Społecznej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013, dostępne na: <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/bezdomnosz/sprawozdanie-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-ludzi-bezdomnych-w-wojewodztwach-w-roku-2012-oraz-wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-78-luty-2013->

Przejrzysty sposób określania skali bezdomności w Polsce zaprezentował A. Przymerński. Autor na podstawie badań własnych i opiniach praktyków pracujących z osobami bezdomnymi, dokonał oszacowania proporcji liczby bezdomnych korzystających z miejsc dla bezdomnych w placówkach (schroniska, noclegownie, itp.) do liczby bezdomnych przebywających poza tymi instytucjami. *Proporcja ta została określona w przedziale od 1:1 do 1:2, na korzyść bezdomnych pozaschroniskowych* (2001, s. 64). A. Przymerński oszacował liczbę bezdomnych wg wzoru $L = S + (S \times P)$, gdzie:

L – łączna liczba bezdomnych

S – łączna liczba bezdomnych korzystających z tymczasowego schronienia

P – łączna liczba bezdomnych niekorzystających z tymczasowego schronienia, określona jako założona proporcja między wartościami liczbowymi S i P (Przymerński, 2001, s. 64)

W ten sposób minimalną liczbę bezdomnych w 2000 r. przywoływany autor oszacował na 24 tys. a maksymalną na 45 tys. W późniejszej publikacji A. Przymerński stwierdził, że górna granica przedziału została przeszacowana, ze względu na zawyżenie łącznej maksymalnej liczby bezdomnych korzystających z tymczasowego schronienia o 2–4 tys. (2008, s. 23). W 2006 r. autor ten liczbę osób bezdomnych określił na 35 tys. (2008, s. 20–24). Szacunki te są zbieżne z danymi MPIPS z orku 2013. Warto również zwrócić uwagę na opracowanie M. Wachowicza, który posługując się warstwowym doбором próby przeprowadził badania w 242 gminach w całej Polsce (2005). Wątpliwości budzić może fakt, iż autor badań postanowił nie określać z góry definicji pojęcia „bezdomność”, pozostawiając tę kwestię pracownikom socjalnym realizującym badanie w gminach. Zakładając poprawność doboru próby a przez to jej reprezentatywność, możemy estymować wielkość liczby bezdomnych w całym kraju poprzez odniesienie liczb do całkowitej populacji Polski. Przebadano łącznie gminy, których ludność (ponad 5 milionów) stanowi 14% populacji kraju. Z zachowania proporcji pomiędzy liczbami autor obliczył, że w Polsce mamy około 62 000 bezdomnych. Taka liczba zakłada wiarygodność danych początkowych (uzyskanych w gminach) i musi uwzględniać 6% przedział możliwego błędu, a więc około 3 700 osób mniej lub więcej od estymowanej liczby bezdomnych.

Danych o skali zjawiska bezdomności w Polsce dostarczają również badania socjodemograficzne realizowane przez Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności w Gdańsku w latach 2001–2009. Wyniki badań prowadzonych co dwa lata wskazują, że w 2001 dotarto do 2 144 osób bezdomnych, w 2003 – 2 384 osób, w 2005 do 2 753 osób, w roku 2007 dotarto do 2 408, w roku 2009 dotarto do 2820 dorosłych osób bezdomnych, w roku 2011 do 2904 a w roku 2013 – 2907 dorosłych osób bezdomnych (Dębski, 2011, s.115–116). Badanie pozwala określić liczbę osób nie tylko w placówkach dla osób bezdomnych, ale także w miejscach niemieszkalnych, w domkach na ogródkach działkowych, w szpitalach i zakładach penitencjarnych. Gdyby założyć, że proporcja liczby osób bezdomnych do ogólnej populacji w 2013 roku w woj. pomorskim wyniosła 0,1089% to licząc i uogólniając tę proporcję do liczby mieszkańców w całej Polsce 38 110 tys., to liczba osób bezdomnych w całej Polsce wynosiłaby 41 524 osoby. Niestety jednak sytuacja w każdym z 16 województw jest nieporównywalna, każde z nich ma inny układ, obszar, liczbę ludności a także zupełnie odmienną strukturę wsparcia skierowaną do osób bezdomnych.

Doskonałego podsumowania badań polskich mających na celu określenie liczby osób bezdomnych zamieszkujących teren naszego kraju dokonała J. Wygnańska, prezentując w tym celu poniższą tabelę zbiorczą. Jak widać z danych zaprezentowanych w tabeli, skala zjawiska bezdomności w Polsce wciąż nie została określona a wszelkiego rodzaju próby spowodowały, iż o liczebności osób doświadczających stanu bezdomności możemy mówić posługując się szacunkami od 11 145 osób bezdomnych do 83 804 osób.

Tabela nr 7. Zestawienie dotyczące krajowych danych o skali bezdomności w Polsce

ZRÓDŁO	LICZBY		OGANICZENIA/WADY
Spis powszechny ludności i mieszkań GUS 2002	27 748	Osoby w obiektach zbiorowego zakwaterowania, domach pomocy dla kobiet z małymi dziećmi, w zamieszkałych obiektach nie będących mieszkaniami.	Dane z niepełnej liczby placówek – bazy danych wykazują ich więcej, brak danych o ludziach przebywających w przestrzeni publicznej.
Dane państwowej pomocy społecznej, MPIPS, 2007	34 235	Osoby, które otrzymały pomoc społeczną z tytułu bezdomności.	Wielu bezdomnych nie korzysta z zasiłków, w związku z tym nie są w tej statystyce ujęci.
Dane państwowej pomocy społecznej, MPIPS, 2007	11 145	Osoby które otrzymały pomoc społeczną w formie schronienia.	Niepełne – nie zawsze schronienie jest udzielane przez instytucje państwowej pomocy społecznej – często przez organizacje pozarządowe.
Program „Powrót osób bezdomnych do społeczności” 2007, MPIPS	83 804	Osoby, które skorzystały z wsparcia organizacji pozarządowych otrzymujących dofinansowanie z programu.	Dane prawdopodobnie zawyżone – jedna osoba bezdomna może korzystać ze wsparcia kilku organizacji i jest wykazywana kilka razy.
„Liczebność i zabezpieczenie potrzeb osób bezdomnych. Raport z badań na reprezentatywnej próbie gmin.” M. Wachowicz, Caritas Kielecka, 2005	62 000	Liczba osób bezdomnych według szacunków i definicji pracowników socjalnych z reprezentatywnej próby gmin.	Uznaniowa definicja bezdomności – inna dla każdego pracownika socjalnego. Dane szacunkowe oparte o rozeznanie pracowników socjalnych, nie zweryfikowane w badaniu.
Ekstrapolacja danych regionalnych z województwa pomorskiego	41 524	Osoby bez dachu nad głową i bez miejsca zamieszkania wg definicji ETHOS (na podstawie proporcji liczby osób bezdomnych na Pomorzu do wielkości całkowitej populacji Pomorza).	Województwa się różnią znacznie nie tylko pod względem wielkości populacji, ale również struktury bezdomności i struktury wsparcia dla ludzi bezdomnych – podana liczba jest bardzo dużym uogólnieniem.
Spis powszechny ludności i mieszkań GUS 2011	25 773	Osoby bez dachu nad głową i bez miejsca zamieszkania wg definicji ETHOS.	Dane prawdopodobnie zaniżone ze względu na brak dotarcia do wszystkich osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych, jak również z powodu stosowania odmiennej metodologii prowadzenia badań w przypadku miejsc niemieszkalnych oraz obiektów zbiorowego zakwaterowania
MPIPS 2013 badanie z nocy z 7 na 8 lutego 2013	30 712	Osoby bez dachu nad głową i bez miejsca zamieszkania wg definicji ETHOS.	Dane prawdopodobnie zaniżone ze względu na nie dotarcie do wszystkich osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych.

Źródło: tabela przygotowana na podstawie. J. Wygnańska (2005) <http://www.bezdomnosc.edu.pl/content/category/4/34/54/uzupelniona> przez autora publikacji

Bibliografia

- Anderson N. (1923). *The Hobo. The Sociology of the Homeless Men*: Chicago: University of Chicago Press.
- Bartosz B. Błażej E. (1995). *O doświadczeniu bezdomności*. Warszawa: Scholar.
- Beck U. (2002). *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bernard J. (1957). *Social Problems: Role, Status nad Stress In a Cintext of Abundance*. New York, NY: The Dryden Press.
- Błuszkowski J. (2003). *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”.
- Brickmann, Ph. Rabinovitz, V.C. Karuza, J. Jr. Coates D. Cohn, E. Kidder, L. (1982). *Models of helping and coping*. American Psychologist. 37.4
- Browarczyk Ł. (2008). *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok. I*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Browarczyk Ł. Dębski M. Kwaśnik A. Weiner K. (2013). *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok VI*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Busch-Geertsema V. Edgar B. Harrison M. Illsey B. Watson P. (2008). *MPHASIS Jak zwiększyć wiedzę o bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok I*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

- CBOS (2005). *Sytuacja osób bezdomnych w Warszawie. Opinie Osób Bezdomnych i Pracowników Socjalnych*. Dostępne na <http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/PLIKI/Raporty/sytuacja%20osob%20bezdomnych%20w%20warszawie%20badanie%20cbos.pdf> [Dostęp 10.10.2014]
- Cialdini R. (1996). *Wywieranie wpływu na ludzi*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Clapham D. (2002). *Housing pathways: A postmodern analytical framework*. Housing. Theory and Society. Vol. 19.
- Clapham D. (2003). *Pathways Approaches to Homelessness Research*. Journal of Community & Applied Social Psychology Vol. 13.
- Czapiński J. Panek T. (2006). *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Wizja Press&IT.
- Czapiński J. Panek T. (2007). *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Wizja Press&IT.
- Czapiński J. Panek T. (2009). *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Dostępne na: [http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_\(2009\).pdf](http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_(2009).pdf) [dostęp: 30.10.2014]
- Czapów C. (1978). *Wychowanie resocjalizujące*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czekaj K. Zawartka-Czekaj M. (2011). *Od amerykańskiego hobo do współczesnego człowieka bezdomnego, czyli o niekonwencjonalnych formach pomocy bezdomnym*. [w:] Sieńczyk M. Aniszczuk B. (red.) *Idea św. Brata Alberta we współczesnej pomocy osobom bezdomnym*. Wrocław: Wydawnictwo Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta.
- Czykwin E. (2007). *Stygmat społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dentler R.A. (1967). *Major American Social Problems*. Chicago, IL: Rand McNally&Company
- Dębska A. (2005). *Diagnoza i ocena specyficznych problemów osób bezdomnych związanych z dyskryminacją i nierównością na rynku pracy oraz sferą życiową*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2003). *Socjodemograficzny portret zbiorowości osób bezdomnych Województwa Pomorskiego*. Raport z badań. „Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy”. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2007). *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego – grudzień 2007. Raport z badań*. [w:] Dębska-Cenian A. Cis G. Maj A. Prusak B. (red.) *Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*, Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2007). *Wizerunek osób bezdomnych w świadomości młodzieży akademickiej Trójmiasta. Próba szkicu socjologicznego*. [w:] Dębska-Cenian A. Cis G. Maj A. Prusak B. (red.) *Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2010). *Co nowego w badaniach socjodemograficznych? Od profilaktyki do wyjścia z bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok. II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2011). *Bezdomność jako problem społeczny w województwie pomorskim. Na podstawie wyników badań socjodemograficznych w 2011 r.* [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Weiner K. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok IV*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Olech P. (2005). *Socjodemograficzny portret zbiorowości osób bezdomnych Województwa Pomorskiego. Raport z badań*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Doherty J. Meert H. Edgar B. (2004). *Third Review of Statistics on Homelessness in Europe*. Feantasa. European Observatory on Homelessness.
- Duracz-Walczak A. (1998). *Bezdomność w Polsce – o ujednoczenie pojęć*. Polityka Społeczna (5–6).
- Duracz-Walczak A. (2001/2002). *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*. Warszawa/Gdańsk.
- EUROSTAT. (2004). *The production of data on homelessness and housing deprivation in the European Union: survey and proposals*. Luksemburg. Dostępne na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CC-04-008/EN/KS-CC-04-008-EN.PDF

- Fitzpatrick S. Kemp P. Klinker S. (2000). *Single homelessness. An overview of research in Britain*. Bristol: Policy Press.
- Frąckiewicz L. (1998). *Bezdomność jako syndrom ubóstwa*. [w:] Dobrowolski P. Mądry I. (red.) *Ubodzy i bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
- Frąckiewicz-Wronka A. Zralek M. (1998). *Bezdomność jako problem społeczny*. [w:] Dobrowolski P. (1998). *Ubodzy i Bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Frysztański K. (2001/2002). *Społeczny problem bezdomności*. [w:] Duracz-Walczak A. (red.) *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*. Gdańsk/Warszawa.
- Frysztański K. (2009). *Socjologia problemów społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Galor Z. (2012). *Nieobecni nie mają pracy. O wykluczeniu wskutek bezrobocia po 1989 roku w Polsce*. [w:] Galor Z. Goryńska-Bittner B. (red.). *Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*. Poznań: Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.
- Giermakowska R. 2005. *Oblicza bezdomności. Teoria i praktyka*. [w:] Grotkowska-Leder J. Faliszek K. (red.) *Ekskluzja i inkluzja. Społeczna diagnoza. uwarunkowania. kierunki działania*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s.c.
- Główny Urząd Statystyczny (2013), *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i mieszkań 2011*, Warszawa. dostępne na http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf [dostęp 13.10.2014].
- Grabarczyk I. (2006). *O funkcjonowaniu trzech pojęć: żebracy (żebractwo), włóczędzy (włóczęgostwo), bezdomni (bezdomność)*. [w:] Białobrzaska K. Kawula St. (red.) *Człowiek w obliczu wykluczenia i marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s.c.
- Gramlewicz B. (1998). *Stereotyp bezdomnego w opiniach mieszkańców makroregionu południowego*. [w:] Dobrowolski P. Mądry I. (red.) *Ubodzy i bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gramlewicz M. (1998). *Bezdomność jako przejaw adaptacji społecznej*. [w:] Dobrowolski P. Mądry I. (red.) *Ubodzy i bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Grodziski S. (1961). *Ludzie luźni. Studium z historii państwa i prawa polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hertz A. (1988). *Żydzi w kulturze polskiej*. Warszawa.
- Jacobs. K. Kemeny. J. Manzi. T. (1999). *The struggle to define homelessness: A constructivist approach*. [w:] Hutson S. (red.) *Homelessness. Public policies and private troubles*.
- Jamrozik A. Nocella L. (1998). *The Sociology of Social Problems. Theroretical Perspectives and Methods of Intervention*, Cambridge: Cambridge University Press
- Kamiński T. (1997). *Wokół pojęcia bezdomności*. [w:] Kamiński T. Łazewski W. Skorowski H. (red.) *Bezdomność*. Warszawa: Roczniki Naukowe Caritas.
- Kinal, A. (2003). *Bezdomność jako wyzwanie dla społeczności lokalnej*. Zielona Góra: Rocznik Lubuski TOM XXIX, cz. I.
- Król K. (2010). *Żebractwo we współczesnej Polsce jako kwestia społeczna*. Konin: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie.
- Król K. (2012). *Pozorna nieobecność. Wieloaspektowość zjawiska żebractwa w Polsce*. [w:] Galor Z. Goryńska-Bittner B. (red.). *Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*. Poznań: Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.
- Kulik A. Szczęsny J. (1998). *Ludzie bezdomni*. Wprost nr 49.
- Kwaśniewski J. (2006). *Rola diagnozy w rozwiązywaniu problemów społecznych*. [w:] Kwaśniewski J. (red.) *Badania problemów społecznych.2* Warszawa: Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.
- Macrae C.N. Stangor Ch. Hewstone H. (1999). *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Maris R.W. (1988). *Social Problems*. Chicago, IL: The Dorsey Press

- Masłowski A. Sosnowski T. (2009). *Bezdomność w Białymstoku – badania empiryczne*. Prezentacja przedstawiona w trakcie konferencji „Działania w służbie ludzi bezdomnych – stan i perspektywy” zorganizowanej przez Caritas Archidiecezji Białostockiej i Zakład Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu w Białymstoku przy współpracy Komendy Wojewódzkiej Policji.
- Mądrzycki T. (1986). *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Ministerstwa Infrastruktury. (2009). *Krajowy program wychodzenia z bezdomności i budownictwa socjalnego na lata 2009–2015*. Dostępne na: http://www.mpips.gov.pl/bip/download/kpwzb_01.09.pdf [dostęp 10.10.2014].
- Miś L. (2007). *Problemy społeczne. Teoria, metodologia, badania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Moczuk E. (1999). *Bezdomność jako problem społeczny w opiniach osób bezdomnych*. [w:] Sołtysiak T. (red.) *Poczucie nieegalitarności. ubóstwo. Bezdomność a zjawiska patologii społecznej w aktualnej rzeczywistości kraju*. Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna
- Najwyższa Izba Kontroli. (1997). *Informacja o wynikach kontroli realizacji przez gminy zadań w zakresie zaspokajania potrzeb mieszkaniowych*. Dostępne na: [http://bip.nik.gov.pl/pl/bip/wyniki_kontroli_wstep/inform\(2007\)/p_07_113_\(2008\)06030925531212477953/px_remote_ksr_p_07_113_\(2008\)06030925531212477953_01](http://bip.nik.gov.pl/pl/bip/wyniki_kontroli_wstep/inform(2007)/p_07_113_(2008)06030925531212477953/px_remote_ksr_p_07_113_(2008)06030925531212477953_01) [dostęp 10.10.2014].
- Nelson T.D. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Nisbet R. (1971). *The Study of Social Problems*. [w:] Merton R.K. Nisbet R. *Contemporary Social Problems*. New York, NY: Harcourt Brace Jovanovich.
- Nowakowska A. (2008). *Obraz samych siebie osób bezdomnych – zjawiska autostereotypu*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Nózka M. (2005). *Styl życia bezdomnego włóczęgi w aspekcie kultury ubóstwa*. [w:] Duda M. (red.) *Oblicza polskiej biedy – stan i perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Nózka M. (2006). *Włóczęgostwo. Zjawisko społeczne i interwencja socjalna*. Zeszyty Pracy Socjalnej nr 11. Kraków: Instytut Socjologii UJ.
- Olech P. (2008). *Charakterystyka sytuacji Polski w kontekście badania problematyki bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok I*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Oliwa-Ciesielska M. (2003). *Człowiek bezdomny jako „inny”. Możliwości uczestnictwa społecznego*. [w:] Kartowicz E. Olubiński A. (red.) *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s.c.
- Oliwa-Ciesielska M. (2006). *Piętno nieprzyzypiania. Studium o wyizolowaniu społecznym bezdomnych*. Seria: Socjologia, nr 2, s. 139. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Park R.E. (1925). *The Mind of the Hobo: Reflection upon the Relation Between Mentality and Locomotion*. [w:] Park R.E. Burgess E. W. McKenzie R. D. (red.) *The City: Suggestions for the Investigations of Human Behavior in the City Environment*. Chicago – London: University of Chicago Press
- Piekut-Brodzka D.M. (2000). *O bezdomności i bezdomnych. Aspekty fenomenologiczne, etiologiczne i terapeutyczne*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Piekut-Brodzka D.M. (2006). *Bezdomność*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Pindral A. (2011). *Definicje i typologie bezdomności*. [w:] Dębski M. (red.) *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Pisarska M. (1993). *Bezdomni w Łodzi – analiza socjologiczna*. Warszawa: Polityka Społeczna.
- Podgórecki A. (1974). *Diagnostyczny obraz niektórych problemów społeczeństwa polskiego oraz zalecenia socjotechniczne*. Warszawa: IPSIR UW.
- Pol. D.J. (1997). *Bezdomność w kontekście kary pozbawienia wolności*. [w:] Kamiński T. Łazewski W. Skorowski H. (red.) *Bezdomność*. Warszawa: Roczniki Naukowe Caritas.

- Poławski P. (2001). *Obrazy bezdomnych i bezdomności. Instytucjonalizacja reakcji na problem społeczny*. Warszawa: Polityka Społeczna" (1).
- Popielarska B. (2001/2002). *Przyczyny bezdomności w świetle teorii psychologicznych*. [w:] Duracz-Walczak A. (red.) *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*. Gdańsk.
- Porowski M. (1995). *Bezdomność-obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych*. [w:] Pilch T. Lepalczyk I. (red.). *Pedagogika społeczna*. Warszawa.
- Porowski M. (1998). *Bezdomność*. [w:] *Encyklopedia Socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa. Vol. 1.
- Przewoźnik M. (2009). *Bezdomność w województwie podkarpackim*
- Przymerński A. (1997). *Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce*. [w:] Kamiński T. Łazewski W. Skorowski H. (red.) *Bezdomność*. Kielce: Roczniki Naukowe Caritas.
- Przymerński A. (1998). *Bezdomność. Polityczno-społeczna definicja i formy zjawiska*. Warszawa: Praca Socjalna nr 4.
- Przymerński A. (2001). *Bezdomność jako kwestia społeczna w Polsce współczesnej*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.
- Przymerński A. (2008). *Aktualny stan problemu bezdomności w Polsce. Aspekt polityczno-społeczny*. [w:] Dębski M. Stachura K. (red.) *Oblicza bezdomności*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Przymerński A. (2008). *Bezdomność w Polsce. Stan, uwarunkowania i tendencje rozwojowe problemu*. [w:] Duda M. (red.) *Bezdomność. Trudny problem społeczny*. Kielce: Jedność.
- Ratyński Wł. (2003). *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce. Tom I i II*. Warszawa: Diffin.
- Retowski S. Dębska-Cenian A. (2008a). *Ogólna charakterystyka psychologiczna osób bezdomnych na tle porównawczym osób długotrwale bezrobotnych i populacji ogólnej*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Retowski S. Dębska-Cenian A. (2008b). *Bezpośrednie i pośrednie przyczyny bezdomności w retrospektywnej ocenie osób bezdomnych – w poszukiwaniu konsekwencji psychologicznych*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Rogozińska I. (2013). *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki Ogólnopolskiego Badania liczby osób bezdomnych (7–8 luty 2013)*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, dostępne na <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/bezdomnosc/sprawozdanie-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-ludzi-bezdomnych-w-wojewodztwach-w-roku-2012-oraz-wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-78-luty-2013/> [dostęp: 10.10.2014].
- Sikorska J. (1998). *Konsumpcja*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii.
- Słowik S. (2008). *Wstęp*. [w:] Duda M. (red.) *Bezdomność: trudny problem społeczny*. Kielce: Caritas Diecezji Kieleckiej.
- Sołtysiak T. (1997). *Powiązania bezdomności z zachowaniami patologicznymi*. „Problemy Alkoholizmu”. nr. 2/3.
- Stankiewicz L. (1999). *Zjawisko bezdomności. Etapy przechodzenia w stan bezdomności*. „Auxilium Sociale”. 1/2 (9/10).
- Stankiewicz L. (2002). *Zrozumieć bezdomność*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Sullivan T.J. Thompson K.S. (1994). *Introduction to Social Problems*. New York, NY: Macmillan Publishing Company.
- Sztompka P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków.
- Sztumski J. (1977). *Problem społeczny jako przedmiot badań socjologii*. Studia Socjologiczne (3). Warszawa: IFiS PAN.
- Śledzianowski J. (1995). *Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta a bezdomność*. Wrocław.
- Śledzianowski J. (2006). *Zdrowie bezdomnych*. Kielce: Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta – zarząd główny we Wrocławiu. Zakład Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Akademii Świętokrzyskiej.
- Wierzbicka K. (1990). *Problem bezdomności w Polsce*. [w:] Kuminek E. (red.) *Strefy niedostatku i nędzy w Polsce*. Warszawa: IGPIK.

Wojciszke B. (1983). *Psychologia społeczna: system poznawczy i procesy spostrzegania ludzi*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Wojciszke B. (1986) *Teoria schematów społecznych*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Wydawnictwo PAN.

Wygnańska J. (2005), *Europejska typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS*, Pomost. Pismo Samopomocy, Gdańsk.

Wygnańska J. (2005). *Europejska Typologia Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

Wygnańska J. (2007). *Przegląd metod monitorowania bezdomności*. Warszawa: IRSS.

Wygnańska J. Matejczyk D. (red.) *Przegląd monitorowania bezdomności*, Warszawa 2007. Dostępne na <http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/stories/monitorowanie%20bezdomnosc%20final.pdf> [dostęp: 10.10.2014]

Zalewska D. (2005). *Metodologiczne uwarunkowania badań nad bezdomnością*. [w:] Zalewska D. Oliwa-Ciesielska M. Szczepaniak-Wiecha I. Grzegorski S. (red.) *Formy pomocy bezdomnym. Analiza ułatwień i ograniczeń problemu*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych.

Zastrow Ch. (1988). *Social Problems: Issues and Solutions*. Chicago, IL: Nelson-Hall.

Ziemski S. (1973). *Problemy dobrej diagnozy*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Pytania problemowe, pytania o wiedzę.

1. Dlaczego bezdomność dotyka przede wszystkim mężczyzn i charakterystyczna jest dla dużych aglomeracji miejskich?
2. Dlaczego trudno jest badań przyczyny bezdomności? W jaki sposób można byłoby pracować z osobą bezdomną, aby dotrzeć do głównej i najbardziej istotnej przyczyny bezdomności?
3. Jakie są główne przyczyny bezdomności? Na czym polega powiązanie przyczyn bezdomności?
4. Kiedy problem staje się problemem społecznym?
5. Co to jest konwersja rezydualna i na czym ona polega?
6. Wyjaśnij dyskurs związany z pojęciem „bezdomność z wyboru”. Co może być kwestią wyboru w sytuacji bezdomności?
7. Wyjaśnij ideę Europejskiej Typologii Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego ETHOS.
8. Czym różni się stygmatyzacja społeczna osób bezdomnych od stereotypizacji zjawiska bezdomności?
9. W jaki sposób można według Ciebie przełamywać negatywny stereotyp osób bezdomnych w społeczeństwie?
10. Dlaczego trudno wskazać konkretną liczbę osób bezdomnych przebywających w Polsce?
11. Jakie jest znaczenie monitorowania bezdomności i jakie wynikają z tego problemy?

1. Bezdomność jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, posiada różne oblicza i w różny sposób się manifestuje. Tak postrzegana bezdomność wymaga różnorodnych form wsparcia wykraczających poza pomoc społeczną i sięgających do instrumentów polityki i integracji społecznej.
2. W większości przypadków bezdomność związana jest z współwystępowaniem wielu przyczyn. W stawianiu się osobą bezdomną można wyróżnić konkretne etapy wchodzenia w bezdomność.
3. Bezdomność jest problemem społecznym, który uznany jest przez osoby znaczące i jako taki stanowi zagrożenie dla funkcjonowania i ładu życia społecznego.
4. W polskiej literaturze przedmiotu dominują dualistyczne typologie bezdomności. Z racji tego, że bezdomność jest zjawiskiem interdyscyplinarnym nie da się stworzyć jednolitej, obowiązującej wszystkich definicji bezdomności.
5. Polska bezdomność ściśle powiązana jest z problemem niepełnosprawności. Dodatkowo zbiorowość osób bezdomnych starzeje się a przeciętny wiek osoby bezdomnej w Polsce to ok. 50 lat.
6. W bezdomność wpisana jest samotność życiowa. Osoby bezdomne to najczęściej osoby rozwiedzione bądź wolne, deklarujące najczęściej podstawowe oraz zawodowe wykształcenie.
7. Osoby bezdomne tylko w ok. 20–30% przebywają na ulicy. Zdecydowana większość osób bezdomnych, ze względu na swoją niepełnosprawność przebywa w instytucjonalnych miejscach wsparcia takich jak noclegownie, schroniska, domy dla osób bezdomnych.

8. Zjawisko bezdomności jest obarczone negatywnym stereotypem. Fakt ten związany jest przede wszystkim z brakiem podstawowej wiedzy o bezdomności, brakiem własnych doświadczeń z osobami bezdomnymi oraz z funkcjonującymi mitami dotyczącymi bezdomności.
9. W Polsce istnieje wiele statystyk związanych ze skalą zjawiska bezdomności. Szacunki w tym zakresie wahają się od 11 tysięcy do 62 tysięcy osób bezdomnych, właściwie nigdzie nie udaje się w sposób przekonujący ustalić ilu jest bezdomnych. Nie mówimy przy tym o marginalnych różnicach, ale o wielkich rozbieżnościach. Osoby bezdomne tworzą empiryczną rzeczywistość wymykającą się ścisłemu empirycznemu ujęciu.
10. Realizacja badań naukowych w środowisku osób bezdomnych, to zaplanowany proces, który powinien mieć swój jasno określony początek i koniec. W ramach tego procesu można wyróżnić wiele etapów, które zależą od siebie i logicznie występują po sobie.
11. Wyniki badań prowadzonych wśród osób bezdomnych mogą w sposób realny wpłynąć na poprawę sytuacji życiowej osób bezdomnych oraz na profesjonalizację systemu wsparcia dla osób wykluczonych mieszkaniowo.

2. SYSTEM POMOCY OSOBOM BEZDOMNYM W POLSCE. WYBRANE ASPEKTY

Pomoc społeczna często mylona jest z pracą socjalną a wspomnianych dwóch zakresowo odmiennych pojęć niesłusznie bardzo często używa się zamiennie. Treści zawarte w poniższym rozdziale nawiązują do szeroko rozumianej pomocy społecznej, na którą składają się instytucje i procedury służące rozwiązywaniu problemów społecznych (Skidmore, Thackeray, 1998, s. 17). Najogólniej rzecz ujmując (i taką definicję przyjęto w publikacji) pomoc społeczna *jest zorganizowanym systemem świadczeń i instytucji społecznych mających za zadanie dopomóc jednostkom i grupom w osiągnięciu zadowalającego poziomu życia, stanu zdrowia, stosunków osobistych i społecznych, co pozwoli w pełni rozwinąć im możliwości, oraz będzie sprzyjała pomyślności pozostając w harmonii z potrzebami ich rodzin i otoczenia* (Friedlander, 1961, s.4). W pierwszej części rozdziału zaprezentowane zostaną najważniejsze wady obecnie funkcjonującego w Polsce systemu pomocy społecznej osobom bezdomnym, które zebrane zostały nie tyle na podstawie literatury przedmiotu, co na podstawie praktycznych doświadczeń pracy pracowników socjalnych na co dzień świadczących swoje wsparcie osobom pozbawionym dachu nad głową. Kolejna część rozważań dotyczyć będzie standaryzacji prac z osobami bezdomnymi, (na przykładzie opracowanego w latach 2010–2014 gminnego standardu wychodzenia z bezdomności) oraz trzech głównych filarów pomocy osobom bezdomnym – prewencji, interwencji oraz integracji. W dalszej części rozdziału (mając na uwadze złożoność zjawiska bezdomności, wielość definicji, typologii czy możliwości systemowego wsparcia) postanowiono w sposób szczegółowy opisać etapy zawiązywania partnerstwa lokalnego na rzecz osób bezdomnych wychodząc tym samym z założenia, że tylko działanie w partnerstwie jest gwarantem świadczenia skutecznej i adekwatnej pracy socjalnej. W dalszej części rozdziału przedstawione zostaną najważniejsze ustawy i rozporządzenia odnoszące się bezpośrednio do zjawiska bezdomności. Spisane w tej części pracy treści odnoszą się również do najbardziej aktualnej wiedzy w zakresie krajowych programów dotyczących bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego. Na zakończenie opisu systemu pomocy osobom bezdomnym spisane zostaną najważniejsze rekomendacje prowadzące do poprawy obecnego systemu wsparcia osób nie posiadających dachu nad głową.

2.1. Wady systemu pomocy osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością w Polsce

Ostatnia dekada to czas gwałtownych zmian w systemie wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. W ostatnich latach obserwować możemy proces indywidualizacji wsparcia osób bezdomnych, opracowania innowacyjnych metod pracy z osobami bezdomnymi (np. asystentura, streetworking) jak również znaczący liczebny wzrost ilości prowadzonych badań dotyczących zjawiska bezdomności. Pomimo niewątpliwej specjalizacji i profesjonalizacji pomocy społecznej, pomimo wypracowania ogólnopolskich standardów pracy z osobami bezdomnymi przyznać należy, że w wielu rejonach Polski system wsparcia osób pozostających bez dachu nad głową wciąż wydaje się być systemem niewydolnym i mało skutecznym. Wady pośrednie i bezpośrednie już wcześniej zostały spisane przez wielu badaczy (Dębski, Dębska-Cenian, Olech, 2008, s. 651 i następne; Olech 2010, s.273–291; Dębski, 2010, s. 293–311). Zaprezentowane poniżej wady funkcjonowania systemu wsparcia osób bezdomnych w Polsce, po pierwsze, nie wyczerpują całości poruszanej problematyki, po drugie, stanowić powinny punkt wyjścia do dalszych dyskusji w gronie osób, którym polityka i pomoc społeczna adresowane do osób bezdomnych są bliskie. Słabe strony systemu wsparcia w sposób arbitralny podzielone zostały na te, które odnoszą się bezpośrednio do samych osób bezdomnych oraz te, które swoim zasięgiem dotykają instytucji pomocowych oraz innych instytucjonalnych (pośrednich) kwestii. Zanim przedstawione zostaną słabe strony systemu pomocy osobom bezdomnym w Polsce, wskazać należy na kilka istotnych faktów, które mogą pełnić rolę ogólnych założeń, związanych bezpośrednio z niesieniem pomocy wykluczonym społecznie. Po pierwsze, zawsze należy oferować osobie potrzebującej pomoc, nawet jeśli osoba bezdomna w sposób ciągle odmawia pomocy. Sytuacja taka nie powinna zwalniać nas z chęci dalszego jej niesienia. Dotyczy to zarówno osób mieszkających w placówkach, jak również w miejscach niemieszkalnych. Po drugie, oferowana

pomoc musi być pomocą odpowiednią, trafiającą w najpilniejsze potrzeby osoby bezdomnej. W dobie zmieniającej się rzeczywistości społecznej (spadek bezrobocia), jak również mając na uwadze zmiany zachodzące w społeczności osób bezdomnych (dłuższy czas pozostawania w bezdomności, starzenie się społeczeństwa, problemy zdrowotne w szczególności psychiczne), istnieje pilna potrzeba dokonywania stałego monitoringu osób wykluczonych społecznie (realizacja w sposób ciągły badań naukowych, dalszy rozwój outreachowych metod pracy, takich jak streetworking, asystowanie). Żadne bowiem narzędzie badawcze nie zastąpi stałej obserwacji oraz bezpośredniej rozmowy z osobą potrzebującą pomocy.

Trzecim niezbędnym założeniem, jakie należy poczynić w zakresie niesienia pomocy osobom bezdomnym jest fakt, iż osoba bezdomna musi być poinformowana o możliwości otrzymania pomocy. Kwestia ta dotyczy przede wszystkim tych osób, które znajdują się poza systemem pomocy bezdomnym. Jak wskazały badania, osoby zamieszkujące w miejscach niemieszkalnych o wiele rzadziej korzystają z pomocy niesionej przez ośrodki pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe. W wielu przypadkach pomoc jest jawnie odrzucana tylko dlatego, aby nie być zależnym od żadnej instytucji, nie ograniczać własnej wolności. Istnieje jednak grupa osób, które nie wiedzą o możliwości skorzystania z różnorodnych form pomocy, nie tylko wsparcia finansowego. Chodzi o kwestie noclegu i posiłku, ale również możliwość dostępu do pomocy psychologicznej, terapeutycznej czy prawnej. Po wtóre, oferowana pomoc nie może być pomocą uzależniającą od stanu bezdomności. Pomimo faktu, iż większość bezdomnych przekroczyła próg 50 lat, należy pamiętać, że pomoc powinna być oferowana w taki sposób, aby osoba bezdomna mogła zmieniać swoje życie, a nie przyzwyczajając się do trwałego stanu bezdomności.

W tym zakresie należy budować systemy pomocy, które będą oparte zarówno na prawach, jak i na obowiązkach osoby bezdomnej. W przypadku, kiedy przed bezdomnym nie będzie stawało się żadnych wymagań, istnieje możliwość wzbudzenia stanu wyuczonej bezradności połączonej z wysokim stopniem roszczeniowości. Aby do takich sytuacji dopuszczać jak najrzadziej, należy na przykład konsekwentnie realizować zapisy widniejące w indywidualnym kontrakcie wychodzenia z bezdomności. Z uzależnieniem od pomocy wiąże się wyuczona bezradność, czyli taka sytuacja, w której podajemy wciąż rybę na talerzu, zamiast udostępnić wędkę i prowadzić naukę konsekwentnie przysposabiającą do samodzielnego zdobycia ryby (Gajdzica, Rembierz, 2005, s. 15).

Z punktu widzenia profilaktyki skierowanej do osób zagrożonych bezdomnością ważne jest, aby pomoc osobom bezdomnym była udzielana w odpowiednim dla nich czasie. W wielu przypadkach niesiona pomoc jest odpowiednia, ale udzielona zbyt późno. Dotyczy to przede wszystkim osób, które stosunkowo niedawno stały się bezdomne. Być może terminowe rozpoznanie potrzeb osoby zagrożonej bezdomnością pozwoliłoby uniknąć wejścia na drogę bezdomności. W celu wychodzenia naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom klienta istnieje konieczność zawiązania szerokiej koalicji tych instytucji, które mogą mieć kontakt z potencjalną osobą bezdomną (np. spółdzielnie mieszkaniowe). Ścisła współpraca międzysektorowa wydaje się być najistotniejsza w opracowaniu systemu profilaktyki w zakresie bezdomności. Wydaje się, że tylko budując programy profilaktyczne można w sposób wyraźny ograniczyć (zahamować) zjawisko bezdomności w województwie pomorskim.

Jak wskazuje A. Przymerński, najważniejszymi zadaniami instytucji pomocy niesionej osobom bezdomnym jest interweniowanie w sytuacjach stwarzających zagrożenie dla życia, udzielanie schronienia i zapewnianie podstawowych środków utrzymania, jak również pomoc w integracji ze społeczeństwem (Przymerński, 2008, s. 27). Aby móc w pełni realizować te podstawowe obszary niezbędna jest infrastruktura, składająca się z różnego rodzaju placówek udzielających pomocy osobom bezdomnym. Poza tym odpowiednie uregulowania prawne, gwarantujące udzielenie pomocy na właściwym poziomie wszystkim bezdomnym oraz właściwy do realizowanych zadań poziom ich finansowania. Niewątpliwie najbardziej istotną kwestią pod względem problemu usamodzielnienia osób bezdomnych, jest posiadanie spójnej, wieloletniej wizji niesienia pomocy osobom wykluczonym, w oparciu o rzetelną diagnozę badawczą i nowoczesne narzędzia pracy socjalnej. Mowa tutaj o przemyślanym systemie wsparcia, obejmującym zarówno działania profilaktyczne (zmierzające do tego, by osoby zagrożone bezdomnością w nią nie wpadały), działania doraźne (świadczące opieki socjalnej na godnym poziomie) oraz działania nastawione na wychodzenie z bezdomności. Czy z takim systemem wsparcia osób wykluczonych społecznie mamy do czynienia obecnie na terenie naszego kraju?

2.1.1. Wady bezpośrednie

a. zbyt długi okres przebywania w placówce dla osób bezdomnych

W Polsce często dochodzi do sytuacji, w której osoba bezdomna przebywa w tej samej placówce wiele lat. Taka sytuacja dotyczy nie tylko osób przewlekle chorych czy niepełnosprawnych, ale również ludzi stosunkowo młodych, zdolnych do podejmowania różnorodnych form aktywności zawodowej. Tymczasem wraz z upływem lat funkcjonowania bez domu, asymilowane są nie tylko wzory zachowań reprezentowane przez zbiorowość osób bezdomnych, ale również postrzeganie samego domu. W tym kontekście wskazać należy, iż osoby długo przebywające w placówce, wraz z upływem lat przestają traktować pobyt w schronisku jako pobyt tymczasowy, traktując niejednokrotnie

miejsce swojego przebywania jako docelowy dom. Zbyt długi okres przebywania w placówce spowodowany może być nie tylko czynnikami osobowościowymi samych ludzi bezdomnych (niechęć do zmiany swojego życia, brak wiary we własne siły, asymilacja norm i wzorów zachowań i inne), ale również brakiem odpowiedniej pracy socjalnej podejmowanej z mieszkańcem placówki, jak też ze złą sytuacją mieszkaniową w regionie (brak mieszkań społecznych, komunalnych, wspieranych). Długość przebywania w placówce dla osób bezdomnych jest również ściśle skorelowana ze złą sytuacją mieszkaniową gminy. Więcej rozważań na ten temat podjąłem w dalszej części tekstu.

b. uzależnienie od pomocy

Ściśle związane jest ono z długością trwania sytuacji bezdomności. Wielość form wsparcia oferowanego osobom bezdomnym może powodować uzależnienie od pomocy. W szczególności dotyczy to osób przebywających w placówkach udzielających schronienia. Sytuacja uzależnienia od pomocy powoduje, iż osobom bezdomnym w wielu przypadkach nie oplaca się podejmować prób zmiany swojego życia w kierunku wychodzenia z bezdomności. Sytuacje uzależnienia od pomocy są ściśle związane nie tylko z wielością możliwych form wsparcia, ale również z długością przebywania w bezdomności. Im dłużej jest się w bezdomności, tym częściej przywiązuje się nie tylko do miejsca swojego przebywania, ale również do pomocy, z której się korzysta. W konsekwencji, niejednokrotnie dochodzi do sytuacji, w której mieszkańcy różnego rodzaju placówek uważają, iż pomoc ze strony gminy należy im się nawet wówczas, kiedy oni sami nie wykazują żadnych chęci zmiany swojej sytuacji życiowej.

c. wyuczona bezradność

Długotrwałe korzystanie z pomocy oferowanej przez gminę, bez wykonywanej jednocześnie pracy socjalnej w kierunku wychodzenia z bezdomności powoduje, iż osoby bezdomne stają się bezradne życiowo. Ludzie bezdomni szybko uczą się bezradności, poczucia, że ich osobista kontrola wzmocnień i wpływ na sytuację są nieefektywne. W związku z tym uczą się oczekiwać obniżonej kontroli w przyszłości. To prowadzi do deficytów poznawczych (człowiek przestaje rozumieć, co się w danej sytuacji dzieje i nie potrafi przewidywać dalszego jej biegu), motywacyjnych (brak motywacji do działania i umiejętności angażowania się), emocjonalnych (depresja, apatia, lęk, zmęczenie, wrogość, brak agresji, utrata nadziei) oraz społecznych (wycofanie z kontaktów społecznych).

d. niski poziom partycypacji osób bezdomnych w systemie wsparcia

W tym aspekcie chodzi o te liczne sytuacje, w których głos osób bezdomnych nie jest brany po uwagę podczas niesienia pomocy społecznej. Konsekwencją braku partycypacji osób bezdomnych w procesie reintegracji zawodowej i społecznej często jest przedmiotowe traktowanie osób bezdomnych korzystających z pomocy, jak również pomaganie osobom bezdomnym w sposób nieadekwatny do realnych potrzeb. Zauważyć warto, że obecnie w Polsce realizowane są nieliczne projekty rzecznictwa osób bezdomnych, których głównym celem jest włączenie samych zainteresowanych w procesy decyzyjne prowadzące do zmiany własnej sytuacji życiowej.

Jak wynika z nielicznych doświadczeń polskich w zakresie rzecznictwa, można prowadzić je na dwa sposoby: w pierwszym przypadku – rzecznikiem osób bezdomnych może być osoba nie będąca osobą bezdomną (najczęściej osoba wywodząca się ze środowiska organizacji pozarządowych), w drugim zaś – rzecznikiem osób bezdomnych staje się osoba doświadczająca bezdomności. Dobrym przykładem rzecznictwa na rzecz osób bezdomnych może być powołana przy Pomorskim Forum na rzecz Osób bezdomnych, Pomorska Rada Osób Bezdomnych¹³ bądź też rzecznictwo prowadzone przez Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta w Gdańsku¹⁴. Głównym zadaniem rzecznika osób bezdomnych, w myśl hasła „nic o nas bez nas i dla nas” jest aktywne reprezentowanie interesów grupy osób bezdomnych, chcących zmienić własną sytuację życiową.

e. brak pracy z osobą bezdomną w kierunku wyjścia z bezdomności

Przed akcesją Polski do Unii Europejskiej w większości wypadków przebywania osób bezdomnych w placówce, praca socjalna z osobą bezdomną wykonywana była na minimalnym poziomie. Dopiero możliwość korzystania przez Polskę z finansowych funduszy strukturalnych, zapoczątkowała podejmowanie przez różnego rodzaju instytucje i organizacje realizacji programów reintegracyjnych. W tym kontekście opisane powyżej uzależnienie osób bezdomnych od pomocy, jak również zbyt długi okres przebywania w placówkach udzielających wsparcia osobom bezdomnym należy traktować jako pochodną braku programów nakierowanych na wychodzenie z bezdomności. Pomimo niewątpliwej poprawy w tym zakresie nadal można powiedzieć, że jedynym stosowanym narzędziem

¹³ <http://www.pfwb.org.pl/pomorska-rada-osob-bezdomnych/>

¹⁴ <http://www.bezdomnosc.org.pl/rzecznik/index.php?pg=2>

pracownika socjalnego jest indywidualny program wychodzenia z bezdomności a np. liczba osób usamodzielnionych w województwie pomorskim wciąż jest bardzo niska.

Zdaje się, że w wielu organizacjach znajdujących się w regionie pomorskim wciąż pokutuje wizja systemu doraźnej pomocy osobom bezdomnym, tak bardzo rozpowszechnionej w czasach realnego komunizmu. Prym w tym zakresie wiodą przede wszystkim ośrodki pomocy społecznej, które bardzo często opierają swoją pracę na starszych pracownikach socjalnych. Widoczna poprawa w pracy z osobą bezdomną w kierunku wychodzenia z bezdomności, dotyczy raczej środowiska organizacji pozarządowych, które częściej od ośrodków pomocy społecznej korzystają ze środków unijnych, jak również częściej opierają swoją pracę na ludziach młodych.

2.1.2. Wady pośrednie

a. myślenie o problemie bezdomności wyłącznie w kategoriach pomocy społecznej a nie szeroko rozumianej polityki społecznej

Uznać należy, że zjawisko bezdomności jest na tyle interdyscyplinarnym problemem, iż nie sposób ograniczyć go jedynie do obszaru pomocy społecznej. Bezdomność jako zjawisko wielowątkowe, powinno być z jednej strony w obszarze zainteresowania osób odpowiedzialnych za mieszkalnictwo, sądownictwo, ekonomię społeczną, z drugiej zaś powinno być postrzegane przez pryzmat innych problemów społecznych, takich jak bezrobocie, ubóstwo, uzależnienia, przemoc w rodzinie, przestępczość i innych. Szerokie rozumienie bezdomności legitymizuje zawiązywanie koalicji lokalnych na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności i łagodzenia jej skutków oraz pozwala na holistyczną pomoc niesioną osobom bezdomnym. Wydaje się, że myślenie o realnej możliwości ograniczenia zjawiska bezdomności w Polsce musi iść w parze z zaangażowaniem wielu interesariuszy (służb) rekrutujących się ze środowiska szeroko rozumianej polityki społecznej.

b. brak systemu wsparcia dla specjalistów pomocy społecznej

To często bagatelizowany problem na terenie całego kraju. W toku wieloletnich prac na rzecz osób bezdomnych w regionie utarło się przekonanie, że pracownik socjalny pomagający osobom bezdomnym jest specjalistą w dziedzinie swojej pracy i jako taki nie potrzebuje dalszego doskonalenia się. Tymczasem powinien mieć on stały dostęp do aktualnej wiedzy z zakresu psychologii, pracy socjalnej, pedagogiki, socjologii, którą mógłby wykorzystywać w codziennej pracy z mieszkańcami placówek. Wiele instytucji/organizacji w Polsce (rządowych i pozarządowych), nie dba w sposób należyty o odpowiedni poziom wykształcenia praktycznego pracownika socjalnego. Skutkiem takiego postępowania jest duża liczba negatywnych wypowiedzi samych osób bezdomnych o pracy pracowników socjalnych oraz opiekunów pracujących w placówkach dla osób bezdomnych, świadcząca o braku elementarnych umiejętności do pracy z osobą będącą w potrzebie. Również sami pracownicy socjalni coraz częściej skarżą się na brak możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji i umiejętności zawodowych.

c. brak programów prewencyjnych i profilaktycznych dla osób zagrożonych bezdomnością

Wydaje się, że aby dziś realnie ograniczyć skalę zjawiska bezdomności w województwie pomorskim, należy opracować długoterminowe działania profilaktyczne skierowane do tych osób, które znajdują się na progu bezdomności. Obecnie nie ma w Polsce wielu takich działań, a te, które pojawiają się w pracy poszczególnych organizacji pozarządowych/instytucji, należy uznać za dalece niewystarczające.

Programy profilaktyczne realizowane z osobami zagrożonymi bezdomnością są doskonałą formą pomocy skierowanej do osób zagrożonych bezdomnością. Realizowane one mogą być w szkołach z dziećmi, z młodzieżą na ulicy w najbliższym miejscu zamieszkania (pedagogika ulicy, streetworking) oraz do osób będących w trudnej sytuacji materialnej (programy w zakresie redukcji zadłużenia czynszowego, aktywizacja zawodowa i społeczna, doradztwo zawodowe). Brak odpowiedniego wsparcia prewencyjnego dla osób zagrożonych bezdomnością to problem, z którym pomoc społeczna boryka się od lat.

W tym kontekście wydaje się, że obecnie świadczona pomoc osobom będących w trudnej sytuacji życiowej w postaci różnego rodzaju świadczeń społecznych (np. zasiłki celowe, stałe) jest pomocą nieskuteczną, gdyż w wielu przypadkach nie prowadzi do polepszenia sytuacji życiowej. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że poprzez wieloletnie korzystanie z nieskutecznej pomocy gminy, osoby zagrożone bezdomnością nabywają nawyków osób nieporadnych życiowo, uzależnionych od udzielanej pomocy, zaś ich życiowe problemy wciąż nie pozostają rozwiązane. Od takiej sytuacji bardzo blisko do możliwości doświadczenia stanu bezdomności.

d. charytatywny model udzielania pomocy oraz wadliwa rejonizacja pomocy

Jak wskazuje A. Przymerński (2008, s. 30), w Polsce nie ma dotąd ani jasno określonych roszczeniowych praw ludzi bezdomnych do pomocy, ani realnych możliwości wyegzekwowania ich od administracji publicznej drogą sądową.

Dlatego udzielana pomoc osobom bezdomnym w wielu wypadkach ma charakter w zbyt dużym stopniu uznaniowy, a dla większości jest świadczona „z łaski” lub na mocy lokalnie przestrzeganych standardów i interpretacji przepisów prawa. Taka sytuacja powoduje, że w wielu placówkach dla osób bezdomnych łamane są podstawowe prawa człowieka, którego często traktuje się z brakiem należytej godności i poszanowania. W tym kontekście placówki dla osób bezdomnych często przyjmują charakter instytucji totalnych, w których partycypacja i zdanie samych pensjonariuszy ograniczone zostają do niegodziwego minimum.

e. wadliwa rejonizacja pomocy społecznej

Jak wskazują przepisy zawarte w ustawie o pomocy społecznej, za pomoc dla bezdomnych odpowiedzialne są gminy ich pochodzenia lub stałego pobytu. W opinii A. Przymerńskiego, zasada ta działa na niekorzyść około połowy polskich bezdomnych, którzy nie uzyskują w tych gminach pomocy publicznej, przez co zmuszeni są do migracji do placówek prowadzonych przez instytucje niepubliczne, działające niezależnie od ustawy jako placówki charytatywne (Przymerński, 2008, s.30).

f. brak odpowiedniej infrastruktury dla osób bezdomnych

Wiele polskich gmin boryka się z ogromnym problemem związanym z brakiem wyspecjalizowanych placówek do pracy z różnorodnymi grupami osób bezdomnych. Ośrodki wsparcia dla osób bezdomnych dziś funkcjonujące, w wielu przypadkach wymagają pilnych remontów, napraw, rozbudowy i adaptacji. Część z nich znajduje się na terenach trudno dostępnych dla samych osób bezdomnych (obrzeża aglomeracji trójmiejskiej). Jak wskazuje Przymerński, skutkiem niedostatecznej infrastruktury jest *występujące w wielu z nich zatłoczenie, trudności realizacji w nich programów reintegracyjnych, niewystarczające funkcjonalne zróżnicowanie oraz wyraźne ślady przypadkowości rozmieszczenia infrastruktury, niemającej wiele wspólnego z celowością udzielania w nich pomocy* (Przymerński, 2008, s.30).

g. brak mieszkań socjalnych bądź komunalnych dla osób bezdomnych.

Brak odpowiedniej infrastruktury dla osób bezdomnych można rozpatrywać również w kontekście niewystarczających zasobów mieszkaniowych gminy zameldowania osoby bezdomnej (Olech, 2008). W takim ujęciu, często dochodzi do sytuacji, w których osoby bezdomne przygotowane do wyjścia z bezdomności, nie mają realnych szans na własne usamodzielnienie z powodu niemożności uzyskania taniego, gminnego mieszkania socjalnego czy komunalnego. Analizując współczesne zjawisko bezdomności w Polsce, można z całą pewnością powiedzieć, że kwestia braku zasobów mieszkaniowych dla osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, staje się jednym z głównych problemów podejmowanych przez polskie gminy. Niestety wydaje się, iż w tym zakresie w Polsce nie należy oczekiwać szybkiej poprawy sytuacji, ponieważ w dużej mierze rozwój budownictwa społecznego zależy nie tylko od gminy, ale również od ogólnopolskich uregulowań prawnych. Z opracowania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej Wynika, że w roku 2012 osobom bezdomnym przekazano 755 lokali mieszkalnych, w tym 456 mieszkań socjalnych i 269 mieszkań komunalnych (Rogozińska, 2013, s.30).

h. brak wdrożenia ogólnopolskich standardów pracy podejmowanej z osobami bezdomnymi

Obecnie w Polsce funkcjonuje kilka, dość zbieżnych ze sobą standardów pracy z osobami bezdomnymi (Gdańsk, Gdynia, Kielce) oraz wypracowane niedawno ogólnopolskie standardy pracy z osobami bezdomnymi (standardy GSWB). Dotychczas nie udało się wdrożyć ogólnopolskich standardów GSWB, czego skutkiem są następujące konsekwencje: a) w jednej placówce dla osób bezdomnych zamieszkują osoby młode i starsze, pełnosprawne i niepełnosprawne, aktywne zawodowo i biernie zawodowo czy mające szanse na wyjście z bezdomności i niemających żadnych szans, b) niski poziom profesjonalizacji usług wsparcia dla osób bezdomnych, c) niedostosowanie świadczonych usług do rzeczywistych potrzeb odbiorców, d) niemożność tworzenia zintegrowanych i kompleksowych systemów wsparcia osób bezdomnych.

i. brak analizy ekonomicznej systemu wsparcia osób bezdomnych

Nie ulega wątpliwości, że argumenty natury ekonomicznej są tymi, które mogą mieć największe szanse zrozumienia wśród polityków lokalnych i innych osób odpowiadających za kształtowanie szeroko rozumianej polityki społecznej. Być może ujawnienie faktu, iż system profilaktyki jest w dłuższej perspektywie tańszy niż system doraźnej pomocy świadczonej bezdomnym (koszty schronienia, wyżywienia, zasłdek i odzieży), pomogłoby osobom kluczowym w regionie zrozumieć pilną potrzebę budowania mieszkań socjalnych i treningowych czy też przekazywania środków finansowych na realizację programów skierowanych do osób zagrożonych bezdomnością.

j. brak szczegółowej diagnozy problemu bezdomności, dokonanej na podstawie prowadzonych badań naukowych

Aby w skuteczny i adekwatny sposób nieść pomoc osobom bezdomnym, niezbędna jest po pierwsze: rzetelna diagnoza potrzeb samych beneficjentów systemu pomocy. Tymczasem wydaje się, że w wielu gminach w Polsce brak jest rzetelnych diagnoz skal i charakteru zjawiska bezdomności, jej głównych problemów i wyzwaniach. Sytuacja taka dotyczy nie tylko osób bezdomnych przebywających na terenie Polski, ale również żyjących poza jej granicami. Brak badań naukowych w tym zakresie powoduje, iż w wielu przypadkach podczas niesienia pomocy osobom bezdomnym nie uwzględnia się zdania samych osób nią zainteresowanych, a więc doświadczających stanu bezdomności. W tym kontekście warto wskazać, iż bardzo często traktuje się całą zbiorowość ludzi bezdomnych w sposób jednolity pod względem potrzeb, jak i najważniejszych problemów życiowych.

k. brak monitorowania zjawiska bezdomności

Wiele badań w Polsce wskazuje, iż zjawisko bezdomności jest problemem powszechnym, istniejącym na terenie każdej większej polskiej gminy. Pomimo braku badań ogólnopolskich realizowanych wśród populacji osób bezdomnych, można powiedzieć, że część gmin w sposób systematyczny prowadzi badania o charakterze lokalnym (np. województwo pomorskie, podkarpackie, Warszawa, Wrocław). W badaniach tych nie chodzi jedynie o podanie konkretnej liczby osób doświadczających stanu bezdomności, ale również o diagnozę najpilniejszych potrzeb osób wykluczonych społecznie. Realizowane w sposób coraz bardziej powszechny badania naukowe, prowadzić powinny w konsekwencji do wypracowania modelu monitorowania sytuacji bezdomności na przestrzeni lat. Jedynym województwem w Polsce, które realizuje badania panelowe wśród osób bezdomnych jest województwo pomorskie, które poczynając od roku 2001 systematycznie przygląda się najważniejszym tendencjom w interesującym nas zjawisku. Na podstawie zebranych danych, istnieje więc możliwość prognozowania zjawiska bezdomności na najbliższą przyszłość.

Na problem monitorowania zjawiska bezdomności można również patrzeć w sposób szerszy, daleko wykraczający poza realizowanie naukowych badań panelowych. Mowa tutaj o monitorowaniu takich aspektów bezdomności, jak korzystanie z pomocy, przemieszczanie się osób bezdomnych w obrębie danego miasta, województwa, między województwami czy też monitorowanie powodów tych wewnętrznych migracji. W tym kontekście wskazać trzeba, że w Polsce nie ma jednolitej bazy danych, która służyłaby monitorowaniu życia codziennego osób bezdomnych, ich potrzeb w różnym okresie życia czy ich stanu zdrowia. Przyznać należy, że jeśli takowe bazy istnieją, to często mają charakter bądź to baz lokalnych (gminnych, wojewódzkich), bądź to charakter wewnętrznej bazy organizacji (np. Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta czy Stowarzyszenia Monar). Inną kwestią pozostaje sprawa braku aktualności takich baz.

l. brak umocowań problemu bezdomności w kluczowych dokumentach lokalnych

Chodzi tutaj przede wszystkim o gminne strategie rozwiązywania problemów społecznych oraz o strategie rozwoju województw, w których to dokumentach, w porównaniu na przykład do bezrobocia, o zjawisku bezdomności pisze się niewiele. Jak wskazuje M. Dębski, o bezdomności w tych dokumentach pisze się w sposób szczątkowy, bez oparcia problemu o wyniki rzetelnych diagnoz, zazwyczaj w kontekście interwencyjnej pomocy świadczonej w okresie jesienno-zimowym. Bezdomność w gminnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych bardzo często połączona jest z problemem mieszkalnictwa, jednakże czytając owe dokumenty łatwo można odnieść wrażenie, że poszczególnym gminom bardziej zależy na rozwiązaniu problemu złego stanu zasobów mieszkaniowych (komunalnych i socjalnych), niż na realnym ograniczeniu zjawiska bezdomności (Dębski, 2011, s. 239–258). Zapewne taka sytuacja ma związek z koniecznością płacenia przez gminy wysokich odszkodowań właścicielom lokali mieszkalnych, w których przebywają wieloletni dłużnicy.

m. brak lokalnych programów walki z problemem bezdomnością i łagodzenia jej skutków

Aktualnie w Polsce wciąż istnieje niewiele gmin, które mogą pochwalić się szczegółowymi programami wsparcia osób bezdomnych. Lokalne programy czy strategie (nazwa w tym momencie jest mniej istotna) kładą nacisk na rozwiązywanie problemu bezdomności nie tylko w kontekście interwencji, ale również prewencji i integracji. Programy te traktują również problem bezdomności nie tylko przez pryzmat jesienno-zimowego wsparcia, ale wytyczają całoroczną pracę z osobami bezdomnymi w kierunku ich usamodzielnienia. Brak gminnych programów rozwiązywania problemu bezdomności i łagodzenia jej skutków powoduje, iż niesiona pomoc bardzo często jest pomocą niepotrzebną, nieprzemyślaną, nie trafiającą w najpilniejsze potrzeby osób bezdomnych. Świadczona pomoc osobom bezdomnym w tym kontekście jest również pomocą, którą można zaplanować jedynie w obrębie jednego roku kalendarzowego, jak również w oparciu o roczny budżet gminy. Te gminy, które posiadają lokalne

programy czy strategie rozwiązywania problemu bezdomności zakładają wieloletnie cele, zadania oraz działania, które wszystkie mają zmierzać do realnego ograniczenia liczby osób bezdomnych zamieszkujących teren gminy.

2.1.3. Wady zewnętrzne w stosunku do pomocy społecznej

Na zmniejszenie skuteczności oddziaływania na osoby bezdomne mają wpływ nie tylko wewnętrzne wady pomocy społecznej ale również negatywne zjawiska/przejawy w zakresie mieszkalnictwa, ochrony zdrowia czy rynku pracy. Wszystkie one albo wypychają osoby zagrożone bezdomnością w sytuację faktycznej utraty dachu nad głową, albo nie pozwalają na pełne usamodzielnienie osób bezdomnych. Można zatem powiedzieć, że profesjonalny system wsparcia osób bezdomnych to system naczyń powiązanych daleko wykraczający poza samą pomoc społeczną. Sięganie po różnego rodzaju instrumenty rynku pracy, ochrony zdrowia czy systemu mieszkaniowego jest dzisiaj kluczowym zagadnieniem w pracy na rzecz osób wykluczonych mieszkaniowo. Analizując wady systemu wsparcia osób bezdomnych warto odnieść pojawiające się bariery do aspektów mieszkaniowych. W takim ujęciu wejście w bezdomność bądź jej utrwalenie związane jest z brakiem dostępu do taniej substancji mieszkaniowej (mieszkania komunalne, socjalne) oraz do tanich mieszkań na wynajem. Sytuacji mieszkaniowej osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością nie poprawia również fakt braku polityki mieszkaniowej w wielu dużych polskich gminach, która by w sposób adekwatny planowała ilość mieszkań chronionych, treningowych, wspieranych. W konsekwencji osobom bezdomnym przygotowanym do wyjścia z bezdomności trudno jest w sposób ostateczny opuścić placówkę specjalistycznego wsparcia i samodzielnie wynająć tanie mieszkanie czy pokój.

Analizując wady związane z ochroną zdrowia warto uwypuklić fakt, że osoby bezdomne przebywające w specjalistycznych placówkach pomocowych bardzo rzadko mają możliwość profesjonalnego wsparcia psychologicznego. Udział psychologa, terapeuty na poziomie schronisk całodobowych wydaje się być obligatoryjnym rozwiązaniem, którego dzisiaj bardzo brakuje. Dodatkowo można wskazać, że w Polsce istnieje niewystarczająca liczba terapeutycznych punktów wspierania osób bezdomnych uzależnionych od substancji psychoaktywnych czy hazardu. Skupiając się na systemie penitencjarnym można powiedzieć, że na dzień dzisiejszy w polskich jednostkach penitencjarnych nie zatrudnia się pracowników socjalnych, a wszelkiego rodzaju czynności przygotowujące osoby do wyjścia na wolność wykonywane są przez wychowawcę ds. postpenitencjarnych. Najnowsze wyniki badań dotyczących zagrożenia bezdomnością osób opuszczających zakłady karne na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Gdańsku wskazują, że co czwarta osoba przewidziana do zwolnienia w ciągu najbliższych 6 miesięcy zasili szereg osób bezdomnych. Są to ci osadzeni, którzy nie posiadają żadnych oszczędności (657%), posiadają niespłacone długi i pożyczki (54,3%) bądź nie mogą liczyć na pomoc najbliższej rodziny (38%) – Dębski, 2012, s. 292–293. Z najnowszych danych przekazanych przez Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Poznaniu wynika, że 106 osób w okresie najbliższych sześciu miesięcy najprawdopodobniej zasili szereg osób bezdomnych. Są to osoby, które nie potrafi wskazać miejsca zamieszkania po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, które już są osobami bezdomnymi w trakcie odbywania kary bądź te, które deklarują, iż po opuszczeniu więzienia zamieszkają w placówce dla osób bezdomnych bądź szeroko rozumianą przestrzeń ulicy.

Tabela nr 8. Osoby zagrożone bezdomnością opuszczające jednostki penitencjarne na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu*

I.p.	Nazwa jednostki	Liczba skazanych przewidzianych do zwolnienia do dnia 31.05.2014 r.	Liczba osób zagrożonych bezdomnością	Deklarowane miejsce pobytu po zakończeniu kary osób zagrożonych bezdomnością
1	AŚ w Lesznie	17	0	
2	AŚ w Ostrowie Wlkp.	54	1	aktualnie brak możliwości określenia miejsca pobytu
3	AŚ w Poznaniu	175	19	(ogrodki działkowe – 1 osoba, aktualnie brak możliwości określenia miejsca – 8, wynajmem mieszkania – 4 osoby, bezdomność – korzystanie z pomocy instytucjonalnej – 6 osób)
4	AŚ w Szamotulach	45	0	osoby bezdomne (jedna wraca do Monaru celem ukończenia terapii, 1 do ośrodka dla bezdomnych, w którym wcześniej przebywała)
5	AŚ w Śremie	31	3	brak możliwości określenia miejsca – 3 osoby
6	AŚ w Środziszku Wlkp.	42	1	u byłej żony
7	ZK w Gębarzewie	127	19	u znajomych – 3 osoby, schronisko dla bezdomnych lub zamieszkanie przy wykonywanej pracy np. w gospodarstwach rolnych, placach budowy – 16 osób
8	ZK w Kaliszu	75	4	u znajomych – 1 osoba, brak możliwości określenia miejsca – skontaktowano z kuratorem – 3 osoby
9	ZK w Koziegłowach	127	4	u znajomych – 2 osoby, hotel robotniczy/lokal socjalny – 2 osoby
10	ZK w Rawiczu	151	18	brak możliwości określenia miejsca
11	ZK we Wronkach	313	37	noclegownie – 14 osób, ośrodek terapeutyczny – 1 osoba, Małkot – 1 osoba, wyjazd poza granice RP w celach zarobkowych – 1 osoba, brak możliwości określenia miejsca pobytu – 2 osoby;
	łącznie	1157	106	

* Zbrane dane dotyczą okresu 4.01–31.05.2014 r. – przewidywana data zwolnienia, liczby osób planowanych do zwolnienia w tym okresie, w tym deklarujących poczucie zagrożenia bezdomnością (z ostatniej kolumny wynika, że część z nich, tak naprawdę jest bezdomna) ze wskazaniem miejsca pobytu, do którego zamierzają się udać po opuszczeniu ZK/AŚ; źródło: Kpt. Filip Kubel – Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Poznaniu

Tabela nr 9. Wybrane kwestie problemowe w zakresie wspierania osób bezdomnych

Mieszkalnictwo	Ochrona zdrowia	Rynek pracy	Służba Więzienna
<ul style="list-style-type: none"> • brak spójnej i długofalowej polityki mieszkaniowej prowadzonej przez polskie gminy, • nieodpowiednia substancja mieszkaniowa (brak tanich mieszkań na wynajem, brak mieszkań socjalnych, pomieszczenia tymczasowych, zbyt dużo mieszkań na własność), • problem gettozacji i rozwiązań kontenerowych, • przeludnienie, • zły stan techniczny budynków, • brak definicji i terminu mieszkalnictwa społecznego, • niewielki i ciągle malejący udział mieszkań komunalnych, społecznych i socjalnych, • duża liczba mieszkań substandardowych, • deficyt mieszkań, • zaległości mieszkaniowe i eksmisje, • brak realizacji celów i założeń mieszkalnictwa społecznego Towarzystw Budownictwa Społecznego, • niski współczynnik dostępności mieszkań, • prywatyzacja mieszkalnictwa, • niejasne regulacje prawne i brak jednoznacznej odpowiedzialności za mieszkalnictwo, • tendencja do zabezpieczania lokalni ludzimi eksmitowanym ze wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych (w kontekście odszkodowania gmin), • niewystarczająca ilość mieszkań chronionych, treningowych, wspieranych, • niewystarczająca ilość innowacyjnych programów o charakterze mieszkaniowym, 	<ul style="list-style-type: none"> • brak współpracy • wypisywanie ze szpitali • w stanie zagrożenia życia i zdrowia, • refundacja przejazdów karettek, • brak ubezpieczenia zdrowotnego w przypadku niektórych osób bezdomnych, • przedmiotowe traktowanie osób bezdomnych, • brak odpowiedniego wsparcia terapeutycznego dla uzależnionych osób bezdomnych, • brak wsparcia psychologów i innych specjalistów z zakresu ochrony zdrowia, 	<ul style="list-style-type: none"> • brak informacji o przyjaznych pracodawcach chcących zatrudnić osoby bezdomne, • problem w pozyskiwaniu zleceń przez podmioty ekonomicznej społeczności oraz Centra Integracji Społecznej, • brak odpowiedniej oferty pracy dla osób bezdomnych, • praca osób bezdomnych w szarej strefie (ze względu na częste występowanie zajęć komercyjnych osoby bezdomne nie zawierają formalnych umów o pracę), 	<ul style="list-style-type: none"> • słabo rozwinięta pomoc postpenitencyjna, • brak świadczących socjalnej w jednostkach penitencyjnych • brak reprobacji osób osadzonych, • brak wsparcia w zakresie utrzymywania mieszkań osób osadzonych, • przyniżenie do warunków izolacji, • przekazywanie informacji o osobach opuszczających zakład karny do ośrodków pomocy społecznej na podstawowym i niskim poziomie, • rzadka praca z rodziną osadzonego,

Źródło: opracowanie własne

2.2. Standaryzacja pracy z osobami bezdomnymi – Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności

Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności (dalej: GSWB), to projekt realizowany w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013. Należy on do priorytetu I „Zatrudnienie i integracja społeczna”, w jego ramach stanowi działanie 1.2 „Wspieranie systemowe instytucji pomocy i integracji społecznej”. Instytucją wdrażającą projekt jest Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich (dalej: CRZL), natomiast samo zadanie finansowane jest w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i należy do grupy projektów systemowych, to znaczy, realizowanych przez jednostki administracji publicznej i jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych. W nomenklaturze CRZL projekt nosi oznaczenie 1.18 i nazwę: Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej. Merytorycznymi realizatorami projektu, obok CRZL są przedstawiciele sześciu największych polskich organizacji zajmujących się tematyką bezdomności – członkowie FEANTSA (Europejska Federacja Narodowych Organizacji Pracujących z Ludźmi Bezdomnymi): Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta, Zarząd Główny, Sieć Barka, Stowarzyszenie MONAR, Caritas Kielce oraz Stowarzyszenie „Otwarte Drzwi”.

Chcąc w największym skrócie opowiedzieć, czym tak naprawdę jest projekt GSWB można byłoby stwierdzić, iż jest to pakiet wystandaryzowanych usług skierowanych do osób bezdomnych w sześciu sferach (pracy socjalnej, streetworkingu, mieszkalnictwa, zatrudnienia i edukacji, partnerstw lokalnych oraz zdrowia), mający za zadanie podnieść skuteczność systemu pomocy w zakresie rozwiązywania i łagodzenia skutków problemu bezdomności. W tym kontekście główne cele i założenia projektu odpowiadają na systemowe potrzeby i braki, o których pisałem powyżej. Jak wskazują dokumenty źródłowe, celami szczegółowymi związanymi z realizacją projektu GSWB są:

- a. *stworzenie spójnego systemu polityki społecznej ukierunkowanego na rozwiązywanie i łagodzenie skutków problemu bezdomności i zagrożenia bezdomnością,*
- b. *konsolidacja środowiska i podmiotów działających w obszarze bezdomności oraz wypracowanie i wdrożenie modelu partnerstwa,*
- c. *zebranie, uspojnienie i stworzenie ogólnopolskich modeli, metod i standardów w zakresie rozwiązywania problemu bezdomności,*
- d. *wypracowanie i wdrożenie lokalnych strategii rozwiązywania problemu bezdomności oraz stworzenie partnerstw lokalnych w ramach pilotażu,*
- e. *wprowadzenie do systemu polityki społecznej modeli diagnozowania i „mierzenia” bezdomności,*
- f. *stworzenie rekomendacji zmian systemowych w obszarze problematyki bezdomności,*
- g. *większenie wiedzy i umiejętności w zakresie skutecznych i efektywnych metod zwalczania bezdomności podmiotów działających w obszarze bezdomności,*
- h. *zmiana świadomości społecznej w temacie bezdomności oraz zmiana w społeczeństwie wizerunku osób bezdomnych oraz kierowanej do tych osób pomocy (GSWB, 2009).*

Osiągnięcie zamierzonych efektów rozpisane zostało w projekcie na sześć głównych etapów (faz):

a. faza diagnozy

Głównym celem tej części projektu było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: jak gminy w Polsce są przygotowane do udzielania pomocy w zakresie wychodzenia z bezdomności? Poprzez pracę tzw. grup eksperckich w sześciu wyżej wymienionych sferach (każda grupa ekspercka złożona jest z stałych przedstawicieli partnerów merytorycznych oraz ekspertów zewnętrznych pełniących rolę konsultantów), określony został aktualny stan, aktualna kondycja systemu pomocy osobom bezdomnym.

Głównym produktem projektu w tej części było opracowanie raportu z pracy grup eksperckich oraz powstanie naukowego raportu badawczego dotyczącego problematyki bezdomności. Faza diagnozy przyjmowana jest jako punkt wyjściowy do dalszych prac projektowych, stanowiąc tym samym kontrapunkt dla dalszych działań podejmowanych w kolejnych fazach realizowanego projektu.

b. faza modelu

Sprowadza się do opracowania modelu pracy z osobami bezdomnymi w zakresie zdrowia, streetworkingu, zatrudnienia, edukacji, pracy socjalnej, mieszkalnictwa, pomocy doraźnej oraz tworzenia partnerstw lokalnych mających za zadanie rozwiązywać oraz łagodzić skutki pozostawania w stanie bezdomności. Na podstawie materiału zgromadzonego w fazie diagnozy, poszczególne grupy eksperckie wypracowały dokument zawierający w swojej treści modelowy system pomocy osobom bez dachu nad głową. Można zatem powiedzieć, że faza modelu prowadziła

do stworzenia wspólnego zrębu polityki społecznej w obszarze bezdomności w zakresie prewencji, interwencji i integracji, wraz z podaniem rozwiązań dla różnych kategorii osób bezdomnych, zgodnie z typologią ETHOS (osoby bez domu, bez dachu nad głową, kobiety z dziećmi, emigranci, osoby zagrożone wykluczeniem mieszkaniowym, itd.). W ramach działań grup eksperckich na tym etapie prowadzona była praca badawcza nad opracowaniem polskiej wersji typologii bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego (POL-Ethos). Równoległe do prac grup eksperckich, w analogicznych obszarach tematycznych, toczyły się prace zespołu badawczego, którego głównym działaniem było opracowanie metodologii realizacji diagnoz lokalnych, wykorzystanej w dalszej części projektu. W fazie modelu powstał również podręcznik streetworkera bezdomności, który ma służyć wszystkim tym osobom, które zastanawiają się nad podjęciem pracy z osobami bezdomnymi, przebywającymi na ulicy (w opracowaniu). Całość prac w fazie modelu zakończyła się akceptacją wypracowanych modeli, jak również wyborem 30 partnerstw lokalnych, które w dalszej części projektu będą te modele (bądź jego elementy) testować i wdrażać.

c. faza edukacyjno-informacyjna

Czynności podejmowane w tej części projektu są nakierowane przede wszystkim na prowadzenie kampanii edukacyjno-szkoleniowych dla tych gmin (organizacji, instytucji, podmiotów), które w drodze konkursu przystąpiły do partnerstw lokalnych. Faza edukacyjno-informacyjna to również czas na przygotowanie przez gminy projektów i pomysłów prowadzących do wdrożenia wypracowanego modelu pracy z osobami bezdomnymi. Rolę osób prowadzących partnerstwa lokalne przejęli na siebie opiekunowie merytoryczni rekrutujący się z organizacji realizujących projekt. Bardzo ważnym działaniem podejmowanym w tym czasie jest realizacja – w oparciu o wypracowaną przez zespół badawczy metodologię – naukowych diagnoz lokalnych w zakresie funkcjonowania systemów wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, w wybranych partnerstwach realizujących projekt systemowy. Wyniki naukowych dociekań badaczy z jednej strony – będą kierunkować działania zgłoszone do realizacji przez partnerstwa lokalne w fazie pilotażu; z drugiej zaś – stanowią punkt wyjściowy do prowadzenia ewaluacji produktów pilotażu w projekcie GSWB.

d. faza pilotażu

Najogólniej rzecz prezentując, faza ta polega na wdrożeniu elementów GSWB do lokalnych systemów pomocy społecznej w gminach realizujących projekt. Do fazy pilotażu zakwalifikowanych zostało 16 partnerstw lokalnych, które brały udział w projekcie w fazie edukacyjno-informacyjnej. Wyłonione w drugim etapie konkursu partnerstwa lokalne, w sposób odpowiedni dofinansowane, testowały rozwiązania zamieszczone w opracowanym modelu pracy z osobami bezdomnymi w kierunku wyjścia z bezdomności. Równoległe z wdrażaniem rozwiązań w gminach, zespół badawczy monitorował skuteczność i efektywność wdrażanych rozwiązań, a także prowadził audyt naukowy wdrażanego modelu GSWB.

e. faza rekomendacji

W tej fazie projektu przygotowano zostały rekomendacje systemowe i prawne do zmian legislacyjnych – w ramach polityki społecznej – w obszarze bezdomności. Zawarte one zostały w publikacji zbierającej pracę grup standaryzacyjnych, która stanowi podsumowanie efektów prac grup standaryzacyjnych w temacie GSWB, łącznie z rekomendacjami systemowymi i prawnymi do zmian legislacyjnych w ramach polityki społecznej w obszarze bezdomności. Wypracowanie rekomendacji do wprowadzenia w gminne strategie rozwiązań społecznych oraz rozwiązań legislacyjnych, nastąpi poprzez działania grup eksperckich w sześciu tematach jak również działalności zespołu badawczego.

f. faza upowszechniania

Ważnym elementem projektu było dotarcie z informacją o przebiegu projektu i wypracowanych w jego ramach rezultatach do szerokiego grona odbiorców. Działania te umożliwiły z jednej strony – partycypację i włączenie w proces tworzenia GSWB większej liczby organizacji i instytucji, z drugiej zaś – upowszechnianie rezultatów projektu. W ramach upowszechniania i promowania rezultatów, podejmowane były działania skierowane do osób zatrudnionych w polskich organizacjach zajmujących się tematem bezdomności (pochodzących z organizacji partnerskich), osób zaangażowanych w pomoc osobom bezdomnym z innych organizacji pozarządowych, przedstawicieli lokalnych gmin, ministerstwa, ośrodków pomocy społecznej itd. Faza upowszechniania przyjęła formułę realizacji cyklu szkoleń i warsztatów edukacyjnych w zakresie wypracowania modelu Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności, także w aspekcie streetworkingu.

Model „Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności”, jest to model rozwiązywania problemu bezdomności na poziomie lokalnym. Jest elementem szerszej polityki społecznej i obejmuje działania na 3 poziomach: prewencji, interwencji i integracji. Zawiera katalog (pakiet) wystandaryzowanych usług skierowanych do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością w takich obszarach jak: partnerstwo lokalne, praca socjalna, mieszkalnictwo i pomoc doraźna, zdrowie, zatrudnienie i edukacja, streetworking. Model ten służy dopasowaniu wsparcia do potrzeb, możliwości i barier u osób potrzebujących, sprzyja i służy upodmiotowieniu, włączeniu i partycypacji w procesie rozwiązywania problemu (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 15). Model GSWB został opracowany w sześciu głównych obszarach: partnerstw lokalnych, pracy socjalnej, mieszkalnictwa i pomocy doraźnej, zdrowia, zatrudnienia i edukacji oraz streetworkingu. Na poziomie ogólnym Model GSWB stanowi kompleksową paletę, zestaw wzajemnie powiązanych, możliwych do wdrożenia wystandaryzowanych usług – pakiet dostępnych rozwiązań, pozwalający na konstruowanie na podstawie tej bazy modelu lokalnego „szytego na miarę”. To model funkcjonalny, pozwalający na rozwiązywanie wielu wariantów problematyki. Na poziomie szczegółowym i lokalnym Model GSWB staje się układem i zestawem koniecznych, wybranych celowo i wzajemnie powiązanych wystandaryzowanych usług, skonstruowany w celu rozwiązania zdiagnozowanego i zdefiniowanego problemu lokalnego. To dostosowany do potrzeb model logiczny (pozwalający uwzględnić szczególnie uwarunkowanie problematyki), to indywidualna konstrukcja stworzona na potrzeby danej gminy. Paletowość polega właśnie na dowolnym doborze różnych instrumentów i narzędzi oferowanych przez model i tworzenie unikalnego systemu usług dla osób bezdomnych według lokalnej specyfiki.

Analizując misję opracowanych standardów można powiedzieć, że ich wdrożenie prowadzi do zbudowania w środowisku lokalnym kompleksowego systemu przeciwdziałania bezdomności oraz wspierania osób bezdomnych w procesie usamodzielniania się, cechującego się skutecznością pomocy i różnorodnością form, opartego o zasady poszanowania godności ludzkiej, subsydiarności i partycypacji. Głównym celem zastosowania modelu staje się zwiększenie skuteczności, efektywności i podniesienie jakości systemu rozwiązywania problemu bezdomności zawierającego wystandaryzowane usługi skierowane do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, włączonego do lokalnej strategii i programu rozwiązywania problemu bezdomności. Ogólnopolska implementacja modelu powinna prowadzić do:

- a. zmniejszenia skali zagrożenia bezdomnością,
- b. zahamowania wzrostu liczby osób pierwszy lub kolejny raz doświadczających bezdomności,
- c. redukcji zagrożeń zdrowia i życia osób bezdomnych,
- d. zmniejszenia liczby osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych i/lub publicznych,
- e. zwiększenia poziomu integracji społecznej, skali wychodzenia z bezdomności i uzyskiwania samodzielności życiowej osób bezdomnych,
- f. wzrostu dostępności oraz ilości rzetelnych danych i rozwijanie badań problematyki bezdomności oraz systemu wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością;
- g. stworzenia lub podniesienie jakości strategii/programu oraz międzysektorowego i międzywydziałowego partnerstwa lokalnego w zakresie rozwiązywania problemu bezdomności (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 36–37).

Analizując poszczególne cele przyjęte w pracy grupowej (tabela nr 11 i 12) poszczególne standardy powinny prowadzić do wzmocnienia systemu wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością poprzez zwiększenie aktywności społecznej i zawodowej, oraz poprawy stanu zdrowia. Wszystkie wypracowane standardy odnoszą się nie tylko do okresu bezpośredniej bezdomności, ale przewidują osiągnięcie określonych celów w zakresie prewencji oraz integracji wskazując tym samym na potrzebę holistycznego wspierania osób wykluczonych mieszkaniowo. Gminne standardy wychodzenia z bezdomności w konsekwencji mają prowadzić do większej dostępności usług skierowanych do osób bezdomnych, które świadczone mają być w sposób indywidualny z zachowaniem godności osoby proszącej o wsparcie.

Tabela nr 10. Określone misje poszczególnych standardów wchodzących w skład modelu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności

Standard Partnerstw lokalnych	Standard pracy społecznej	Mieszkalnictwa i pomocy doradziej	Zatrudnienia i edukacji	Standard zdrowia	Standard streetworkingu
Partnerstwo lokalne jest platformą stałej i otwartej współpracy lokalnych podmiotów reprezentujących różne sfery życia społeczno-gospodarczego, które poprzez wymianę informacji, idei i doświadczeń, integrację i w końcu podejmowanie skoordynowanych działań, w oparciu o zidentyfikowane problemy oraz wspólne możliwości i zasoby tworzą system rozwiązywania istotnych problemów społecznych, w tym zapobiegania i rozwiązywania problemu bezdomności	Praca społeczna skierowana do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością jest usługą społeczną zapobiegającą utracie bezpieczeństwa i stabilności mieszkaniowej, a także zapewniającą wsparcie i wychodzącą do przodu w uzyskaniu lub odzyskaniu stabilnej sytuacji mieszkaniowej danej osoby lub rodziny poprzez oddziaływanie na różne sfery życia, tak aby rozwiązać poczucie godności i odpowiedzialności, pokonywać trudności życiowe, rozwijać pełen potencjał, wywołać zmiany w sposobie funkcjonowania społecznego oraz zapobiegać dysfunkcjom w tym zakresie	Mieszkalnictwo i pomoc doradczą to obszar usług społecznych skierowanych do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, które to usługi mają na celu zapobieżenie, zmniejszenie skutków, a także umożliwienie wyjścia z bezdomności tym osobom, zapewnienie schronienia, zakwaterowania i zamieszkania w systemie instytucjonalnym lub pozainstytucjonalnym, a także zaspokojenie potrzeb bytowych z pełnym poszanowaniem godności i możliwości samostanowienia	Zatrudnienie i edukacja to obszar usług społecznych niebędących po to, by zapewnić osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością dostęp do edukacji, pracy, aktywności społecznej i możliwości rozwoju osobistego, dzięki czemu mogą one korzystać z pełni praw obywatelskich, społecznych, gospodarczych i kulturalnych. Misja bezpośrednio nawiązuje do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, szczególnie artykułów: 23, 26 i 29, które stanowią: „Każdy człowiek ma prawo do pracy [...]”, „Każdy człowiek ma prawo do nauki [...]” oraz „Każda jednostka ma obowiązki wobec wspólnoty, bo tylko w niej możliwy jest swobodny i pełny rozwój osobowości”	Zdrowie to obszar skierowanych do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością usług społecznych zwiększających dostępność i jakość wsparcia zdrowotnego oraz świadczeń zdrowotnych, tak aby osoby bezdomne i nia zagrożone doświadczaly psychologicznie, społecznie i bytowo przez docieranie do osób bezdomnych dobrostanu umożliwiającego prowadzenie życia społecznego i ekonomicznego	Streetworking w środowisku do osób bezdomnych jest usługą społeczną, która tworzy pomost między osobą bezdomną a społeczeństwem, pozwalając osobie bezdomnej przywrócić możliwość pełnienia roli społecznych oraz odzwierciedlenia dobrostanu psychologicznego, społecznego i bytowo przez docieranie do osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych oraz pracę z nimi, wykorzystującą ich zasoby i potencjał środowiska lokalnego, podejmowaną w kierunku pozytywnych zmian, rozumianych jako chęć zmiany sposobu życia

źródło: Stenka R., Olech P., Browarczyk Ł. (2014), Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności

Tabela nr 11. Cele główne określone w poszczególnych standardach wchodzących w skład modelu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności

Standard Partnerstw lokalnych	Standard pracy społecznej	Mieszkalnictwa i pomocy doradziej	Zatrudnienia i edukacji	Standard zdrowia	Standard streetworkingu
Rozwój i wzmocnienie lokalnego systemu rozwiązywania problemów społecznych, w tym zapobiegania, interweniowania i wychodzenia z bezdomności w kierunku zmniejszenia ryzyka bezdomności oraz zmniejszenia jej skali.	Zmniejszenie skali zagrożenia bezdomnością oraz zwiększenie poziomu integracji społecznej i samodzielności życiowej osób doświadczających bezdomności poprzez kompleksowe wsparcie, oddziaływanie i skoordynowanie usług w różnych sferach życia: mieszkaniowej, społeczno-bytowej, rodzinnej, zdrowotnej, psychologicznej, zawodowej i społecznej	Zwiększenie poziomu zabezpieczenia osób zagrożonych bezdomnością przed popadnięciem w nią, zwiększenie poziomu ochrony zdrowia i życia, zabezpieczenie podstawowych potrzeb, a także stworzenie możliwości i szans na uzyskanie samodzielności życiowej przez osoby doświadczające bezdomności	Uzyskanie przez osoby bezdomne i zagrożone bezdomnością samodzielności życiowej poprzez podwyższenie aktywności i kompetencji społecznych oraz wiedzy ogólnej, kwalifikacji i umiejętności zawodowych, a także podjęcie i utrzymanie zatrudnienia	Poprawa stanu zdrowia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością w ujęciu holistycznym obejmującym obszar biologiczny, psychiczny i społeczny, w konsekwencji prowadząca do skutecznego zapobiegania bezdomności i uzyskiwania samodzielności życiowej	Wzmocnienie i poprawa skuteczności systemu wsparcia oraz zmniejszenie wykluczenia społecznego, dalszej marginalizacji i izolacji osób przebywających w miejscach niemieszkalnych

źródło: Stenka R., Olech P., Browarczyk Ł. (2014), Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności

Tabela nr 12. Cele szczegółowe określone w poszczególnych standardach wchodzących w skład modelu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności

Standard Partnerstw lokalnych	Standard pracy społecznej	Standard Mieszkalnictwa i pomocy doradczej	Standard Zatrudnienia i edukacji	Standard zdrowia	Standard streetworkingu
<ul style="list-style-type: none"> poprawa i rozwój systemu prewencji bezdomności; wzmocnienie i usprawnienie systemu interwencji, ochrony zdrowia i życia osób bezdomnych; wzmocnienie i rozwój systemu integracji społecznej osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; rozwój diagnozowania i mierzenia zjawiska bezdomności i zagrożenia bezdomnością; podniesienie jakości tworzenia i wdrażania, poprawa koordynacji i zarządzania polityką społeczną na poziomie lokalnym oraz wzrost świadomości społecznej w zakresie bezdomności i zagrożenia nią. 	<ul style="list-style-type: none"> zmniejszenie skali i liczby osób zagrożonych bezdomnością oraz zagrożonych bezdomnością, a także zredukowanie zagrożeń związanych z bezdomnością; zwiększenie skuteczności i efektywności wsparcia, a także zmniejszenie kosztów społecznych; poprawa dostępu, jakości i wsparcia i koordynacji usług skierowanych do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; zmniejszenie ryzyka utraty i zwiększenie szans uzyskania bezpieczeństwa i stabilności mieszkaniowej; wzrost poziomu integracji społecznej i zdolności do funkcjonowania społecznego, a także zwiększenie aktywności społecznej oraz skali wyjścia z bezdomności/zagrożenia bezdomnością i uzyskiwania samodzielności życiowej osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; wzrost poziomu zadowolenia i satysfakcji z uzyskiwanego wsparcia. 	<ul style="list-style-type: none"> wzmocnienie i zwiększenie powszechności wykorzystywania instrumentów prewencji bezdomności; wzrost dostępności i jakości usług dotyczących zatrudnienia i redukcji ukierunkowanych i zawiązanych społecznie; zwiększenie skuteczności i efektywności wsparcia, a także zmniejszenie kosztów społecznych; wzrost umiejętności społecznych i ogólnej aktywności społecznej osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością w różnych obszarach; wzrost poziomu umiejętności, wykształcenia i kwalifikacji zawodowych wśród osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; zwiększenie poziomu aktywności zawodowej, podjęcie i utrzymanie zatrudnienia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; zwiększenie możliwości osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością pełnej partycypacji w życiu społecznym, w tym również integracji ze środowiskiem lokalnym; zmniejszenie dysproporcji w wykształceniu, umiejętnościach i kwalifikacjach ogólnych i zawodowych między grupą osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością a pozostałymi grupami społecznymi; zwiększenie aktywności zawodowej i szans na uzyskanie zatrudnienia i jego utrzymanie. 	<ul style="list-style-type: none"> zmniejszenie skali bierności zawodowej i bezrobocia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; wzrost dostępności i jakości usług dotyczących zatrudnienia na aktywizację społeczną i zawodową; zwiększenie skuteczności i efektywności wsparcia, a także zmniejszenie kosztów społecznych; wzrost umiejętności społecznych i ogólnej aktywności społecznej osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością w różnych obszarach; wzrost poziomu umiejętności, wykształcenia i kwalifikacji zawodowych wśród osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; zwiększenie poziomu aktywności zawodowej, podjęcie i utrzymanie zatrudnienia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; zwiększenie możliwości osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością pełnej partycypacji w życiu społecznym, w tym również integracji ze środowiskiem lokalnym; zmniejszenie dysproporcji w wykształceniu, umiejętnościach i kwalifikacjach ogólnych i zawodowych między grupą osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością a pozostałymi grupami społecznymi; zwiększenie aktywności zawodowej i szans na uzyskanie zatrudnienia i jego utrzymanie. 	<ul style="list-style-type: none"> poprawa zachowań prozdrowotnych; dbania o własne zdrowie i innych wśród osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; wzrost liczby posiadających uprawnień do korzystania ze świadczeń zdrowotnych osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; poprawa zdrowia psychicznego osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością oraz zaburzeniami psychicznymi oraz przeciwdziałania ich marginalizacji społecznej w myśl idei „zdrowienia” (recovery) i „umacniania” (empowerment) prowadzących do wyrównania szans osób psychicznie chorych na powrót do aktywnego i adekwatnego do możliwości funkcjonowania w społeczeństwie i skali korzystania przez osoby bezdomnie i zagrożone bezdomnością, chorujące na nieopoddające się leczeniu przy czynowemu i postępujące choroby, z wszechstronnej i całonocnej opieki paliatywnej poprawą jakości życia umożliwiająca, w zależności od zastosowanych form oddziaływań, osiągnięcie zmiany postaw i zachowań wśród osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością; zmniejszenie lub likwidacja dolegliwości psychosomatycznych oraz zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego chorych przebywających w placówkach dla osób bezdomnych, niekwalifikujących się do leczenia szpitalnego, z deficytami w samoopiece i samoplegacji, poprawa sytuacji zdrowotnej i samopoczucia oraz zwiększenie poziomu przygotowania chorej osoby bezdomnej i jej orzeczenia do samoobsługi 	<ul style="list-style-type: none"> zmniejszenie skali bezdomności ulicznej (liczby osób bezdomnych przebywających na ulicy i w innych miejscach niemieszkalnych); wzmocnienie i usprawnienie systemu wsparcia osób bezdomnych oraz zmniejszenie kosztów społecznych; zwiększenie poziomu monitorowania i zmniejszenie zagrożeń występujących w środowisku osób bezdomnych; zredukowanie zagrożenia utraty przebywających w miejscach niemieszkalnych, poprawa jakości życia oraz wzbudzenie motywacji do zmiany sposobu życia osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych; zredukowanie zachowań ryzykownych i zminimalizowanie szkod oraz zwiększenie świadomości w zakresie profilaktyki innych zjawisk współwystępujących z bezdomnością

źródło: Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności

2.3. Ciągłość systemu wsparcia osób bezdomnych w procesie wychodzenia z bezdomności – prewencja, interwencja, integracja.

Aby rozwiązywać w sposób skuteczny problem bezdomności należy nie tylko sięgać do instrumentów pomocowych daleko wykraczających poza system pomocy społecznej, ale również ujmować całość działań naprawczych w kategoriach prewencji, interwencji oraz integracji. Jeszcze kilkanaście lat temu można było powiedzieć, że w całości polski system wsparcia osób bezdomnych nakierowany był jedynie na interwencję. Doświadczenia wielu organizacji działających na rzecz osób bezdomnych dają powody do wypowiedzania stwierdzeń, że w Polsce jak już ktoś zostanie osobą bezdomną to praktycznie zawsze będzie miał możliwość skorzystania z placówki dla osób bezdomnych, ciepłego posiłku czy czystej odzieży.

Pomimo tego, że w roku 2013 zmarło z wyziębienia 68 osób bezdomnych, z czego zdecydowana większość osób znajdowała się pod wpływem alkoholu (Rogozińska, 2013, s. 33–34), należy uznać, że liczba ta jest stosunkowo niska do wszystkich osób bezdomnych w Polsce. Poniższe treści prezentują trzy filary pomocy osobom bezdomnym nie wskazując, który z nich jest najważniejszy czy najbardziej priorytetowy. Przeglądając dostępną ofertę wsparcia ośrodków pomocy społecznej i organizacji pozarządowych wspierających osoby bezdomne można powiedzieć, że pomimo akcesji do Unii Europejskiej w roku 2004 i dostępowi do środków unijnych, polski system wsparcia osób bezdomnych wciąż jest najbardziej interwencyjny, w mniejszym stopniu prewencyjny i nastawiony na reintegrację społeczną i zawodową.

2.3.1. Filar I – Prewencja. Zapobieganie bezdomności – prewencja celowa, systemowa oraz profilaktyka

Pojęcia prewencji używa się w wielu różnych znaczeniach ale zazwyczaj (w ujęciu negatywnym) oznacza ono zapobieganie czemuś co jest niekorzystne dla funkcjonowania jednostki w życiu społecznym. Analizując pozytywną stronę interesującego nas słowa można powiedzieć, że prewencja to *proces lub działanie tak ukierunkowane, aby zminimalizować zachowania antyspołeczne lub problemy indywidualne, rodzinne czy grupowe, lub w ogóle do nich nie dopuścić* (Skidmore, Thackeray, 1998, s. 324). Prewencję należy taktować jako jedną z funkcji pracy socjalnej (obok funkcji odnowienia i zapewnienia zasobów), w skład której wchodzi wykrywanie, ograniczanie i eliminacja warunków potencjalnie utrudniających skuteczne funkcjonowanie społeczne (Boehm, 1958, s.16–17). Działalność prewencyjna w dziedzinie pomocy społecznej – zwłaszcza w sferze bezdomności, jest często niedoceniana, a jej realizacja natrafia na wiele przeszkód. Przeszkody te głównie dotyczą małego profesjonalizmu kadr pomocy społecznej, braku środków finansowych i ciągle jeszcze słabego współdziałania różnych instytucji pomocy społecznej między sobą i z innymi podmiotami – zwłaszcza grupami organizacji samorządowych (Sierpowska 2006, s. 48–39). Skidmore oraz Thackeray upatrują czynników hamujących rozwój prewencji w złożoności ludzkich zachowań jak również z powodu nieznamożności źródeł problemów ludzkich i sposobów ich rozwiązywania (1998, s. 331–332).

W kontekście bezdomności działania profilaktyczne powinny być wielokierunkowe, obejmując przede wszystkim włączenie administracji publicznej, wynikające z konieczności zsynchronizowania działań oraz polityki w kilku wymiarach – polityki mieszkaniowej (zwiększeniu dostępności do mieszkań i godnych warunków życia), polityki gospodarczej (zwłaszcza w obszarze przeciwdziałaniu bezrobociu), polityki oświatowej (takie działania jak reedukacja, edukacja dorosłych, system szkoleń), polityki ochrony zdrowia (przeciwdziałanie gruźlicy, leczenie uzależnień, zaburzeń psychicznych), polityki przeciwdziałania uzależnieniom – Zalewska i inni, 2005, s.149. Ponadto działania skierowane na profilaktykę bezdomności powinny być realizowane w różnych obszarach, takich jak legislacja i prawodawstwo, w wymiarze ustrojowym (system pomocy społecznej, system mieszkalnictwa), społeczny (rodzina, lokalne społeczności), psychologiczny (przeciwdziałanie wykluczeniu i izolacji). Szczególną uwagą należy objąć przede wszystkim osoby i rodziny żyjące w mieszkaniach substandardowych (przeludnionych, niespełniających norm mieszkaniowych) oraz miejscach zajmowanych nielegalnie (działki, squatting).

Profilaktyka bezdomności powinna być także ukierunkowana celowo, np. poprzez odpowiednie przepisy w zakresie eksmisji, pomocy ludziom wychodzącym z takich instytucji jak domy dziecka czy więzienia, a także poprzez odpowiednią politykę związaną z redukcją zadłużeń. Dużym znaczeniem w przypadku bezdomności kobiet mają wszelkie działania nakierowane na przeciwdziałanie przemocy w rodzinie (Piekut-Brodzka 2005, s.174). Ważnym elementem prewencji są także działania w zakresie komunikacji społecznej, uwzględniające zarówno kampanie medialne ukierunkowane na przełamywanie negatywnych stereotypów, jak i działania edukacyjne wśród młodzieży czy dzieci (Olech 2008, s. 36). Podsumowując, dla wzmocnienia roli profilaktyki w pomocy społecznej ważne jest nie tylko większe zaangażowanie pracowników socjalnych, ale także zaangażowanie przedstawicieli innych sektorów

– nauczycieli, pedagogów, policji, sędziów, kuratorów sądowych, służby zdrowia, sektora mieszkaniowego, czy też banków. W praktyce system pomocy nakierowany jest na działania naprawcze, a ciężar prewencji spoczywa poza jego obecnymi możliwościami. W analizach prawnych podkreśla się, że zadania sprowadzające się do zapobiegania trudnym sytuacjom życiowym, choć obciążają państwo i samorządy terytorialne, wykraczają poza działalność instytucji pomocy społecznej i jej prawnych regulacji. Prewencja powinna być domeną polityki społecznej, a nie pomocy społecznej (Jończyk 2001, s.393).

P.Olech w swoim opracowaniu poświęconym prewencji w zakresie bezdomności (Olech, 2010) wskazuje, iż prewencję tę można postrzegać przez pryzmat trzech jej wymiarów: prewencji celowej, systemowej oraz szeroko rozumianej profilaktyki. Pierwsza z nich – prewencja celowa – odnosi instrumentów bezpośredniego zabezpieczenia osób lub rodzin zagrożonych bezpośrednio bezdomnością. W tym rozumieniu prewencja celowa to wczesna interwencja, zapobiegająca bezdomności i umożliwiająca pozostawienie osób w środowisku. Przykładowym działaniem w zakresie prewencji celowej jest zapobieganie eksmisji poprzez programy aktywizacji społecznej i zawodowej, redukowaniem zadłużeń czy możliwość ich odpracowania poprzez tworzenie ekonomicznej możliwości spłacania długów i opłacalności podjęcia zatrudnienia. To głównie i przede wszystkim rozwiązania prewencji celowej znalazły się w Modelu GSWB (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 37).

Prewencja systemowa odnosi się do wykorzystywania instrumentów np. rynku pracy, służby zdrowia, mieszkalnictwa czy edukacji w przypadku ludzi, którzy mogą być potencjalnie zagrożeni bezdomnością, ale dotyczą ich innego rodzaju problemy (np. bezrobocie) lub też nie dotyczą ich żadne poważne problemy społeczne. P. Olech wskazuje, że powinna ona oddziaływać na wszystkich obywateli, systemowo zabezpieczając przed kryzysem związanym z bezdomnością (Olech 2010, s.28). Określenie „systemowa” wskazuje, że powinna oddziaływać na wszystkich obywateli, zabezpieczając ich przed kryzysem związanym z bezdomnością. Przykładowym działaniem w zakresie prewencji systemowej jest wspieranie rozwoju mieszkalnictwa społecznego poprzez tworzenie rynku mieszkań łatwo dostępnych dla ludzi o niskich dochodach (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 38). Ostatnim wymiarem zapobiegania bezdomności jest szeroko rozumiana profilaktyka bezdomności, która bardziej odnosi się do budzenia świadomości, edukacji i kształtowania prawidłowych postaw związanych z bezdomnością. Profilaktyka taka ukierunkowana jest na edukację i budzenie świadomości w zakresie czynników prowadzących do bezdomności, tj. uzależnienia, przemocy domowej, chorób psychicznych, niepełnosprawności czy bezrobocia, chroniąc obywatelami przed zagrożeniami, które potencjalnie mogą przyczynić się do bezdomności. Profilaktyka powinna być skierowana do wszystkich obywateli, w tym przede wszystkim do ludzi młodych (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 37).

Tabela nr 13. Prewencja celowa, systemowa oraz profilaktyka a różnorodne wymiary przeciwdziałania bezdomności.

	PREWENCJA CELOWA	PREWENCJA SYSTEMOWA	PROFILAKTYKA
Grupy docelowe	Ludzie bezpośrednio zagrożeni bezdomnością np. w sytuacji niebezpiecznego, niestabilnego zamieszkiwania oraz nieadekwatnego zakwaterowania (sytuacja wykluczenia mieszkaniowego)	Ludzie, których dotyczą problemy społeczne, które są czynnikami zwiększającymi zagrożenie bezdomnością np. uzależnienia, ubóstwo, niepełnosprawność, choroby psychiczne, bezrobocie, przemoc itp. Prewencja systemowa dotyczy także wszystkich obywateli.	Wszyscy obywatele
Cel	Zmniejszenie ryzyka bezdomności	Zmniejszenie ryzyka zagrożenia bezdomnością	Zwiększenie wiedzy i świadomości w zakresie bezdomności i zagrożenia bezdomnością. Redukowanie zagrożenia doświadczania problemów społecznych.
Instrumenty polityki społecznej	Pomoc Społeczna, Rynek Pracy, Mieszkalnictwo, Edukacja, Służba Zdrowia, Wymiar Sprawiedliwości, System Penitencjarny	Pomoc Społeczna, Rynek Pracy, Mieszkalnictwo, Edukacja, Służba Zdrowia, Wymiar Sprawiedliwości, System Penitencjarny	Pomoc Społeczna, Rynek Pracy, Mieszkalnictwo, Edukacja, Służba Zdrowia, Wymiar Sprawiedliwości, System Penitencjarny
Przykładowe praktyczne zastosowanie instrumentów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eksmisje – redukowaniem zadłużeń, możliwość ich odpracowania – tworzenie ekonomicznej możliwości spłacenia długów i opłacalności podjęcia zatrudnienia 2. Przemoc – zabezpieczenie rodziny, mieszkalnictwo wspierane, program korekcyjno-edukacyjny dla sprawców przemocy 3. Opuszczenie Zakładów Penitencjarnych – programy usamodzielnienia osadzonych, wykorzystujące m.in. mieszkania wspierane 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mieszkalnictwo społeczne – tworzenie rynku mieszkań łatwo dostępnych, dla ludzi o niskich dochodach, na wynajem 2. Uzależnienia – skuteczna terapia uzależnienia od alkoholu wykorzystywanie stacjonarnych – wyjazdowych form 3. Poradnictwo obywatelskie – upowszechnianie wiedzy o przysługujących prawach 4. Zatrudnienie – programy integracji zawodowej dla ludzi zagrożonych wykluczeniem społecznym 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kampanie społeczne – upowszechniające wiedzę o przyczynach bezdomności, przełamujące negatywne stereotypy 2. Edukacja obywatelska – o systemie polityki społecznej, przysługujących prawach, o problemach społecznych 3. Profilaktyka uzależnień – poszerzanie wiedzy i świadomości, alternatywne zagospodarowanie czasu wolnego młodzieży, kółka zainteresowań

Źródło: Olech P. (2010). Zapobieganie bezdomności – prewencja celowa, systemowa oraz profilaktyka. Raport z badań. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) Forum. O bezdomności bez lęku. Rok. II. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

2.3.2. Filar II – Interwencja.

Interwencja skierowana jest do wszystkich osób znajdujących się w sytuacji bezdomności, w szczególności zaś do osób w sytuacji *bezdachowości* (ETHOS) przebywających w miejscach publicznych nie przeznaczonych do zamieszkiwania. Polega ona przede wszystkim na zapewnieniu natychmiastowego schronienia, posiłku i niezbędnej odzieży oraz opieki zdrowotnej ludziom takiej pomocy wymagającym. Działania te opierają się głównie na szybkiej interwencji, w celu redukcji okresu pozostawania osobą bezdomną poprzez podjęcie środków zaradczych, prowadzących do zahamowania zachowań i sytuacji szkodliwych. W ramach działań interwencyjnych należy uwzględnić takie zadania jak *streetworking*, placówki łatwo dostępne, opiekę zdrowotną i punkty doraźnej pomocy. *Streetworking* zyskuje wymiar interwencyjny, gdyż, jest to działalność pracowników socjalnych pracujących na ulicach, w środowisku pobytu osób bezdomnych, pozwalająca na nieustanne monitorowanie problematyki bezdomności, „pozapalcówkowej”, a także umożliwia utrzymywanie ciągłego kontaktu z ludźmi bezdomnymi, nadzór i kontrolę ich sytuacji życiowej, oraz realizację zasady ciągłego proponowania pomocy. Do placówek łatwo dostępnych zaliczyć należy ogrzewalnie i noclegownie zapewniające schronienie, posiłek i niezbędną odzież osobom bezdomnym. Placówki te czynne zazwyczaj są w godzinach wieczornych i nocnych, a pobyt w tych miejscach ma charakter tymczasowy. Opieka zdrowotna, poprzez zabezpieczenie wymaganej i adekwatnej opieki medycznej jest kluczowym elementem interwencji kryzysowej, gdyż większość osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych znajduje się w trudnej sytuacji zdrowotnej (odmrożenia, choroby układu krążenia, konsekwencje uzależnień od środków psychoaktywnych, problemy dermatologiczne). Wymiar interwencyjny przyjmują także punkty pomocy doraźnej, takie jak jadłodajnie, punkty charytatywne, punkty medyczne oraz poradnictwo, odbywające się w oparciu o punkty mające charakter punktów informacyjnych. (Olech 2008, s.37).

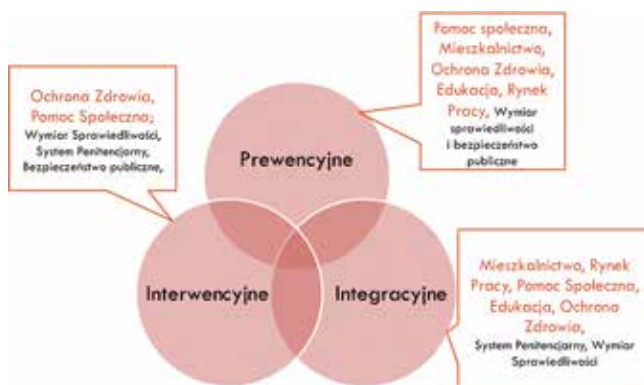
2.3.3. Filar III – Integracja.

Integracja społeczna i zawodowa jest tym elementem, którego wciąż brakuje w systemie pracy z osobami bezdomnymi. Zakłada ona ponowne włączenie osób bezdomnych do nurtu życia społecznego. Choć, osób mających realne szanse na wyjście z bezdomności jest coraz mniej (starzenie się populacji oraz niepełnosprawność) integracja powinna być celem wszystkich osób bezdomnych. Powinna być także kierowana do osób, które z obiektywnych przyczyn mają trudność w powrocie na otwarty rynek pracy, ze względu chociażby na wiek, niepełnosprawność, bądź pobyt w Domach dla Bezdomnych. Integracja jest możliwa tylko dzięki dostosowaniu jej kształtu do potrzeb i barier ludzi doświadczających bezdomności, a także różnicowaniu poziomów tej integracji. Integracja, odwołując się do rozróżnienia na pomoc i opiekę jest zdecydowanie utożsamieniem tej pierwszej formy, nastawionej na samodzielność życiową klientów (w odróżnieniu od opiekuńczego braku samodzielności życiowej), na ich niezależność bądź względną zależność (w opozycji do opiekuńczego ubezwłasnowolnienia), podjęcie działań z powodu sytuacji trudnej (a nie, jak w przypadku opieki, niesamodzielności), oraz ograniczonego czasu trwania relacji (która w założeniu nie ma być długotrwałą) – Wysocka 2003, s.313.

Elementami działań w zakresie integracji społecznej osób bezdomnych mogą być zarówno działania odnoszące się do wymiaru przestrzeni życiowej osób bezdomnych, podejmowanych działań w zakresie edukacji i aktywizacji zawodowej, a także wsparcia psychologicznego. Objęcie osób bezdomnych wsparciem w postaci asystentury czy też monitorowania postępowania ma wymiar integracyjny. Z pewnością oferty skierowane do osób bezdomnych oferty mieszkalnictwa oraz specjalizacji placówek, jest jednym z najistotniejszych elementów pomocy długofalowej, polegającej na dostosowaniu adekwatnej placówki do potrzeb, stopnia współpracy i możliwości psychofizycznych konkretnego odbiorcy. Realne szanse na zaistnienie i utrzymaniu się w społeczeństwie zapewniają osobom bezdomnym działania edukacyjne (szkolenia i inne formy edukacyjne realizowane, umożliwiające podnoszenie wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych) a także aktywizacyjne, umożliwiające podjęcie pracy, powrotu na rynek pracy i uzyskania dochodu pozwalającego na samodzielne funkcjonowanie. Nie bez znaczenia w wymiarze integracyjnym jest także wsparcie psychologiczne, umożliwiające ciągłe wzbudzenie u osoby bezdomnej motywacji do zmiany swojej sytuacji życiowej, podjęcie walki z uzależnieniami (szczególnie od alkoholu), czy też rozwiązywanie problemów z przeszłości oraz prowadzenie indywidualnego wsparcia w postaci asystowania. Fundamentalne znaczenie w wymiarze integracji ma również kwestia oceniania skuteczności i efektywności działań podejmowanych w tej sferze, w postaci monitorowania zmian sytuacji osób bezdomnych. W wymiarze integracji osób bezdomnych niebagatelne znaczenie ma ponawianie prób nakierowanych na wychodzenie z bezdomności – szczególnie w przypadku osób, które w bezdomności tkwią od wielu lat (Zawadzka i inni 2005, s.148). Choć z pewnością proces wychodzenia z bezdomności jest kosztowny i długotrwały, nigdy nie wiadomo, czy kolejna podjęta próba nie będzie właśnie tą skuteczną. Zagadnienie to odnosi się szerzej do opisywanego przez K. Fryszackiego zagadnienia, „socjalnej recydywy” (Fryszacki 2005, s.281) polegającego na powrocie pod „parasol pomocowy” jednej trzeciej klientów pomocy społecznej w Stanach Zjednoczonych, co wskazuje na potrzebę przywracania długotrwałych i niewarunkowanych

form pomocy. Szczególnie w kontekście integracji osób bezdomnych takie długofalowe i bezwarunkowe podejście do pomagania staje się nad wyraz zasadne.

Rysunek nr 2. Instrumenty prewencyjne, interwencyjne i integracyjne a instytucje i podmioty

Źródło: Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. s. 39. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

Opracowane ogólnopolskie standardy pracy z osobami bezdomnymi składające się na model GSWB wydają się zabezpieczać wszystkie filary wsparcia osób bezdomnych. Standard partnerstw lokalnych oraz pracy socjalnej jest na tyle przekrojowy, iż zawarte w nich działania dotyczą zarówno prewencji, jak i interwencji oraz integracji. Usługa społeczna, jaką jest streetworking nosi znamiona przede wszystkim interwencji w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia.

Tabela nr 14. Instrumenty prewencji, interwencji i integracji a usługi skierowane do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością

	PREWENCJA	INTERWENCJA	INTEGRACJA
PARTNERSTWO LOKALNE	Partnerstwo lokalne		
PRACA SOCJALNA	Praca socjalna		
MIESZKALNICTWO I POMOC DORAŻNA	<ul style="list-style-type: none"> Mieszkania wspierane 	<ul style="list-style-type: none"> Ogrzewalnie Noclegownie Schroniska (miejsca interwencyjne) Centrum dziennego wsparcia 	<ul style="list-style-type: none"> Schroniska Mieszkania wspierane Centrum dziennego wsparcia
ZDROWIE	<ul style="list-style-type: none"> Edukacja zdrowotna Uzyskanie prawa do świadczeń zdrowotnych Terapia oraz profilaktyka uzależnień 	<ul style="list-style-type: none"> Uzyskanie prawa do świadczeń zdrowotnych Ochrona zdrowia psychicznego i postępowanie w przypadku kryzysów psychicznych 	<ul style="list-style-type: none"> Edukacja zdrowotna Uzyskanie prawa do świadczeń zdrowotnych Ochrona zdrowia psychicznego i postępowanie w przypadku kryzysów psychicznych Terapia oraz profilaktyka uzależnień Opieka paliatywna (hospicyjna) Pielęgniarska opieka długoterminowa domowa Opieka zdrowotna skierowana do osób bezdomnych wymagających usług leczniczych, opiekuńczo-pielęgnacyjnych, rehabilitacyjnych
ZATRUDNIENIE I EDUKACJA	<ul style="list-style-type: none"> Aktywizacja społeczna Aktywizacja zawodowa Edukacja Zatrudnienie subsydiowane 		<ul style="list-style-type: none"> Aktywizacja społeczna Aktywizacja zawodowa Edukacja Zatrudnienie subsydiowane
STREETWORKING	Streetworking		

Źródło: Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. s. 41. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

2.4. Pomoc społeczna a instrumenty polityki społecznej czyli o tym, jak budować skutecznie działającą koalicję na rzecz osób bezdomnych?

Z racji złożoności zjawiska bezdomności, jej interdyscyplinarności, powiązania problemu braku dachu nad głową z innymi problemami społecznymi (przemoc w rodzinie, uzależnienia, przestępczość i inne) należy założyć, że rozwiązywanie problemu bezdomności zawsze powinno odbywać się w szerokiej koalicji, partnerstwie lokalnym. Autorzy modelu GSWB wskazują, że

postulat realizacji działań w formule partnerstwa lokalnego jest odpowiedzią na potrzebę wielopłaszczyznowych i kompleksowych działań podejmowanych wspólnie przez zaangażowanych partnerów. Biorąc pod uwagę zakres i różnorodność problemów, na jakie stara się odpowiedzieć model GSWB (praca socjalna, mieszkalnictwo, usługi doraźne, zdrowie, edukacja, zatrudnienie), niemożliwe byłoby rozpatrywanie każdego z obszarów problemowych osobno – wymagają one bowiem całościowego podejścia i spójnego wsparcia adresatów działań. Udzielenie wymaganego kompleksowego wsparcia możliwe jest właśnie dzięki wspólnym działaniom, wymianie informacji, wzajemnej świadomości zasobów, synergii i oszczędności wynikającej ze współdziałania różnorodnych podmiotów (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 42).

Partnerstwo lokalne powołane na rzecz wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością nie jest raz na zawsze zadane, trzeba je ciągle tworzyć, udoskonalać, a podejmowane przez nie działania należy w sposób systematyczny monitorować i poddawać zewnętrznej ewaluacji. Bez stałej współpracy, wymiany informacji, budowania właściwych relacji oraz zrozumienia pomiędzy partnerami właściwa realizacja usług skierowanych do osób bezdomnych jest praktycznie niemożliwa. Partnerstwo lokalne postrzegane może być jako wyraz idei samorządności – rozwiązywania lokalnych problemów na tymże lokalnym szczeblu a działania podejmowane we współpracy z innymi zaangażowanymi interesariuszami wydają się być bardziej skuteczne. Dla prawidłowej realizacji zadań stojących przed partnerstwem niezbędne jest przyjęcie przez wszystkich partnerów określonych zasad współpracy. Wspólne formułowanie zasad i prowadzenie działalności partnerstwa zgodnie z nimi pozwala na osiągnięcie większej skuteczności, a także na lepszą identyfikację partnerów z partnerstwem i ich wzajemną integrację. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w swoim podręczniku tworzenia partnerstw lokalnych na rynku pracy proponuje następujący zestaw zasad:

- a. równość partnerów wobec siebie – przystąpienie do partnerstwa powinno być dobrowolne, każdy z partnerów powinien być zaangażowany zgodnie z jego możliwościami na każdym etapie prac partnerstwa. Zasada ta nie wyklucza naturalnej potrzeby istnienia lidera partnerstwa,
- b. budowanie partnerstw oddolnie na poziomie lokalnym – rozwiązywanie problemów lokalnych – powinno się odbywać poprzez działania osób bezpośrednio zainteresowanych i znających lokalne uwarunkowania i problemy,
- c. konsensus w planowaniu, solidarność we wdrażaniu – każdy z partnerów musi mieć możliwość uczestniczenia w procesie planowania i podejmowania decyzji,
- d. innowacyjność i kompleksowość podejmowanych działań – niezbędne jest zaangażowanie wszystkich partnerów, którzy mogą uzyskać korzyści z partnerstwa, oraz podjęcie wszystkich niezbędnych działań, bez których nie ma możliwości uzyskania pożądanego efektu; partnerstwo powinno także zmierzać ku innowacyjności – podejmować się nowatorskich projektów, szukać niestosowanych wcześniej rozwiązań,
- e. zaufanie, otwartość i jawność działań – wszyscy partnerzy powinni otwarcie mówić o swoich oczekiwaniach i wzajemnie sobie ufać, zaś wszystkie decyzje i działania podejmowane w ramach partnerstwa powinny być jasne i uzasadnione,
- f. koncentracja na rzeczywistych problemach społeczności lokalnych – partnerstwo wymaga dobrego rozpoznania problemów (diagnozy), tak aby jego działania koncentrowały się na obszarach i osobach faktycznie wymagających wsparcia,
- g. łagodzenie konfliktów – członkowie partnerstwa nie mogą postrzegać siebie nawzajem jako konkurentów; w sytuacji konfliktu interesów partnerstwo powinno posiadać narzędzia do skutecznego zarządzania konfliktem,
- h. poszerzenie kręgu partnerskiego – otwartość formuły partnerstwa lokalnego pozwala uniknąć sztucznej elitarności oraz pomaga, dzięki włączaniu do partnerstwa coraz to nowych członków, odpowiadać na pojawiające się z czasem nowe problemy i wyzwania (Sobolewski, 2007).

Zanim zostaną wyjaśnione dalsze kwestie związane z ideą partnerstwa lokalnego już w tym miejscu należy jasno oddzielić partnerstwo lokalne od partnerstwa projektowego zawiązanego na rzecz realizacji działań systemowych

albo konkursowych. Od 2005 roku wiele gmin w Polsce realizuje różnego rodzaju projekty skierowane na aktywizację osób bezdomnych, wykluczonych, marginalizowanych w ramach których zawiązywane są tzw. partnerstwa projektowe. Doświadczenie ostatnich dziesięciu lat uczy, że bardzo często, wraz z zakończeniem realizacji projektu partnerstwa rozpadają się. I nic w tym dziwnego albowiem tak rozumiane partnerstwo nosi znamiona grupy celowej, która po ustaniu celu naturalnym porządkiem rozpada się, przestaje istnieć, funkcjonować. Tymczasem idea partnerstwa lokalnego zawiązywanego na rzecz wspierania osób bezdomnych w danym regionie jest zdecydowanie szersza. Przede wszystkim w żaden sposób nie zależy od realizowanych projektów, przez co funkcjonuje dalej po zakończeniu projektu/projektów. Owszem, partnerstwa projektowe bardzo często przekształcają się w partnerstwa lokalne, ale do tego trzeba nowych celów, zadań, a przede wszystkim oddzielenia misji od dotychczas realizowanych działań projektowych.

Zrozumienie wzajemnych celów rodzi klarowny obraz horyzontu, do którego dąży kooperanci. Wspólnienie celu rodzi silną i trwałą motywację, motywacja natomiast konsekwencje i determinację. Gdy tak formowana jest współpraca i gdy kooperanci podejmują wysiłek trwania przy postawionych wzajemnie celach, współpraca przynosi lepsze rezultaty i gwarantuje odpowiedni poziom bezpieczeństwa zarówno dla odbiorców wsparcia jak i dla wspierających. (Józefczyk, 2012, s. 40)

Słowem kluczowym dla funkcjonowania Partnerstwa Lokalnego na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności staje się słowo **współpraca**. Najogólniej rzecz ujmując to zdolność tworzenia więzi i współdziałania z innymi, umiejętność pracy w grupie na rzecz osiągania wspólnych celów, umiejętność zespołowego wykonywania zadań i wspólnego rozwiązywania problemów. Zdolność ta zalicza się do kompetencji emocjonalnych; umiejętność ta stanowi jeden z wyzników kompetencji społecznych, które warunkują jakość relacji z innymi ludźmi. Współpraca i współdziałanie prowadzi do tworzenia wewnętrznych więzi wśród członków grupy, jak też rodzą ich poczucie tożsamości z zespołem, co zapewnia trwanie i sprawne funkcjonowanie tego zespołu na rzecz osiągania wspólnych celów jego członków (Masłowski, 2011). **Współpraca ponadsektorowa** to dobrowolna relacja co najmniej dwóch podmiotów, reprezentujących co najmniej dwa sektory (z trzech: publicznego, prywatnego i pozarządowego), której istotą jest wspólne działanie na rzecz określonego terytorium, populacji, bądź dla osiągnięcia określonego celu społecznego (Józefczyk 2012, s.37).

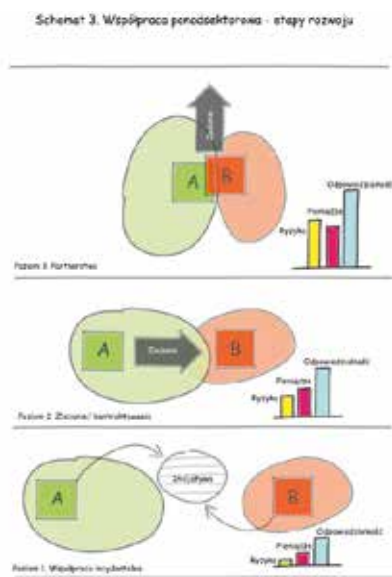
Funkcjonowanie Partnerstwa Lokalnego na rzecz rozwiązywania problemów osób bezdomnych ma swoje realne, pozytywne konsekwencje. Po pierwsze sprawia, że podejmowane działania na rzecz osób wykluczonych mieszkaniowo przestają mieć charakter incydentalny czyli dziejący się „od czasu do czasu”. To kluczowa kwestia mając świadomość, że problem bezdomności nie jest tylko problemem sezonowym, z którym należy radzić sobie jedynie w okresie jesienno-zimowym. Po drugie istnienie Partnerstwa Lokalnego zwiększa możliwość wypracowania oddziaływań kompleksowych, to znaczy takich, które są realnie w stanie zmienić sytuację życiową osób bezdomnych w wielu sferach (zdrowie, relacje z rodziną, sytuacja bytowa, dobrostan psychiczny i inne). Po trzecie, na co wskazuje J. Józefczyk budowanie Partnerstwa Lokalnego i działanie we współpracy wzmacnia własną aktywność członków koalicji dzięki partycypacji w zasobach innych organizacji/institucji (Józefczyk, 2012, s. 38). To efekt wzajemnego uczenia się poprzez realizację wspólnych działań skierowanych do osób bezdomnych oraz wymiany praktycznych doświadczeń. Jak wskazuje Józefczyk *wejście we współpracę z odpowiednim podmiotem może spowodować uzyskanie konkretnego prawa do działania lub też może spowodować możliwość skorzystania z uprawnień podmiotu, z którym współpracujemy* (Józefczyk, 2013, s. 39). Po czwarte wreszcie przyznać trzeba, że tylko dzięki współpracy wielu podmiotów tworzony zostaje kompletny system wsparcia rozwiązujący problemy osób bezdomnych. Mowa tutaj o systemie osadzonym na wcześniej już wyjaśnionych obszarach – prewencji, interwencji oraz integracji. Można powiedzieć, że poprzez systematyczne działanie koalicji następuje nie tylko złączenie dostępnych w ramach poszczególnych organizacji/institucji zasobów, ale również możemy mieć do czynienia z pojawieniem się tzw. efektu synergii czyli sytuacji, w której wspólne działanie przynosi o wiele więcej korzyści, niż realizacja tych samych działań w sposób odrębny (w ramach funkcjonowania poszczególnych członków koalicji). Współpraca, aby mogła trwać musi opierać się na budowaniu efektywnych relacji. *Taka konieczność rodzi lepsze perspektywy dla realizowania trudnych zadań, wzmaga gotowość do podejmowania ryzyka i większej odpowiedzialności. W sytuacji, gdy współpraca jest nieco lepsza niż poprawna, strony kooperacji znają się, ufają sobie, może pojawić się zdolność do przekraczania działań szablonych. Jesteśmy wtedy o krok od innowacji, od pojawiania się idei do tej pory nieobecnych, czasami nawet nie przeczuwanych i mających w sobie potencjał radykalnej, korzystnej zmiany w danym obszarze problemowym* (Józefczyk, 2012, s. 41).

Na rozwój Partnerstwa Lokalnego można spoglądać z perspektywy trzech poziomów (s. 42–43):

- a. **poziom nawiązania współpracy:** na tym etapie nie potrzeba wspólnego działania, podmioty reprezentujące odmienne sektory delegują swoich przedstawicieli do wyodrębnionego obszaru tematycznego. Działania które

- są podejmowane nie wymaga żadnych uzgodnień, działania nie nachodzą na siebie, struktury organizacyjne kooperantów są autonomiczne i niepołączone,
- poziom zlecenia zadań:** przekazanie zadania następuje w sposób systematyczny, zestandaryzowany, w oparciu o funkcjonujące prawo i lokalne doświadczenia. Pola działania poszczególnych instytucji/organizacji ulegają przybliżeniu, czas kooperacji wydłuża się, pojawia się element kontroli wykonania zadania oraz ewaluacji podejmowanych czynności. Wzrostowi ulega odpowiedzialność za skutki podejmowanych wspólnie kroków,
 - poziom funkcjonowania zaawansowanego Partnerstwa Lokalnego:** najwyższy poziom polegający na wspólnym działaniu, które powodowane jest przez uspołnione cele i oczekiwania. W tym ujęciu nie mamy do czynienia ze zlecaniem zadań, ale z ich wspólną realizacją. Wzrasta zarówno odpowiedzialność za wykonywane działania i ich skutki, jak również ryzyko niepowodzenia. Ewentualna porażka na tym etapie może spowodować nie tylko wadliwe funkcjonowanie całości systemu wsparcia, ale również może naruszyć same organizacje w wymiarze organizacyjnym i znacząco zaburzyć ich oddziaływanie.

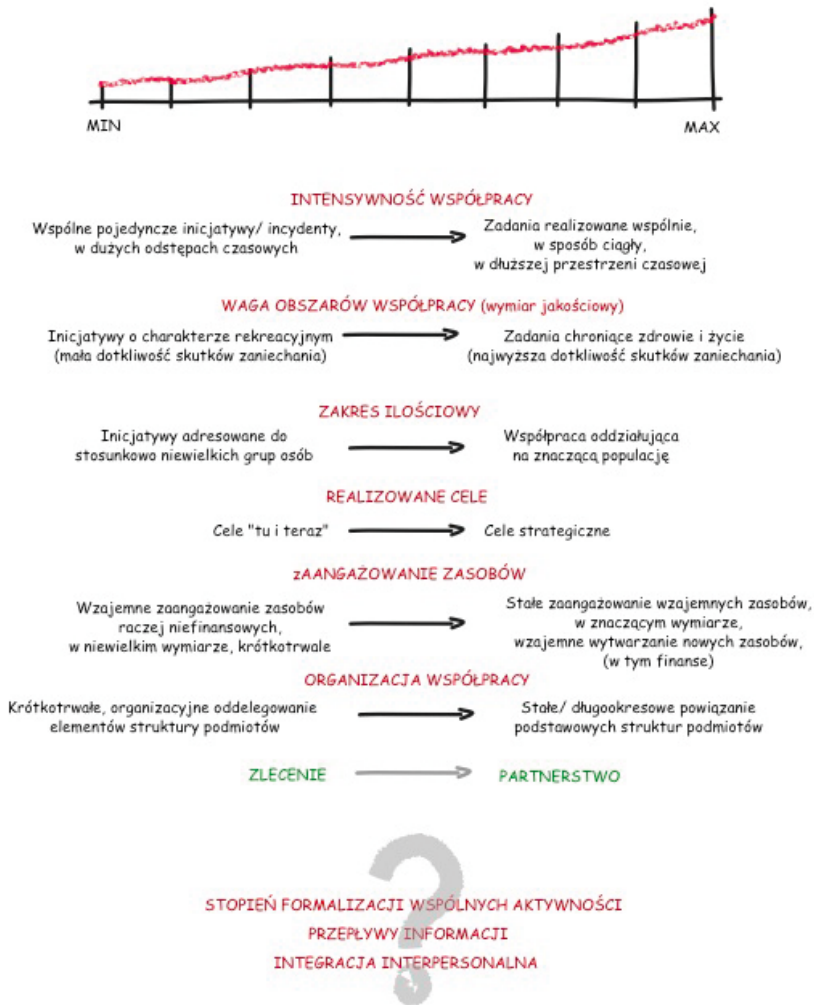
Rysunek nr 3. Współpraca międzysektorowa – etapy rozwoju

źródło: Józefczyk J. (2012). Oblicza współpracy ponadsektorowej w obszarze bezdomności. s.43. [w:] Dębski M, Kwaśnik A, Wicka-Łangowska A. (red.) Forum. O bezdomności bez lęku. Rok V. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności. Autor rysunku: J. Józefczyk, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.

Korzyści płynące ze współpracy międzysektorowej na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności są wielorakie. Po pierwsze można powiedzieć, że współpracując z innymi podmiotami/instytucjami/organizacjami w zakresie wspierania osób bezdomnych następuje powolne przechodzenie z poziomu zlecenia zadań w kierunku wieloletniego kontraktowania adekwatnych usług. Dotychczasowe inicjatywy nawet jeśli podejmowane były w sposób wspólny nie miały charakteru wspólnych zadań realizowanych w sposób ciągły. Nawijający współpracę przestają również działać w oparciu o cele *ad hoc* (stawiane „tu i teraz”, cele operacyjne, krótkoterminowe) realizując tym samym cele strategiczne zazwyczaj zawierane w dłuższej perspektywie czasowej. Istotną korzyścią wynikającą z zawiązania partnerstwa na rzecz wspierania osób bezdomnych jest również skala oddziaływania (zdecydowanie większa w przypadku podejmowania działań we współpracy) oraz waga podejmowanych decyzji (skutki zaniechania działań partnerskich wydają się być wyższe niż w przypadku działań podejmowanych przez jedną instytucję/organizację). Jak wskazuje J. Józefczyk (2012, s. 44 i następane) podmioty działające w partnerstwie wchodzą ze sobą w intensywnie relacje, a ciężar gatunkowy spotkań jest zdecydowanie większy: m większa waga obszaru wybranego do kooperacji, tym poważniejsze wyzwania stoją przed kooperantami i tym donioślejsze znaczenie mają rezultaty tej współpracy dla społeczności lokalnej.

Rysunek nr 4. Kontinuum rozwoju współpracy międzysektorowej

Schemat kontinuum rozwoju współpracy ponadsektorowej (partnerstwa)

źródło: Józefczyk J. (2012). Oblicza współpracy ponadsektorowej w obszarze bezdomności. s.46. [w:] Dębski M. Kwaśnik A. Wicka-Łangowska A. (red.) Forum. O bezdomności bez lęku. Rok V. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności. Autor rysunku: J. Józefczyk, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.

W poniższej tabeli zestawiono możliwe formy współpracy w podziale na obszar prewencji, interwencji oraz integracji. Z zapisów tabeli jasno wynika podział i zakres możliwych do wykonania obowiązków na rzecz wspierania osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Tego rodzaju obowiązki zazwyczaj ustala się na spotkaniach koalicyjnych, na których w sposób klarowny określona zostaje rola poszczególnych członków partnerstwa.

Tabela nr 15. Przykłady współpracy członków partnerstwa lokalnego przy realizacji usług opisanych w modelu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności

SFERA	PREWENCJA	INTERWENCJA	INTEGRACJA
PRZESTRZEŃ POBYTU OSÓB BEZDOMNYCH		<ul style="list-style-type: none"> Streetworking Tworzenie map miejsc niemieskalnych 	<ul style="list-style-type: none"> Świetlice, ogrzewalnie, punkty aktywizacji, sklepy społeczne, gazety uliczne
ZDROWIE	<ul style="list-style-type: none"> Zapobieganie bezdomności osób opuszczających placówki ochrony zdrowia Prewencja a w zaburzeniach psychicznych Profilaktyka uzależnień 	<ul style="list-style-type: none"> Dyżury lekarza/pielęgniarki w placówkach dla osób bezdomnych Punkty doraźnej pomocy ambulatoryjnej Streetworking z lekarzem/pielęgniarką Dostęp do świadczeń (ubezpieczenia) 	<ul style="list-style-type: none"> Opieka pielęgniarska (ZOP, ZOL) Terapia uzależnień
POMOC I INTEGRACJA SPOŁECZNA	<ul style="list-style-type: none"> Praca socjalna z dłużnikami Zapobieganie bezdomności osób opuszczających pieczę zastępczą Świadczenia finansowe Wsparcie specjalistyczne pracy socjalnej Mentoring/coaching 	<ul style="list-style-type: none"> Streetworking Interwencja kryzysowa Praca socjalna w placówkach niskoprogowych/interwencyjnych Świadczenia finansowe Wsparcie specjalistyczne pracy socjalnej 	<ul style="list-style-type: none"> Praca socjalna w placówkach o wyższym standardzie (schroniska, wspólnoty) Realizacja indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności Programy aktywizacji społecznej Aktywizacja osób starszych w domach pomocy społecznej Świadczenia finansowe Wsparcie specjalistyczne pracy socjalnej Mentoring/coaching
MIESZKALNICTWO	<ul style="list-style-type: none"> Przepływ informacji o dłużnikach do pomocy społecznej Praca socjalna z dłużnikami Dodatki mieszkaniowe Współpraca przy tworzeniu polityki mieszkaniowej 	<ul style="list-style-type: none"> Prowadzenie placówek niskoprogowych/interwencyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> Prowadzenie placówek o wyższym standardzie (schroniska, wspólnoty) Mieszkania komunalne/socjalne Mieszkania chronione/wspierane Dodatki mieszkaniowe
RYNEK PRACY + EDUKACJA OSÓB BEZDOMNYCH (SZKOLENIA + FORMALNA)	<ul style="list-style-type: none"> Odpracowywanie zadłużeń Aktywizacja społeczna i zawodowa w centrach i klubach integracji społecznej Instrumenty rynku pracy (staże, szkolenia) Tworzenie miejsc pracy Przedsiębiorczość społeczna Zatrudnienie wspierane 		<ul style="list-style-type: none"> Aktywizacja społeczna i zawodowa w centrach i klubach integracji społecznej Instrumenty rynku pracy (staże, szkolenia) Tworzenie miejsc pracy Przedsiębiorczość społeczna Zatrudnienie wspierane
WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI I SŁUŻBY MUNDUROWE	<ul style="list-style-type: none"> Zapobieganie eksmisjom Zapobieganie bezdomności więźniów Rozkładanie zadłużeń w czasie Pomoc prawna Przemoc w rodzinie – zespoły interdyscyplinarne 	<ul style="list-style-type: none"> Monitorowanie miejsc niemieskalnych Asystowanie służbom pomocy w interwencjach Interwencja kryzysowa Odwózienie osób bezdomnych do schronisk 	<ul style="list-style-type: none"> Rozkładanie zadłużeń w czasie Pomoc prawna
KULTURA I SPORT	<ul style="list-style-type: none"> Festyny/pikniki (profilaktyka uzależnień, promocja problematyki) 		<ul style="list-style-type: none"> Aktywizacja społeczna (wyjścia do placówek kulturalnych, sztuka, zawody sportowe)
FINANSE	<ul style="list-style-type: none"> Doradztwo/treningi finansowe Rozkładanie zadłużeń w czasie Odpracowywanie zadłużeń 		<ul style="list-style-type: none"> Doradztwo/treningi finansowe Rozkładanie zadłużeń w czasie Odpracowywanie zadłużeń
SYSTEM PODATKOWY I EMERYTALNY	<ul style="list-style-type: none"> Ustalanie prawa do świadczeń Komisje orzecznictwa niepełnosprawności 		<ul style="list-style-type: none"> Ustalanie prawa do świadczeń Komisje orzecznictwa niepełnosprawności
LEGISLACJA	<ul style="list-style-type: none"> Kontakty z lokalnymi politykami; wpływanie na politykę społeczną Wspieranie organizowanych wydarzeń Udział w komisjach rady gminy 		
RELIGIA	<ul style="list-style-type: none"> Opieka duszpasterska, wsparcie duchowe Promocja problematyki (edukacja parafian) Edukacja etyczna 		
MEDIA	<ul style="list-style-type: none"> Promocja problematyki Interwencje 		
EDUKACJA ZEWNĘTRZNA I WEWNĘTRZNA PARTNERSTWA LOKALNEGO	<ul style="list-style-type: none"> Promocja problematyki Badania naukowe nad problemem bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego 		

Źródło: Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. s. 46–47. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

Ciekawym pomysłem jasnego ukazania poszczególnych etapów tworzenia partnerstwa lokalnego na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności jest wykorzystanie do tego celu alegorii przygotowania ciasta. Pomysł ten poddał J. Józefczyk – pracownik socjalny, dyrektor Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Gdyni na jednej z konferencji poświęconej budowaniu systemu wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Autor wskazuje, że można wyróżnić 9 głównych etapów związanych z powoływaniem lokalnej koalicji:

a. pojawienie się idei Partnerstwa Lokalnego

Partnerstwo Lokalne zawsze powstaje po coś, w jakimś celu, w celu rozwiązania jakiegoś problemu. Pojawienie się pierwszej idei związanej z zawiązaniem koalicji może być powodowane różnymi czynnikami:

- ➔ trudna sytuacja w zakresie zjawiska bezdomności i problemy z tego wynikające,
- ➔ świadomość zewnętrznych dobrych praktyk w zakresie rozwiązywania problemu bezdomności,
- ➔ obligatoryjne założenie partnerstwa lokalnego wynikające z zapisów w oficjalnych dokumentach,
- ➔ dojrzałość organizacji/instytucji skutkująca świadomością, że nie można inaczej rozwiązać problemu bezdomności jak tylko działając wspólnie.

Na etapie idei powołania Partnerstwa Lokalnego należy odpowiedzieć sobie na pytanie o spodziewane rezultaty funkcjonowania koalicji, należy również określić czas, w jakim planuje się owe rezultaty osiągnąć. Stawiane rezultaty oczywiście powinny nawiązywać do bieżących potrzeb systemu wsparcia osób bezdomnych i powinny być łatwo mierzalne. Warto również sobie odpowiedzieć na pytanie czy powstanie Partnerstwa Lokalnego może odbyć się we własnym zakresie (własnymi siłami) czy też należy skorzystać z doświadczenia i pomocy innych osób/instytucji/organizacji. Przykładowymi celami funkcjonującego Partnerstwa Lokalnego na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności mogą być:

- ➔ poprawa sytuacji bytowej osób bezdomnych przebywających na ulicy,
- ➔ podniesienie poziomu usamodzielnień osób bezdomnych,
- ➔ likwidacja bezdomności ulicznej,
- ➔ kompleksowe wsparcie osób długotrwale bezdomnych,
- ➔ zbudowanie systemu wsparcia osób bezdomnych w komponentce prewencji, interwencji oraz integracji.

Ustalenie celów musi być poprzedzone głęboką analizą realnie występujących braków systemu wsparcia oraz spisaniem tych kwestii, które chce się w określonym czasie osiągnąć (analiza potrzeb). W tym celu można wykorzystać tak zwaną metodę siatki celów. W analizie siatki celów ważne jest, by po kolei – rozpoczynając od ćwiartki A – w kolejnych ćwiartkach, wpisywać wszystkie kwestie jakie przychodzą na myśl i są związane z odpowiedzią na pytania wpisane w matrycy. Siatka celów składa się z czterech pól: A, B, C oraz D i jako taka zawieszona jest w układzie współrzędnych ZASOBY (co masz a czego nie masz) – CELE (co chcesz osiągnąć/mieć a czego nie chcesz uniknąć). Rozpisując poszczególne ćwiartki siatki celów można zadbać o:

- określenie własnych zasobów – fundamentów na których pracujecie,
- odpowiedź na pytanie jakie sprawy/tematy/kwestie należy wyeliminować/zmniejszyć częstotliwość,
- określenie celów, które chcecie osiągnąć w najbliższej przyszłości, jakie działania trzeba włączyć o które trzeba poszerzyć dotychczasową działalność,
- sprawdzenie potencjalnych ograniczeń wynikających ze stereotypów, przekonań, obaw, mitów, interesów osobistych, interesów organizacji, itp.

Tabela nr 16. Przykładowa siatka celów możliwa do wykorzystania w trakcie budowania Partnerstwa Lokalnego

	CZEGO CHCESZ?	CZEGO NIE CHCESZ?
Co masz?	(A) CO CHCESZ UTRZYMAĆ?	(B) CO CHCESZ WYELIMINOWAĆ?
Czego nie masz?	(C) CO CHCESZ OSIĄGNĄĆ?	(D) CZEGO CHCESZ UNIKNĄĆ?

Ważne jest, aby po wypełnieniu siatki celów sprawdzić kompatybilność między ćwiartką B i C aby mieć pewność, iż nie ominięta została żadna ważna kwestia. Ta weryfikacja pokazuje które rzeczy są nieuświadomione, nienazwane, niedoprecyzowane. Oznacza to, że po wypełnieniu ćwiartek B i C powinno się sprawdzić czy każda rzecz wpisana w ćwiartce B znajduje przeciwwagę w ćwiartce C i odwrotnie. Również elementy wpisywane do ćwiartki D są czasem

przeciwwagą dla ćwiartki A. Często jednak wymagają dłuższego zastanowienia się, ponieważ bywają nieuświadomione i dopiero spojrzenie przez pryzmat przeciwstawienia ćwiartce A może ułatwić prawidłowe ich wpisanie.

b. diagnoza dostępnych zasobów

Drugim etapem budowania Partnerstwa Lokalnego jest analiza dostępnych zasobów. Na tym etapie należy zastanowić się również nad tym, jakich instytucji/organizacji brakuje nam aby stworzyć profesjonalnie działające Partnerstwo Lokalne. Standard Partnerstw Lokalnych wchodzący w skład modelu GSWB wskazuje na pewnego rodzaju hierarchię instytucji i organizacji wchodzących w skład koalicji:

- ➔ **obligatoryjni członkowie partnerstwa:** przedstawiciele i rzecznicy osób bezdomnych, jednostki organizacyjne pomocy i integracji społecznej, organizacje i inne podmioty prowadzące usługi dla osób bezdomnych, publiczne służby zatrudnienia, instytucje systemu ochrony zdrowia, instytucje mieszkalnictwa (spółdzielnie, wspólnoty, zarządcy), służby mundurowe, media,
- ➔ **otoczenie bliższe partnerstwa** (instytucje, które mogą, ale nie muszą, być członkami partnerstwa – mogą np. przyjąć pozycję „wspierającą” – jednak na pewno będą z partnerstwem wchodzić w interakcje): jednostki samorządu terytorialnego (z wyłączeniem jednostek organizacyjnych pomocy i integracji społecznej), zarządcy przestrzeni, w których przebywają osoby bezdomne, wymiar sprawiedliwości, szkolnictwo, szkolnictwo wyższe, instytucje kształcenia ustawicznego, instytucje pieczy zastępczej, instytucje rzecznictwa obywatelskiego, agencje zatrudnienia, agencje pośrednictwa pracy, kluby pracy, sektor biznesu ze szczególnym uwzględnieniem zrzeszeń i cechów, instytucje kultury, instytucje kościelne i związki wyznaniowe, sektor bankowo-finansowy, instytucje i organizacje sportowe,
- ➔ **otoczenie dalsze partnerstwa** (instytucje mające wpływ na partnerstwo i jego interesy poprzez sterowanie czynnikami zewnętrznymi): – centralna administracja państwa, partie polityczne, biura poselskie, ZUS, urzędy skarbowe, sanepid, związki zawodowe,
- ➔ **czynniki zewnętrzne** (określające warunki funkcjonowania partnerstwa): polityczno-prawne, makroekonomiczne, socjokulturowe, infrastrukturalne (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 44).

Ważnym elementem myślenia o Partnerstwie Lokalnym na tym etapie jest zdiagnozowanie oraz odpowiedzenie sobie na pytanie, jakie środki finansowe należy zabezpieczyć aby powołać profesjonalnie działającą koalicję. Innymi słowy diagnoza dostępnych zasobów to również określenie „na co nas stać”. Polskie doświadczenia wielu organizacji pozarządowych wskazują, że brak zabezpieczonych środków finansowych prowadzić może nie tyle do niemożności realizacji własnych pomysłów, co do rozpadu zawiązywanych koalicji.

c. analiza i przygotowanie warunków techniczno-organizacyjnych

Każde Partnerstwo Lokalne funkcjonuje w określonym czasie i przestrzeni. Obie te właściwości powinny zostać w sposób precyzyjny określone i wspólnie opracowane. Mając na uwadze fakt, iż główną wartością Partnerstwa Lokalnego jest swoboda działania należy zaplanować miejsca odbywania się spotkań prowadzących do zawiązania Partnerstwa oraz zgromadzić niezbędne narzędzia konieczne do prawidłowego funkcjonowania. Przykładowymi narzędziami może być umowa partnerska, umowa o współdziałaniu czy regulamin funkcjonowania Partnerstwa.

d. dobór funkcji, uspojnienie języka

Partnerstwo Lokalne złożone jest z co najmniej dwóch członków. Doświadczenia dużych polskich miast wynika jednak, że najczęściej w skład koalicji na rzecz wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością wchodzi kilka, kilkanaście bądź nawet kilkadziesiąt organizacji/instytucji. Partnerstwo Lokalne nie jest prostą sumą poszczególnych jego członków, jest czymś więcej: posiada odrębne cele, odrębne metody działania, spełnia odmienne role. W dobrze funkcjonującym Partnerstwie Lokalnym należy przede wszystkim uspojnić język, w jakim się opowiada o bezdomności. Mowa o przyjęciu wspólnej definicji bezdomności, określeniu najbardziej adekwatnej typologii, stworzeniu własnej misji działania. Partnerstwo Lokalne powinno mówić wspólnym językiem, powinno zmierzać do wypracowywania wspólnych stanowisk, z którymi każdy z członków koalicji nie tyle co się zgadza, co utożsamia się z nim. Ten etap kształtowania się Partnerstwa Lokalnego to również czas, w którym powinny zostać określone role poszczególnych członków koalicji oraz powinny zostać określone funkcje osób kluczowych. Należy pamiętać, że w dobrze funkcjonującym Partnerstwie Lokalnym zawsze istnieje możliwość „dobrania” nowego koalicjanta spoza Partnerstwa, jak również możliwość zmiany zakresu geograficznego funkcjonowania koalicji (np. zawiązanie koalicji międzygminnej, powiatowej, wojewódzkiej).

Rysunek nr 5. Etapy budowania Partnerstwa Lokalnego – część 1.

autor rysunku: J. Józefczyk, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.

e. budowanie relacji

Tak naprawdę to etap wchodzenia w relacje poszczególnych członków Partnerstwa Lokalnego. W sposób odpowiedni należy zaplanować możliwość poznania się poszczególnych członków: warto wykorzystać indywidualne doświadczenia poszczególnych członków i zaprogramować spotkania koalicji połączone z wizytami studyjnymi. Wartością Partnerstwa Lokalnego jest bowiem edukacja samego Partnerstwa i poszczególnych jego składowych. Niezwykle ważna wydaje się być odpowiednia kolejność łączenia poszczególnych członków w jedną całość, jaką jest Partnerstwo Lokalne. Na tym etapie ważne jest aby Partnerstwo Lokalne rozwiązując problemy osób bezdomnych działało w określonych ramach czasowych niezbędnych do zakończenia projektu, z uwzględnieniem czasu na monitorowanie własnych działań i ewaluację.

f. właściwa realizacja zadań

Ten etap de facto zmierza do stworzenia rocznego bądź wieloletniego planu działania, który to plan należy zacząć wypełniać określonymi działaniami zmierzającymi do poprawy sytuacji osób bezdomnych. Realne funkcjonowanie Partnerstwa Lokalnego związane jest z realizacją określonych projektów. Działa ono w określonej ramie to znaczy rozwiązuje ono problemy poszczególnych osób/zbiorowości o tyle, o ile nawiązują one do problemu bezdomności. Partnerstwo Lokalne nie stara się rozwiązywać problemów alkoholowych, przemocy w rodzinie, ubóstwa czy bezrobocia jeśli problemy te nie dotyczą osób bezdomnych i wykluczonych mieszkaniowo.

Rysunek nr 6. Etapy budowania Partnerstwa Lokalnego – część 2.

autor rysunku: J. Józefczyk, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.

g. wykonywanie działań

To etap kiedy poszczególni członkowie Partnerstwa Lokalnego wykazują zaangażowanie w podejmowane działania. To czas, w którym wstępne założenia, wspólnie określone role poszczególnych członków oraz same pomysły ulegają weryfikacji w trakcie codziennego funkcjonowania. Dobrze funkcjonujące Partnerstwo Lokalne na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności to partnerstwo nie tylko współdziałania, ale również dialogu. Na tym etapie powstawania koalicji uważać należy na wszelkiego rodzaju spory będące immanentną częścią Partnerstwa. Wynikają one z różnorodnych doświadczeń członków, różnych historii czy realizowanych misji. W trakcie swojego funkcjonowania Partnerstwo Lokalne powinno wypracować takie mechanizmy, które z jednej strony pozwolą na zarządzanie konfliktem wewnętrznym, z drugiej zaś które zadbają o spójność członków koalicji. Jak wskazuje Józefczyk na etapie działania Partnerstwa Lokalnego niezwykle istotną wartością jest otwartość i postawa poszukiwania kompromisu (Józefczyk, 2012, s.41).

h. ocena wypracowanego produktu i wstępne testowanie

Głównym zadaniem Partnerstwa Lokalnego jest realizacji wcześniej założonych celów i spodziewanych rezultatów. Na tym etapie budowania Partnerstwa Lokalnego jest czas na wstępną ocenę tego, co udało się Partnerstwu dokonać. Próba odpowiedzi na pytania jaki rezultat osiągnęliśmy, czy to, co osiągnęliśmy jest zbliżone z naszymi oczekiwaniami i pierwotnym zamysłem, jak daleko odeszliśmy od tego, co planowaliśmy, czy udało się wypracować coś, czego wcześniej nie zakładaliśmy pozwala na ostrożne testowanie wypracowanego rezultatu. Uważać należy,

aby na tym etapie zadbać we właściwy sposób o to, aby osiągnięte przez Partnerstwo Lokalne cele miały czas sprawdzić się w rzeczywistym funkcjonowaniu.

i. upowszechnienie rezultatów

Doświadczenia wielu zawiązanych Partnerstw Lokalnych wskazują na to, że wypracowane pomysły w zwalczaniu bezdomności nie są upowszechniane. Tymczasem dzielenie się z innymi własnymi sukcesami powinno być naturalną konsekwencją budowania Partnerstwa Lokalnego. Odpowiednia celebrowanie rezultatów i osiągnięć pozwala z jednej strony promować innowacyjne rozwiązania na rzecz wspierania osób wykluczonych mieszkaniowo, z drugiej, poprzez konsumowanie sukcesów, wydaje się scalać poszczególnych członków koalicji.

Rysunek nr 7. Etapy budowania Partnerstwa Lokalnego – część 3.

autor rysunku: J. Józefczyk, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Warto na zakończenie przyznać, że budowanie Partnerstwa Lokalnego jest procesem, w którym kolejność poszczególnych etapów nie jest przypadkowa. Logicznie powiązane ze sobą elementy wskazują na to, iż proces ten może być zachowany jedynie wówczas, kiedy poszczególni członkowie wykazywać się dojrzałością oraz wysokim poziomem odpowiedzialności.

Rysunek nr 8. Etapy budowania Partnerstwa Lokalnego – część 4.

autor rysunku: J. Józefczyk, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.

2.5. Najważniejsze Ustawy, Rozporządzenia oraz Programy

2.5.1. Ustawa o Pomocy Społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm)

Zgodnie z art. 6. pkt. 8 za osobę bezdomną uważa się osobę niezamieszkujejącą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gmin, niezameldowaną na pobyt stały w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osobę niezamieszkujejącą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania.

Bezdomność jako problem społeczny została wyabstrahowana z innych sytuacji kryzysowych i jako taka stanowi jest odrębnym powodem, dla którego może zostać udzielona pomoc społeczna (Art.7). Oznacza to, że we wszelkiego rodzaju sprawozdań prowadzonych przez ośrodki pomocy społecznej czy Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, bezdomność będzie traktowana w sposób odrębny. Dla osób prowadzących badania społeczne, badaczy zajmujących się przewidywaniem trendów oraz skali zjawiska, jest to sytuacja komfortowa, tym bardziej, że w przypadku statystyk publicznych GUS informacji o samej bezdomności próżno szukać.

W świetle Ustawy o Pomocy Społecznej (Art. 17 pkt. 7), do zadań własnych gminy o charakterze obowiązkowym zaliczyć należy przyznawanie i wypłacanie zasiłków celowych na pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne osobom bezdomnym oraz innym osobom niemającym dochodu i możliwości uzyskania świadczeń na podstawie przepisów o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia czy sprawienie pogrzebu osobie bezdomnej. Osoba bezdomna lub rodzina ma prawo do schronienia, posiłku i niezbędnego ubrania, jeżeli jest tego pozbawiona zaś samo udzielenie schronienia następuje przez przyznanie tymczasowego miejsca noclegowego w noclegowniach, schroniskach, domach dla bezdomnych i innych miejscach do tego przeznaczonych (Art. 48. pkt. 1 i 2).

Relatywnie najnowszym zapisem ustawy odnoszącym się do zjawiska bezdomności jest możliwość skorzystania z indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności. Art. 49. ustawy wskazuje, że osoba bezdomna może zostać objęta indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności, polegającym na wspieraniu osoby bezdomnej w rozwiązywaniu jej problemów życiowych, w szczególności rodzinnych i mieszkaniowych, oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia.

Indywidualny program wychodzenia z bezdomności jest opracowywany przez pracownika socjalnego ośrodka pomocy społecznej wraz z osobą bezdomną i podlega zatwierdzeniu przez kierownika ośrodka. Jeżeli osoba bezdomna przebywa w schronisku lub domu dla bezdomnych, indywidualny program wychodzenia z bezdomności może być opracowany przez pracownika socjalnego zatrudnionego w tej placówce. Realizatorem indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności w przypadku, o którym mowa w ust. 3, jest schronisko lub dom dla bezdomnych. Jeżeli indywidualny program wychodzenia z bezdomności wykracza poza będące w dyspozycji placówki środki pomocy lub zachodzi konieczność objęcia osoby bezdomnej ubezpieczeniem zdrowotnym, podlega on zatwierdzeniu przez kierownika ośrodka pomocy społecznej. W takim przypadku w programie wskazuje się podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych postanowień programu.

Indywidualny program wychodzenia z bezdomności powinien uwzględniać sytuację osoby bezdomnej oraz zapewniać szczególne wsparcie osobie aktywnie uczestniczącej w wychodzeniu z bezdomności. Indywidualny program wychodzenia z bezdomności, stosownie do potrzeb osoby bezdomnej, może uwzględniać wszelkie środki pomocy, jakimi dysponuje ośrodek pomocy społecznej realizujący program. Za osobę bezdomną objętą indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności ośrodek pomocy społecznej opłaca składkę na ubezpieczenie zdrowotne na zasadach określonych w przepisach o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia.

Osoby bezdomne w świetle ustawy mają możliwość skorzystania z usług opiekuńczych. Art. 51. Ustawy wskazuje, że osobom, które ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność wymagają częściowej opieki i pomocy w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych, mogą być przyznane usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze lub posiłki, świadczone w ośrodku wsparcia. Ośrodek wsparcia jest jednostką organizacyjną pomocy społecznej dziennego pobytu, mogą być w nich prowadzone miejsca całonocne okresowego pobytu. Ośrodkiem wsparcia może być również środowiskowy dom samopomocy, dzienny dom pomocy, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, schronisko i dom dla bezdomnych oraz klub samopomocy.

Ważnym ustaleniem ustawy jest rejonizacja pomocy: właściwość miejscowa gminy ustala się według miejsca zamieszkania osoby ubiegającej się o świadczenie. W przypadku osoby bezdomnej właściwa miejscowo jest gmina ostatniego miejsca zameldowania tej osoby na pobyt stały (Art. 101).

2.5.2. Ustawa z dnia 8 grudnia 2006 r. o finansowym wsparciu tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych (Dz.U. 2009 nr 39 poz. 309 z późn. zm.)

Ustawa określa zasady udzielania z Funduszu Dopląt finansowego wsparcia podmiotom realizującym przedsięwzięcia polegające na tworzeniu zasobu lokali socjalnych, mieszkań chronionych, a także noclegowni i domów dla bezdomnych. Jej zapisy regulują podmioty uprawnione do finansowego wsparcia i rodzaje wspieranych przedsięwzięć (budowa budynków, remonty, zmiany sposobu użytkowania budynku, zakup lokali mieszkalnych) oraz zasady udzielania i rozliczania finansowego wsparcia.

2.5.3. Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 roku o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu Cywilnego (Dz.U. 2011 nr 224 poz. 1342)

Przepis art. 4 ustawy stanowi, że tworzenie warunków do zaspokajania potrzeb mieszkaniowych wspólnoty samorządowej należy do zadań własnych gminy. Gmina, na zasadach i w wypadkach przewidzianych w ustawie, zapewnia lokale socjalne i lokale zamiennie, a także zaspokaja potrzeby mieszkaniowe gospodarstw domowych o niskich dochodach, a zadania te wykonuje wykorzystując mieszkaniowy zasób gminy lub w inny sposób. Z punktu widzenia problemu bezdomności i zagrożenia bezdomnością warty przywołania jest zapis art. 25 który mówi, że prawo do tymczasowego pomieszczenia nie przysługuje dłużnikowi, jeżeli z tytułu wykonawczego wynika, że nakazanie

opróżnienia lokalu zostało orzeczone z powodu stosowania przemocy w rodzinie lub z powodu rażącego lub uporczywego wykraczania przeciwko porządkowi domowemu albo niewłaściwego zachowania czyniącego uciążliwym korzystanie z innych lokali w budynku, albo że dłużnik dokonał zajęcia opróżnionego lokalu bez tytułu prawnego.

2.5.4. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 26 października 2009 r. w sprawie finansowego wsparcia na tworzenie noclegowni i domów dla osób bezdomnych (Dz. U. Nr 183, poz. 1432).

Rozporządzenie określa szczegółowy tryb i terminy składania i rozpatrywania wniosków o udzielenie finansowego wsparcia, zakres informacji jakie powinien zawierać ów wniosek, kryteria oceny wniosku oraz wzór formularza rozliczenia udzielonego wsparcia finansowego.

2.5.5. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 marca 2012 roku w sprawie mieszkań chronionych (Dz. U. Nr 0 poz. 305).

Rozporządzenie określa rodzaj i zakres wsparcia świadczonego w mieszkaniach chronionych oraz warunki kierowania i pobytu. Wsparcie świadczone w mieszkaniach chronionych obejmuje pracę socjalną, poradnictwo specjalistyczne, naukę lub utrzymywanie posiadanego poziomu sprawności w zakresie samoobsługi, samodzielności życiowej, rozwijania kontaktów społecznych i pełnienia ról społecznych, pomocy w przemieszczaniu się, wykonywaniu czynności niezbędnych w życiu codziennym, realizacji kontaktów społecznych, zagospodarowaniu czasu wolnego czy ubieganiu się o uzyskanie mieszkania. Warto dodać, że wymienione powyżej wsparcie może być świadczone nie krócej niż 3 godziny dziennie przez 7 dni w tygodniu. Osobami, które powinny zapewnić owo wsparcie są pracownik socjalny, psycholog, terapeuta, asystent osoby niepełnosprawnej, opiekun. Decyzję o skierowaniu do korzystania ze wsparcia w mieszkaniu chronionym wydaje się na czas określony, w przypadku osób chorych (bądź w innych uzasadnionych przypadkach) decyzja może zostać wydana na czas nieokreślony. Jedno mieszkanie chronione przewidziane jest dla maksymalnie 3 osób a minimalna powierzchnia użytkowa dla jednej osoby nie może być mniejsza niż 12 m².

2.5.6. Program Wspierający Powrót Osób Bezdomnych do Społeczności

W takim brzmieniu program realizowany jest od 2010 roku. Program dotychczas realizowany był dwutorowo, jeden *Centralny* – skierowany do ponadregionalnych organizacji, zarządzany bezpośrednio przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, drugi *Regionalny* – skierowany do organizacji lokalnych, zarządzany przez odpowiednie Urzędy Wojewódzkie. Program przez wiele lat wspierał organizacje w zapewnieniu pomocy doraźnej i interwencyjnej, natomiast od 2006 r. został poszerzony o moduł wspierający, promujący działania w zakresie integracji społecznej i wychodzenia z bezdomności oraz działania prewencyjne.

W 2010 r. zniesiono podział na tor Regionalny i Centralny, odtąd projekty składane i wstępnie oceniane są w Urzędach Wojewódzkich, a następnie przekazywane do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, które podejmuje ostateczną decyzję i podpisuje umowy z wybranymi organizacjami. Program ma charakter uzupełniający wobec ustawowych obowiązków samorządów gmin w zakresie przeciwdziałania bezdomności, a także charakter wspierający działalność przede wszystkim podmiotów uprawnionych, działających w obszarze pomocy społecznej, o których mowa w art. 25 ust.1 ustawy o pomocy społecznej (Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm).

Zamiarem Ministra Pracy i Polityki Społecznej jest inspirowanie samorządów gmin oraz podmiotów, o których mowa w art. 25 ust.1 ustawy o pomocy społecznej do stosowania wszechstronnych metod pomocy i zwalczania bezdomności w wymiarze:

a. pomocy doraźnej w sytuacjach kryzysowych

Stosowanie usług interwencyjnych do przeciwdziałania sytuacji zamieszkiwania „na ulicy” przez dłuższy czas. Jest to zmierzanie do realizacji postulatu sformułowanego „*nikt nie powinien mieszkać na ulicy – nikt nie powinien być zmuszony do spania na ulicy, ze względu na brak wysokiej jakości usług*”;

b. integracji społecznej i wychodzenia z bezdomności

Stosowanie indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności dla wzmocnienia potencjału każdej osoby bezdomnej, wraz z działaniami aktywizacji zawodowej pozwalającymi powrócić na rynek pracy (subsydiowany i otwarty). Jest to zmierzanie do realizacji postulatu sformułowanego „*nikt nie powinien mieszkać w placówkach interwencyjnego i tymczasowego zakwaterowania dłużej niż wymaga to sytuacja interwencji*”;

c. **prewencji bezdomności (profilaktyki bezdomności)**

Stosowanie działań wpisanych w szeroko rozumiana prace socjalna ukierunkowana na pobudzenie świadomości w zakresie czynników prowadzących do bezdomności, tj. uzależnienia, przemoc domowa, choroby psychiczne, niepełnosprawność czy bezrobocie, które potencjalnie mogą przyczyniać się do „wejścia w stan” bezdomności. Jest to zamiar realizacji postulatów „zapobieganie poszerzaniu się zjawiska, szczególnie w środowiskach osób i rodzin najbardziej narażonych na bezdomność” (MPIPS, 2010, s. 3–4).

Oprócz celu ogólnego Krajowy Program zorganizowany jest wokół trzech celów szczegółowych:

- wsparcie działań integracji i aktywizacji społeczno-zawodowej osób bezdomnych w środowisku lokalnym,
- wsparcie działań w obszarze poprawy standardów pobytu i noclegu,
- wspieranie działań prewencyjno-osłonowych (MPIPS, 2010, s. 4–5).

Należy podkreślić, że analizowany program jest wielkim zasobem polskiej polityki społecznej wobec bezdomności, potencjalnie stanowi kluczowy instrument dokonywania zmian w systemie usług skierowanych do ludzi bezdomnych na poziomie zarówno organizacji pozarządowych, jak i instytucji sektora publicznego. Pozytywnie należy też ocenić ewolucję programu, szczególnie, że zespół odpowiedzialny za wdrażanie tak dużego projektu w Departamencie Pomocy i Integracji Społecznej był niewielki. Ocena i analiza programu potwierdza i uwiarygodnia tezę o potrzebie stworzenia zintegrowanej krajowej strategii/planu wobec problemu bezdomności, której „Program Wspierający Powrót Osób Bezdomnych do Społeczności” powinien stanowić niezbywalną i fundamentalną część.

2.5.7. **Rządowy program wsparcia finansowego z Funduszu Dopląt tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych**

W Polsce istnieje tylko jeden program mieszkaniowy odnoszący się wprost do zjawiska bezdomności i problemu zagrożenia bezdomnością. Obecnie przybrał on nazwę: „Rządowy program wsparcia finansowego z Funduszu Dopląt tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych”. Program ten powstał jako „Pilotażowy program finansowego wsparcia dla gmin w budowie lokali socjalnych, noclegowni i domów dla bezdomnych”¹⁵. Pierwotnie jego zakończenie planowano na koniec 2005 roku, jednak ze względu na duże potrzeby rozpoznane podczas naboru wniosków oraz ewaluacji wykonanej przez Instytut Rozwoju Miast (Instytut Rozwoju Miast, 2005) na zlecenie Ministra Transportu i Budownictwa, dokonano w połowie 2005 roku jego modyfikacji, przesuując termin zakończenia programu o rok i zakładając dodatkowe wsparcie finansowe ze środków budżetu państwa (Wygnańska, 2007, s. 5–8).

Po ewaluacji pilotażowego programu 8 grudnia 2006 r., rząd polski uchwalił ustawę „o finansowym wsparciu tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych”¹⁶. Ustawa na trwałe zakorzeniła ten program w polskim systemie prawnym wspierania mieszkalnictwa. W 2009 r. ustawa uległa poważnym modyfikacjom, zwiększono między innymi limity procentowego udziału środków z programu¹⁷.

Obecnie program przewiduje, że gminy otrzymują wsparcie na realizację przedsięwzięć polegających na tworzeniu lokali socjalnych, noclegowni, domów dla bezdomnych, mieszkań chronionych oraz lokali wchodzących w skład mieszkaniowego zasobu gminy, niestanowiących lokali socjalnych (lokali komunalnych). Związki międzygminne otrzymują wsparcie na realizację przedsięwzięć polegających na tworzeniu lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni oraz domów dla bezdomnych. Powiaty otrzymują wsparcie na realizację przedsięwzięć polegających na tworzeniu lokali mieszkalnych służących wykonywaniu zadań z zakresu pomocy społecznej w formie mieszkań chronionych. Organizacje pożytku publicznego otrzymują wsparcie na realizację przedsięwzięć polegających na tworzeniu noclegowni, domów dla bezdomnych oraz mieszkań chronionych. Program zarządzany jest przez Bank Gospodarstwa Krajowego.

2.5.8. **Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji**

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji jest programem rozwoju, w rozumieniu art. 15, ust. 4 pkt. 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki

¹⁵ Ustawa z dnia 29 kwietnia 2004 o finansowym wsparciu tworzenia w latach 2004-2005 lokali socjalnych, noclegowni i domów dla bezdomnych (Dz.U. z 2004 r. Nr 145 poz. 1533).

¹⁶ Ustawa z dnia 8 grudnia 2006 r. o finansowym wsparciu tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych (Dz. U. z 2006 r. Nr 251 poz. 1844).

¹⁷ Ustawa z dnia 12 lutego 2009 r. o zmianie ustawy o finansowym wsparciu tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych oraz ustawy o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego (Dz.U. z 2009 r. Nr 39, poz. 309).

rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1240, z późn. zm.) i stanowi tym samym dokument o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, ustanowiony w celu realizacji średniookresowej strategii rozwoju kraju – „Strategii Rozwoju Kraju 2020” oraz Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego, Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego oraz innych strategii rozwoju.

Celem dokumentu jest przedstawienie projektowanej polityki państwa w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym w ramach warunku 9 Wspólnych Ram Strategicznych. W kontekście nowej metodologii programowania rządu, za istotny element uznano wyodrębnienie problematyki ubóstwa i wykluczenia społecznego, jako część krajowych działań budowy Europejskiego Modelu Społecznego.

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020 przyjął określone cele w zakresie zapobiegania niepewności mieszkaniowej. Celem głównym jest zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o 1,5 mln osób oraz wzrost spójności społecznej. Planowanym rezultatem w tym obszarze będzie zapewnienie dostępu do niedrogich mieszkań na wynajem, umożliwiających stabilność rodzin i aktywizację zawodową rodzin oraz zapobiegania utracie mieszkania i bezdomności powodującej wykluczenie społeczne (MPIPS, 2013, s. 41). Krajowy Program określa w dalszej swojej części tzw. rezultaty niższego rzędu:

- a. przygotowanie i wdrożenie do 2015 działań rozwojowych obejmujących kompleksowy rozwój mieszkalnictwa społecznego oraz uporządkowanie odpowiedzialności gmin za jego rozwój,
- b. zwiększenie dostępności oraz podwojenie środków i poziomu dofinansowania w rządowym programie wsparcia budownictwa socjalnego finansowanego z Funduszu Dopląt tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych,
- c. rozwój partnerstwa społeczno-publicznego dla tworzenia mieszkań społecznych,
- d. wdrożenie do 2015 rozwiązań koordynujących działania służb społecznych wobec osób zagrożonych eksmisjami mającymi na celu prewencję oraz działania aktywizacyjne umożliwiające spłatę zadłużenia,
- e. wprowadzenie kwestii problematyki bezdomności we wszystkich lokalnych strategiach polityki społecznej (MPIPS, 2013, s. 41).

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020 zakłada pięć głównych działań w zakresie zapobiegania niepewności mieszkaniowej:

- a. rozwój mieszkalnictwa i budownictwa społecznego, w szczególności:
 - ➔ przyjęcie i wdrożenie prawa do mieszkania i strategii rozwoju mieszkalnictwa społecznego,
 - ➔ stworzenie i wdrożenie nowego modelu mieszkalnictwa społecznego,
 - ➔ reforma mieszkalnictwa i budownictwa społecznego (zwiększenie dostępności i zwiększenie ogólnej puli środków i poziomu dofinansowania w rządowym programie wsparcia budownictwa socjalnego finansowanego z Funduszu Dopląt tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych. Między innymi rozszerzenie zakresu programu na całe mieszkalnictwo społeczne, potrzeba zwiększenia możliwości dofinansowania powyżej 50% kosztów inwestycji czy zwiększenie całkowitej puli dostępnych środków, uproszczenie procedur aplikowania i rozliczania) (MPIPS, 2013, s. 75–76),
- b. reforma budownictwa komunalnego (mieszkania na wynajem, socjalne mieszkania kontraktowe), w szczególności:
 - ➔ wprowadzenie przepisów umożliwiających weryfikowanie wysokości dochodów gospodarstw domowych zamieszkujących lokale komunalne, a także dokonywanie ich weryfikacji przy sprzedaży lokali mieszkalnych,
 - ➔ urealnienie kryteriów dostępu do mieszkań komunalnych i ustawowe umocowanie ich w postaci kryteriów minimalnych,
 - ➔ wprowadzenie do zasad wynajmowania lokali wchodzących w skład mieszkaniowego zasobu gminy, obowiązku dokonywania przez gminę – w trakcie trwania umowy najmu – okresowych weryfikacji uprawnień do zajmowania lokalu w zakresie wysokości dochodu gospodarstwa domowego i posiadania tytułu prawnego do innego lokalu,
 - ➔ ustalenie kryteriów wyjścia z systemu mieszkalnictwa komunalnego dla beneficjentów, których sytuacja dochodowa uległa znaczącej długotrwałej poprawie pozwalającej na usamodzielnienie w zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem długotrwałości czasu weryfikacji (koniecznej w dynamicznie zmieniającej się sytuacji charakterystycznej dla gospodarki rynkowej),
 - ➔ zabronienie tworzenia w jednym skupisku kompleksów mieszkań socjalnych i innych o podobnym charakterze,
 - ➔ stworzenie społecznych standardów funkcjonowania mieszkań komunalnych i socjalnych,
 - ➔ zmniejszenie skali prywatyzacji mieszkań; zwiększenie odsetka mieszkań społecznych adekwatnie do lokalnych potrzeb,

- ➔ wdrożenie w systemie mieszkalnictwa komunalnego komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za błyskawiczne reagowanie na te sytuacje kryzysowe rozgrywające się w czasie terażniejszym, wynikających z nieprzewidywalnego działania instytucji prawnych, posiadających kompetencje do czasowego wstrzymywania niektórych działań, negocjacji z instytucjami prawnymi, opiniowania w odpowiedzi na pytania policji czy komorników, pomocy stwierdzonych działań bezprawnych (np. pomoc ofiarom bezprawnych eksmisji wykonanych przez współmieszkańców, które stanowią część zjawiska przemocy domowej),
 - ➔ stworzenie odpowiedniego pakietu narzędzi pozwalających na sprawne reagowanie w sytuacji zmiany sytuacji dochodowej beneficjenta, w szczególności działań pomocowych w obliczu spadku dochodu czy sytuacji kryzysowej oraz dywersyfikacji czynszów w przypadku polepszenia sytuacji materialnej lokatora, tak aby uczestnictwo w systemie mieszkaniowym uzależnione było od realnych możliwości korzystających (MPIPS, 2013, s. 76–77),
- c. diagnozowanie i mierzenie problemu wykluczenia mieszkaniowego, w szczególności:
- ➔ realizacja badań w zakresie skali i charakteru wykluczenia mieszkaniowego i zagrożenia bezdomnością,
 - ➔ podniesienie jakości statystyki publicznej w zakresie mieszkalnictwa i bezdomności,
 - ➔ tworzenie i rozwój ogólnopolskiej platformy badań nad zjawiskiem wykluczenia mieszkaniowego i zagrożenia bezdomnością (MPIPSm 2013, s. 79–80),
- d. uporządkowanie systemu programowania polityki społecznej,
- e. działania na rzecz zapobiegania utraci mieszkania, zadłużeniom czynszowym, eksmisjom i bezdomności, w szczególności:
- ➔ reforma przepisów prawnych,
 - ➔ zintegrowanie działań zapobiegających zadłużeniom, eksmisjom i bezdomności,
- f. rozwiązywanie problemu bezdomności (MPIPS, 2013, s. 41), w szczególności:
- ➔ wdrożenie zmian systemowych i legislacyjnych (wdrożenie modelu GSWB, opracowanie i wdrożenie Krajowego Programu Rozwiązywania Problemu Bezdomności 2014–2020, wprowadzenie ogólnopolskiego rejestru usług wraz z certyfikacją,
 - ➔ wzmocnienie i usprawnienie systemu interwencji, ochrony zdrowia i życia osób bezdomnych (rozwój streetworkingu, rozpowszechnienie usługi niskoprogowego zakwaterowania, rozwój placówek doraźnego wsparcia, zwiększenie dostępności do podstawowej opieki lekarskiej),
 - ➔ wzmocnienie i rozwój systemu integracji społecznej osób bezdomnych i wykluczonych mieszkaniowo (realizacja pilotaży projektów *mieszkanie najpierw*, wzmocnienie partycypacji osób bezdomnych w tworzenie rozwiązań polityki społecznej, zwiększenie dostępności oferty Domów Pomocy Społecznej, profilowanie schronisk do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych, poprawa i upowszechnienie instrumentów edukacyjnych (MPIPS, 2013, s.80–81).

2.6. Rekomendacje do zmiany systemu wsparcia osób bezdomnych

Określenie najważniejszych wad systemu wsparcia osób bezdomnych prowadzi nas bezpośrednio do próby odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób można ograniczać zanotowane bariery we wspieraniu osób wykluczonych mieszkaniowo. Poniższy katalog praktycznych rozwiązań nie zamyka listy pomysłów na poprawę sytuacji osób bezdomnych, wręcz przeciwnie, powinien być podstawą dalszych dyskusji i zastanowienia nad możliwością ich realnego wdrożenia. Rekomendacje „natury ogólnej” to pomysły przekrojowe, niezależne od konkretnych obszarów funkcjonowania życia człowieka i jako takie raczej odnoszą się do ogólnego postrzegania systemu pomocy osobom bezdomnym. W rekomendacjach tych zwrócić należy uwagę przede wszystkim na fakt, aby o problemie bezdomności mówić z uwzględnieniem interdyscyplinarnego charakteru interesującego nas zjawiska zaś zadania wspierające zawsze powinny odnosić się do formalnych dokumentów dedykowanych problemowi bezdomności.

Tabela nr 17. Rekomendacje natury ogólnej

- wdrażanie na poziomie ogólnopolskim modelu GSWB,
- zawiązywanie partnerstw lokalnych na rzecz osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością,
- większe umocowanie problemu bezdomności w kluczowych dokumentach lokalnych, opracowywanie lokalnych programów wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością,
- diagnozowanie problemu bezdomności, w tym realizacja badań ogólnopolskich, realizacja profesjonalnych diagnoz lokalnych, realizowanie badań nakierowanych na rekomendacje, stosowanie mieszanych metod zbierania oraz gromadzenia danych,
- budowanie elektronicznych rejestrów o osobach bezdomnych,
- realizacja zadań w oparciu o wieloletnie kontraktowanie usług społecznych
- myślenie o problemie bezdomności w kategoriach szeroko rozumianej polityki społecznej a nie pomocy społecznej. Stworzenie i wdrożenie ogólnokrajowych zasad prowadzenia polityki społecznej w zakresie bezdomności,
- przeorientowanie polityki radzenia sobie z bezdomnością na aktywną politykę rozwiązywania problemu bezdomności,
- realizacja systemowych oraz konkursowych programów i projektów unijnych w zakresie problematyki bezdomności,
- budowanie systemu wsparcia opartego o prewencję interwencję oraz integrację,
- potrzeba rzetelnej analizy finansowej kosztów ponoszonych na bezdomność, w szczególności kosztów związanych z ochroną zdrowia, przebywania osób bezdomnych (i całej rodziny) w placówkach, przebywania osób bezdomnych na ulicy, analiza kosztów zaniechania działań wobec osób bezdomnych,
- przełamywanie negatywnego stereotypu osób bezdomnych poprzez właściwą edukację społeczności lokalnej, wzbudzanie postaw prospołecznych, edukacja w zakresie udzielania odpowiedniego wsparcia osobom bezdomnym przebywającym w przestrzeni ulicy,

źródło: opracowanie własne

Praktyczne pomysły na usprawnienie indywidualnej pracy z osobami bezdomnymi tak naprawdę odnoszą się do dalszej profesjonalizacji pracy socjalnej. W istocie chodzi o realizację głównych zasad pomocy społecznej i pracy socjalnej, a więc wsparcie indywidualne, aktywizujące, angażujące osobę bezdomną do pomocy samej sobie. Nie bez znaczenia w tym obszarze pozostają takie wartości jak podmiotowość osób korzystających ze wsparcia, jak również doprowadzenie do sytuacji, w której osoba bezdomna będzie miała realne poczucie zaopiekowania w wielu sferach jednocześnie. W tym miejscu postanowiono również włączyć rekomendację skierowaną w stronę samych pracowników socjalnych, w zakresie konieczności dostępu do szkoleń, superwizji i innych działań zmierzających do bardziej efektywnej i skutecznej pracy z osobami bez dachu nad głową.

Tabela nr 18. Rekomendacje w zakresie pracy socjalnej

- wyjście z bezdomności traktować należy jako nadrzędny cel pracy z osobami bezdomnymi.
- indywidualizacja pracy przy wykorzystaniu kontraktu socjalnego i indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności w oparciu o wstępną klasyfikację osób bezdomnych,
- wykorzystywanie innowacyjnych metod pracy i podejść z osobami bezdomnymi (asystentura, streetworking, mieszkanie najpierw,
- stosowanie wielowymiarowych form wsparcia osób bezdomnych, wsparcie kompleksowe, również najbliższego otoczenia osoby bezdomnej,
- wsparcie osoby bezdomnej wykorzystujące instrumenty nie tylko pomocy społecznej ale również rynku pracy ochrony zdrowia,
- zwiększenie partycypacji osób bezdomnych w proces pomagania samemu/samej sobie, wzbudzanie u osób bezdomnych odpowiedzialności za rozwiązanie swojej sytuacji życiowej,
- zapewnienie podmiotowości w świadczeniu wsparcia osobom bezdomnym,
- zapewnienie wsparcia specjalistów, np. doradców zawodowych, finansowych,
- rozwój pracy z osobami bezdomnymi na ulicy,
- skoncentrowanie nie tyle na przyczynie bezdomności co na szukaniu sposobów wyjścia z niej,
- uznanie przez ośrodek pomocy społecznej wywiadu środowiskowego realizowanego przez pracowników socjalnych nie zatrudnionych w ośrodku,
- wspieranie pracowników socjalnych, dostęp do szkoleń i superwizji,
- zapewnienie kontynuacji wsparcia dla osób bezdomnych.

źródło: opracowanie własne

Bardzo ważnymi rekomendacjami są te, które w sposób pośredni bądź bezpośredni nawiązują do poprawy sytuacji mieszkaniowej. Najogólniej rzecz ujmując chodzi o podejmowanie przez gminy takich działań, które pozwolą z jednej strony „uwolnić” osoby bezdomne z systemu wsparcia (poprzez zapewnienie mieszkań chronionych dla osób opuszczających placówki), z drugiej zaś doprowadzić do ograniczenia napływu nowych osób do grupy osób bezdomnych. Niestety w polskiej rzeczywistości często bywa tak, że osoba bezdomna nawet jeśli ma dostęp do treningów interpersonalnych, kursów przygotowujących do zatrudnienia to i tak po ich zakończeniu wciąż przebywa w placówce dla osób bezdomnych. Z bardziej negatywnymi sytuacjami mamy do czynienia wówczas, kiedy osoba bezdomna przebywa w mieszkaniu chronionym (zapewnionym dzięki uczestnictwu w projekcie), jednakże po zakończeniu projektu jest zmuszona powrócić do placówki. Spisane rekomendacje dotyczą nie tylko wzrostu taniej substancji mieszkaniowej oraz mieszkań na wynajem, ale również czegoś o wiele szerszego. Mowa tutaj o pilnej potrzebie stworzenia w wielu polskich gminach takiej polityki mieszkaniowej, która uwzględniałaby potrzeby osób bezdomnych, zagrożonych bezdomnością, osób ubogich. W wymiarze interwencji chodzi przede wszystkim o skrócenie okresu przebywania osoby bezdomnej w specjalistycznych placówkach wsparcia oraz poprawy istniejącej

infrastruktury obiektów zbiorowego zakwaterowania (ogrzewalnie, noclegownie, schroniska, domy dla osób bezdomnych). Ciekawym rozwiązaniem, często stosowanym w krajach Europy Zachodniej (Wielka Brytania, Niemcy, Francja) wydaje się być włączenie sektora prywatnego w proces tworzenia mieszkań komunalnych i socjalnych (w zamian za innego rodzaju korzyści oferowane przez gminę), jak również przekazywanie organizacjom pozarządowym praw do zarządzania nieruchomościami (na zasadzie dzierżawy) celem prowadzenia innowacyjnych projektów, takich jak np. mieszkanie najpierw.

Tabela nr 19. Rekomendacje w zakresie sytuacji mieszkaniowej

- specjalizacja oraz odpowiednia hierarchizacja placówek dla osób bezdomnych
- wprowadzenie do systemu wsparcia mieszkań chronionych, wspieranych, treningowych,
- skrócenie okresu przebywania w placówce dla osób bezdomnych do niezbędnego minimum,
- uzupełnianie mieszkaniowej infrastruktury pomocowej tam, gdzie jest to niezbędne,
- świadczenie pracy socjalnej w placówkach dla osób bezdomnych,
- ta gdzie pozwala na to substancja mieszkaniowa kierowanie osób bezdomnych z placówki do mieszkań chronionych,
- zmiana dostępnej substancji mieszkaniowej w kierunku zwiększenia tanich mieszkań (socjalnych i komunalnych), mieszkań na wynajem,
- opracowanie systemu spłaty zadłużenia,
- alokacja środków finansowych przeznaczanych na dofinansowanie do wynajmu mieszkania,
- inicjowanie współpracy w zakresie tworzenia lokalnej polityki mieszkaniowej z uwzględnieniem potrzeb osób marginalizowanych, stworzenie długofalowej strategii rozwoju mieszkalnictwa w Polsce obejmującej także regulacje związane z tworzeniem mieszkań socjalnych i naprawą sytuacji mieszkaniowej
- likwidacja gett socjalnych oraz rozwiązań kontenerowych na rzecz socjalnych mieszkań rozproszonych,
- inwestowania w remonty i adaptacje zniszczonej substancji mieszkaniowej, uproszczenie procedur aplikowania o środki w ramach programu tworzenia lokali socjalnych jak również umożliwienie tworzenia i zarządzania mieszkaniami socjalnymi przez różnego rodzaju podmioty w tym: organizacje pozarządowe, prywatne firmy mieszkaniowe,
- włączenia sektora prywatnego (deweloperów) oraz Towarzystw Budownictwa Społecznego w proces tworzenia mieszkań socjalnych jak również zabronienie tworzenia gett socjalnych oraz stworzenie dokładnych wytycznych dla funkcjonowania mieszkań socjalnych oraz zmniejszenie skali eksmisji i prowadzenie programów profilaktycznych dla osób zagrożonych eksmisją,
- umożliwienie nabywania praw własności mieszkań zajmowanych przez osoby bezdomne

źródło: opracowanie własne

Sytuacja długotrwałej bezdomności to nie tylko fizyczny brak domu, ale również bardzo często niska kondycja psychofizyczna osób bezdomnych. Przebywanie w skrajnie niekorzystnych warunkach (nieodżywienie, przebywanie w nieodpowiednich warunkach atmosferycznych, długotrwałe stany depresyjne i inne) powoduje, że wiele osób bezdomnych skarży się na zły stan zdrowia. Rozwiązując problem bezdomności niejako założyć trzeba wypracowanie rekomendacji natury zdrowotnej, czyli takich, które odnoszą się do szeroko rozumianego zdrowia psychicznego, somatycznego oraz duchowego. Jak wskazuje M. Dębski w jednym ze swoich opracowań bezdomność kojarzona jest z wielokrotnymi pobytami w szpitalach, chorobami przewlekłymi czy niskim stanem higieny osobistej (w szczególności w przypadku osób trwale przebywających na ulicy) – Dębski, 2008, s. 233. Autor przyznaje, że prawie połowa osób bezdomnych posiada formalne orzeczenie o niepełnosprawności a kondycja zdrowotna ulega zasadniczemu pogorszeniu po około sześciu latach przebywania w sytuacji braku dachu nad głową. Dlatego w codziennej pracy socjalnej trzeba zwrócić uwagę na edukację w zakresie utrzymania higieny osobistej, dbania o własne zdrowie, regularne wizyty u lekarza ogólnego czy specjalisty. W pracy z osobami bezdomnymi istotne są oczywiście kwestie związane z prowadzeniem terapii (najczęściej alkoholowej), jak również reedukacja szkód zdrowotnych u osób, przebywających w przestrzeni ulicy. Doświadczenie uczy, że rozwiązywanie problemów zdrowotnych osób bezdomnych jest o wiele łatwiejsze, kiedy przedstawiciele ochrony zdrowia na bieżąco uczestniczą w spotkaniach koalicji na rzecz wspierania osób bezdomnych bądź kiedy pracownik socjalny świadczy swoją pomoc w placówkach ochrony zdrowia.

Tabela nr 20. Rekomendacje w zakresie zdrowia

- dostęp do szerokiego wsparcia specjalistów z zakresu ochrony zdrowia, terapeutów uzależnień (również behawioralnych) oraz psychologicznego, kierowanie obowiązkowej oferty psychologicznej do osób, które dopiero weszły w bezdomność i które pozostają w niej długotrwałe
- zacieśnienie współpracy między placówkami medycznymi a systemem pomocy osobom bezdomnym,
- zatrudnianie przez instytucje ochrony zdrowia pracowników socjalnych,
- opracowanie algorytmu postępowania z osobą nieprzytomną leżącą na ulicy, osobą nietrzeźwą,
- pielęgnacja medyczna starszych i niepełnosprawnych osób bezdomnych w placówkach,
- rzeczywista możliwość kierowania osób bezdomnych do domów pomocy społecznej,
- redukcja szkód zdrowotnych osób bezdomnych przebywających w przestrzeni ulicy,
- edukacja w zakresie higieny osobistej i dbania o własne zdrowie,
- wsparcie pracownika socjalnego w pracy związanej z dostępem do ubezpieczenia zdrowotnego,
- realizacja profesjonalnej diagnozy kondycji zdrowia somatycznego i psychicznego osób bezdomnych,
- praca integracyjna z osobami uzależnionymi krzyżowo,
- zwiększenie wiedzy osób bezdomnych w zakresie instytucjonalnych możliwości o dostępnej opiece medycznej

źródło: opracowanie własne

Jedną z podstawowych kwestii we wspieraniu osób bezdomnych we własnym usamodzielnieniu jest świadczenie pracy socjalnej na rzecz zatrudnienia osób bezdomnych. Warto wskazać na samym początku rozważań, że nie każda osoba jest gotowa i zdolna podjąć pracę i nie należy wymagać od wszystkich osób działań zmierzających w kierunku zwiększenia aktywności zawodowej. Związane jest to przede wszystkim z problemem starzenia się populacji osób bezdomnych, jak również z powodu pogłębiającej się niepełnosprawności psychicznej i fizycznej. Nawet jeśli osoba bezdomna podejmie pracę nie gwarantuje to w prostej linii sukcesu w procesie wychodzenia z bezdomności. Doświadczenia wielu pracowników socjalnych, asystentów osób bezdomnych oraz innych specjalistów wskazują, że problemem nie jest samo posiadanie pracy, lecz jej utrzymanie. Osoby bezdomne to nie tylko osoby długotrwale bezrobotne, ale także osoby, które nie potrafią zarządzać własnymi środkami finansowymi, nie posiadają nawyku pracy, punktualności czy pracy zespołowej. Dlatego ważnym wydaje się być rekomendowany postulat odpowiedniej aktywizacji zawodowej osób bezdomnych uwzględniający aktualną kondycję fizyczną i psychiczną osoby (innymi słowy obiektywną gotowość do podjęcia zatrudnienia), rodzaj możliwej do podjęcia pracy, jak również tryb pracy. Myśląc o rozwiązywaniu problemu bezdomności warto zachować te działania, które nakierowane są na rozwijanie i tworzenie podmiotów ekonomii społecznej, jak również tworzyć zbiór informacji o pracodawcach, którzy byliby gotowi zatrudnić osoby marginalizowane.

Tabela nr 21. Rekomendacje w zakresie aktywizacji zawodowej

- rozwijanie podmiotów ekonomii społecznej,
- przełamywanie negatywnego stereotypu wśród lokalnych pracodawców,
- odpowiednia aktywizacja zawodowa osób bezdomnych,
- skupienie się na rozwoju oraz wzmacnianiu zdolności i umiejętności,
- praca nad wzbudzeniem woli i motywacji do podjęcia zatrudnienia,
- obniżenie odsetka zajęć komorniczych w celu zwiększenia szans na znalezieniu zatrudnienia legalnego,
- oferta aktywizacji zawodowej nie tylko dla ludzi przebywających w placówkach,
- większa aktywizacja osób bezdomnych posiadających orzeczenie o niepełnosprawności w stopniu lekkim,
- stałe dofinansowanie CIS-ów

źródło: opracowanie własne

Bibliografia

- Dębski M. (2008). *Kondycja zdrowotna osób bezdomnych*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dębski M. (2010). *Analiza systemu pomocy osobom bezdomnym w województwie pomorskim. Od profilaktyki do wyjścia z bezdomności?*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku*, Rok II. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2011). *Zjawisko bezdomności w gminnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych*. [w:] Dębski M. (red.) *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2012). *Funkcjonowanie osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością w warunkach więziennych*. [w:] Dębski M. Kwaśnik A. Wicka-Łangowska A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Tom V*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Dębska-Cenian A. Olech. P. (2008). *Rekomendacje*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański
- Friedlander W.A. (1961). *Introduction to Social Welfare*. New Jersey: Prentice Hall.
- Frysztacki K. (2005). *Socjalna Ameryka. W obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej w Stanach Zjednoczonych*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS
- Gajdzica Z. Rembierz M. (2005). *Bezradność. Interdyscyplinarne studium zjawiska w kontekście zmiany społecznej i edukacyjnej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- GSWB, 2009. „6 dróg – 1 cel”. *Działania w zakresie standaryzacji pracy z osobami bezdomnymi. Opracowanie modelu „Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności (GSWB). Opis projektu*, Dostępne na <http://www.pfwb.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/Opis-projektu-GSWB-10.2009.pdf>, [Dostęp 12.09.2014].

- Jończyk J. (2001). *Prawo zabezpieczenia społecznego*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Józefczyk J. (2012). *Oblicza współpracy ponadsektorowej w obszarze bezdomności*. [w:] Dębski M. Kwaśnik A. Wicka-Łangowska A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok V*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Masłowski P. (2011). *Siła i niemoc. O roli współpracy i przyczynach niewydolności aktualnych rozwiązań systemowych w obszarze zatrudnienia i integracji społecznej*. Raport z badań zrealizowanych w ramach projektu *Bliźniaki czy rywale. Współpraca PUP i OPS w powiatach grodzkich w obszarze zatrudnienia i integracji społecznej*.
- MPiPS (2013). *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji*. Warszawa: Dostępne na https://empatia.mpips.gov.pl/documents/10180/47191/KPPUiWS_ver_25-07-2013.pdf+, „Krajowy+Program+Przeciwdziałania+Ubóstwu+i+Wykluczeniu+Społecznemu+2020.+Nowy+wymiar+aktywnej+integracji/8bb47d39-c2f7-40e6-bec0-06162d330895 [dostęp 21.10.2014].
- MPiPS (2013). *Program Wspierający Powrót Osób Bezdomnych do Społeczności*, Warszawa: Dostępne na http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/Departament%20Pomocy%20Społecznej/16%2006%202010%20PROGRAM%20WSPIERAJACY%20BEZDOMNOSC%202010_2.pdf [dostęp 21.10.2014].
- Olech P. (2008). *Polityka społeczna a standardy usług w zwalczaniu bezdomności*. [w:] Dębska-Cenian A. Olech P. (red.) *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji w sześciu sferach*. Gdańsk: Drukarnia Wydawnictw Naukowych.
- Olech P. (2010). *Bezdomność – zarys głównych problemów w Polsce oraz rekomendacje dla całościowej polityki społecznej*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku, Rok II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Olech P. (2010). *Zapobieganie bezdomności – prewencja celowa, systemowa oraz profilaktyka. Raport z badań*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Piekut-Brodzka D.M. (2005). *Pomoc udzielana bezdomnym matkom*. [w:] Piekut-Brodzka D.M. *Współczesne problemy socjalne*. Warszawa: Oficyna ADAM.
- Przymerński A. (2008). *Aktualny stan problemu bezdomności w Polsce. Aspekt polityczno-społeczny*. [w:] Dębski M. Stachura K. (red.) *Oblicza bezdomności*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Rogozińska I. (2013). *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki Ogólnopolskiego Badania liczby osób bezdomnych (7-8 luty 2013)*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, dostępne na <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-społeczna/bezdomnosc/sprawozdanie-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-ludzi-bezdomnych-w-województwach-w-roku-2012-oraz-wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-78-luty-2013/> [dostęp: 10.10.2014].
- Sierpowska I. (2006). *Prawo pomocy społecznej*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Skidmore R. A. Thackeray M. G. (1998). *Wprowadzenie do pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Sobolewski A. (2007). *Przez współpracę do sukcesu. Partnerstwo lokalne na rynku pracy*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, dostępne na <http://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/Departament%20Rynku%20Pracy/Podrecznik.pdf>
- Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). *Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Wysocka E. (2003). *Opieka i pomoc oraz ich wymiary i wyznaczniki z perspektywy psychologicznej*. [w:] Kantowicz E. Olubiński (red.) *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s.c..
- Zalewska D. Oliwa-Ciesielska M. Szczepaniak-Wiecha I. Grzegorski S. (2005). *Formy pomocy bezdomnym. Analiza ułatwień i ograniczeń problemu*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych Wspólnota Robotnicza Związków Organizacji Robotniczych.

Pytania problemowe

1. Jakie są najważniejsze pośrednie i bezpośrednie wady polskiego systemu wsparcia osób bezdomnych?
2. Jakie można wyróżnić zalety lokalnego systemu wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością?
3. Na czym polega model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności i z czego jest złożony?
4. Dlaczego aktualnie funkcjonujący system pomocy osobom bezdomnym w Polsce ma przede wszystkim charakter interwencyjny? Co według Ciebie powinno się zrobić, aby osoby zagrożone bezdomnością nie traciły swoich dotychczasowych miejsc zamieszkania?
5. Jakie rodzaje prewencji można wyróżnić w ramach oddziaływań zapobiegających bezdomności?
6. Jakie są najważniejsze etapy powstawania Partnerstwa Lokalnego? Jakie są według Ciebie najważniejsze zagrożenia dla funkcjonowania lokalnych koalicji na rzecz osób bezdomnych?
7. Jakie najważniejsze wartości przyświecać powinny budowaniu Partnerstwa Lokalnego?
8. Jakie są najważniejsze rekomendacje w zakresie mieszkalnictwa oraz indywidualnej pracy z osobami bezdomnymi? Co zrobić, aby osoby bezdomne chciały zamieszkiwać mieszkania chronione i żeby w placówce nie czuły się jak u siebie w domu?

1. Planując pomoc osobom bezdomnym należy mieć na uwadze, że zawsze należy oferować osobie potrzebującej pomoc, nawet jeśli osoba bezdomna w sposób ciągły odmawia pomocy. Oferowana pomoc musi być pomocą odpowiednią, trafiającą w najpilniejsze potrzeby osoby bezdomnej a sama osoba bezdomna musi być poinformowana o możliwości otrzymania pomocy. Po wtóre, oferowana pomoc nie może być pomocą uzależniająca od stanu bezdomności i powinna być udzielana w odpowiednim dla osób bezdomnych czasie.
2. Pomimo ciągłej profesjonalizacji systemu pomocy osobom bezdomnym wciąż można zanotować wiele wad jego funkcjonowania. Mają one charakter zarówno pośredni (systemowy) jak i bezpośredni (jednostkowy).
3. Standardy pracy z osobami bezdomnymi wchodzące w skład modelu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności zdają się wypełniać dotychczas zdiagnozowane luki systemowe. Przede wszystkim dotyczy to streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych, ale również zasad tworzenia partnerstw lokalnych na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności i łagodzenia jej skutków.
4. Model GSWB został opracowany w sześciu głównych obszarach: partnerstw lokalnych, pracy socjalnej, mieszkalnictwa i pomocy doraźnej, zdrowia, zatrudnienia i edukacji oraz streetworkingu. Na poziomie ogólnym Model GSWB stanowi kompleksową paletę, zestaw wzajemnie powiązanych, możliwych do wdrożenia wystandaryzowanych usług – pakiet dostępnych rozwiązań, pozwalający na konstruowanie na podstawie tej bazy modelu lokalnego „szytego na miarę”.
5. Aby myśleć o kompleksowym systemie wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością należy uwzględnić w nim działania profilaktyczne, interwencyjne oraz prowadzące do wyjścia z bezdomności.
6. Aby wdrażać innowacyjne metody pracy z osobami bezdomnymi należy dążyć do tworzenia odpowiednich zapisów w oficjalnych dokumentach w tym zakresie. Przede wszystkim chodzi o lobbowanie na rzecz nowych metod pracy na poziomie ustaw i rozporządzeń Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz na poziomie budowanych krajowych programów wsparcia dedykowanych osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością.
7. Nie da się w sposób skuteczny rozwiązywać problemu bezdomności bez sięgania do wielu różnorodnych instrumentów polityki społecznej. Oznacza to, że zmaganie się z problemem bezdomności powinno zostać wsparte poprzez profesjonalnie działające Partnerstwo Lokalne. Partnerstwo to działa w oparciu o uspołnioną definicję bezdomności, wspólnie wypracowane cele i oczekiwania w zakresie możliwych do osiągnięcia rezultatów.

3. PRACA SOCJALNA PROWADZONA Z OSOBAMI BEZDOMNYMI

3.1. Polityka społeczna, pomoc społeczna, praca socjalna

Już wcześniej stwierdzono, że bardzo często dochodzi do nieuprawnionego równoważenia pojęć pracy socjalnej i pomocy społecznej. Sprawę komplikuje dodatkowo fakt, że w potocznych dyskusjach między pracownikami socjalnymi, badaczami, wykładowcami akademickimi daje się zauważyć włączanie w ową omyłkę również pojęcia polityki społecznej. Pomieszanie pojęć i zagadnień może dziwić w kontekście niewątpliwego wzrostu publikacji w interesujących nas obszarach. Wystarczy wspomnieć wykorzystywanie w niniejszej publikacji pozycje pisane w ramach Biblioteki Pracownika Socjalnego (de Robertis, 1998, de Robertis, Pascal, 1999; Nocuń, Szmagański, 1998; Mikołajewicz, 1999; Granosik, 2006; Davies, 1999; Garvin, Seabury, 1998; Wódz, 1996; Garvin, Seabury, 1998; Granosik 2006; Skidmore, Thackeray, 1998 i inne) czy Wydawnictwa Edukacyjnego „Akapit” (Kantowicz, Olubiński, 2003; Frysztacki, Piątek, 2002; Olubiński 2004; Wódz, Piątek, 2004; Białobrzaska, Kawula, 2006). Warto dodać, że w ciągu ostatnich kilku lat powstały również dwa podręczniki akademickie poświęcone pracy socjalnej (Gray, Webb, 2012) czy polityki społecznej (Firlit-Fresnak, Szyłko-Skoczny, 2008). Wyjaśnijmy pokrótce czym zatem różnią się te pojęcia od siebie, jakie są ich wspólne zakresy, obszary zainteresowań a co jest między nimi rozłączne? Co właściwie oznacza sformułowanie, że do skutecznego rozwiązywania problemu bezdomności istnieje potrzeba stosowania narzędzi polityki społecznej a nie pomocy społecznej?

Zdecydowanie najszerszy zakres ma pojęcie *polityka społeczna*. Sięgając do akademickiego podręcznika w tym zakresie można powiedzieć, że jest ona rodzajem polityki publicznej i wiąże się z instrumentalnym wykorzystaniem władzy w państwie do osiągnięcia wszechstronnego dobrobytu wszystkich obywateli, z uwzględnieniem nierówności socjalno-ekonomicznych oraz nierówności władzy między różnymi grupami obywateli (Szarfenberg, 2008, s. 34). Innymi słowy polityka społeczna to celowe działanie państwa, zmierzające do bezpośredniego zaspokojenia ważnych potrzeb społecznych (Szubert, 1973, s. 52). Analizując zakres przedmiotowy polityki społecznej można powiedzieć, że w ujęciu szerokim włącza się do niej sprawy pracy, kultury, zdrowia, oświaty, wychowania czy mieszkalnictwa. W rozumieniu węższym polityka społeczna utożsamiana jest ze świadczeniami pieniężnymi (renty, emerytury, zasiłki) których główną funkcją jest wspieranie obywateli w utrzymaniu się. Dotyczy to tych wszystkich sytuacji, w których poszczególne osoby nie są w stanie, nie mogą albo nie są zdolni własnymi staraniami zapewnić sobie pracy (osoby niepełnosprawne, starsze, opiekujące się innymi osobami będącymi w potrzebie). Jak wskazuje R. Szarfenberg w tym miejscu należy dokonać dodatkowego rozróżnienia na sprawy społeczne, socjalne i publiczne: *sprawy socjalne są podzbiorem spraw społecznych, a te z kolei są podzbiorem wszystkich spraw publicznych, którymi zajmują się rządzący. Inaczej mówiąc, część spraw społecznych nie ma charakteru socjalnego, a część spraw publicznych nie ma charakteru społecznego* (2008, s. 24). Polityka społeczna (której funkcją jest dbanie o dobrobyt obywateli) siłą rzeczy powiązana jest z polityką gospodarczą i rynkiem jako takim. W polityce społecznej używa się zatem wielu instrumentów służących do korygowania lub uzupełniania rynku (np. regulacja ilości i jakości produktu, regulacja cen, subsydiowanie produkcji i zatrudnienia), jak również operuje się pojęciem minimum socjalnego lub społecznego dla określenia minimalnego poziomu realizacji potrzeb społecznych.

Cele polityki społecznej w sposób klarowny i syntetyczny przedstawia W. Ratyński w obszernym dziele poświęconym współczesnym dylematom w interesującym nas obszarze (Ratyński, 2003, s. 12 i następane). Katalog celów i wartości polityki społecznej autor sprowadza do czterech głównych wymiarów:

- a. **bezpieczeństwo socjalne**: zapewnienie dochodów i usług w sytuacji wystąpienia ryzyka socjalnego (np. choroby, inwalidztwa, wypadku, starości, śmierci, bezdomności, bezrobocia i innych). Można je zapewnić dzięki odpowiedniej (regulowanej) redystrybucji dochodów polegającej na właściwej gospodarce podatkami czy składkami ubezpieczeniowymi,

- b. **inwestycje w człowieka:** tworzenie równych szans rozwoju ludzi z nastawieniem na profesjonalną edukację i kształcenie młodego pokolenia. Tak rozumiany *Human capital* jest nie tylko wartością sam w sobie, ale również jest bądź może być czynnikiem rozwoju ekonomicznego,
- c. **pokój społeczny:** niezbędnym jest do osiągnięcia celów dotyczących większych i mniejszych zbiorowości. Wartość spokoju społecznego rośnie wraz z osiągnięciem dobrobytu i stabilizacji społecznej,
- d. **życie rodzinne:** warunkuje jakościowy oraz ilościowy rozwój demograficzny społeczeństw. Ów cel polityki społecznej przeżywa aktualnie renesans związany przede wszystkim z problemem starzenia się populacji Polaków.

Literatura przedmiotu wskazuje, że istnieje wiele różnych modeli polityki społecznej (Księżopolski, 2008, s. 143 i następane; Ratyński, 2003, s. 14–16), a większość z nich dotyczy krajów wysoko rozwiniętych. Wszystkie one odnoszą się bądź do rzeczywiście prowadzonej polityki społecznej bądź do wyobrażenia o tym, jak taka polityka powinna wyglądać. Jakościowe modele polityki społecznej, bo o nich mowa, wygenerowane zostały w oparciu o dotychczasowe – ilościowe – koncepcje, które nie do końca oddawały jakość prowadzonych polityk. Kryteria natury jakościowej to chociażby uwarunkowania dostępu do świadczeń i usług, selektywność–powszechność ochrony socjalnej, jakość poziomu świadczeń i usług czy też sposoby finansowania programów socjalnych.

Tabela nr 22. Wybrane modele polityki społecznej

Richard Titmuss (1975)	Norman Furiss, Timothy Tilton (1977)	Gosty Esping-Andersen (1990)
<ul style="list-style-type: none"> • model marginalny (rezydualny): potrzeby obywateli zaspokajane są w oparciu o rynek prywatny lub rodzinę. Jeśli zawiodą te mechanizmy mogą zostać uruchomione odpowiednie narzędzia polityki społecznej ale tylko pod postacią rozwiązań doraźnych; • model motywacyjny i służebny (wydajnościowy): programy socjalne traktowane są jako ważny dodatek do gospodarki, pełniąc wobec niej rolę służebną. Główny cel to kształtowanie lojalności klasowej i grupowej; • model instytucjonalno-redystrybucyjny: polityka społeczna to integralna instytucja w ramach danego społeczeństwa, gwarantujący powszechny dostęp do usług i świadczeń. Polityka społeczna pełni funkcję redystrybutora dochodów 	<ul style="list-style-type: none"> • państwo pozytywne: polityka społeczna ma chronić właścicieli kapitału przed ewentualnymi trudnościami, związanymi z żywiołową grą sił rynkowych i przed potencjalnymi żądaniem redystrybucji dochodu poprzez rozwój ubezpieczeń społecznych; • państwo bezpieczeństwa socjalnego: celem jest zagwarantowanie minimalnego dochodu wszystkim obywatelom a nie tylko wybranym grupom pracującym; • państwo dobrobytu społecznego: nie ogranicza się świadczeń społecznych do gwarantowanego minimum zaś celem jest nie tyle równość szans co wyrównanie warunków życiowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • reżim liberalny: dominują świadczenia o charakterze opiekuńczym, skromne transfery uniwersalne lub umiarkowane programy ubezpieczeń społecznych. Reformy socjalne są poważnie ograniczane przez tradycyjny, liberalny etos pracy. Świadczenia socjalne nie mają zastępować pracy zarobkowej jako głównego źródła dochodu; • reżim konserwatywno-korporacyjny: dążenie do zachowania ukształtowanych przez rynek różnic w statusie społecznym • reżim socjaldemokratyczny: sprawdza się w krajach, w których prawa socjalne zostały przyznane także klasom średnim. Państwo dobrobytu ma gwarantować równe prawo do wysokiego standardu życia

Źródło: na podstawie Ratyński Wł. (2003). *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce. Tom I. Warszawa: Diffin, s. 14–16.*

Nie tylko w przypadku polityki społecznej, ale również w pomocy społecznej i pracy socjalnej ważnym elementem wydaje się być odpowiednie diagnozowanie różnorodnych sytuacji społecznych, kontekstu politycznego, zastanych uwarunkowań. Uwagę na cechy diagnozy w nauce o polityce społecznej zwraca B. Szatur-Jaworska, która wskazuje na takie jej elementy jak wielodyscyplinarność (diagnoza korzysta z terminologii, dorobku, metodologii wielu dziedzin pokrewnych), wielowarsztatowość (prowadzenie badań przy wykorzystaniu różnorodnych metod, technik i narzędzi badawczych) oraz praktyczność (cechą prowadzonych badań jest odwoływanie się do jakiegoś stanu pożądanego) – 2008, s.111–112. Istota prowadzenia diagnozy zostaje zachowana, kiedy staje się ona punktem wyjścia (nie dojścia) do dalszej pracy nad celami polityki społecznej, programami, planami działań, jak również realizowania ustalonych założeń polityki. Obligatoryjnie powinna być również stosowana do ewaluacji i kontroli efektów, adekwatności celów, skuteczności i trwałości. Przedmiotem badań w polityce społecznej są przede wszystkim potrzeby ludzkie, ich rodzaje i stan zaspokojenia. W kręgu zainteresowań badaczy polityki społecznej pozostają ponadto oceny i opinie ludzi, stosunki społeczne i ich typy, sama polityka społeczna oraz jej otoczenie (Szatur-Jaworska, 2008, s. 113–114). Do najważniejszych źródeł danych wykorzystywanych w badaniu polityki społecznej autorka zalicza sprawozdania, dokumenty urzędowe, zbiory danych statystycznych dotyczących społeczeństwa, wypowiedzi respondentów zawarte w wywiadach i ankietach, obserwację, przekazy informacyjne oraz dokumenty osobiste (np. pamiętniki).

Bardzo często badania polityki społecznej sprowadzają się do określenia wielkości określonych wskaźników społecznych służących do opisu oraz oceny zjawisk oraz procesów społecznych, demograficznych i ekonomicznych. Do najważniejszych wskaźników diagnozowanych w polityce społecznej Szatur-Jaworska zalicza wskaźniki Milenijnych Celów Rozwoju, wskaźnik minimum egzystencji i minimum socjalnego. Według autorki wskaźniki społeczne powinny:

- a. być teoretycznie oraz empirycznie sprawdzone (powinny mierzyć to, co zostało wstępnie założone),

- b. dotyczyć tych dziedzin, które mają największe znaczenie dla poziomu i jakości życia społeczeństwa
- c. odnosić się do skali kraju z możliwością ich implementacji regionalnej i międzynarodowego porównywania,
- d. być budowane na podstawie dostępnych danych (Szatur-Jaworska, 2008, s. 116–125).

W poprzednim rozdziale określono, że pomoc społeczna *jest zorganizowanym systemem świadczeń i instytucji społecznych mających za zadanie dopomóc jednostkom i grupom w osiągnięciu zadowalającego poziomu życia, stanu zdrowia, stosunków osobistych i społecznych, co pozwoli w pełni rozwinąć im możliwości, oraz będzie sprzyjała pomyślności pozostając w harmonii z potrzebami ich rodzin i otoczenia* (Friedlander, 1961, s.4). Zanim stała się ona instrumentem interwencyjnym państwa i została prawnie uregulowana nazywana była po prostu dobroczynnością a działania dobroczynne realizowane były przede wszystkim przez podmioty prywatne i organizacje/instytucje/denominacje o charakterze religijnym, kościelnym. Jak zaznacza I. Sierpowska potrzebujących wspierały również władze miejskie, organizacje kupców i rzemieślników (2006, s. 13). Czynienie dobra to przede wszystkim pomoc osobom ubogim, wymagającym opieki ze względu na chorobę, niepełnosprawność, wiek czy sieroctwo. Począwszy od roku 1601 (wydanie przez angielską królową tzw. dekretu ubogich), w którym na gminę został nałożony obowiązek udzielenia osobom pozbawionym opieki ze strony rodziny mówi się o zinstytucjonalizowanej formie pomocy społecznej. A zatem można powiedzieć, że pierwsze prawne regulacje w tym zakresie w Europie przypadają właśnie początek XVII wieku i związane są z problemem bezrobocia (najczęściej ujmowanego w sposób zawiniony), kiedy zadania pomocy społecznej realizowane były przez tzw. domy pracy przymusowej będące zakładami produkcyjnymi, opiekuńczymi i miejscami przymusowego odosobnienia (Sierpowska, 2006, s. 14). Przejście z prywatnych form wsparcia na formy publicznego zainteresowania się losem obywateli spowodowane było z jednej strony zmianą motywów niesienia pomocy (miłosierdzie zastąpione zostało poczuciem obowiązku ratowania współobywateli), z drugiej zaś zmianą organizacji i sposobu działania (dorywcza i nieregularna dobroczynność przekształcona została w działania natury obowiązkowej dla państwa i samorządu). Na tym etapie można zatem mówić bardziej o opiece społecznej niż o pomocy społecznej.

Rozwój sfery pomocy społecznej kojarzyć należy z wprowadzeniem koncepcji państwa prawnego, czyli takiego, w którym jednostka staje się obywatelem i jako taka przestaje pełnić jedynie służebną rolę wobec państwa. W państwie takim prawo stanowione jest przez powołane do tego celu kompetentne organy, a poszczególni obywatele mają możliwość domagania się pomocy w trudnych sytuacjach życiowych. Jaka jest jednak różnica między opieką społeczną (zwrot ten bardzo często stosowany jest do dzisiaj nie tylko przez samych beneficjentów pomocy społecznej, ale również przedstawicieli świata polityki czy mediów) a pomocą społeczną? Jak wskazuje I. Sierpowska już w okresie międzywojennym zwracano uwagę na te elementy opieki społecznej, które wykraczały poza definicję samej opieki. Opiekę społeczną cechowała chęć niesienia pomocy w sytuacjach konieczności uznając tym samym, że w zasadzie w opiece społecznej mieszczą się trzy odmienne pojęcia: pomoc, ratownictwo, opieka. Opieka sprawowana była w sytuacji bezradności życiowej i jako taka sprowadzała się bardzo często do bezwiednego kierowania losem i egzystencją poszczególnej osoby. Ratownictwo zarezerwowane zostało dla działających doraźnych mających na celu pomoc w nagłych nieszczęściach, a rolą pomocy społecznej było wspieranie jednostki w samodzielnym pokonywaniu rozmaitych trudności życiowych (2006, s. 20). A zatem główną różnicę między pomocą a opieką społeczną można sprowadzić do roli świadczeniobiorcy: w przypadku opieki społecznej jej udział, rola i znaczenie jest praktycznie minimalne bądź w ogóle nie występuje a sam charakter wsparcia ma charakter bardziej filantropijny, wyręczający, ograniczający jakiegokolwiek inicjatywy osób będących w różnorodnych sytuacjach kryzysowych. Pomoc społeczna jako taka zakłada aktywizację osób, do których jest kierowana, ich zaangażowanie, partycypację a pojawiające się pomysły pomocy samemu sobie są zawsze mile widziane.

Zgodnie z artykułem 2 Ustawy o Pomocy Społecznej pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa i tak rozumiana ma na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać własnymi siłami. Oznacza to, że pomoc społeczna jest metodą osiągania celów polityki społecznej, jest to określona działalność, technika, system służący rozwiązywaniu problemów społecznych (Sierpowska, 2006, s. 46). Warto w tym miejscu wskazać, że pomoc społeczna zorganizowana jest wokół kilku najważniejszych zasad: indywidualizacji i typizacji świadczeń, uznaniowości i roszczeniowości, ochrony dóbr osobistych, finansowania ze środków publicznych oraz zasady odpłatności (Sierpowska, 2006, s. 68–75). Wszystkie one, oraz pozostałe ujęte w poniższej tabeli wytyczają ramy funkcjonowania pomocy społecznej w administracji publicznej, określając jednocześnie funkcje państwa wobec osób potrzebujących pomocy, jak również samą rolę i niekiedy zadania pomocy. *Z niżej wymienionych zasad organizacji administracji publicznej, postępowania administracyjnego oraz zasad samej pomocy społecznej warto przywrócić się kwestii roszczeniowości.* W środowisku pracowników socjalnych często mówi się, że klient pomocy społecznej jest roszczeniowy zaś sama roszczeniowość niekiedy wskazywana jest jako główna bariera pracy z osobami np. bezdomnymi (Dębski, 2011, s. 118). Grupę roszczeniowych osób H.

Davis określa mianem „nieznośnych klientów”, którzy bardzo często są wielkim utrudnieniem dla codziennej pracy pracownika socjalnego (Davis, 1984, s.27 i następane). Klienci tego typu są powszechnie nieulubiani, wywołują silną antypatię wśród pracowników pomocy społecznej, odrzucają wszelkiego rodzaju sugestie związane z oferowaną pomocą. Osoby roszczeniowe, zdaniem autora, wpędzają pracowników w poczucie bezradności, żywiąc przekonanie, że wszelkiego rodzaju kontakty międzyludzkie polegają na wzajemnym wykorzystywaniu się. H. Davis opisuje postrzeganie „nieznośnych klientów” przez pracowników socjalnych:

„nie mieści im się w głowie, że moglibyśmy im pokazać życzliwość czy troskę. Raczej są przekonani, że jesteśmy „po przeciwnej stronie”, a nie po „ich stronie”. Skłonni jesteśmy raczej powstrzymać się od dawania niż dawać. Przy takich założeniach, jeżeli chce się od nas coś dostać, trzeba to wyrwać siłą; należy nas terroryzować i manipulować nami, skłaniając w ten sposób do usług na ich rzecz. Zwykła prośba bowiem nie będzie skuteczna. Jeżeli spełnimy ich żądania, zawsze będzie to za mało, klienci ci muszą bowiem udowodnić, że ani nie chcemy im pomóc, ani nie potrafimy tego zrobić. Traktują nas z góry, jak służących. Naszym obowiązkiem jest wykonać usługę tak, jak sobie tego życzy klient. Zanim nas zaatakują za niespełnione żądania, nie przyjdzie im do głowy sprawdzić, co możemy zrobić lub czego jesteśmy gotowi się podjąć. Jeżeli proponujemy stałe terminy spotkań, twierdzą, że to za mało lub nie na rękę, oczekują bowiem, że będziemy dostępni na każde żądanie. Wyraźnie chcą mieć pełną kontrolę nad naszymi kontaktami, a w relacje z nami wchodzi tak, jakby chodziło im o grę sił, w której jest się albo stroną podległą, albo dominującą. Zależy im na tym, by przejąć dominację (Davis, 1984, s.32).

Tymczasem okazuje się, że prawo do roszczenia pomocy wpisuje się w ogólne zasady świadczenia pomocy społecznej, z uwzględnieniem zachowania godności i szacunku do świadczeniobiorcy. W praktycznym wspieraniu osób bezdomnych (ale i nie tylko) bardzo często za klienta roszczeniowego uważa się osobę, która po pierwsze posiada informację na temat swoich praw i obowiązków pomocy społecznej, po drugie jest w stanie w sposób formalny zakomunikować o dziejącej się niesprawiedliwości w dostępie do świadczeń. Takie myślenie zdaje się przeważać nad postrzeganiem roszczeniowości osoby bezdomnej proszącej o wsparcie jako elementu zaradności życiowej (nie kombinatorstwa).

W praktycznym wspieraniu osób bezdomnych problemową kwestią wydaje się być i ta, która nawiązuje do zasady odpłatności za udzielenie świadczenia. Najczęściej dotyczy to wsparcia w postaci schronienia, jednakże w tym zakresie doświadczenia i samo podejście podmiotów świadczących wsparcie osobom bezdomnym jest wysoce zróżnicowane. I tak posiadamy w Polsce placówki które w ogóle nie zakładały (i zakładać nie będą) odpłatności za pobyt osoby bezdomnej w noclegowni, schronisku czy domu dla osób bezdomnych, są także te, które kwestie odpłatności regulują formalnymi zapisami. O ile rezygnacja z odpłatności za pobyt w tzw. obiektach zbiorowego zakwaterowania ma swoje racje (osoby przebywające w placówkach to często osoby starsze i niepełnosprawne, niezdolne do podejmowania jakiejkolwiek pracy), o tyle rezygnacja z odpłatności np. w mieszkaniach chronionych, treningowych czy wspieranych nie powinna mieć w ogóle miejsca. Założenie jasno określonej odpłatności (przeznaczonej na dopłatę do czynszu czy wynajem mieszkania) przybliży osobę bezdomną do realnych warunków panujących na wolnym rynku mieszkaniowym, uczy gospodarności finansowej, jak również pomaga ustawić priorytety wydatków ponoszonych na własne utrzymanie. Kwestia odpłatności to temat drażliwy dla samych osób bezdomnych albowiem często związana jest z formalnym ujawnieniem własnych dochodów. Gdyby przyjąć założenie, że duża część osób bezdomnych posiada zobowiązania finansowe (np. w postaci niezapłaconych alimentów, długów mieszkaniowych czy zaskądzeń komorniczych) okaże się, że bardzo często podejmowanie legalnej pracy jest po prostu zajęciem nieopłacalnym, ze względu na przekroczenie ustawowego kryterium dochodu, wprowadzenie odpłatności np. za pobyt w placówce czy zajęcie komornicze w wysokości 60% dochodów.

Tabela nr 23. Zasady pomocy społecznej

ZASADY ORGANIZACJI ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ	ZASADY POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO	ZASADY CHARAKTERYSTYCZNE DLA POMOCY SPOŁECZNEJ
<p>zasada samodzielnosci:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podlega się do samodzielności obywateli i wspólnot w realizowaniu zadań • państwo powinno wspomagać jednostki, rodziny, grupy i nie powinno przejmować zadań, które mogą one samodzielnie wykonywać, • zasada zakłada realizację maksymalnie szerokiego zakresu zadań przez szczebel władzy najbliższej obywatelom, • społeczeństwo nie powinno pozabawiać jednostki tego, co sama może zrobić, • pomoc powinna aktywizować do działania (Dylus, 1993, s.4) 	<p>zasada prawdy obiektywnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • trybunał obywateli ma prawo przez organ wszystkich czynności, które przynajmniej się do dokonanego ustalenia stanu faktycznego (postępowanie w ustalaniu prawdy ważnym dokumentem stosowanym w pomocy społecznej jest wywiad środowiskowy, który ustala aktualną sytuację życiową osoby chcącej skorzystać z pomocy społecznej) 	<p>zasada indywidualizacji i typizacji świadczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoc społeczna oduspiciecia społecznego, w których rodzaje świadczeń są ściśle określone przepisami prawa i są zależne od zarobku osobego, • indywidualizacja świadczeń wypełnienie celów pomocy społecznej, zwłaszcza poprzez aktywizowanie, • istniejące elastyczność w dostosowaniu form pomocy do konkretnych sytuacji i indywidualnych potrzeb (organy przyznające zasiłki celowe nie są związane przepisami prawa co do ich wysokości), • podwyższenie pomocy społecznej, zwłaszcza na ich ograniczeniu lub zmianie formy
<p>zasada legalności (praworządności):</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyraża nakaz działania na podstawie i w granicach prawa • prawo jest podstawą i granicą wszelkich działań i czynności • przyczyna do uspokojenia i spokoju społecznego • w tym ustawie o pomocy społecznej, • przyznawanie pomocy społecznej może odbywać się tylko na podstawie obowiązujących przepisów prawnych w oparciu o decyzje administracyjne • ważne jest zachowanie równości wobec prawa co jednak nie oznacza, że wszyscy mają takie same (jednakowe) prawa 	<p>zasada oficjalności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • możliwość wszczęcia postępowania przez organ • decyzje nie są niepodlegające postępowaniu • obywateli ma prawo i obowiązek przystąpienia do postępowania, dowodowego, obrony w piśmie procesowym, • wszczywanie nadzoru nad sposobem postępowania administracyjnego czy weryfikacja decyzji administracyjnych, • ustawowa możliwość wszczywania postępowania z urzędu w określonych sytuacjach 	<p>zasada uznaniowości i rozstrzeniowości:</p> <ul style="list-style-type: none"> • istnieje swoboda organu w podejmowaniu decyzji o przyznaniu pomocy, przynajmniej w odniesieniu do wyznaczenia warunków i rozmiarów świadczeń, które spełniają określone prawem warunki rozstrzeniowości uznaniowości, przejawia się w możliwości wyboru treści rozstrzeniowości w zależności od okoliczności sprawy, • uznaniowość przepływa się z oszczędnością która jest właściwa dla tych form pomocy, których warunki przyznania są ściśle uregulowane przepisami prawa z eliminacją lub znacznym ograniczeniem uznania, oszczędnie o udzielenie pomocy społecznej należy traktować jako prawo podmiotowe
<p>zasada decentralizacji i dualizmu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • organy wyższego szczebla nie mogą wydawać poleceń organom niższego szczebla odnośnie do sposobu załatwiania spraw, mogą zaś wkraczać w dziedzinę funkcji nadzorczych tylko w przypadkach określonych prawem (zasada legalności nadzoru) • organy niższego szczebla pozostają samodzielnie, przede wszystkim w sprawach finansowych. Podmiot zdecentralizowany powinien posiadać własne źródło finansowania i powinien samodzielnie decydować o wydatkach, • dualizm polega na wprowadzeniu do administracji terenowej organów administracji rządowej i samorządowej 	<p>zasada informowania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyraża się w należytnym informowaniu stron o okolicznościach faktycznych i prawnych oraz do czuwania, by nie poniosły one szkody (niezależnie od rodzaju sprawy) przy zachowaniu szczególności oszczędności i racjonalności • oszczędność i racjonalność w tym sensie, że strony mają wiedzę o przysługujących im prawach i możliwościach interwencji • informowanie o możliwości wsparcia, udzielanie przez pracownika socjalnego porad i wskazówek, kierowanie do odpowiednich instytucji pomocowych 	<p>zasada ochrony dóbr osobistych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • do dóbr osobistych zalicza się na przykład zdrowie, wolność, godność, nazwisko, wizerunek, swobodę sumienia, • przynajmniej w odniesieniu do wyznaczenia skutków tego naruszenia, jakiego nie można się zapisać w sensie finansowego, • pojęcie dobra w ustawie o pomocy społecznej jest nieodwołalnie i wprawdzie i powinno być interpretowane w kontekście zasad i celów pomocy społecznej, • dobrem osobistym jest w szczególności godność osobista, która ma rangę zasady i wartości konstytucyjnej, • działania organów pomocowych powinny uwzględniać autonomię i godność jednostki, nie narzucać jej woli, nie ograniczać jej w sposób, który jest niezgodny z zapewnieniem minimum materialnego, umożliwiającego jednostce samodzielne funkcjonowanie w społeczeństwie oraz stworzenie szans na rozwój jego osobowości
<p>zasada czynnego udziału stron w postępowaniu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przewodnia myślą zasady jest współdziałanie stron w procesie ustalania faktycznego stanu rzeczy, • biorca pomocy ma prawo zapoznać się z treścią np. wywiadu środowiskowego 	<p>zasada czynnego udziału stron w postępowaniu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przewodnia myślą zasady jest współdziałanie stron w procesie ustalania faktycznego stanu rzeczy, • biorca pomocy ma prawo zapoznać się z treścią np. wywiadu środowiskowego 	<p>zasada finansowania pomocy społecznej ze środków publicznych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoc społeczna jest formą świadczenia publicznego, które jest zadaniem pomocy społecznej, ale muszą również ponosić związane z tym obciążenia, • zadania z zakresu pomocy społecznej realizują również organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe. Działalność tych instytucji realizowaną jest ze środków własnych, może być również wspierana z funduszy publicznych
<p>zasada trwałości decyzji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • decyzja obowiązuje od chwili jej prawidłowego doręczenia lub ogłoszenia, • zasada trwałości umacnia zaufanie obywateli do organów publicznych, • trwałość decyzji nie może mieć charakteru bezwzględnie (możliwość uchylecia decyzji) jej zmiany, stwierdzenia nieważności, wygaśnięcia 	<p>zasada szybkości i prostoty postępowania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • organ powinien uniknąć nadmiernego formalizmu a sprawy załatwiać bez zbędnych opóźnień • organ zwalnia jest terminami ustawowymi oraz każdorazowo charakterem sprawy albo wtem przedłużenie postępowania może stanowić realne zagrożenie dla życia lub zdrowia osoby chcącej skorzystać ze wsparcia 	<p>zasada odpłatności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osoby korzystające ze wsparcia mogą również brać udział w ponoszeniu kosztów jednakże obciążanie ich opłatami musi być racjonalne i nie powodować negatywnych skutków w procesie integracji, • ada gminy lub powiat określa w drodze uchwały zasady odpłatności za korzystanie z pomocy społecznej, mieszkaniami chronionych, ośrodkach interwencji kryzysowej,
<p>zasada dwustronności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoc społeczna jest formą świadczenia publicznego, które jest zadaniem pomocy społecznej, ale muszą również ponosić związane z tym obciążenia, • zadania z zakresu pomocy społecznej realizują również organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe. Działalność tych instytucji realizowaną jest ze środków własnych, może być również wspierana z funduszy publicznych 	<p>zasada dwustronności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dzięki temu istnieje możliwość domagania się ponownego rozpatrzenia sprawy i jej ponownego rozstrzygnięcia, • storna może odwołać się zarówno od decyzji (negatywnej), jak i pozytywnej 	<p>zasada prawa do sądu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prawo jest tożsamość do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jej sprawy przez sąd, • skarga do sądu może dotyczyć również bezczynności administracji

Źródło: na podstawie Sierpowska I. (2006). *Praca pomocy społecznej*. Zakamycze: Zakamycze, s.52–75.

Jak wskazuje K. Frysztacki zarówno *polityka społeczna, jak i praca socjalna są dwoma ramionami aktywnej odpowiedzi na różniczne ludzkie potrzeby egzystencjalne i płynące z nich problemy, ideami i mechanizmami interwencji wobec stalego wachlarza zagadnień oraz ich problemowego rozumienia* (Frysztacki, 2009, s. 184). W takim ujęciu praca socjalna jest profesjonalną działalnością wspomagającą jednostki, grupy oraz społeczności we wzmacnianiu bądź odzyskiwaniu zdolności do społecznego funkcjonowania, jak również tworzącą sprzyjające temu warunki społeczne. Na praktykę pracy socjalnej składa się stosowanie wartości, zasad postępowania oraz technik w dążeniu do osiągnięcia jednego lub kilku następujących celów: pomagania ludziom w uzyskiwaniu realnych usług, dostarczania jednostkom, rodzinom i grupom doradztwa oraz psychoterapii; pomagania społecznościom i grupom w tworzeniu i poprawianiu służb socjalnych oraz zdrowotnych; uczestniczenia w odpowiednich procesach legislacyjnych. Praktyka pracy socjalnej wymaga wiedzy o ludzkim rozwoju i zachowaniu, o społecznych, ekonomicznych i kulturowych instytucjach oraz o powiązaniach między tymi wszystkimi czynnikami (Baker, 1991, s. 221–222).

Skidmore i Thackeray kreslą główne cechy pracy socjalnej zaliczając do nich następujące elementy:

- a. skupienie się na całości osoby z uwzględnieniem najbliższego otoczenia i przy wykorzystaniu zasobów społeczności lokalnej. Praca socjalna oparta jest o trzy podstawowe zakresy: praca z indywidualnym przypadkiem, praca z grupą oraz społecznością lokalną,
- b. docenienie znaczenia roli rodziny w procesie wsparcia z naciskiem na zrozumienie zasad interakcji rodzinnych,
- c. pracownik socjalny świadczy swoją pracę będąc wspierany przez innych specjalistów którzy wyposażają go w odpowiednią wiedzę i umiejętności zawodowe,
- d. praca socjalna posiada specyficzny program kształcenia obejmujący zajęcia dydaktyczne i pracę terenową,
- e. jednym z kluczowych czynników pracy socjalnej jest odpowiednie nawiązanie kontaktu z osobą korzystającą ze wsparcia. Kontakt ten musi zawierać w sobie elementy podmiotowego traktowania siebie nawzajem,
- f. praca socjalna uznaje, że problemy społeczne i ludzkie zachowania wynikają w znacznym stopniu z instytucji społecznych,
- g. zasadniczym celem pracy socjalnej jest pomaganie osobie, aby sam potrafił sobie pomóc, bądź pomóc społeczności, by uporała się ze swoimi bólami (1998, s. 24–28).

3.2. Etapy pracy socjalnej z osobami bezdomnymi

Instytucją odpowiedzialną za wsparcie osób bezdomnych w polskich gminach jest zazwyczaj ośrodek pomocy społecznej. Pozostawiając na boku jego różnorodne nazwy zauważyć warto, że w coraz większej liczbie przypadków powstają działy, komórki, zespoły zajmujące się tylko i wyłącznie problemem bezdomności (na terenie miasta Gdynia funkcjonuje Zespół ds. Osób Bezdomnych, w Gdańsku Referat Osób Bezdomnych a w Szczecinie Dział Osób Bezdomnych). Specjalistyczne komórki wspierające osoby, których głównym problemem jest brak dachu nad głową są zawiązywane najczęściej na terenie dużych miast, gdzie skala zjawiska bezdomności liczona jest w setkach osób. Kierownicy działów, referatów, zespołów, jak również zatrudnieni tam pracownicy socjalni, asystenci czy streetworkerzy w sposób kompleksowy starają się wspierać samotne osoby bezdomne, czy również całe rodziny doświadczające sytuacji bezdomności. W przypadku mniejszych gmin, gdzie problem bezdomności nie jest duży pracownicy socjalni pracują z osobami kwalifikującymi się do świadczeń z różnorodnych tytułów (bezdomności, opuszczenia instytucji zamkniętej, niepełnosprawności czy ubóstwa).

Praca socjalna z osobą bezdomną ma w istocie wymiar pracy z indywidualnym przypadkiem. Oznacza to, że osoba bezdomna wchodzi w relację z konkretnym pracownikiem socjalnym, który, wraz z samą osobą bezdomną przygotowuje, monitoruje oraz wdraża indywidualny plan działania. Zasadniczymi etapami pracy socjalnej w takim ujęciu pozostają nawiązanie kontaktu z osobą bezdomną, budowanie relacji, przygotowanie i wdrażanie planu działania oraz zakończenie relacji.

a. **nawiązanie kontaktu**

Do pierwszego kontaktu pracownika socjalnego z osobą bezdomną zazwyczaj dochodzi na terenie ośrodka pomocy społecznej, do którego trafia osoba bezdomna celem otrzymania wsparcia. Pojawienie się osoby bezdomnej powodowane może być wcześniejszą działalnością streetworkerów, pojawieniem się impulsu chęci zmiany swojego życia, może być również świadomą decyzją związaną z pragnieniem uzyskania pomocy. Zdarzają się również sytuacje, że osoby bezdomne tak naprawdę nie wiedzą, po co pojawiają się w ośrodku pomocy społecznej, a ich wyobrażenie o tej instytucji jest bardzo mgliste. Niezależnie od motywu pierwsze nawiązanie kontaktu osoby bezdomnej z pracownikiem socjalnym zawsze należy traktować jako przejaw aktywności tego pierwszego i jako pierwszą możliwość udzielenia pomocy. Sukces związany z pojawieniem się osoby bezdomnej w instytucji jest tym bardziej istotny, kiedy

będziemy pamiętać o tym, że istnieje część osób bezdomnych (około 15%-20%), którzy nie chcą korzystać z pomocy społecznej z powodu poczucia wstydu, samowystarczalności czy dumy.

Pierwsze reakcje pracownika socjalnego wobec nowej osoby bezdomnej wydają się być kluczowe dla dalszego procesu wspierania takiej osoby. Powinien on wykazywać się empatią, wiarygodnością, zaś przekazywane informacje o możliwościach wsparcia mają przede wszystkim za zadanie zapoznanie osoby bezdomnej z ofertą pomocową. Niewątpliwie ważne jest podmiotowe traktowanie osoby bezdomnej oraz aktywne słuchanie, które na tym etapie pozwala gromadzić wiedzę o oczekiwaniach i najważniejszych potrzebach osoby bezdomnej. Doświadczenie uczy, że w większości przypadków pierwszy kontakt pracownika socjalnego z osobą bezdomną ma charakter gorącej interwencji, związanej najczęściej z udzieleniem schronienia. Można zatem powiedzieć, że etap nawiązania kontaktu nie jest odpowiednim czasem na zbieranie szczegółowych informacji o życiu osoby bezdomnej i należy taktować go raczej jako okazję do wzbudzenia zaufania i zbudowanie odpowiednich podwalin pod relację osoba bezdomna – instytucja pomocy społecznej. Na tym etapie pracownik socjalny nie wypełnia wywiadu środowiskowego zakładając, że w pierwszej kolejności należy zaspokoić podstawowe potrzeby związane z udzieleniem schronienia czy wyżywienia. W pierwszym kontakcie pracownik socjalny nie może składać obietnic rozwiązania wszystkich problemów osoby bezdomnej, albowiem istnieje niska szansa ich rozwiązania. Jeśli osoba bezdomna usłyszy zapewnienia ze strony pracownika socjalnego, które potem nie będą zrealizowane, straci budowane zaufanie do przedstawiciela instytucji pomocy społecznej. W takiej sytuacji z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że osoba w ogóle nie będzie chciała korzystać z pomocy a ponowne nawiązanie z nią kontaktu będzie przez jakiś czas utrudnione bądź nawet niemożliwe.

b. ***budowanie relacji:***

Po udzieleniu wsparcia interwencyjnego pracownik socjalny pozostaje w kontakcie z pracownikiem socjalnym zatrudnionym w miejscu, do którego skierowana została osoba bezdomna (noclegownia, schronisko, placówka niskoprogowa, dom wspólnotowy). Kontakt ten pełni rolę dalszego gromadzenia informacji o osobie bezdomnej oraz prowadzony jest w celu omówienia osoby bezdomnej na kolejne spotkanie z pracownikiem socjalnym zatrudnionym w ośrodku pomocy społecznej. Zazwyczaj po 2–3 dniach od pierwszego kontaktu pracownik socjalny prowadzi szczegółową rozmowę z osobą bezdomną, której celem jest zdiagnozowanie aktualnej sytuacji osoby proszącej o wsparcie. Informacje te w dalszej kolejności zostaną wykorzystane podczas pisania indywidualnego planu działania.

c. ***przygotowanie planu działania:***

To kluczowy moment świadczenia pracy socjalnej wobec osób pozostających bez dachu nad głową. Można powiedzieć że plan działania jest pewnego rodzaju umową pomiędzy osobą bezdomną a instytucją pomocy społecznej a jego główną wartością pozostaje fakt wspólnego tworzenia katalogu możliwego wsparcia. Osoba bezdomna umawia się z pracownikiem socjalnym na otrzymanie odpowiedniego wsparcia, w zamian realizację działań na rzecz poprawy własnej sytuacji życiowej, do których się zobowiązała. Wspólny plan działania nie jest listą życzeń lecz kontraktem, w którym zawarte zostają działania mające na celu poprawę sytuacji osoby bezdomnej w określonym czasie. Nie można tworzyć planu działania bez udziału samej osoby bezdomnej a rolą pracownika socjalnego jest nie tylko weryfikacja pojawiających się pomysłów osoby bezdomnej, ile w ogóle doprowadzenie do sytuacji, w której osoba bezdomna w sposób świadomy zaczyna komunikować o możliwych rozwiązaniach jej trudnej sytuacji życiowej. Indywidualny plan działania nie jest programem wychodzenia z bezdomności, ten drugi zawiera się wówczas, kiedy osoba ma wysokie zasoby oraz poziom motywacji do zmiany swojego życia. Plan działania ma charakter spisane-go dokumentu, podpisywanego przez co najmniej dwie strony: pracownika socjalnego oraz osobę bezdomną. Jeśli istnieje taka możliwość dobrze byłoby, gdyby stroną podpisującą ów dokument był również inny pracownik socjalny, na przykład zatrudniony w placówce dla osób bezdomnych. Włączenie osoby bezdomnej w tworzenie rozwiązań w sposób zasadniczy wpływa na własną identyfikację z zapisami planu działania, przez co też wzrasta prawdopodobieństwo jego skutecznej realizacji (idea partycypacji). Najczęściej plan działania podpisywany jest na kilka miesięcy (3–6), po którym to okresie następuje weryfikacja postawionych celów czy osiągniętych rezultatów. Warto w tym miejscu wskazać, że działania podejmowane w ramach interesującego nas dokumentu powinny być na bieżąco monitorowane przez pracownika socjalnego, co daje możliwość szybkiej reakcji w razie sytuacji nieprzewidzianych czy negatywnych zachowań ze strony osoby bezdomnej. Pracownik socjalny ma prawo odstąpić od dalszej realizacji planu działania jeśli uzna, że działania osoby bezdomnej przynoszą niepożądane efekty bądź zapisy dokumentu nie są w ogóle realizowane. Zapis taki zgodny jest z art. 11 ustawy o pomocy społecznej, który wskazuje, że w przypadku stwierdzenia przez pracownika socjalnego marnotrawienia przyznanych świadczeń, ich celowego niszczenia lub korzystania w sposób niezgodny z przeznaczeniem bądź marnotrawienia własnych

zasobów finansowych może nastąpić ograniczenie świadczeń, odmowa ich przyznania albo przyznanie pomocy w formie świadczenia niepieniężnego.

d. **wdrażanie planu działania i zakończenie relacji**

Wdrażanie zapisów planu to realnie podejmowana praca socjalna prowadząca do poprawy swojej sytuacji życiowej. Ten etap może skutkować podpisywaniem konkretnych kontraktów socjalnych na przyznanie określonych świadczeń, czy też prowadzić może do podpisywania indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności. W zależności do sytuacji socjalno-bytowej osoby bezdomnej, jej stanu psychicznego realizowane są zapisy planu z ciągłą możliwością ich bieżącej modyfikacji. Aby w sposób skuteczny wspierać osoby bezdomne we wdrażaniu planu działania należy nie tylko stosować indywidualne i innowacyjne formy wsparcia (oddziałując w zakresie prewencji, interwencji oraz integracji), ale również należy brać pod uwagę poziom gotowości samej osoby bezdomnej do zmiany swojej sytuacji życiowej. Założenie to oznacza *de facto* przyznanie, że osoby zmagające się z sytuacją braku dachu nad głową zanurzone są w ową bezdomność w różnym stopniu¹⁸ jawią się tym samym jako te, które mają odmienne szanse na wyjście z bezdomności (albo w ogóle ich nie mają), posiadają różnorodne deficyty i zasoby własne, odznaczają się zróżnicowanym poziomem motywacji do zmiany własnej sytuacji życiowej. Używając języka marketingowego można powiedzieć że osoby bezdomne mają różne oczekiwania, nie wszyscy potrzebują tego samego produktu i tej samej usługi, nie wszyscy korzystają ze wsparcia z tych samych motywów, nie wszyscy oczekują tych samych korzyści płynących z usług instytucji pomocowych. Oddziaływania skierowane do osób bezdomnych, użyte narzędzia i metody pracy socjalnej muszą zatem zostać precyzyjnie dopasowane do ich potrzeb, aktualnej sytuacji życiowej, chęci współpracy z przedstawicielami instytucji pomocy i integracji społecznej.

Aby pomoc świadczona przez pracowników socjalnych, asystentów osób bezdomnych i innych specjalistów była pomocą adekwatną i skuteczną powinna zostać poprzedzona diagnozą, która najczęściej realizowana jest w oparciu o wywiad środowiskowy. Chodzi zatem o to, aby już na wstępie pracy socjalnej określić zarówno stan zasobów osób bezdomnych oraz poziom motywacji dokonując tym samym tzw. segmentacji osób bezdomnych bądź – używając bardziej pozytywnego stwierdzenia – wstępnej klasyfikacji. Sprowadza się ona do identyfikacji grup potencjalnych odbiorców usług pomocy społecznej przy uwzględnieniu ich specyficznych potrzeb i zachowań i dokonywana jest za pomocą narzędzia zwanego *matrycą Kurcmana*. Po raz pierwszy narzędzie to zostało zastosowane na gruncie polskim w przypadku powiatowych urzędów pracy i oddziaływań skierowanych do osób bezrobotnych (Bieńkowska i inni, 2006) a w sposób kompleksowy przetestowana w trakcie realizacji projektu *Rodzina Bliżej Siebie* prowadzonego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni (Józefczyk, 2011, s.13–15). Matryca może być wykorzystywana zarówno do realizacji indywidualnych diagnoz klienta (planowanie celów kontraktu i planu działania), jak również diagnozy całych grup (diagnoza środowiska i tworzenie narzędzi systemowego wsparcia). Autorzy wdrażający w 2006 roku pojęcie segmentacji (klasyfikacji) wśród klientów powiatowych urzędów pracy wskazują, iż proces ten może być utrudniony z powodu barier o charakterze mentalnym (pracownicy często uważają ją za zbędną będącą wymysłem ich pracodawców, utożsamianą z dodatkowymi czynnościami obowiązkowymi o niskim wpływie na same osoby bezrobotne), organizacyjnym (duża liczba osób objętych diagnozą, tzw. archipelagizacja świadczonych usług czyli oddziaływanie na osoby bezrobotne w oddzieleniu od siebie bez jednoznacznych, zrozumiałych i akceptowalnych powiazań) oraz technicznym (brak konkretnych narzędzi, które pomogłyby usprawnić wprowadzenie i późniejsze stosowanie segmentacji) – Bieńkowska i inni, 2006, s. 13. Posługiwanie się matrycą Kurcmana ma jednak swoje realne pozytywne konsekwencje:

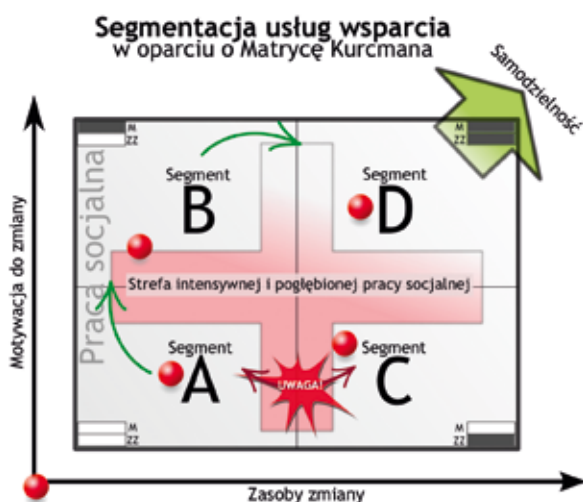
- ➔ daje możliwość wyodrębnienia osób rzeczywiście potrzebujących pomocy specjalistów (rola selekcyjna),
- ➔ stwarza możliwość racjonalizacji i koncentracji działań, które są w dyspozycji organizacji/instytucji,
- ➔ może zostać wykorzystana podczas przygotowywania planu działania organizacji/instytucji z uwzględnieniem placów promocyjnych i reklamowych,
- ➔ może stać się podstawą właściwego i trafnego wydatkowanie środków oraz efektywnego zarządzania instytucją/organizacją działającą w lokalnym systemie wsparcia,
- ➔ daje możliwość organizacji pracy wewnątrz instytucji/organizacji,
- ➔ stwarza możliwość prawidłowego rozpoznania potrzeb klienta oraz zwiększenia satysfakcji klientów korzystających z usług,
- ➔ doprowadza do systematyzacji wiedzy na temat lokalnego systemu wsparcia jak również zwiększenia satysfakcji pracowników instytucji/organizacji (Bieńkowska i inni, 2006. s.15).

¹⁸ A. Przymeriski stosuje pojęcie osób płytko i głęboko bezdomnych (Przymeriski, 2001, s. 164-166).

Analizując mocne i słabe strony stosowanej metody klasyfikacji klientów pomocy społecznej zgodzić należy się z faktem, że w większości przypadków prowadzić może ona z jednej strony do bardziej skutecznego i adekwatnego planowania wsparcia dla osób bezdomnych, z drugiej zaś pozwala na dokonanie oszczędności w zakresie czasu świadczenia usługi oraz środków finansowych ponoszonych na wsparcie poszczególnej osoby wykluczonej mieszkaniowo. Klasyfikacja zbiorowości osób bezdomnych dokonana za pomocą matrycy Kurcmana prowadzić również może do urealnienia procesu planowania celów na poziomie świadczenia pracy socjalnej i jako taka zwraca uwagę na rzeczy zasadnicze w procesie wspierania osób doświadczających bezdomności (na ile ja jako pracownik socjalny, streetworker, asystent osoby bezdomnej mogą zawiązywać relację z osobą bezdomną, która to relacja skutkować będzie wejściem w kooperację zaplanowaną w długofalowej perspektywie wspólnego zaangażowania). Omawiane przykładowe narzędzie klasyfikacji posługuje się pojęciami kwalifikacji (w oddziaływaniach gdyńskich słowo to zostało zamienione na zasoby zmiany) oraz motywacji. W pierwszym przypadku mowa o osobistych dyspozycjach w zakresie wiedzy, umiejętności i doświadczenia pozwalającego realizować na odpowiednim poziomie zdania zmierzające do poprawy swojej sytuacji¹⁹. Za motywację tymczasem rozumie się wewnętrzny stan charakteryzujący się „poczuciem niespełnienia” i związaną z tym gotowością do podjęcia działania (Bieńkowska i inni, 2006, s. 19–20). Umieszczając te dwa wymiary na osi układu współrzędnych okazuje się, że powstają cztery możliwe typy osób bezdomnych:

- A – osoby bezdomne nie posiadające zarówno żadnych zasobów do zmiany i żadnej motywacji,
- B – osoby bezdomne odznaczające się wysokim poziomem motywacji ale niskim poziomem zasobów zmiany,
- C – osoby bezdomne odznaczające się wysokim poziomem zasobów do zmiany i niskim poziomem motywacji,
- D – osoby bezdomne posiadające zarówno wysoki poziom motywacji do zmiany własnej sytuacji życiowej i niezbędne ku temu zasoby.

Rysunek nr 9. Segmentacja usług wsparcia w oparciu o Matrycę Kurcmana

Biorąc pod uwagę wszystkie wyłonione cztery grupy osób bezdomnych można wskazać, że J. Józefczykiem (2011, s. 15) że świadczona praca socjalna w grupach A – D musi się od siebie różnić²⁰. I nie chodzi tutaj o wyposażanie osób bezdomnych w odpowiednie umiejętności i wiedzę prowadzącą do polepszenia swojej sytuacji życiowej (ta prędzej czy później ulegnie poprawie poprzez odpowiednie wykorzystywanie różnorodnych narzędzi

¹⁹ J. Józefczyk poprzez zasoby zmiany rozumie wszystkie te czynniki, które potencjalnie mogą wspomagać poprawę sytuacji życiowej osoby/rodziny, takie jak uprawnienia, zasoby finansowe i majątkowe, kwalifikacje zawodowe, potencjał relacji w rodzinie, kapitał społeczny, zdrowie (2011, s. 14). Zasobem może być brak uzależnienia, utrzymywanie jakichkolwiek relacji rodzinnych, posiadanie odpowiedniego fachu, dobra kondycja zdrowotna.

²⁰ W trakcie realizacji projektu Rodzina Blżej Siebie (więcej na www.rodzinablzejsiebie.pl) przetestowany został tzw. trójpodział pracy socjalnej. Autorzy tej koncepcji wskazują, że może ona mieć charakter pracy regularnej (wykonywana z osobami/środowiskami, w których nasilenie i stopień komplikacji barier nie powoduje bezpośredniego zagrożenia negatywnymi, trwałymi i nieodwracalnymi skutkami), pogłębionej (stosowana w ostatnim etapie profilaktyki, w którym można uchronić rodzinę przed sytuacją bezdomności) oraz intensywniej (realizowanej w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia osoby bezdomnej) - Józefczyk, 2011, s. 10-11. Czynniki różnicującymi trzy formy pracy socjalnej stają się czas świadczenia wsparcia, głębokość diagnozy, wachlarz możliwych do zastosowania form wsparcia, formy monitorowania, profil pracownika socjalnego oraz profil odbiorców usługi.

pracy socjalnej), lecz o wzbudzenie jakiegokolwiek motywacji do chęci zmiany aktualnych warunków życia. To właśnie z brakiem motywacji najczęściej spotykają się specjaliści pracujący z osobami bezdomnymi (w szczególności przebywającymi w szeroko rozumianej przestrzeni ulicy)²¹ W przypadku grupy osób, które nie posiadają ani zasobów ani motywacji do zmiany de facto można pracować nad zwiększeniem motywacji, bez znacznego zwiększenia zasobów zmiany. Osoby z kategorii A to bardzo często bezdomni przebywający na ulicy, którzy wielokrotnie odmawiają jakiegokolwiek pomocy zaś działania z nimi podejmowane noszą znamiona redukcji szkód. W przypadku takich osób warto wspomnieć, że ciągłe oferowanie pomocy z jednej strony może budzić agresję u osoby bezdomnej, z drugiej zaś zniechęcenie samego pracownika socjalnego. Niekiedy dochodzi jednak do sytuacji, w której następuje w osobie bezdomnej swoistego rodzaju przełamanie, po którym osoba bezdomna przez wiele lat odmawiająca wsparcia kieruje swoje kroki do ośrodka pomocy społecznej czy placówki dla osób bezdomnych. Warto uczulić pracowników socjalnych, iż praca z takim rodzajem osób jest pracą wypalającą, w której widoczne efekty są odroczone w czasie, bądź w ogóle nie występują.

W przypadku osób, które mają wysoką motywację i niski poziom zasobów warto pamiętać o tym, że na początku oddziaływania osoby wykazują się dużym optymizmem, jednakże stan ten jest bardzo chwiejny i trudno go utrzymać na wysokim poziomie. Osoby z grupy B to osoby, które szybko zrażają się pierwszymi porażkami, które oczekują konkretnych rezultatów w krótkim czasie, które często radzą się pracownika socjalnego w zakresie dalszego swojego postępowania. Osoby wysoko zmotywowane nie mające odpowiednich zasobów zdają się „zagarniać” przestrzeń pracy pracownika socjalnego a sam pracownik może czuć się wyczerpany ciągłym kontaktem z osobą chcącą za wszelką cenę zmienić (poprawić) swoją sytuację życiową. Praca z osobami, które posiadają duże zasoby do zmiany lecz niski poziom motywacji wymaga uwzględnienia, że klienci ci wyrażają dużą tendencję do uzależnienia od świadczonej pomocy. Z sytuacją uzależnienia często mamy do czynienia, gdy zasoby zmiany znacznie wzrosną jednakże bez udziału samej osoby. Bezpośrednim skutkiem podawania gotowych rozwiązań zdaje się być utrzymywanie poziomu motywacji na niezmiennym (niskim poziomie), a niekiedy spadek poziomu motywacji. W szczególności w przypadku osób zakwalifikowanych do grupy C trzeba pamiętać o zapewnieniu odpowiedniego poziomu włączania osoby w proces pomagania (wysoki poziom partycypacji). Wspólne rozwiązywanie problemów, towarzyszenie osobie bezdomnej w procesie usamodzielnienia, wymaganie samodzielności osób w wybranych obszarach zmniejsza poczucie uzależnienia od wsparcia, jak również podnosi poczucie tożsamości z realizowanymi celami ukierunkowanymi na pozytywną zmianę własnego życia.

Pozostaje zatem do opisania ostatnia grupa osób bezdomnych korzystających z systemowego wsparcia. Mowa o tych wszystkich osobach (doświadczenie wskazuje, że jest to relatywnie najmniejsza grupa wśród populacji osób bezdomnych), które charakteryzują się wysokim poziomem motywacji do zmiany własnego życia, przy jednoczesnym wysokim poziomie posiadanych zasobów. Osobom takim potrzebne jest niewielkie, aczkolwiek mocno dedykowane wsparcie, które pozwoli im szybko wyjść z sytuacji kryzysowej. Praca socjalna z takimi osobami powinna zmierzać do jak najszybszego poradzenia sobie ze zidentyfikowanym problemem, przez co czas korzystania ze wsparcia staje się relatywnie krótki. Warto jednak zaznaczyć, że w szczególności w tej grupie osób bezdomnych obawa przed zmianą swojej sytuacji życiowej jest największa. Osoby charakteryzujące się wysokim poziomem motywacji i zasobów bardzo często boją się postawić wszystko na przysłowiową „jedną kartę” nie decydując się w ostateczności na wyjście z systemu pomocy osobom bezdomnym. W takich sytuacjach poziom ich motywacji ulega drastycznemu obniżeniu a uzyskiwana pomoc staje się pomocą głęboko uzależniająca.

Jak już wyżej wspomniano sytuacja braku dachu nad głową to nie tylko fizyczny brak domu, wyizolowanie na poziomie społecznym czy rodzinnym, ale przede wszystkim niski poziom tzw. dobrostanu psychicznego. Psychologiczna charakterystyka osób bezdomnych przebywających w schroniskach dla osób bezdomnych dokonana przez L. Adamczyka wskazują, że w obrazie psychopatologicznym dominują wśród osób cztery rodzaje zaburzeń:

- ➔ zaburzenia psychoorganiczne (obniżenie ogólnej sprawności intelektualnej, wahania nastroju, drażliwość, podniesiony poziom agresywności, niepokój i napięcia, trwale zmiany w osobowości, zmiany zachowań). Skutkiem zaburzeń psychoorganicznych jest niezdolność do podjęcia pracy,
- ➔ upośledzenie umysłowe, w dużej mierze uwarunkowane genetycznie lub czynnikami chorobowymi i urazami powstałymi w okresie ciąży,
- ➔ chorzy psychicznie z chorobami afektywnymi (mania, depresja) oraz psychozy rozszczepienne (zespół paranoidalny, schizofrenia),
- ➔ zaburzenia osobowości (Adamczyk, 2008).

²¹ W pomorskich badaniach kondycji pracy socjalnej okazuje się, że roszczeniowa postawa klientów, brak motywacji do zmiany swojej sytuacji życiowej, niechęć do współpracy czy brak widocznych efektów wykonywanej pracy socjalnej to główne trudności w wykonywaniu pracy na stanowisku pracownika socjalnego (Dębski, 2011, s. 118).

Ponadto grupa osób bezdomnych charakteryzuje się niskim poczuciem wpływu na własne życie, kontroli własnego życia, niskim poziomem sprawstwa społecznego oraz psychologicznym poczuciem osamotnienia. Jak udowadnia M. Dębski poziom dobrostanu psychicznego warunkuje nie tyle szanse wyjścia z bezdomności, co w ogóle rozpoczęcie myślenia o możliwościach zmiany własnego życia (Dębski, 2008a, s. 297 i następnie). W artykule poświęconym zdrowiu osób bezdomnych autor wskazuje, że osoby o niskiej kondycji psychicznej o wiele rzadziej podejmują jakiegokolwiek próby zmiany swojej sytuacji życiowej przyznając tym samym, że nie mają sił aby walczyć o wyjście z bezdomności (Dębski, 2008b, s. 252–252). W takich sytuacjach osoby bezdomne często deklarują, że muszą czekać na lepsze czasy, że i tak wszystko zależy od szczęścia (a nie rozwiązań systemowych), że jedynie, co mogą robić to czekać na pomoc. Samotność wpisana dość mocno w sytuację bezdomności powoduje, że osoby bezdomne z jednej strony czują się niepotrzebne i zbędne, z drugiej zaś odczuwają niepokój i lęk odnośnie własnej przyszłości. Świadczona praca socjalna musi uwzględniać zatem całą gamę różnorodnych sytuacji i doświadczeń natury psychicznej a obecność innych specjalistów (np. psychologów, terapeutów uzależnień) powinna stać się obligatoryjnym wsparciem dla pracy pracownika socjalnego. Rolą tego ostatniego jest zatem umiejętne wstępne diagnozowanie stanu psychicznego osób proszących o wsparcie, a jednocześnie umiejętne udzielanie informacji o możliwych formach wsparcia w tym zakresie. W zależności od stopnia głębokości uzależnienia, fazy rozwoju choroby psychicznej pracownik socjalny powinien umiejętnie dopasowywać instytucjonalne formy wsparcia mając na uwadze nie tylko dobro samej osoby bezdomnej, ale również innych osób, które będą miały w niedalekiej przyszłości kontakt z tą osobą.

3.3. Wybrane techniki i formy pracy podejmowanej z osobami bezdomnymi

3.3.1. Metoda pracy outreach – streetworking skierowany do osób bezdomnych przebywających w przestrzeni ulicy

Przez wiele lat pracownicy socjalni pomocy społecznej świadczyli swoje wsparcie osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością zapraszając niejako klientów „do siebie”. Jeśli były podejmowane jakieś działania w miejscu zamieszkania osób potrzebujących pomocy, to zazwyczaj sprowadzały się one do przeprowadzenia wywiadu środowiskowego i w miarę cyklicznego monitorowania osób będących klientami pomocy społecznej.

Zapraszanie ludzi będących w potrzebie po udzielenie świadczenia z jednej strony powodowało aktywność osób korzystających ze wsparcia, z drugiej zaś strony powodowało, że pozostawała część osób, która z pomocy społecznej nie chciała w ogóle korzystać. W przypadku pomorskiej bezdomności odsetek osób, które deklarowały, że w ciągu ostatniego roku nie korzystały ze wsparcia ośrodka pomocy społecznej wynosił 24,8% w roku 2005 (Dębski, Olech, 2005, s. 68), 26,1% w roku 2007 (Dębski, 2007, s. 44), 17,2% w roku 2009 (Dębski, 2010, s. 195). Przytoczone powyżej dane wskazywać zatem mogą, że przeciętnie co piąta osoba bezdomna w ogóle nie ma kontaktu (bądź kontakt ten jest bardzo sporadyczny i nietrwały) z przedstawicielami instytucji pomocowych. W dużej mierze osoby te, to bezdomni na stałe przebywający w przestrzeni ulicy.

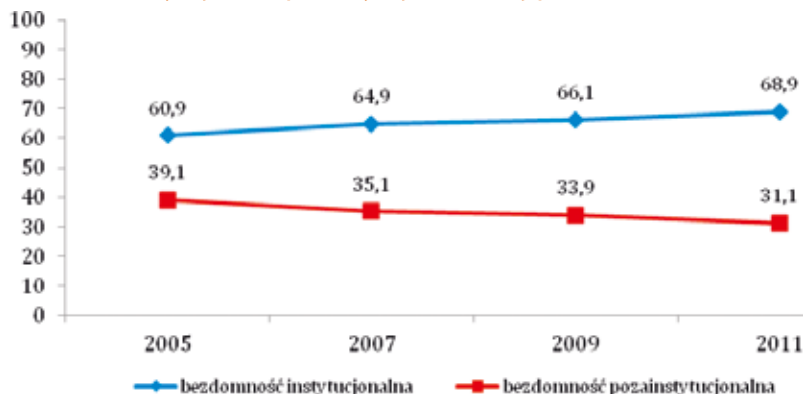
Odnosząc się do typologii ETHOS można powiedzieć, że z punktu widzenia streetworkerów pracujących z osobami bezdomnymi, najważniejsza wydaje się kategoria bez dachu nad głową (w całości) wskazująca, iż osoby bezdomne przebywają w miejscach publicznych oraz kategoria nieodpowiedniego zakwaterowania (w części dotyczącej ludzi żyjących w tymczasowych/niekonwencjonalnych/nietrwałych konstrukcjach, strukturach) (Dębski, Michalska, 2011, s. 84). Dla dalszego porządku ten rodzaj bezdomności nazywać będziemy bezdomnością pierwszorzędową, pozainstytucjonalną, uliczną a w dalszej części opracowania te trzy określenia będą używane zamiennie²².

Doświadczenia pomorskie wskazują, że osób bezdomnych przebywających na ulicy jest około 30% i z roku na rok odsetek ten zdaje się maleć. Głównym powodem takiego trendu jest fakt starzenia się zbiorowości osób bezdomnych oraz ich pogłębiająca się niepełnosprawność. Te dwa powody decydują o tym, że w Polsce coraz częściej powstają placówki dla osób bezdomnych obłożnie chorych, wymagających stałej opieki lekarskiej i pielęgnacyjnej. Z badań prowadzonych w województwie pomorskim w roku 2009 wynika, że połowa osób bezdomnych zamieszkujących teren województwa pomorskiego korzystała z usług placówki (50,9 proc). Kolejne 15,7 proc. przyznało się do zamieszkiwania terenów działek i ogródków działkowych, zaś 14,6 proc. w trakcie realizacji badania przebywało w innych miejscach niemieszkalnych (m.in. dworce, zsypy, schrony, pustostany). Jedynie 5,2 proc. wszystkich osób,

²² Niejako w opozycji do tej kategorii bezdomności stoi inny rodzaj bezdomności – bezdomność instytucjonalna, schroniskowa. Zawiera się ona w drugiej kategorii typologii ETHOS (bez miejsca zamieszkania) i zawiera wszystkie te osoby bezdomne, które mieszkają w placówkach dla osób bezdomnych (schroniska, domy osób bezdomnych, zakwaterowanie tymczasowe, przejściowe zakwaterowanie wspierane, ośrodki recepcyjne, zakwaterowanie dla migrujących pracowników, instytucje penitencjarne, karne, instytucje medyczne, domy oraz instytucje dla dzieci, wspierane mieszkalnictwo dla uprzednio bezdomnych ludzi). Ten rodzaj bezdomności, to bezdomność drugorzędowa.

zadeklarowało przebywanie w mieszkaniach wspieranych, a 3,6 proc. kątem u znajomych (Dębski 2010, s. 192, Dębski Retowski, 2008). Wynik uzyskany w ostatnich badaniach, należy uznać za stabilny w okresie ostatnich dziesięciu lat. W kontekście zamieszkiwania osób bezdomnych w różnorodnych miejscach warto również wspomnieć, że część osób bezdomnych na przestrzeni jednego roku potrafi zmienić swoje miejsce zamieszkania dwu-, trzy- a nawet czterokrotnie. Częściej dotyczy to bezdomnych mężczyzn oraz okresu wiosenno-letniego.

Wykres nr 4. Bezdomność instytucjonalna i pozainstytucjonalna w woj. pomorskim a rok badania

źródło: Dębski M. (2011). *Bezdomność jako problem społeczny w województwie pomorskim. Na podstawie wyników badań socjodemograficznych w 2011 r.* [w:] Browarczyk Ł., Dębski M., Weiner K. (red.). *Forum. O bezdomności bez łęku. Rok IV. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności*, s. 124.

Z doświadczeń streetworkerów wynika, że do najczęstszych miejsc przebywania osób przynależnych do bezdomności ulicznej zaliczyć należy:

Tabela nr 24. Najczęstsze miejsca przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych

<ul style="list-style-type: none"> • dworce kolejowe i autobusowe oraz ich okolice (wagony i bocznice kolejowe), • kanały i węzły ciepłownicze, • ulice, • plaże, • bunkry, • lasy i parki, • miejsca na cmentarzach, • centra handlowe 	<ul style="list-style-type: none"> • parkingi, • opuszczone samochody, • przyczepy kempingowe, • klatki schodowe, • zsypy, • piwnice, strych, • śmietniki, • punkty skupu złomu, • ziemianki, • ogrzewalnie
---	---

Źródło: Dębski M., Michalska A. (2011). *Podręcznik Streetworkera Bezdomności. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności*, s. 84.

Praktycy pomocy społecznej pracujący na co dzień z osobami bezdomnymi wskazują, że bezdomność instytucjonalna i bezdomność uliczna, to bardzo często dwa odmienne sposoby życia, pomysły na własną bezdomność. Ta druga, szczególnie nas interesująca, jest niewątpliwie widoczna dla zwykłych przechodniów i zazwyczaj kojarzy się z brudem, przykrym zapachem, problemem alkoholowym, niechlujnym ubraniem, wymuszaniem datków, żebraniem. Jak wskazały pomorskie badania realizowane w roku 2007, obraz bezdomności ulicznej transponowany jest na całą populację osób bezdomnych (Dębski, 2007 s.119). Tak daleko posunięta stereotypizacja zjawiska bezdomności, związana jest przede wszystkim z brakiem elementarnej wiedzy o bezdomności oraz z brakiem realnego kontaktu z osobami bezdomnymi (również tymi, którzy przebywają w schroniskach). Zgoła odmiennie zdaje się wyglądać bezdomność instytucjonalna, gdzie osoby bezdomne nie mają utrudnionego dostępu do bieżącej wody, czystych ubrań czy środków higieny osobistej.

Jakie są zatem najważniejsze różnice między osobami bezdomnymi przebywającymi na ulicy oraz w instytucjonalnych miejscach wsparcia?

- a. przez wiele lat funkcjonowało przekonanie, że poziom kondycji zdrowotnej (obiektywnej, jak również subiektywnej) osób bezdomnych mieszkających poza instytucjami wsparcia, jest niższy od osób mieszkających w placówkach. Obecnie trend wydaje się ulegać głębokim zmianom ze względu na wspomniane wyżej starzenie się zbiorowości osób bezdomnych i pogłębiającą się ich niepełnosprawność. Niemniej jednak wskazać należy,

- że osoby przebywające na ulicy, pomimo lepszej kondycji zdrowotnej i większej codziennej aktywności, rzadziej w porównaniu do osób bezdomnych przebywających w placówkach posiadają ubezpieczenie zdrowotne, częściej podejmują leczenie na własną rękę, częściej są zaniedbane, rzadziej korzystają z usług medycznych,
- osoby bezdomne mieszkające na ulicy rzadziej od osób przebywających w placówkach uczestniczą w systemie wsparcia, rzadziej korzystają z pomocy w postaci noclegu, posiłku i odzieży, rzadziej uczestniczą w szkoleniach zawodowych oraz kursach,
 - pod kątem aktywności zawodowej, osoby mieszkające w miejscach publicznych rzadziej posiadają stałą i legalną pracę. Raczej trudnią się zbieractwem i żebractwem, niż zawiązują umowy formalno-prawne z pracodawcą,
 - osoby bezdomne mieszkające w miejscach pozainstytucjonalnych częściej od pozostałych osób wskazują, iż przyczyną ich bezdomności, jak również powodem braku możliwości wyjścia z bezdomności, jest problem uzależnienia od alkoholu. Napoje alkoholowe są częściej spożywane przez bezdomnych ulicy niż pozostałe osoby, o wiele częściej również przyznają się do okresów ciągłego spożywania alkoholu.

Jak już wyżej wspomniano, streetworking to metoda pracy polegająca na wyjściu do osoby bezdomnej i świadczenie pracy w miejscu jej przebywania. Metoda ta, zanim znalazła zastosowanie w przypadku osób bezdomnych, z powodzeniem stosowana była na całym świecie w pracy z zaniedbaną wychowawczo młodzieżą, dziećmi ulicy, osobami prostytutującymi się, narkomanami czy członkami młodzieżowych gangów. Jak łatwo się domyśleć wszystkie te rodzaje grup docelowych różnią się od siebie i różni się również streetworkingu prowadzony z każdą z nich. Z oczywistych względów w dalszej części opracowania interesować nas będzie tylko ten, który związany jest ze zbiorowością osób bezdomnych.

Metoda streetworkingu skierowana do osób bezdomnych ma w Polsce krótką tradycję. W sposób profesjonalny zaczęto świadczyć pomoc tą metodą dopiero w roku 2005, kiedy organizacje pozarządowe zaczęły mieć dostęp do środków unijnych, w ramach których testują nowe standardy pracy z osobami bezdomnymi przebywającymi na ulicy. Dzisiaj, po pierwszym okresie budżetowania i realizacji projektu „Agenda Bezdomności – Standard Aktywnego Powrotu na Rynek Pracy”, jak również po odbyciu wieloletniego projektu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności, jasnym stało się, że brak streetworkingu (w szczególności w przypadku dużych miast) jest dużym utrudnieniem dla w procesie wspierania osób bezdomnych oraz jest przejawem nieprofesjonalności osób odpowiedzialnych za pomoc społeczną osobom wykluczonym mieszkaniowo.

Literatury przedmiotu w zakresie streetworkingu jest wciąż niewiele. Poniższe treści nawiązują do dwóch podręczników opracowanych w roku 2008 (Szczypior, Meller, 2008) oraz w roku 2011 (Dębski, Michalska, 2011) w ramach wyżej wspomnianych projektów. Z racji objętości zgromadzonego materiału zaprezentowane zostaną najważniejsze kwestie związane z wdrożeniem streetworkingu, głównymi zadaniami streetworkerów czy narzędziami pracy. Idea streetworkingu znajdzie również swój praktyczny wymiar pod koniec publikacji, kiedy omawiana będzie gdyńska praktyka w tym zakresie.

Misja streetworkingu

Twórcy standardu streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych wskazują, że misją streetworkingu *jest tworzenie pomostu, pomiędzy osobą bezdomną a społeczeństwem, pozwalającego osobie bezdomnej przywrócić możliwość pełnienia ról społecznych oraz odtworzyć dobrostan psychiczny, społeczny i bytowy poprzez docieranie do osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych oraz pracę z nimi, wykorzystującą ich zasoby i potencjał środowiska lokalnego, podejmowaną w kierunku pozytywnych zmian, rozumianych jako chęć zmiany sposobu życia* (Dębski, Michalska, 2008, s. 9). Przeglądając się tak sformułowanej misji wyróżnić należy kilka zasadniczych elementów:

- streetworking jest pomostem pomiędzy osobami bezdomnymi przebywającymi na ulicy a systemem wsparcia a działania streetworkerów przyczyniają się do tego, że osoba bezdomna ma możliwość powrócić do głównego nurtu życia społecznego,
- działania streetworkerów skierowane są do osób bezdomnych przebywających na ulicy, które w dużej mierze wyłączone są z możliwości pełnienia odpowiednich ról społecznych oraz które odznaczają się niskim dobrostanem psychicznym, kapitałem społecznym, które poprzez fakt wieloletniego przebywania na ulicy pozbawione są odpowiednich warunków bytowych,
- praca streetworkerów to podejmowanie działań w oparciu o wcześniej zdiagnozowane zasoby (nie deficyty) osób bezdomnych,
- główną ideą streetworkingu pozostaje podejmowanie działań zmierzających do pozytywnych zmian rozumianych jako chęć zmiany sposobu życia. W takim ujęciu praca streetworkerów niekoniecznie musi być skoncentrowana na proponowaniu osobie bezdomnej zamieszkania w placówce (noclegowni, schronisku), może natomiast

dotyczyć działań zmierzających do poprawy sytuacji zdrowotnej, zwiększenia bezpieczeństwa w miejscu przebywania czy zmniejszenia poczucia głodu poprzez wskazanie miejsc, w których można uzyskać pożywienie.

Zadania streetworkerów i pełnione role, cele pracy streetworkerów

Ogólnie rzecz ujmując można powiedzieć, że streetworker postrzegany jako element lokalnego systemu wsparcia osób bezdomnych może pełnić różne role. Do najważniejszych zaliczyć należy (Dębski, Michalska, 2008, s. 49–51):

- a. **rola informacyjna:** streetworker przekazuje informacje o aktualnych, adekwatnych możliwościach uzyskania pomocy osobie pozostającej/przebywającej w miejscach Niemieszkalnych,
- b. **rola łącząca:** z racji tego, że osoby bezdomne bardzo często przebywają w miejscach nie objętych wsparciem i pomocą streetworker staje się swoistego rodzaju „łącznikiem” pomiędzy osobą bezdomną a instytucjami i organizacjami świadczącymi pomoc osobom wykluczonym mieszkaniowo,
- c. **rola towarzysząca:** towarzyszenie osobie bezdomnej można rozumieć na wiele sposobów. Z jednej strony streetworker towarzyszy osobie bezdomnej w sytuacjach dla niej trudnych, z drugiej możemy mówić o fizycznej „eskorcje” do instytucji pomocowych. Towarzyszenie to również emocjonalne „bycie z” osobą wykluczoną mieszkaniowo,
- d. **rola interwencyjna:** bardzo ważną rolę podejmowaną przez streetworkera jest jego interweniowanie w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia osoby bezdomnej. Rola ta w rzeczywistości sprowadza się do zapewnienia pomocy medycznej w sytuacji kryzysowej, jak również do monitorowania miejsca przebywania osób bezdomnych w ciągu roku,
- e. **rola motywacyjna:** sprowadza się do motywowania osoby bezdomnej w kierunku podjęcia działań, w wyniku których nastąpi zmiana jego sytuacji życiowej. Rola ta okazuje się być w praktyce trudną do realizacji, gdyż zakłada wcześniejsze zaufanie osoby bezdomnej do streetworkera, relatywnie długi okres współpracy jak również chęć do zmiany dotychczasowego stylu życia osoby bezdomnej przebywającej w przestrzeni publicznej,
- f. **rola konsultacyjna:** w bezpośredniej pracy streetworker konsultuje swoje działania z osobą bezdomną mając na uwadze fakt, że wszelkie decyzje podejmowane są przez osobę bezdomną przy współudziale streetworkera,
- g. **rola lidera – przewodnika:** mając na uwadze główne założenia pracy metodą streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych (praca na zasadach osoby bezdomnej, w jej tempie i w odpowiednim dla niej czasie) należy pamiętać, że to streetworker pozostaje liderem w pracy z osobą bezdomną. Rola przewodnika nakłada zatem na streetworkera obowiązek wytyczania głównych nurtów w pracy z osobą bezdomną. To osoba streetworkera jest inicjatorem wszelkich działań mających na celu zmianę dotychczasowej sytuacji osoby bezdomnej przebywającej w miejscach Niemieszkalnych.

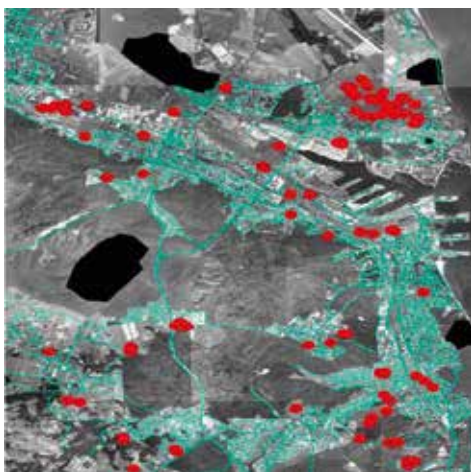
Do głównych zadań streetworkera pracującego z osobami bezdomnymi należy:

a. badanie środowiska w tym docieranie i poszukiwanie osób bezdomnych

Jeśli w gminie nie funkcjonuje opisywana metoda, streetworker powinien podzielić obszar gminy na określone rejony, w których będzie szukał osób bezdomnych. Informacje o osobach przebywających na ulicy płynąć mogą nie tylko od pracowników ośrodka pomocy społecznej, ale od przedstawicieli służb mundurowych, przechodniów, mieszkańców osiedli, administratorów ogródków działkowych. Cennym źródłem informacji o miejscach przebywania osób bezdomnych są inne osoby bezdomne, które niejednokrotnie posiadają doskonale rozeznanie o tym, gdzie mieszkają inne osoby. Podczas realizacji tego zadania głównym narzędziem streetworkera jest mapa miejsc Niemieszkalnych, która musi być cały czas uaktualniana i agregowana z innymi dostępnymi w gminie mapami (np. mapy policji czy straży miejskiej). Spis miejsc Niemieszkalnych, podobnie jak baza danych osób bezdomnych służy systematyzacji wszystkich miejsc odwiedzanych przez streetworkerów. Celami tworzenia spisu miejsc Niemieszkalnych są:

- ➔ poznanie skali zjawiska bezdomności pozainstytucjonalnej i zaplanowanie adekwatnej dla nich pomocy, wprowadzenie działań streetworkingowych,
- ➔ możliwość dotarcia z adekwatną pomocą do osób pozostających poza systemem wsparcia. Dzięki poznaniu miejsc Niemieszkalnych przebywania, w których przebywają osoby bezdomne istnieje realna możliwość ograniczenia skali zamarznięć osób bezdomnych w okresie zimowym,
- ➔ bardziej efektywna współpraca w ramach koalicji z innymi służbami działającymi na rzecz wspólnej pomocy osobom bezdomnym,
- ➔ poznanie topografii terenu w zakresie miejsc, w których mogą przebywać osoby bezdomne,
- ➔ utrzymanie ciągłości pracy w terenie (Dębski, Michalska, 2011, s. 157).

Mapa nr 2. Miejsca przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych w Gdyni

źródło: Dygaszewicz J. (2012). Narodowy spis ludności i mieszkań 2011, Warszawa: GUS, dostępne na http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_NSP_27_04_2011_konferencja.pdf

Mapa nr 3. Miejsca przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych w Gdyni

źródło: Dygaszewicz J. (2012). Narodowy spis ludności i mieszkań 2011, Warszawa: GUS, dostępne na http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_NSP_27_04_2011_konferencja.pdf

b. obecność w środowisku i jego monitorowanie

To etap, w którym streetworker regularnie pojawia się na ulicy i zaczyna monitorować środowisko. Nanoszone są nowe punkty na mapie miejsc niemieszkalnych, streetworker zaczyna być osobą rozpoznawalną wśród samych osób bezdomnych. Poprzez obecność w środowisku streetworker uczy się rozpoznawać najważniejsze zagrożenia wynikające z pracy metodą streetworkingu, w szczególności te, odnoszące się do nieodpowiednich warunków zamieszkiwania. Na tym etapie streetworker zaczyna posługiwać się niezbędnymi narzędziami streetworkera, realizuje postanowienia koalicji/partnerstwa na rzecz osób bezdomnych, jak również na bieżąco uzupełnia niezbędną dokumentację (karty czasu pracy, karty pierwszego kontaktu, karty ponownego kontaktu, notka z patrolu u inne).

c. nawiązywanie kontaktu z osobami bezdomnymi

Nawiązanie kontaktu jest dla streetworkera trudne, ale bardzo ważne. Należy dokładnie wytłumaczyć osobie bezdomnej kim się jest i na czym polega praca streetworkera. Osoby bezdomne w zdecydowanej większości mają złe doświadczenia związane z kontaktami z instytucjami szeroko pojętej pomocy społecznej, więc streetworker może mieć z tego powodu utrudniony początek relacji. Celem pracy w czasie nawiązania kontaktu jest ocena stanu zdrowia osoby bezdomnej, stanu miejsca przebywania osoby bezdomnej, wyjaśnienie zasad funkcjonowania programu streetworkingowego, przekazanie informacji o adekwatnych możliwościach pomocy osobie bezdomnej jak również początkowe budowanie relacji. Zawsze, niezależnie od etapu, streetworker pełni również funkcję interwencyjną w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia.

d. budowanie i utrzymywanie relacji, w tym tworzenie planu działania z osobą bezdomną

Budowanie relacji z osobami bezdomnymi przebywającymi w miejscach niemieszkalnych, jest długotrwałym procesem, na którego efekty niejednokrotnie trzeba czekać kilka miesięcy. O relacji nawiązującej się pomiędzy streetworkerem a osobą bezdomną można mówić dopiero wówczas kiedy sama osoba bezdomna bez skrępowania i w zaufaniu otworzy się na osobę pomagacza, po czym wspólnie przystąpią do tworzenia planu zmian w swoim życiu. Celem pracy w czasie budowania i utrwalania relacji jest podtrzymanie kontaktu z osobą bezdomną przebywającą w miejscach niemieszkalnych, ustanowienie więzi, rozumianej jako pomost pomiędzy streetworkerem, reprezentującym instytucje pomocy społecznej, a osobą bezdomną, przebywającą w miejscach niemieszkalnych, motywowanie do zmiany sposobu (poprawy) jakości życia osoby bezdomnej, towarzyszenie osobie bezdomnej do miejsc noclegowych lub innych instytucji adekwatnych w sytuacji danej osoby bezdomnej.

e. realizacja planu i jego zakończenie

Poprzez zakończenie relacji z osobą bezdomną należy rozumieć fakt, że sprawa osoby została przekazana do innej, bardziej zaawansowanej instytucji jej pomagającej. Zakończenie relacji i wiążące się z nim dla klienta lęk, obawa, stres itp. są naturalnym elementem pracy z osobą bezdomną. Niemniej jednak zakończenie relacji powinno być procesem świadomym, do którego streetworker powinien przygotować osobę bezdomną. Celem pracy w czasie zakończenia relacji jest doprowadzenie relacji do zakończenia oddziaływań streetworkera i przekazanie kontaktu do kolejnych instytucji, adekwatnych do obecnej sytuacji osoby bezdomnej.

Analizując cele i rezultaty pracy metodą streetworkingu można powiedzieć, że odnoszą się one nie tylko do samych osób bezdomnych, ale postrzegać je można w kontekście społecznym i systemowym. Do celów i korzyści jednostkowych autorzy podręcznika streetworkera bezdomności (Dębski, Michalska, 2011, s. 52–59) zaliczają:

- motywowanie osoby bezdomnej do zmiany dotychczasowego stylu życia,
- interwencja w kryzysowej sytuacji zagrożenia życia i zdrowia,
- reedukacja negatywnego stereotypu systemu pomocy społecznej u osób bezdomnych,
- bezpośrednia praca z ludźmi bezdomnymi na ich zasadach, w ich tempie i w oparciu o plan, który zaakceptowali.

Korzyści wynikające z pracy z osobami bezdomnymi metodą streetworkingu mają charakter nie tylko indywidualny, ale również dotyczą systemu pomocy społecznej. Korzyści systemowe, podobnie jak w przypadku tych odnoszących się do samych osób bezdomnych, są bardzo różnorodne, jednakże można je zebrać w większe kategorie (Dębski, Michalska, 2011, s. 52–60):

- streetworking jest innowacyjną na gruncie polskim metodą pracy z osobami bezdomnymi,
- streetworking to metoda pozwalająca na łączenie osoby bezdomnej z instytucją pomocy społecznej,
- streetworking to również metoda diagnozy społeczności osób bezdomnych *od wewnątrz*, czyli podstawa profesjonalnego monitoringu problemu bezdomności,
- streetworking to platforma współpracy pomiędzy sektorem publicznym a organizacjami pozarządowymi,
- redukcja szkód w bezdomności, profilaktyka bezdomności i innych zjawisk współwystępujących z bezdomnością poprzez docieranie z edukacją i informacją do środowisk wykluczonych, przeciwdziałanie wykluczeniu informacyjnemu oraz interwencje.

Do najważniejszych celów korzyści społecznych płynących ze stosowania metody streetworkingu w pracy z osobami bezdomnymi zaliczyć należy:

- zwiększenie poczucia bezpieczeństwa obywateli w miejscach publicznych,
- przełamywanie negatywnego stereotypu osób bezdomnych w społeczeństwie,
- propagowanie idei pomagania osobom potrzebującym pomocy,
- aktywizacja środowiska lokalnego na rzecz osób bezdomnych.

W jaki sposób wdrożyć streetworking w struktury lokalnego systemu pomocy osobom bezdomnym?

Aby myśleć o dobrze funkcjonującym systemie wsparcia osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością należy (w kontekście streetworkingu) założyć kilka ogólnych kwestii:

- a. streetworking powinien być stałym i zaplanowanym elementem systemu pomocy osobom bezdomnym,
- b. streetworkerzy działają i realizują swoje cele i zadania w ramach szerszej koalicji powołanej na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności,
- c. streetworking musi mieć swój budżet uniezależniony od okazjonalnych i często nietrwałych projektów,
- d. usługa streetworkingu powinna być dobrze zaplanowana, odpowiednio realizowana, monitorowana i poddawana ewaluacji,
- e. wdrożenie streetworkingu powinno być uzależnione od bieżących potrzeb lokalnego systemu i jako taki jest on niezbędny we wszystkich tych miejscach, gdzie pojawia się problem występowania bezdomności ulicznej.

Mając świadomość niezbędności występowania streetworkingu w dużych aglomeracjach miejskich, opracowany w ramach projektu GSWB standard streetworkingu rekomenduje, że instytucją wdrażającą usługę streetworkingu postrzeganego jako element gminnego systemu wsparcia osób bezdomnych, powinien być lokalny ośrodek pomocy społecznej. Sytuacja taka nie oznacza jednak, że inne instytucje/organizacje/firmy działające poza obszarem polityki społecznej nie mają możliwości realizacji streetworkingu prowadzonego z osobami bezdomnymi. Autorzy opracowanego standardu jasno rozdzielają wdrożenie usługi streetworkingu do lokalnego systemu wsparcia osób bezdomnych od realizacji streetworkingu w gminie. Realizacja streetworkingu to nic innego jak jego faktyczne wykonywanie przez różnorodne podmioty/instytucje/organizacje/firmy prywatne, jego wdrożenie natomiast jest procesem zarezerwowanym wyłącznie dla ośrodka pomocy społecznej (Dębski, Michalska, 2008, s. 244).

Ogólnie rzecz ujmując odpowiednie wdrożenie streetworkingu w lokalny system wsparcia osób bezdomnych składa się z siedmiu najważniejszych etapów (Dębski, Michalska, 2011, s. 244–270):

a. etap jednostkowych sygnałów

Poziom pojawiają się pierwsze sygnały wskazujące na to, iż problem bezdomności ulicznej jest problemem przebiegającym na znaczeniu. Jednostkowe sygnały pojawiające się coraz częściej powinny być gromadzone przez ośrodek pomocy społecznej i na bieżąco monitorowane. Sygnały o osobach przebywających w przestrzeni publicznej pochodzą mogą od różnych, instytucji, organizacji pozarządowych, firm, jak również od poszczególnych obywateli społeczności lokalnej. W tym czasie warto wszelkiego rodzaju jednostkowe informacje z jednej strony archiwizować (skupiać) w jednym miejscu, z drugiej zaś wydobywać z nich jak największą ilość pożytecznych informacji takich jak dokładne miejsce przebywania osoby bezdomnej, ilość osób, charakter przebywania (sezonowość przebywania, przebywanie w skupiskach bądź rozproszeniu, dynamika przemieszczania się), najważniejsze cechy demograficzne osoby bezdomnej. Warto w tym miejscu wskazać, że zbieranie początkowych informacji o osobach bezdomnych przebywających na ulicy jest pierwszym krokiem do budowania mapy miejsc niemieszkalnych. Za wysłanie pierwszych informacji o osobach bezdomnych przebywających na ulicy mogą być również odpowiedzialne media, które, pomimo tego, że o problemie bezdomności piszą najczęściej w kontekście zimowych interwencji, są, bądź mogą być opiniodawcami dla społeczności lokalnej. Niezależnie jednak od tego, kto i w jaki sposób przekaże pierwsze sygnały o bezdomności ulicznej ośrodek pomocy społecznej powinien owe jednostkowe monity zbierać, archiwizować i monitorować.

b. etap systemowej diagnozy

Pierwszym systemowym etapem wdrażania metody streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych powinna być realizacja badań w zakresie problematyki bezdomności, jej uwarunkowań, dynamiki oraz wewnętrznej struktury. Wdrażanie usługi społecznej, jaką jest streetworking skierowany do osób bezdomnych zaczyna się od postawienia sobie głównego pytania, czy na terenie danej gminy zjawisko bezdomności ulicznej (pozainstytucjonalnej) jest na tyle duże, aby wprowadzać uliczną metodę pracy. W trakcie tego etapu pamiętać należy, że:

- ➔ realizowana diagnoza w zakresie bezdomności powinna nawiązywać również do innych problemów społecznych występujących na terenie gminy,
- ➔ metodologia realizacji diagnoz lokalnych powinna nawiązywać i w sposób zasadniczy rozszerzać wiedzę już przez gminę posiadaną,
- ➔ diagnozę lokalną w zakresie problemu bezdomności należy powtarzać w czasie,
- ➔ wyniki diagnozy powinny być wykorzystywane do zmiany istniejących bądź tworzenia nowych dokumentów programowych odnoszących się do wsparcia osób bezdomnych w gminie,

- ➔ wyniki diagnoz lokalnych powinny być jak najbardziej szeroko upowszechnione i łatwo dostępne wszystkim zainteresowanym podmiotom, jak również samym osobom bezdomnym czy ich reprezentacjom (np. rady osób bezdomnych).

c. etap programowania usługi streetworkingu

Jak wskazują autorzy podręcznika (Dębski, Michalska, 2011, s. 252), etap programowania to cykl działań podejmowanych na poziomie decyzyjnym. Etap ten odnosi się bezpośrednio do wyników zrealizowanej diagnozy, której głównym celem było dostarczanie gminie informacji o tym, czy skala zjawiska bezdomności ulicznej (jej charakter i uwarunkowania) jest problemem istotnym dla gminy, wymagającym zastosowania metody pracy, jaką jest streetworking. Istotnym na tym etapie wdrażania usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych jest założenie, według którego każda społeczna usługa, żeby mogła być realizowana w sposób konsekwentny i płynny, musi przejść przez fazę programowania.

Etap programowania to nic innego jak pewnego rodzaju uznanie przez władze lokalne, iż bezdomność uliczna w gminie jest poważnym problemem społecznym, zarówno w swoich przyczynach, jak i skutkach. W ujęciu idealnym etap programowania usługi zaczyna się wówczas, kiedy przedstawiciel władzy lokalnej (prezydent, burmistrz, wójt) w oparciu o najważniejsze dane i wnioski dostarczone przez zrealizowaną diagnozę lokalną organizuje spotkanie dla wszystkich potencjalnych interesariuszy, którzy mogą przyczynić się do rozwiązywania problemu bezdomności ulicznej i łagodzenia jej różnorodnych skutków. Głównymi celami takiego spotkania są:

- ➔ formalne uznanie rangi problemu bezdomności ulicznej,
- ➔ dogłębna interpretacja wyników uzyskanych w diagnozie lokalnej w zakresie problematyki bezdomności,
- ➔ delegacja zadań, kompetencji i ustalenie strategii postępowania przy wdrożeniu usługi, jaką jest streetworking skierowany do osób bezdomnych,
- ➔ wskazanie instytucji, która będzie liderem procesu projektowania usługi streetworkingu.

d. etap projektowania usługi streetworkingu

To proces powiązanych ze sobą czynności (wydarzeń, interakcji międzyludzkich, międzyinstytucjonalnych), które należy podjąć, aby doprowadzić do wypracowania projektu usługi, jaką jest streetworking skierowany do osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych. Etap projektowania odbywa się na poziomie zleceńiodawcy, który w najgorszym przypadku sam decyduje o kształcie usługi. W sytuacji idealnej/optymalnej na tym etapie najlepiej wypracowywać usługę z udziałem potencjalnych późniejszych wykonawców. Na tym etapie powstaje szczegółowa wizja formy usługi, jej lokalnego charakteru, sposobu wykonania, funkcjonalności itp. Głównymi celami etapu projektowania usługi są:

- ➔ powołanie i kompletowanie zespołu opracowującego kształt i zakres usługi streetworkingu,
- ➔ funkcjonowanie zespołu ekspertów, którego głównym zadaniem będzie wypracowanie projektu usługi streetworkingu,
- ➔ ostateczna redakcja treści dotyczącej projektowanej usługi.

e. etap organizacji usługi streetworkingu

Etap organizacji usługi można uznać za poziom technicznego ustalania zasad wdrożenia i realizacji usługi. Etap ten zaczyna się w momencie, kiedy decydent przyjmuje projekt usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych, to jest uznaje zawartość merytoryczną dotyczącą kształtu samej usługi i zasad jej wdrożenia. W tym czasie należy pamiętać, aby przedstawiciel lokalnych struktur władzy zabezpieczył w sposób formalny (uchwała rady gminy/miasta) zasoby niezbędne do wdrożenia usługi, w tym środki finansowe na wdrożenie usługi, zasoby kadrowe, itp. Główne etapy procesu organizacji usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych można określić następująco:

- ➔ ustalenie warunków wdrożenia usługi: realizacja usługi streetworkingu w drodze konkursu, w drodze przetargu (zakup usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych), do ceny poniżej kwoty przetargowej, w ramach środków i zasobów ośrodka pomocy społecznej,
- ➔ ustalenie trybu wdrożenia usługi: wdrożenie usługi społecznej, jaką jest streetworking skierowany do osób bezdomnych zazwyczaj następuje poprzez lokalny ośrodek pomocy społecznej albo organizację pozarządową,
- ➔ wyłonienie realizatora i zakontraktowanie usługi,
- ➔ publiczne rozpowszechnienie informacji o wybranym realizatorze usługi
- ➔ ostateczne przygotowanie usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych do wdrożenia.

f. etap realizacji i użytkowania streetworkingu

Etap realizacji i użytkowania usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych zawiera zespół czynności podejmowanych przez zleceniobiorcę usługi, które mają w konsekwencji doprowadzić do zaistnienia metody streetworkingu w lokalnym systemie wsparcia osób bezdomnych. Warto w tym miejscu wskazać, że na tym etapie spotykają się zarówno zleceniobiorcy (podmioty realizujące/dostarczające usługę do odbiorców), jak również użytkownicy usługi (osoby bezdomne mieszkające w szeroko rozumianej przestrzeni publicznej). Do głównych celów piątego etapu wdrażania streetworkingu i jego użytkowania zaliczyć należy:

- ➔ ustalenie przez zleceniobiorcę usługi sposobu weryfikacji adekwatności i skuteczności podejmowanych czynności w ramach prowadzenia streetworkingu z osobami bezdomnymi,
- ➔ organizacja pracy streetworkera pracującego z osobami bezdomnymi: na tym etapie chodzi przede wszystkim o wyłonienie zasobów kadrowych obsługujących usługę streetworkingu, jak również o stworzenie stanowiska pracy i wyposażenie jego w niezbędne narzędzia pracy,
- ➔ zabezpieczenie realizacji usługi: w tym miejscu chodzi o zabezpieczenie technicznych aspektów wdrożenia usługi jak również o zabezpieczenie odpowiedniego przepływu środków finansowych i zasobów kadrowych aby prowadzić streetworking skierowany do osób bezdomnych. Nie bez znaczenia wydaje się być również potrzeba zapewnienia odpowiedniej koordynacji usługi,
- ➔ zapewnienie przestrzeni do wymiany informacji pomiędzy instytucją wdrażającą streetworking skierowany do osób bezdomnych a użytkownikami usługi: W tym kontekście na etapie realizacji należy zapewnić przestrzeń do wspólnych działań między realizatorami a użytkownikami w postaci opracowania narzędzi monitorujących usługę „on-going”, czyli na bieżąco. Podstawowymi narzędziami tego rodzaju mogą być na przykład odsłuchy w formie skarg zgłaszanych przez osoby bezdomne bądź to samym streetworkerem, bądź to pracownikiem ośrodka pomocy społecznej. Docelowo jednakże należy myśleć o profesjonalnym oglądzie komunikatów płynących od osób bezdomnych, które powinny zostać wykorzystane na ostatnim etapie wdrażania usługi, jakim jest etap ewaluacji.

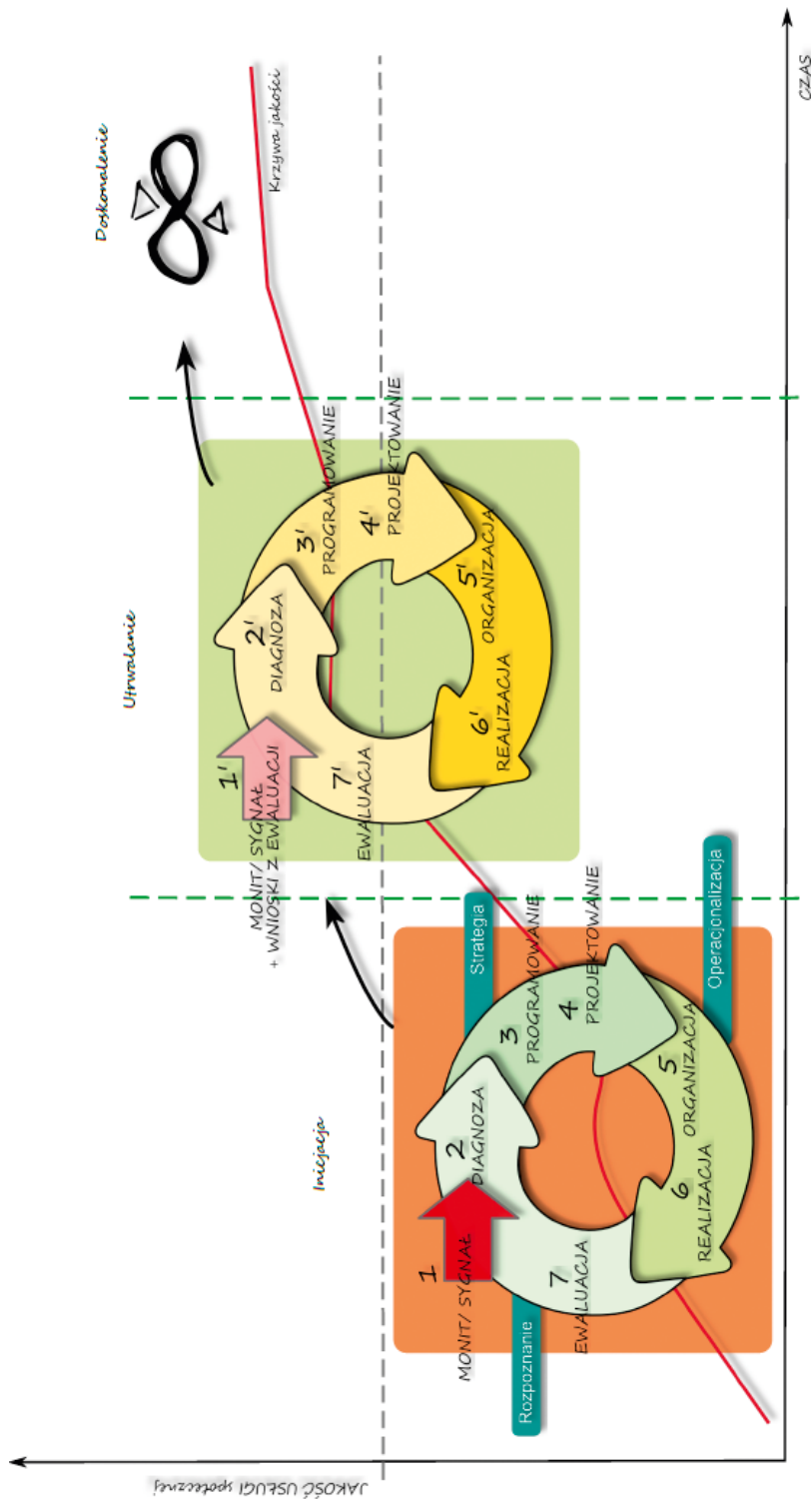
g. etap ewaluacji usługi streetworkingu.

W etap ten powinni być zaangażowani wszyscy interesariusze, którzy pojawili się na różnych etapach procesu wdrażania usługi streetworkingu do lokalnego systemu wsparcia osób bezdomnych (społeczność lokalna, osoby bezdomne, przedstawiciele władz gminy czy członkowie zespołu eksperckiego wypracowującego projekt usługi streetworkingu). Głównym celem tego etapu jest sprawdzenie, na ile wdrażana usługa streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych jest skuteczna, adekwatna, i na ile odbiega od przyjętych w projekcie usługi założeń i wymagań. Dokonana ewaluacja powinna być kontekstowo połączona z diagnozą w zakresie bezdomności ulicznej, jak również z komunikatami płynącymi od streetworkerów, osób kluczowych, jak i samych osób bezdomnych. Wyniki ewaluacji powinny być dostarczone do wszystkich poziomów wdrożenia usługi z zabezpieczeniem możliwości korekt również na wszystkich poziomach życia usługi poczynwszy od programowania aż do wdrożenia usługi. Etap ewaluacji usługi to miejsce do wprowadzania ustawicznych zmian w dotychczas funkcjonującym standardzie pracy z osobami bezdomnymi metodą streetworkingu.

Siedem wyżej przytoczonych etapów wdrażania usługi streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych, jest procesem rozciągniętym w czasie, zaś jego głównym założeniem jest ciągle rozwijanie i doskonalenie metody pracy z osobami bezdomnymi, których centrum życiowe zorganizowane jest poza instytucjonalnymi miejscami wsparcia. Nie oznacza to jednak, że nie może dochodzić do takich sytuacji, w których bądź to usługa streetworkingu wraz z upływem czasu realizowana będzie na coraz niższym poziomie, bądź też usługa nie będzie się dalej rozwijała a jej jakość podnosiła. Może również dojść do takiej sytuacji, w której gmina powinna wycofać się z dalszego realizowania pracy z osobami bezdomnymi metodą streetworkingu, gdyż problem osób bezdomnych przebywających w przestrzeni publicznej drastycznie się zmniejszy bądź zniknie całkowicie.

O dalszych losach usługi społecznej, jaką jest streetworking powinna przesądzać ewaluacja metody oraz doświadczenia własne gminy. Poniższy schemat wprowadzania streetworkingu do lokalnego systemu wsparcia osób bezdomnych wskazuje, iż cykl siedmiu omówionych powyżej etapów jest cyklem powtarzającym się w czasie. Bez względu na dalsze losy streetworkingu przyznać należy, że wypracowany standard pracy metodą outreach skierowany do osób bezdomnych nie jest dany raz na zawsze i jako taki powinien być ciągle monitorowany, poddawany ewaluacji, a w razie potrzeby zmieniany i dostosowywany do lokalnych potrzeb systemu pomocy społecznej i globalnych zmian zachodzących w społeczeństwie.

Rysunek nr 10. Etapy wdrażania streetworkingu w ramy lokalnego systemu pomocy osobom bezdomnym

źródło: Dębski M., Michalska A. (2013). Podjęcznik streetworkinga bezdomności. Gdansk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, s. 266-267.
 Autor schematu: Jarosław Józefczyk – Mięski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

3.3.2. Garnitur szyty na miarę – Indywidualny Program Wychodzenia z Bezdomności

Ta część wyводу zakłada, że aby skutecznie pomagać osobom bezdomnym w ich społecznej i zawodowej reintegracji, należy przede wszystkim dokonać pełnej diagnozy zasobów oraz deficytów osoby bezdomnej w różnych sferach życia oraz (na podstawie wyników diagnozy) zindywidualizować wsparcie kierowane do osoby bezdomnej. Indywidualizacja pomocy to nic innego jak planowanie pracy socjalnej czyli (jak chcą autorzy standardu pracy socjalnej skierowanej do osób bezdomnych) *usystematyzowany, kompleksowy i spójny zindywidualizowany proces wspierania osoby bezdomnej w rozwiązywaniu jej problemów życiowych w celu uzyskania przez nią optymalnej samodzielności, ustalany przez pracownika socjalnego wspólnie z osobą bezdomną* (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 125). Prowadzona z osobą bezdomną praca socjalna realizuje się zatem poprzez tworzenie i planu działania i jego realizację zaś sam plan pracy służy precyzyjnemu sformułowaniu celów ogólnych i szczegółowych prowadzących do zmiany, oczekiwanych rezultatów, rodzaju działań i środków, które pozwolą na osiągnięcie zamierzonych zmian oraz samego terminu realizacji planu.

Tworząc plan działania dla konkretnej osoby bezdomnej, pracownik socjalny jest zobowiązany posiadać jak największą wiedzę na temat dostępnych zasobów (OPS lub organizacji pozarządowej), jak również powinien mieć świadomość funkcjonowania innych instytucji i organizacji działających w społeczności lokalnej. Podstawa takiej wiedzy może być mapa zasobów środowiska lokalnego skonstruowana w ramach pracy metoda środowiskowa bądź już działające Partnerstwo Lokalne na rzecz rozwiązywania problemu bezdomności. Oczywiście plan działania powinien również wykorzystywać instrumenty wskazane w obowiązujących przepisach prawnych, jak również realizować zapisy dostępnych standardów pracy z osobą bezdomną (np. standard pracy socjalnej GSWB).

Mając na uwadze fakt, iż problemu bezdomności nie da się rozwiązać używając do tego celu jedynie narzędzi pomocy społecznej, pracownik socjalny powinien do indywidualnej pracy z osobą bezdomną włączyć zespół specjalistów, którzy rozwiązywaliby wcześniej zdiagnozowane problemy. Rekomendowanym instrumentem w pracy z osobami bezdomnymi jest Indywidualny Program Wychodzenia z Bezdomności (dalej: IPWzB) który zgodnie z zapisami standardu GSWB może być opracowywany i realizowany przez pracownika socjalnego OPS albo pracownika socjalnego zatrudnionego w innej instytucji lub organizacji zapewniającej schronienie lub wsparcie osobom bezdomnym²³. Wytłumaczenie Indywidualnego Programu Wychodzenia z Bezdomności zawarte jest w Ustawie o Pomocy społecznej. Art. 49. 1. wskazuje, że osoba bezdomna może zostać objęta indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności, polegającym na wspieraniu osoby bezdomnej w rozwiązywaniu jej problemów życiowych, w szczególności rodzinnych i mieszkaniowych, oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia. Indywidualny program wychodzenia z bezdomności jest opracowywany przez pracownika socjalnego ośrodka pomocy społecznej wraz z osobą bezdomną i podlega zatwierdzeniu przez kierownika ośrodka. Jeżeli osoba bezdomna przebywa w schronisku lub domu dla bezdomnych, indywidualny program wychodzenia z bezdomności może być opracowany przez pracownika socjalnego zatrudnionego w tej placówce, z zastrzeżeniem ust. 5. 4. Realizatorem indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności w przypadku, o którym mowa w ust. 3, jest schronisko lub dom dla bezdomnych. Jeżeli indywidualny program wychodzenia z bezdomności wykracza poza będące w dyspozycji placówki środki pomocy lub zachodzi konieczność objęcia osoby bezdomnej ubezpieczeniem zdrowotnym, podlega on zatwierdzeniu przez kierownika ośrodka pomocy społecznej. W takim przypadku w programie wskazuje się podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych postanowień programu. Indywidualny program wychodzenia z bezdomności powinien uwzględniać sytuację osoby bezdomnej oraz zapewniać szczególne wspieranie osobie aktywnie uczestniczącej w wychodzeniu z bezdomności. Indywidualny program wychodzenia z bezdomności, stosownie do potrzeb osoby bezdomnej, może uwzględniać wszelkie środki pomocy, jakimi dysponuje ośrodek pomocy społecznej realizujący program. Za osobę bezdomną objętą indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności ośrodek pomocy społecznej opłaca składkę na ubezpieczenie zdrowotne na zasadach określonych w przepisach o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia.

Zgodnie z zapisami standardu IPWzB może być objęta każda osoba bezdomna, wyrażająca oczekiwanie uzyskania pomocy i zmiany swojej sytuacji życiowej. W przypadku konieczności objęcia pomocą w formie ubezpieczenia zdrowotnego pracownik socjalny współpracuje z właściwym miejscowo OPS²⁴. Osoba bezdomna może być objęta w tym samym czasie tylko jednym IPWzB (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 126). IPWzB to miejsce, w którym wszystkie zainteresowane strony wspólnie:

²³ Dotychczas wywiad z osobą bezdomną będący podstawą do udzielenia świadczenia z pomocy społecznej mógł być realizowany tylko przez pracownika socjalnego zatrudnionego przez lokalny ośrodek pomocy społecznej. Założenia opracowanego standardu wskazują na możliwość realizacji IPWzB również przez osoby niezatrudnione przez ośrodek pomocy społecznej.

²⁴ W realizacji pracy socjalnej zdarzają się takie sytuacje, gdy – z różnych przyczyn zawarcie IPWzB jest niemożliwe, nieuzasadnione albo klient zdecydowanie odmawia podpisania tego rodzaju umowy. Wówczas pracownik socjalny nie jest zwolniony z obowiązku podejmowania prób pracy na rzecz klienta, jednak ta praca socjalna przybiera szczególną formę. Specyficzną umową zawieraną w takiej sytuacji jest Plan Pracy na rzecz Osoby Bezdomnej.

- a. wyznaczają cele adekwatne do wcześniej zdiagnozowanych problemów w kilku najważniejszych sferach życia człowieka: sfera socjalno-bytowa, sfera rodzinna; sfera mieszkaniowa; sfera zdrowotna; sfera psychologiczna; sfera zawodowa; sfera społeczna,
- b. ustalają przewidywane efekty oczekiwanych zmian,
- c. ustalają priorytety w realizacji celów,
- d. tworzą harmonogram działań dla poszczególnych celów, plan, co zostanie zrealizowane, w jaki sposób, jakie zasoby zostaną wykorzystane i w jakim okresie.

Jakie są główne zadania pracownika socjalnego w procesie wspierania osoby bezdomnej w ramach prowadzenia IPWzB? Standard pracy socjalna jasno precyzuje, że w trakcie całego procesu wspólnego ustalania pracownik socjalny:

- a. wspomaga, ukierunkowuje, udziela wsparcia w procesie rozwiązywania problemu,
- b. pomaga w formułowaniu celów (doprecyzowaniu ich) i ustaleniu ich hierarchii (cele formułuje dana osoba),
- c. pomaga ustalić listę różnych propozycji/sposobów rozwiązania danego problemu i dokonać wyboru najbardziej odpowiedniej (pracownik socjalny powinien być moderatorem naprowadzającym na optymalne rozwiązania),
- d. organizuje pakiet usług społecznych (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 126).

Warto wskazać, że uzgodniony IPWzB podpisywany jest przez samą osobę bezdomną, pracownika socjalnego oraz specjalistów, członków rodziny i inne osoby które zostały zaangażowane w realizację programu. Na etapie planowania dokumentu ustalony powinien zostać również termin i miejsce oceny IPWzB. Jeśli sytuacja tego wymaga osoba bezdomna może zostać objęta ubezpieczeniem zdrowotnym, jednakże w tego rodzaju sytuacjach IPWzB musi zostać zatwierdzony przez kierownika ośrodka pomocy społecznej. Nie bez znaczenia (jeszcze przed podpisaniem programu) jest sprawdzenie przez pracownika socjalnego czy osoba podpisująca ustalenia rozumie, na czym będą polegały podejmowane przez nią działania, czy dysponuje odpowiednimi środkami pozwalającymi na ich realizację oraz czy jest gotowa brać za nie odpowiedzialność.

Twórcy standardu pracy socjalnej przewidzieli sytuację, w której osoba bezdomna odmawia podjęcia współpracy a jej zachowanie budzi wątpliwości co do zdolności świadomego podejmowania decyzji. W takich sytuacjach pracownik socjalny opracowuje tzw. Plan Pracy na rzecz Osoby Bezdomnej, w którym po pierwsze uwaga zostaje skoncentrowana na zaspokojeniu u osoby bezdomnej niezbędnych potrzeb życiowych i zapewnieniu warunków odpowiadających godności człowieka, po drugie plan taki motywuje do podejmowania aktywności (w zakresie możliwym do realizacji przez daną osobę) na rzecz zmiany swojej sytuacji życiowej (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 12).

Tabela nr 25. Przykładowe działania podejmowane w ramach realizacji Indywidualnego Programu Wychodzenia z Bezdomności w ramach Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności

Sfera socjalno-bytowa	Sfera rodzinna	Sfera mieszkaniowa	Sfera Zdrowia	Sfera psychologiczna	Sfera zawodowa	Sfera społeczna
<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w uzyskaniu odpowiednich świadczeń (emerytura, renta, alimenty, świadczenia rodzinne, świadczenia rodzinne, pielęgnacyjna, dodatk pielęgnacyjny; zasiłek mieszkaniowy; zasiłek z pomocy społecznej), pomoc w sprawach urzędowych (np. pomoc w wyrobieniu dokumentów, zawarciu umowy z wierzycielami, ustaleniu świadczenia rentowego, zamiany mieszkania itp.), zapewnienie pomocy prawnika i mediatora, • pomoc w zakresie zmiany swojego wyglądu i wizerunku, • pomoc w uporządkowaniu spraw związanych z zadłużeniem, w tym w redagowaniu pism (szczególnie przy zadłużeniu mieszkaniowym wynikającym z zaciągniętych kredytów, zadłużeniu alimentacyjnym itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w odbudowaniu więzi i kontaktów rodzinnych (np. motywowanie do regularnego płacenia alimentów, wspólnego, wolnego czasu z dziećmi i rodzina), • pomoc w zdobyciu wiedzy i kształtowaniu umiejętności wykorzystywania zasobów środowiska lokalnego (instytucje, organizacje, urzędy etc.), • pomoc w prawidłowej realizacji funkcji wychowawczej i socjalizacyjnej (np. skierowanie do świetlicy socjoterapeutycznej), • motywowanie do korzystania z przedszkoli), • pomoc w zakresie nierozdzielania rodzin/ związków parnerskich osób kierowanych do placówek 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w wypełnieniu i złożeniu wniosku o przydział lokalu z zasobów gminy oraz terminowe aktualizowanie wniosku, • informowanie gminy o wszelkich zmianach sytuacji mogących przyspieszyć przydział lokalu (np. o zmianie sytuacji dochodowej, zmianie miejsca pobytu), • pomoc w zgromadzeniu dokumentów potwierdzających spełnianie warunków niezbędnych do umieszczenia w mieszkaniu wspieranym (lub chiononym w przypadku niepełnosprawności), • dokumentów potwierdzających choroby i niepełnosprawności; • pomoc w złożeniu wniosku o skierowanie do mieszkania wspieranego lub chiononego, • pomoc w realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia • pomoc w zgromadzeniu niezbędnej dokumentacji i złożenia wniosku o skierowanie do DPS, • pomoc w zorganizowaniu i wykonaniu niezbędnych prac remontowych w zajmowanym przez daną osobę lokalu 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w uzyskaniu potwierdzenia prawa zdrowotnego, • pomoc w przeprowadzeniu diagnostyki i leczenia (w razie potrzeby zorganizowanie transportu i opiekuna), • monitorowanie przebiegu procesu leczenia (informowanie o możliwościach zapisania się do lekarza rodzinnego, najbliższych placówek, organizowanie kontaktu np. z pielęgniarką środowiskową, pielęgniarką opieki długoterminowej, lekarzem specjalistą, realizacja recept, motywowanie do systematycznego leczenia itd.), • pomoc w podjęciu działań umożliwiających realizację zaleceń lekarskich, • pomoc w podjęciu i kontynuowaniu terapii leczenia uzależnień, • monitorowanie procesu trzeźwienia, monitorowanie udziału w grupach samopomocowych, rozmowy motywujące, poinformowanie o konsekwencjach przzerwania stanu trzeźwości, • profilaktyka zdrowotna: pomoc w zakresie zdobycia wiedzy na temat zachowań prozdrowotnych (monitorowanie stanu higieny, stanu zdrowia) 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w odbudowaniu poczucia własnej wartości, akceptacji siebie, • pomoc w rozwijaniu mocnych stron; 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w zakresie zdobycia wiedzy na temat sposobów poszukiwania pracy • pomoc w zarejestrowaniu się w urzędzie pracy jako osoba bezrobotna lub poszukująca pracy, • pomoc w rozpoczęciu/ukończeniu edukacji szkolnej, • pomoc w zdobyciu wiedzy na temat praw pracowników i pełnienia roli zawodowej, • pomoc w zakresie przygotowania dokumentów aplikacyjnych i/lub skierowanie na warsztaty poszukiwania pracy 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w kształtowaniu/rozwijaniu umiejętności i kompetencji społecznych i obywatelskich (np. udział w wyborach, angażowanie się w inicjatywy na rzecz rozwoju lokalnej społeczności), • pomoc w zdobyciu wiedzy i umiejętności aktywnego spędzania wolnego czasu (np. zachęcanie do podejmowania działań w ramach wolontariatu), • pomoc w kształtowaniu umiejętności wykorzystywania różnych form wsparcia w środowisku lokalnym

na podstawie: Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności, s. 128–131.

Tabela nr 26. Przykładowe pakiety usług w ramach realizacji Indywidualnego Programu Wychodzenia z Bezdomności w ramach Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności

Sfera społeczno-bytowa	Sfera Rodzinna	Sfera mieszkaniowa	Sfera zdrowia	Sfera psychologiczna	Sfera zawodowa	Sfera społeczna
<ul style="list-style-type: none"> • trening gospodarowania własnym budżetem, • trening prowadzenia gospodarstwa domowego, • doradztwo finansowe, • trening czystości wokół siebie oraz higieny osobistej, • trening kulinarny 	<ul style="list-style-type: none"> • warsztaty kompetencji rodzicielskich, • warsztaty socjoterapeutyczne, • psychoterapia, • terapia uzależnień, DDA, DRR 	<ul style="list-style-type: none"> • mieszkania wspierane, • mieszkania chronione dla osób chorujących psychicznie, • mediacje rodzinne • placówki dla osób bezdomnych: noclegownie, schroniska, schroniska profilowane 	<ul style="list-style-type: none"> • indywidualna lub grupowa terapia uzależnień, • terapeuta i/lub psycholog, • grupy wsparcia (AA, grupy samopomocowe, grupy osób trzeźwych wzajemnie się wspierających itp.), • trening higieny osobistej, • usługi opiekuńcze 	<ul style="list-style-type: none"> • konsultacje psychologiczne, • warsztaty/treningi kompetencji interpersonalnych w celu nabycia i/lub doskonalenia umiejętności, • warsztaty/treningi aktywnego radzenia sobie ze zmianą 	<ul style="list-style-type: none"> • doradztwo zawodowe, • kursy zawodowe • wsparcie trenera pracy, • grupy wsparcia dla osób poszukujących pracy, • warsztaty poszukiwania pracy, • wsparcie asystenta, • zatrudnienie wspierane, • prace społecznie użyteczne, • roboty publiczne • wsparcie brokera edukacyjnego, • staż w miejscu pracy, • szkolenia, kursy, • korzystanie z oferty CIS i/lub KIS; 	<ul style="list-style-type: none"> • anonimowe grupy wsparcia (AA, AN itp.), • uczestnictwo w życiu wspólnot religijnych, • zajęcia sportowe • treningi/warsztaty kompetencji społecznych, • grupy wsparcia (socyjalizacyjne, samopomocowe, rekreacyjne), • koła zainteresowań

na podstawie: Stenka R., Olech P., Browarczyk Ł. (2014), Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności, s. 128–131.

3.3.3. Indywidualny wymiar pracy socjalnej – rola i zadania asystenta osoby bezdomnej

Jak już wspomniano we wcześniejszych akapitach niniejszej książki, można powiedzieć, że obecnie jesteśmy świadkami wysokiej specjalizacji pomocy społecznej, jej instrumentów, narzędzi oraz filozofii pomagania. Poszczególne problemy zdają się być coraz częściej wyłączone z ogólnej puli problemów społecznych, zaś wsparcie oferowane osobom coraz częściej jest wsparciem indywidualnym. Jak wskazuje K. Łangowska pomoc społeczna lat 80-tych diametralnie różni się od tej, która świadczona jest dzisiaj (2010, s.9), a do najważniejszych cech charakterystycznych systemu wsparcia sprzed 30–40 lat autorka zalicza:

- a. pomoc społeczna to opieka nad tymi osobami, które sobie nie radzą w samodzielnym funkcjonowaniu bez oczekiwania usamodzielnienia,
- b. oferta ośrodka pomocy społecznej była bardzo uboga i raczej koncentrowała się na osobach w wieku poprodukcyjnym bez uwzględnienia problemu bezrobocia,
- c. pomoc przydzielana była na zasadach schematu i w sposób uznaniowy (bez obowiązujących kryteriów finansowych często na podstawie subiektywnej oceny potrzeb dokonywanej przez pracownika socjalnego),
- d. pomoc społeczna pozbawiona była profesjonalnych diagnoz (współ) występowania problemów,
- e. korzystanie z pomocy społecznej w dużej mierze naznaczone było negatywną konotacją, można by rzec – stygmatem. Klient pomocy społecznej to życiowy nieudacznik, który nie chce podjąć ogólnodostępnej pracy.

Okres transformacji ustrojowej, gwałtownych przemian politycznych i gospodarczych przyczynił się do zmiany optyki pomagania. Lata 90-te to okres rosnącego bezrobocia, masowych zwolnień z pracy, pojawienia się na szerszą skalę osób bezdomnych oraz tych, którzy nie zdążyli przystosować się do szybko zmieniających się warunków funkcjonowania w nowej rzeczywistości społecznej. Pracownicy socjalni coraz częściej zaczynają borykać się z nowymi problemami będącymi niejako skutkiem transformacji ustrojowej: nietrwałości instytucji rodziny, wzmożonego spożywania napojów alkoholowych, biedą czy przemocą w rodzinie.

Warto w tym miejscu wskazać, że czas „przełomu” w pomocy społecznej charakteryzował się swoistego rodzaju anomią, sytuacją, w której uwidaczniają się nowe problemy a narzędzi do ich rozwiązywania brak. Nowa Ustawa o Pomocy Społecznej nakładająca na pracownika nowe role i zadania (wspomaganie osób i rodzin wymagających pomocy w osiągnięciu możliwie pełnej aktywności społecznej, współdziałanie z grupami i społecznościami lokalnymi, mające na celu rozwijanie w nich zdolności do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów, organizowanie różnorodnych form pomocy, a także udział w rozwijaniu infrastruktury odpowiadającej zmieniającym się potrzebom społecznym, zapobieganie procesowi marginalizacji osób i grup i przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom w środowisku lokalnym) oraz pojawiające się zasady zatrudniania i kształcenia pracowników socjalnych, wychodzą niejako naprzeciw sytuacji transformacji ustrojowej i pojawiających się nowych problemów społecznych.

Nowe role, nowe zadania, nowa rzeczywistość powodują, iż bardzo często wykonywanie zawodu pracownika socjalnego obarczone jest dużym stresem a sama praca jawi się jako zdecydowanie stresogenna. Jak wskazuje D. Trawkowska zagrożenie stresem w interesującym nas zawodzie spowodowana jest kilkoma czynnikami (2006, s. 372). Jednym z nich jest roszczeniowa postawa klienta, jak również niejasność standardów pracy socjalnej (np. co przełożeni rozumieją pod pojęciem skutecznej pracy socjalnej z klientem). Autorka ponadto wskazuje na rozbieżności pomiędzy oczekiwaniami klientów a wymaganiami przełożonych, jak również zachwiane poczucie własnej wartości pracowników socjalnych, które powodowane jest z jednej strony ciągłą krytyką „z zewnątrz”, jak również niskim postrzeganiem prestiżu wykonywanego przez siebie zawodu. Na ten ostatni aspekt zwraca uwagę wielu autorów realizujących badania naukowe w tym zakresie (Kotlarska-Michalska, 1995, 1998). Stres pracowników socjalnych widoczny w trakcie realizacji codziennych czynności zawodowych uwarunkowany jest nie tylko przez osobowościowe czynniki samych pracowników, niską partycypację w procesie podejmowania decyzji (Trawkowska, 2006. S.373), trudności związane z pełnieniem różnorodnych ról zawodowych (Trawkowska, 2000), niskie zarobki²⁵, ale również powodowany jest przez trudności, na jakie napotyka pracownik socjalny w swojej pracy.

W badaniach pracowników socjalnych w województwie pomorskim do najczęstszych zdiagnozowanych trudności zaliczyć należy roszczeniową postawę klienta (63,6%). Drugą najczęściej wskazywaną trudnością w wykonywaniu zawodu pracownika socjalnego jest problem nadmiernej biurokratyzacji wykonywanych czynności. Na tego rodzaju barierę wskazuje 54,1% pomorskich pracowników socjalnych. Nadmiar pracy urzędniczej wynika przede wszystkim z wysokiej liczby środowisk, w których prowadzona jest praca socjalna. Na tę trudność wskazuje 42,3% pomorskich pracowników socjalnych. Na trzecim miejscu w hierarchii barier uplasowały się niesatysfakcjonujące zarobki (51,7%).

²⁵ Według badań ogólnopolskich lepiej zarabiają pracownicy socjalni pracujący na terenie gmin miejskich pracujący w większych miastach, zgodnie z: Raport z badań w ramach Projektu PHARE, *Charakterystyka kadry pomocy społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem pracowników socjalnych, z punktu widzenia ich sytuacji społecznej, zawodowej, rodzinnej i ekonomicznej*, 1996.

Pozostałe trudności w perspektywie pracownika socjalnego pojawiały się o wiele rzadziej a zaliczyć do nich należy niewystarczające środki finansowe w celu niesienia skutecznej pomocy, brak chęci współpracy ze strony klienta, zbyt zawile i nieadekwatne przepisy prawne, brak perspektywy zmiany systemu pomocy społecznej oraz brak szacunku ze strony klientów pomocy społecznej. Pozostałe trudności nie przekroczyły odsetka 20% (Dębski, 2011, s. 118).

Tabela nr 27. Najważniejsze trudności w pracy na stanowisku pracownika socjalnego a motywy podjęcia pracy w zawodzie pracownika socjalnego w badaniach kondycji pracy socjalnej w woj. pomorskim

Proszę wskazać maksymalnie 5 trudności, na jakie napotyka Pan (i) w swojej codziennej pracy na stanowisku pracownika socjalnego	Ogółem	
	N	%
Roszczeniowa postawa klienta,	320	63,6
Nadmierna biurokratyzacja wykonywanych czynności zawodu pracownika socjalnego,	272	54,1
Niesatysfakcjonujące zarobki,	260	51,7
Zbyt duża liczba środowisk, w których prowadzona jest praca socjalna,	213	42,3
Niewystarczające środki finansowe w celu niesienia skutecznej pomocy,	152	30,2
Brak chęci współpracy ze strony klienta,	135	26,8
Zbyt zawile i nieadekwatne przepisy prawne,	127	25,2
Brak perspektywy zmiany systemu pomocy społecznej,	121	24,1
Brak szacunku ze strony klientów pomocy społecznej,	110	21,9
Brak szacunku ze strony innych instytucji/organizacji,	89	17,7
Niedostateczny poziom współpracy z innymi instytucjami publicznymi,	86	17,1
Brak odpowiednich narzędzi, bądź niewystarczająca ich liczba niezbędnych do pracy z klientem pomocy społecznej,	75	14,9
Brak widocznych efektów pracy z klientami pomocy społecznej,	64	12,7
Brak możliwości zapewnienia prywatności w kontakcie z klientem,	61	12,1
Złe warunki lokalowe,	49	9,7
Własne wypalenie zawodowe,	44	8,7
Nieodpowiednia atmosfera w pracy,	42	8,3
Brak motywacji do pracy,	41	8,2
Brak szacunku ze strony bezpośrednich przełożonych,	36	7,2
Nieodpowiednio przygotowane stanowisko pracy (brak komputera, dostępu do Internetu itp.),	29	5,8
Inne	1	,2
Ogółem	2327	462,6

* procenty nie sumują się do 100% gdyż respondent mógł wskazać więcej niż 1 odpowiedź; źródło: Dębski M. (2011). *Kondycja pracy socjalnej w województwie pomorskim w świetle wyników badań socjologicznych.* [w:] Browarczyk Ł., Dębski M., Maj A. (red). *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.*

Asystentura skierowana do osób bezdomnych jako innowacyjna metoda pracy, z jednej strony wpisuje się w ideę indywidualnego pomagania, z drugiej zaś jej pojawienie się wynika po części z trudności, z jakimi borykają się w swojej pracy pracownicy socjalni (zbyt duża liczba środowisk, w których prowadzona jest praca socjalna, brak odpowiednich narzędzi, bądź niewystarczająca ich liczba niezbędnych do pracy z klientem pomocy społecznej, brak widocznych efektów pracy z klientami pomocy społecznej czy brak możliwości zapewnienia prywatności w kontakcie z klientem). Analizując pojęcie *asystentura* pod względem definicyjnym można powiedzieć, że jest ona nową profesją, usługą, zawodem w systemie wspierania rodzin i jako taka może dotyczyć usług edukacyjnych, rynku pracy, treningu życia. Opiera się ona na zasadzie indywidualizacji wynikającej z relatywnie małej liczby odbiorców, dostosowania jej do określonych grup odbiorców i ich realnych potrzeb (Krasiejko, Imielińska, 2011, s. 166). W odniesieniu do osób bezdomnych asystowanie staje się metodą pracy z osobą bezdomną, opartą na wprowadzeniu indywidualnego towarzysza i doradcy, który kompleksowo wspiera, motywuje i prowadzi osobę bezdomną przez cały proces reintegracji społecznej i zawodowej, nakierowany na osiągnięcie samodzielności życiowej poprzez pełen i trwały powrót do społeczeństwa, w sposób i w czasie dostosowanym do potrzeb osoby (Dębska-Cenian, 2008). Obowiązki asystenta rodziny określa w sposób bardzo precyzyjny Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wskazując, że rolą asystenta jest opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną, udzielanie pomocy rodzinom w poprawie ich sytuacji życiowej, w rozwiązywaniu problemów socjalnych, wspieranie aktywności społecznej rodzin czy nawet monitorowanie sytuacji rodziny po ustaniu pracy z rodziną. Głównymi celami pracy odnoszącymi się bezpośrednio do asystenta osób bezdomnych są:

- a. dotarcie do osób pozostających w systemie pomocy, zmotywowanie ich do podjęcia zaawansowanych działań reintegracyjnych i rozbudzenie potrzeby dokonania radykalnych zmian we własnym życiu,
- b. świadczenie osobie bezdomnej indywidualizowanej formy kompleksowego wsparcia, pozwalającej na niwelowanie bądź wyeliminowanie barier w różnych sferach życia, uniemożliwiających jej trwałe wyjście z bezdomności,
- c. zapewnienie osobie bezdomnej dostępu do szerokiego wachlarza narzędzi reintegracji społecznej i zawodowej, planowanie kierunku korzystania z nich oraz monitorowanie efektywności podejmowanych działań,
- d. profesjonalne wsparcie osoby bezdomnej w utrzymaniu i utrzymaniu przez nią stanu samodzielności życiowej – zarówno w zakresie wsparcia emocjonalnego (opartego na empatii i zaufaniu), instrumentalnego (odwołującego się do zachowań pomocniczych, bezpośrednio wspomagających potrzeby jednostki), informacyjnego (złożonego z informacji o strategiach radzenia sobie z problemami osobowymi i środowiskowymi) oraz oceny (zawierającego informacje ważne dla samooceny lub porównań społecznych),
- e. doprowadzenie do odzyskania przez osobę bezdomną samodzielności życiowej, poprzez indywidualne, profesjonalne i długoterminowe prowadzenie jej przez cały proces reintegracji (Dębska-Cenian, 2008, s.237 i następane).

Zastanawiając się na systemowymi celami prowadzenia asystentury skierowanej do osób bezdomnych niewątpliwie dodatkowo należy wspomnieć o następujących celach:

- a. wypracowanie standardu nowego zawodu bądź specjalizacji w systemie pomocy społecznej,
- b. wypełnienie niszy w systemie, poprzez wprowadzenie silnie indywidualizowanej, kompleksowej i osadzonej w środowisku klienta metody pracy z osobami bezdomnymi, korzystającymi z systemu pomocy,
- c. wpływanie na zmniejszanie bądź zatrzymanie skali występowania osób wykluczonych społecznie, poprzez włączenie do systemu pomocy metody nakierowanej na wyprowadzanie z bezdomności, zorientowanej wokół realizacji indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności, uwzględniającej kompleksowe oddziaływanie na liczne sfery życia osoby bezdomnej,
- d. prowadzenie wnikliwej i pogłębionej analizy problematyki bezdomności, opartej na kompleksowej diagnozie potrzeb, barier i potencjału osób bezdomnych oraz na monitorowaniu indywidualnych zmian w dłuższej perspektywie czasu, zachodzących u przedstawicieli tej grupy,
- e. wspieranie procesu reintegracji społecznej i zawodowej osób bezdomnych poprzez budowanie interdyscyplinarnej platformy współpracy na rzecz reintegracji osób bezdomnych między pracownikami organizacji pozarządowych, instytucji publicznych, sektora prywatnego oraz przedstawicielami środowiska lokalnego (Dębska-Cenian, 2008, s. 238).

Warto wskazać, że prowadzenie pracy z osobami bezdomnymi metodą asystowania nie jest możliwe ze wszystkimi osobami bezdomnymi. Asystowanie zatem to metoda, która zakłada gotowość osoby bezdomnej i jej chęci do zmiany swojej sytuacji życiowej. Odnosząc te słowa do misji asystowania (*misją asystowania jest, poprzez wprowadzenie osobistego doradcy i towarzysza, przeprowadzenie – etap po etapie – osoby bezdomnej (klienta) przez cały proces aktywizacji społecznej i zawodowej oraz zakończenie tego procesu trwałym i pełnym powrotem osoby (klienta) do społeczeństwa* – Dębska-Cenian, 2008, s. 238), można wyróżnić główne jej zasady.

Po pierwsze metoda asystowania znosi ustalony w latach 80-tych porządek pracy z osobami będącymi w trudnej sytuacji życiowej oferując podejście bliskiego współdziałania i współdecydowania osoby w zakresie jej wsparcia (uczestnictwo partycypacyjne). Po drugie pomoc metodą asystowania jest swoistego rodzaju procesem, w którym istnieje możliwość wykorzystywania zarówno relacji formalnych, jak i nieformalnych na zasadzie dobrowolności obu stron. Po trzecie asystowanie osobie bezdomnej zakłada podmiotowość klienta, jak również możliwość uczenia się i mierzenia do jasno określonego (wspólnie) celu. Po czwarte wreszcie asystowanie odbywa się w środowisku osoby bezdomnej przy powszechnym wykorzystaniu niefinansowych narzędzi wspierających oraz zaangażowaniu instrumentów polityki społecznej.

Jakie są główne zadania asystenta osoby bezdomnej oraz metody asystowania? Po pierwsze jest to prowadzenie stałej diagnozy środowiska oraz motywowanie do zmiany życia. Asystentura to nic innego jak towarzyszenie osobie bezdomnej (w sensie fizycznej obecności) na drodze reintegracji społecznej i zawodowej oraz wspieranie i doradzanie. Ważnym zadaniem asystenta osób bezdomnych jest również bieżące monitorowanie postępów klienta, jak również dokumentowanie prowadzonych działań oddziaływujących. Podobnie jak w przypadku streetworkingu asystent osoby bezdomnej powinien prowadzić swoją pracę w ramach szerokiej koalicji powstałej na rzecz wspierania osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością.

W zakresie metod asystowania autorzy pomorskiego standardu asystowania wskazują na umiejętne planowanie kierunku działania, indywidualizację pracy, wspieranie i doradztwo, pobudzanie do aktywności, budowanie wokół klienta platformy współpracy oraz prowadzenie pracy w środowisku (Dębska-Cenian, 2008, s.241–242).

Mysząc o profesjonalnym prowadzeniu asystentury skierowanej do osób bezdomnych, trzeba być świadomym występujących po sobie etapów prowadzenia wsparcia. Pierwszym z nich jest oczywiście dotarcie do osób bezdomnych gotowych na wsparcie metodą asystowania. Poszukiwania osób gotowych do wspólnej pracy powinny odbywać się przy współudziale lokalnego ośrodka pomocy społecznej oraz organizacji pozarządowych świadczących bezpośrednie wsparcie dla osób bezdomnych.

Drugim ważnym etapem we wdrażaniu asystentury skierowanej do osób bezdomnych jest połączenie konkretnej osoby bezdomnej z konkretnym asystentem. Jak wskazuje autorka standardu łączenie asystenta z osobą bezdomną odbywa się na zasadzie uzgadniania profilu jednej i drugiej strony (Dębska-Cenian, 2008, s. 244–245). W rzeczywistości oznacza to uspoźnienie celów i zamierzeń oraz elementów programu, które najbardziej potrzebne są osobie bezdomnej do realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności).

Trzecia część procesu nawiązuje do fizycznego podpisania kontraktu między asystentem a osobą bezdomną oraz jego realizacją. Jak łatwo się domyśleć, wspólna realizacja kontraktu powinna opierać się na wzajemnym zaufaniu, szacunku oraz zachowaniu pełnej podmiotowości osoby będącej w trudnej sytuacji życiowej. Wspieranie w trwałym powrocie do społeczeństwa z jednoczesnym monitorowaniem zmian to czwarty etap pracy z osobą bezdomną. Sprowadza się on do odbywania systematycznych, dobrowolnych i wcześniej zaplanowanych spotkań asystenta z osobą bezdomną przy założeniu, że stroną inicjującą ów relację jest zawsze asystent osoby bezdomnej, który zawsze jest liderem kontaktu oraz który potrafi używać odpowiednich metod i technik pracy z osobą bezdomną nie uzależniając go jednocześnie od otrzymywanego wsparcia. Ostatnie dwa etapy prowadzenia asystentury (podtrzymanie efektu samodzielności życiowej oraz wycofanie się i zakończenie relacji) dotyczą okresu, w której osoba bezdomna usamodzielniała się.

Odpowiednio prowadzona asystentura kończy się wzbudzeniem myśli w osobie bezdomnej, że ta, do odpowiedniego funkcjonowania w życiu społecznym już nie potrzebuje osoby asystenta. Kończąc relację z osobą bezdomną warto pamiętać, że osoby bezdomne często uzależnione są od otrzymanej pomocy, jak również, że bezdomność jako zjawisko społeczne potrafi przyjmować charakter „skokowy” – nietrwały.

3.3.4. *Mieszkanie najpierw* – Housing First jako przejaw mieszkaniowego wsparcia osób bezdomnych

Mysząc o obecnie funkcjonującym systemie wsparcia mieszkaniowego dla osób bezdomnych można powiedzieć, że w Polsce mamy do czynienia z tzw. systemem hierarchicznym (dalej również nazywanym drabinkowym). W procesie wychodzenia z bezdomności, osoby bezdomne korzystają z różnorodnych instytucjonalnych form zamieszkiwania, do których zaliczyć należy ogrzewalnię, noclegownię, schronisko dziennego pobytu, wspólnoty osób bezdomnych, domy dla osób bezdomnych, mieszkania chronione, treningowe czy wspierane. W zależności od stopnia gotowości osoby bezdomnej do zmiany swojej sytuacji życiowej przebywa ona albo w noclegowni, albo w schronisku albo w mieszkaniu wspieranym. Poszczególne typy form zbiorowego zakwaterowania różnią się od siebie i dość dokładnie zostały opisane podczas tworzenia standardu mieszkalnictwa i pomocy doraźnej w ramach projektu Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności (Stenka, Olech, Browarczyk, 2014, s. 162 i następne). Oceniając system drabinkowego wsparcia osób bezdomnych w zakresie udzielenia schronienia warto wskazać na kilka zasadniczych wad jego obecnego funkcjonowania (Maruszak, 2011, s. 179–184; Olech, 2011, s. 185–187):

a. zbyt długi czas przebywania osób bezdomnych w placówkach

Osoby bezdomne bardzo długo czasu przebywają w tego rodzaju placówkach, w szczególności dotyczy to schronisk dla osób bezdomnych czy schronisk profilowanych. Doświadczenia wskazują, że przypadki kilkunastoletnich pobytów w placówkach dla osób bezdomnych nie są odosobnione,

b. mała elastyczność systemu

Nie ulega wątpliwości, że na przestrzeni ostatnich 30 lat, począwszy od lat 80-tych zbiorowość osób bezdomnych zmieniła się w zakresie nie tylko przyczyn bezdomności, ale również w zakresie cech demograficznych. Współcześnie zdecydowana większość osób bezdomnych to osoby które przekroczyły 50 rok życia a ich głównym problemem życiowym stała się ograniczona sprawność fizyczna i psychiczna. Biorąc taki stan rzeczy pod uwagę można powiedzieć, że z racji ciągłego niedofinansowania systemu hierarchicznego wsparcia mieszkaniowego dla osób bezdomnych poszczególni administratorzy obiektów (dzisiaj najczęściej są to organizacje pozarządowe) nie są w stanie

w sposób szybki przekwalifikować swoje zasoby lokalowe aby w sposób odpowiedni wspierać osoby bezdomne w ich nowych problemach,

c. brak specjalizacji placówek

Oprócz schronisk sprofilowanych, które zaczynają dopiero powstawać w Polsce od niespełna 3–5 lat można powiedzieć, że placówki dla osób bezdomnych w większości przypadków przyjmują osoby bezdomne bez specjalnego wyodrębnienia. W konsekwencji bardzo często dochodzi do sytuacji, w których zdrowe osoby bezdomne przebywają wspólnie z osobami niepełnosprawnymi, młodzi ze starymi, bierni zawodowo z aktywnymi zawodowo. W opinii wielu praktyków pomocy, opiekunów placówek, kierowników czy pracowników socjalnych taka sytuacja przeszkadza w procesie reintegracji tych, którzy mają szansę wyjścia z bezdomności,

d. zły stan infrastruktury

Przed pojawieniem się trzeciego sektora placówki dla osób bezdomnych w całości prowadzone były przez lokalne ośrodki pomocy społecznej. Od końca lat 80-tych i lat 90 tych kiedy mamy do czynienia z pojawieniem się na „rynku pomocowym” organizacji pozarządowych te przejmują od ośrodków pomocy społecznej administrowanie placówkami i zaczynają świadczyć wsparcie mieszkaniowe dla osób bezdomnych na zasadzie zadań zleconych przez ops. Sytuacja taka, poza niewątpliwymi plusami, ma też swoje minusy. Jednym z nich jest fakt, iż bardzo często organizacja pozarządowa prowadząca działalność mieszkaniową dla osób bezdomnych boryka się z problemem braku środków przeznaczanych na wsparcie osób bezdomnych, nie mówiąc już o pilnych potrzebach związanych z bieżącym remontem budynków. W ostateczności okazuje się, że wiele placówek dla osób bezdomnych świadczy pomoc w bardzo trudnych warunkach, w przepelnionych salach, w salach kilkunastoosobowych, bez odpowiedniego zaplecza sanitarnego,

e. gettoizacja

Przykład wielu polskich gmin świadczyć może o tym, że osoby bezdomne już i tak wyłączone z głównego nurtu życia społecznego poprzez sam fakt bycia osobą bezdomną, zostają niejako dodatkowo wyłączone poprzez lokalizację placówki. Często bowiem tego rodzaju formy zbiorowego zakwaterowania organizowane są na obrzeżach miast, poza nimi, w miejscach trudno dostępnych dla komunikacji miejskiej, w miejscach odosobnionych. Przebywanie wielu osób, których łączy jeden wspólny problem powoduje bądź powodować może u okolicznych mieszkańców wyrazy niezadowolenia, z przejawami zachowań agresywnych włącznie,

f. relatywnie wysokie koszty prowadzenia placówek

Utrzymanie sieci placówek jest dość trudne dla organizacji, która utrzymuje się jedynie ze świadczeń mieszkaniowego wsparcia osób bezdomnych. Administrator budynku zobowiązany jest opłacić czynsz, media, jak również zadbać o wymogi stawiane przez zleceniodawcę usługi (np. dotyczące bezpieczeństwa, stanu zdrowia osób bezdomnych czy wymogów związanych z wprowadzeniem obowiązujących standardów pracy z osobami bezdomnymi). Koszt prowadzenia placówki to również koszty związane z zatrudnieniem personelu administracyjnego (pracownicy ochrona, służby dbające o czystość budynku), jak również merytorycznego (zatrudnienie opiekunów, kierowników, pracowników socjalnych, itp.). Wysoka nieefektywność kosztów – jak wskazuje T. Maruszak – może przyczynić się do obniżania standardów pracy z osobami bezdomnymi (2011, s. 181).

g. rezerwacja dla dużych gmin miejskich

System hierarchicznego wsparcia mieszkaniowego przeznaczonego dla osób bezdomnych zawiera w sobie różnego rodzaju placówki (ogrzewalnie, noclegownie, schroniska, domy dla osób bezdomnych, mieszkania chronione i inne). Chcąc wypełnić zapisy standardu mieszkalnictwa pełne (kompleksowe) wsparcie mieszkaniowe należy w gminie stworzyć sieć wielu placówek tego rodzaju. W rzeczywistości oznacza to, że profesjonalny system drabinkowy zarezerwowany jest jedynie dla dużych gmin miejskich, które posiadają odpowiednie zasoby finansowe oraz kadrowe (np. występowanie organizacji pozarządowych specjalizujących się we wsparciu osób bezdomnych),

h. uzależnienie od miejsca pobytu

Wieloletnie przebywanie w placówce dla osób bezdomnych powoduje uzależnienie od oferowanej pomocy i sprawia, że jakiegokolwiek próby zmiany swojej sytuacji życiowej zmniejszają swoją częstotliwość występowania. Wiele osób bezdomnych traktuje placówkę, w której mieszka, jako swój własny dom, a pokój współdzielony z innymi mieszkańcami jako mieszkanie, w którym panują odpowiednie warunki do dalszej egzystencji. Można powiedzieć,

że drabinkowy system wsparcia negatywnie wpływa na motywację do zmiany swojej sytuacji życiowej i ostateczne wyjście z bezdomności,

i. brak intymności

Dostępna w Polsce infrastruktura mieszkaniowa dla osób bezdomnych nie sprzyja zachowaniu intymności w miejscu pobytu. Niejednokrotnie pokoje dla osób bezdomnych są przystosowane do zamieszkania przez większą liczbę osób, często również mamy do czynienia ze zmianą miejsc zamieszkania w ramach jednej placówki oraz w ramach innych obiektów. Na brak intymności (na przykładzie badań prowadzonych wśród bezdomnych kobiet przebywających w trójmiejskich placówkach) wskazuje A. Dębska, która sugeruje przypadkowy dobór współmieszkańców a co za tym idzie brak wpływu na to, z kim będzie się dzieliło pokój (2005, s. 137),

j. brak innych form wsparcia

Niektórzy praktycy podkreślają, że pobyt osoby bezdomnej w placówce tak naprawdę doprowadza do zaniku jakichkolwiek form pracy socjalnej a sama placówka zaczyna nabierać cech przechowalni. Tymczasem nie jest możliwe rozwiązywanie problemu bezdomności bez wielopłaszczyznowego zaangażowania różnych podmiotów/instytucji wspierających osoby w procesie reintegracji społecznej i zawodowej. Doświadczenia polskie wskazują, że tego rodzaju wsparcie jest praktycznie niewidoczne w przypadku osób bezdomnych przebywających w placówkach. Nawet jeśli mamy z nim do czynienia, to bardzo często oferowane formy wsparcia są dalece nieadekwatne do realnych potrzeb,

k. utknięcie w „pół drogi”

Bardzo często w polskiej rzeczywistości dochodzi do sytuacji, w której przygotowana do wyjścia z bezdomności osoba nie może znaleźć własnego mieszkania z powodu złej sytuacji panującej na lokalnym rynku mieszkaniowym. Zbyt mała liczba mieszkań dostępnych na wynajem oraz zbyt małe zasoby w postaci mieszkań komunalnych i socjalnych powodują, że osoby gotowe i zmotywowane do zmiany swojego życia pozostają w placówkach dla osób bezdomnych. Sytuacja taka w sposób zasadniczo negatywny wpływa na dalszą gotowość do wyjścia z bezdomności,

l. przedmiotowe traktowanie osób bezdomnych

Nie jest to regułą ale w modelu hierarchicznym bardzo często uważa się, że dostęp osób bezdomnych do godnych warunków mieszkaniowych jest przywilejem, a nie obowiązkiem systemu wsparcia. Osoby bezdomne przebywające w noclegowniach czy schroniskach dla osób bezdomnych często skarży się nie tyle na nieodpowiednie warunki lokalowe co na przedmiotowe traktowanie przez zatrudniony personel.

Powyższe utrudnienia związane z życiem w różnego rodzaju placówkach dla osób bezdomnych, ich kosztownym funkcjonowaniem i zarządzaniem, jak również świadomość występowania niskiego stopnia usamodzielnienia osób bezdomnych przebywających w obiektach zbiorowego zakwaterowania doprowadziły do powstania innowacyjnej metody wspierania mieszkaniowego, jakim jest metoda *mieszkanie najpierw* (housing first).

Główną ideą tego rodzaju wsparcia jest odejście od hierarchicznego modelu placówek na rzecz zabezpieczenia stałego mieszkania osobie bezdomnej przy jednoczesnym świadczeniu intensywnej pracy socjalnej z osobą zamieszkującą mieszkanie (Olech, 2011, s. 217). Głównymi założeniami metody *mieszkanie najpierw* niezmiennie od 1992 roku pozostają:

- ➔ program został stworzony dla osób chronicznie doświadczających bezdomności przy jednoczesnym występowaniu zaburzeń psychicznych oraz uzależnienia od substancji psychoaktywnych,
- ➔ polega na natychmiastowym zapewnieniu dostępu do mieszkania osobom bezdomnym przebywającym w przestrzeni ulicy bez żadnych warunków wstępnych (poza tymi, które określone zostały w punkcie a) bez obowiązku uczestniczenia w terapii i leczeniu,
- ➔ program zakłada, zgodnie z hierarchią potrzeb Masłowa, że poczucie bezpieczeństwa, wygody, spokoju, wolności od strachu jest jedną z najważniejszych potrzeb w życiu człowieka i jako takie ustępuje jedynie miejsca potrzebom fizjologicznym (pożywienie, spełnienie seksualne, odpoczynek, tlen, uwolnienie od napięcia) – Zimbardo, 1999, s. 444–445.
- ➔ program skupia się przede wszystkim na redukcji szkód wynikających z długoletniego przebywania osób bezdomnych na ulicy,
- ➔ metoda zawiera w sobie nie tylko udzielenie schronienia w mieszkaniu, ale również, a może przede wszystkim, dostęp do szerokiego wsparcia specjalistów pracujących z osobami bezdomnymi. Wsparcie jest dostępne 24 godziny na dobę 7 dni w tygodniu a korzystanie z niego odbywa się na zasadzie dobrowolności,

- ➔ metoda *mieszkanie najpierw* znosi filozofię pomagania, według której pomoc w kierunku zmiany swojej sytuacji życiowej przysługuje przede wszystkim tym osobom, które wykazują jakąkolwiek aktywność w tym kierunku,
- ➔ dostępne mieszkania nie są kumulowane w jednej przestrzeni (np. w jednym bloku) lecz rozmieszczane są w wielu miejscach dostępnej substancji mieszkaniowej. Odpowiednie rozproszenie mieszkań zwiększa prawdopodobieństwo integracji chorych psychicznie osób bezdomnych z członkami społeczności lokalnej,
- ➔ mieszkania są zagwarantowane dla osób bezdomnych na podstawie spisanej umowy wynajmu mieszkania (głównie od prywatnych właścicieli),
- ➔ najemcy mieszkań partycypują w kosztach utrzymania lokum w wysokości 30% swoich dochodów (Olech, 2011, s. 220–221).

Metoda *mieszkanie najpierw* znajduje swoich gorących zwolenników i przeciwników. Ci pierwsi wskazują, że posiadanie bezpiecznego miejsca jest podstawą świadczenia jakichkolwiek form wsparcia osób wykluczonych mieszkaniowo, podkreślając tym samym wysoką nieskuteczność dotychczas prowadzonych działań zmierzających do reintegracji społecznej i zawodowej osób bezdomnych. Ci drudzy przyznają, że metoda ta jest bardzo kosztowna (koszty wynajmu mieszkań, albo ich zakupu, możliwość świadczenia pracy o każdej porze dnia i nocy) i w polskich warunkach bardzo trudna do wdrożenia (ze względu na brak mieszkań na wynajem oraz niską dostępność tanich mieszkań dla najuboższych). Krytycy metody *housing first* wskazują jednocześnie na niesprawiedliwość społeczną tego rodzaju rozwiązań: wiele osób czeka na przydział mieszkania socjalnego albo komunalnego wiele lat a osoba bezdomna przebywająca na ulicy dostaje mieszkanie tak naprawdę bez żadnych warunków wstępnych.

Jaka jest rola pracownika socjalnego pracującego z osobą bezdomną metodą *mieszkanie najpierw*? Odpowiadając najkrócej jak to możliwe: zasadniczo inna niż w przypadku tradycyjnego rozumienia pracy pracownika socjalnego. Poprzez fakt udzielenia schronienia w postaci mieszkania bez żadnych warunków wstępnych, relacja między pracownikiem socjalnym a osobą bezdomną staje się bardziej partnerska (horyzontalna) a sam pracownik socjalny jest tylko jedną z wielu osób, która bierze udział we wsparciu klienta. Praca socjalna prowadzona z osobą bezdomną zakłada pełną dobrowolność osoby bezdomnej, ale również jest Budowaniem odpowiedniej relacji opartej na zaufaniu i wzajemnej godności pomagać może dodatkowo fakt, że pracownik socjalny pracuje jednocześnie maksymalnie z 5–10 osobami. Wydaje się, że główną trudnością w świadczeniu pracy metodą *mieszkanie najpierw* jest fakt, iż pracownik socjalny musi wziąć na siebie rolę łącznika między osobą bezdomną a społecznością lokalną, między osobą bezdomną a właścicielem mieszkania, między osobą bezdomną a innymi specjalistami zaangażowanymi w proces pomagania. Innymi słowy można powiedzieć, że to pracownik socjalny (pełniąc niejako rolę bardziej przypominającą asystenta osoby bezdomnej) odpowiedzialny jest za trwałe osadzenie osoby bezdomnej w nowej dla niego społeczności lokalnej. Trzeba pamiętać, rozważając o metodzie hierarchicznej oraz *housing first*, że ta pierwsza na początku świadczenia wsparcia rozwiązuje przede wszystkim problemy związane z wykluczeniem społecznym (problemy zdrowia, socjalno-bytowe, problemy społeczne, psychiczne) pozostawiając sam problem bezdomności nieco na uboczu. Metoda *mieszkanie najpierw* odwraca ów porządek, oferując w pierwszej kolejności rozwiązanie problemu mieszkaniowego, a w dalszej kolejności podejmowanie prób rozwiązywania problemów pochodnych.

3.3.5. Superwizja pracy pracowników socjalnych – przywilej, konieczność czy systemowy obowiązek?

Poniższy materiał prezentuje najważniejsze treści związane z prowadzeniem superwizji dla pracowników socjalnych pracujących na rzecz osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. W niniejszym opracowaniu zakłada się, że prowadzenie cyklicznych superwizji dla pracowników socjalnych jest obligatoryjnym zadaniem instytucji. Tak rozumiana superwizja ma charakter zaplanowanego działania, dla którego zabezpieczone zostały odpowiednie środki finansowe, techniczne i organizacyjne w zależności od możliwości instytucji i realnych potrzeb poszczególnych pracowników socjalnych. Pozostawiając na boku dylematy związane z wielością definicji słowa superwizja, różnego rodzaju jej typologii przyjmuje się na potrzeby przygotowanego podręcznika, że superwizja jest metoda szkolenia i wzbogacania kompetencji w zawodach i funkcjach polegających na pracy z ludźmi, w których metodyczne działanie w relacjach interpersonalnych jest ważnym aspektem praktyki zawodowej.

Głównym zadaniem superwizji jest uczenie analizy problemów (Szmagałski, 2011). Tak rozumiana superwizja zakłada nie tylko relacyjność w osobie superwizora (osoby prowadzącej superwizję) i osób superwizowanych (odbiorców superwizji), ale również procesualność wyrażającą się w regularnych spotkaniach, zakładanych celach i planowanych efektach. Istotnym elementem, o którym warto pamiętać jest fakt, że znaczenie superwizji sprowadza się do umiejętnego i profesjonalnego wykorzystania zdobytej wiedzy teoretycznej w praktycznym funkcjonowaniu i działaniu w swoim miejscu pracy, będąc tym samym przejawem rozwoju osobistego i zawodowego osoby superwizowanej.

Najważniejsze założenia dla prowadzenia superwizji z pracownikami socjalnymi

Niezależnie od praktykowanego modelu superwizji można wskazać siedem założeń, które odzwierciedlają istotę superwizji prowadzonej z pracownikami socjalnymi (Ming-Sum Tsui, 2004, s.7–55):

a. relacja interpersonalna

Superwizja jest interpersonalna transakcja co najmniej pomiędzy dwiema osobami. Z założenia bardziej doświadczony i kompetentny superwizor wspiera pracownika socjalnego, a poprzez to zapewnia jakość usługi świadczonej osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością. Relacja o której mowa może mieć również charakter relacji grupowej, kiedy superwizor prowadzi superwizję grupową. Warto zadbać o to, aby relacja ta była jak najbardziej bogata mając jednocześnie świadomość, że nie jest ona relacją statyczną i jako taka oparta powinna być na wzajemnym zaufaniu i szacunku,

b. cele pracy socjalnej

Praca superwizowanego w trakcie superwizji jest związana z celami realizowanej pracy socjalnej. Superwizja nie może być prowadzona bez wcześniejszego zdefiniowania celów samej superwizji, ale również musi odzwierciedlać cele, jakie stawia sobie sam pracownik socjalny,

c. przepływ władzy, informacji i emocji

W procesie superwizji wykorzystuje się władzę i autorytet (funkcja organizacyjna/administracyjna), wymianę informacji i idei (funkcja profesjonalna/edukacyjna) oraz ekspresję uczuć (funkcja emocjonalna/wspierająca),

d. wartości profesjonalne jako forma praktyki pośredniej

Superwizja prowadzona z pracownikami socjalnymi odzwierciedlać powinna profesjonalne wartości świadczonego wsparcia,

e. jakość pracy

Superwizor monitoruje jakość wykonywanej pracy pracownika socjalnego, przekazując pracownikowi profesjonalne wartości, wiedzę i umiejętności oraz dostarczając emocjonalnego wsparcia w sytuacjach trudnych. Głównym zadaniem prowadzonej superwizji jest podniesienie jakości oraz skuteczności podejmowanych przez pracownika socjalnego działań skierowanych do osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. Planowana i realizowana superwizja może również doprowadzić do lepszego funkcjonowania koalicji czy partnerstwa lokalnego w zakresie wspierania osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością,

f. kryteria ewaluacji

W celu rozważenia zarówno krótko jak i długoterminowych celów realizowanej superwizji, powinny zostać opracowane kryteria ewaluacji dla superwizorskiej skuteczności. Zawierć one mogą informację:

o dotyczącej satysfakcji pracowników z superwizji,

o wpływie superwizji na osiągnięcia w zakresie zatrudnialności osób skazanych,

o efektach bezpośredniej pracy z klientami,

o wpływie superwizji na jakość i kształt funkcjonującej koalicji lokalnej na rzecz wspierania zatrudnienia dla osób marginalizowanych,

g. udział stron

Z holistycznego punktu widzenia, superwizja o której mowa angażuje co najmniej trzy strony: pracownika socjalnego, osobę superwizora oraz beneficjenta ostatecznego oddziaływań pracownika socjalnego (osobę bezdomną i zagrożoną bezdomnością).

Etapy wdrażania superwizji dla pracowników socjalnych

Myśląc o profesjonalnie przeprowadzonej superwizji skierowanej do pracowników socjalnych warto wyróżnić 7 najważniejszych etapów jej wdrażania:

Schemat nr 1. Etapy wdrażania superwizji przeznaczonej dla pracowników socjalnych

a. Zdiagnozowanie problemu

Źródłem diagnozy mogą być dostępne dane statystyczne, dokumenty, prowadzenie obserwacji, pomiarów. Warto aby na tym etapie odpowiedzieć sobie na kilka ważnych pytań:

- ➔ co jest obecnie najbardziej palącym problemem do rozwiązania? Co przeszkadza najbardziej w świadczeniu pracy socjalnej?
- ➔ jakie są powody tego, że odczuwany jest odczuwanie dyskomfortu?
- ➔ co jest ważne w tej sytuacji?
- ➔ co ma wyglądać inaczej? Jak byście chcieli, żeby to wyglądało?
- ➔ o co należy zadbać w pierwszej kolejności?
- ➔ co można zrobić, żeby zmienić niekorzystną sytuację?
- ➔ jakich narzędzi potrzeba do tego, aby niekorzystną sytuację zmienić?

W dalszym procesie diagnozowania problemów możliwych do rozwiązania metodą superwizji warto posługiwać się różnego rodzaju ankietami rozpoznającymi potrzeby potencjalnych uczestników superwizji. Poniżej zamieszczono przykładową ankietę dotyczącą superwizji poświęconej rozwiązywaniu konfliktów w pracy.

b. Określenie celu głównego oraz celów szczegółowych dla realizowanej superwizji

Określenie celów pozwoli skoncentrować planowaną superwizję wokół kluczowego obszaru, co w konsekwencji doprowadzi do osiągnięcia zamierzonego efektu zmiany. Na tym etapie należy:

- ➔ podjąć decyzję, co jest głównym celem prowadzonej superwizji. W tym kontekście warto wiedzieć, że najlepsza decyzja to decyzja skuteczna, czyli zależna od sytuacji decyzyjnej. Wobec tego to taka decyzja, która optymalizuje pewien zestaw czynników [kryteriów decyzyj]: *zyski, sprzedaż, dobrobyt pracowników, udział w rynku* ale także *minimalizacja strat, kosztów, fluktuacji personelu*, czyli np.: wybór metody wycofania się z działalności, zwolnienia pracowników albo wypowiedzenia umowy.
- ➔ sprawdzić, czy postawiony cel jest SMART i czy jest on **ekologiczny**, tzn. czy ogólne koszty ponoszone podczas jego realizacji nie przewyższą zysków jakie ma przynieść w określonym obszarze.
- ➔ zadać należy również pytanie jaki właściwie efekt chcemy uzyskać? czyli jaka jest różnica między stanem obecnym a pożądanym? W praktyce istnieją przykre konsekwencje braku tego pytania – mam tu na myśli trudności w pomiarze efektów szkoleń.

c. Wybór narzędzi superwizji

Etap ten związany jest bezpośrednio z określeniem typu superwizji dostępnych dla pracowników socjalnych. Superwizja może przybierać różne typy, w zależności od poziomu dojrzałości zawodowej osób superwizowanych. W tym kontekście można powiedzieć, że identyfikowane są cztery typy superwizji:

- ➔ *superwizja opiekuńcza*: zarezerwowana dla osób o niskiej dojrzałości zawodowej, dla nowych pracowników socjalnych. Superwizor, poprzez pełnienie roli opiekuńczej, wchodzi de facto w rolę osoby odpowiedzialnej za proces edukacji superwizowanego,
- ➔ *superwizja szkoleniowa*: superwizja przede wszystkim edukacyjna, w której superwizor ponosi ograniczoną odpowiedzialność za pracę z pracownikiem socjalnym. Superwizja szkoleniowa sprowadza się do określenia i realizacji swojego planu rozwoju, który pozwoli superwizowanym osobom podnieść własny poziom umiejętności w praktycznym wspieraniu osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością,
- ➔ *superwizja konsultacyjna*: zarezerwowana dla tych pracowników socjalnych, którzy osiągnęli dojrzałość zawodową. W tej superwizji to superwizowani ponoszą pełną odpowiedzialność za pracę z osobą bezdomną i zagrożoną bezdomnością, ale w pewnych trudnych momentach konsultują się z superwizorem
- ➔ *superwizja kierownicza*: w tym rodzaju superwizji superwizor jest w pewnym stopniu odpowiedzialny za pracę z klientami, ale związek pomiędzy superwizorem a superwizowanym ma charakter relacji przełożonego i podwładnego, a nie trenera i ucznia. Ten rodzaj superwizji oznacza, że superwizor, jako członek kadry zarządzającej, odgrywa rolę w zarządzaniu tokiem prac w ramach świadczenia pracy. W tym przypadku superwizor znajduje się w pozycji kierowniczej w tym sensie, że uczestniczy w koordynowaniu i ułatwianiu świadczenia usług – prowadzenia pracy.

Przed przystąpieniem do superwizji należy w sposób dokładny rozpoznać, na jakim etapie rozwoju zawodowego znajdują się poszczególni pracownicy socjalni. Kluczowe wydaje się odpowiednie dopasowanie określonego typu superwizji dla dalszego procesu profesjonalizacji pracy pracownika socjalnego.

Tabela nr 28. Rodzaje superwizji skierowanej do pracowników socjalnych

FORMALNA			
PLANOWANA	<p>Formalne, zaplanowane sesje indywidualne</p> <p>Daje spójność, przewidywalność i regularność oraz z największym prawdopodobieństwem facylituje rozwój pozytywnej relacji. Pozwala równie dobrze na bieżący przegląd praktyki, jak i ogniskowanie uwagi na potrzebach rozwojowych</p>	<p>Formalne spotkania odbywające się pomiędzy zaplanowanymi sesjami zazwyczaj po to, by przedyskutować jakieś szczególne kwestie.</p> <p>Ważne po zajściu jakiegoś wydarzenia (incydentu) lub przy podejmowaniu pilnych decyzji.</p> <p>Należy unikać wykorzystywania tylko tej formy superwizji, ponieważ niemożliwe jest w jej trakcie zajęcie się bieżącymi potrzebami</p>	AD HOC
	<p>Zaplanowane nieformalne sesje, takie jak aranżowanie dyskusji przy biurku pracownika socjalnego czy rozmowa telefoniczna</p> <p>Dostarcza wsparcia wówczas, gdy nie są możliwe dyskusje w trakcie bardziej formalnych spotkań.</p> <p>Należy unikać tendencji do niedokumentowania takich spotkań szczególnie jeśli są jakiegokolwiek problemy związane z potrzebami rozwojowymi superwizowanego, które należy uwzględnić w dokumentacji</p>	<p>Nieformalne rozmowy przebiegające ad hoc, takie jak dyskusje korytarzowe.</p> <p>Może mieć pewną ograniczoną wartość polegającą na dawaniu superwizowanemu uspokajającego przekazu, że jego problemy są trudne.</p> <p>Należy unikać tej formy rozmowy z powodu braku warunków do zapewnienia poufności i prawdopodobieństwa krótkotrwałej refleksji. Może prowadzić do wypaczonego podejmowania decyzji</p>	
NIEFORMALNA			

źródło: na podstawie M. Łucznińska, A. Olech, *Wprowadzenie do superwizji pracy socjalnej*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, s. 27 dostępne na <http://rssl.wp-content/uploads/2014/01/Wprowadzenie-do-superwizji-pracy-socjalnej.pdf>

Na etapie planowania narzędzi superwizyjnych warto zastanowić się nad wykorzystaniem superwizji wieloosobowej bądź indywidualnej. W pierwszym przypadku mowa może być o superwizji grupowej (przebiegającej w wyznaczonych grupach gdzie uczestnicy nie muszą mieć ze sobą bliskich powiązań), koleżeńskiej (praktycy pomagają sobie nawzajem w obecności superwizora) bądź superwizji zespołu (uczestnicy superwizji znają się i pracują razem).

Tabela nr 29. Zalety i wady superwizji grupowej skierowanej do pracowników socjalnych

Zalety superwizji grupowej	Wady superwizji grupowej
<ul style="list-style-type: none"> oszczędność czasu i wysiłku supervizora możliwość stosowania zróżnicowanych metod: dyskusje, nagrania, odgrywanie ról, gry symulacyjne, możliwość dzielenia się podobnymi doświadczeniami zawodowymi, obserwowania i analizowania pracy innych osób, ale pracujących w podobnych obszarach, możliwość zaprezentowania podczas jednej sesji wielu problemów superwizyjnych, stwarza środowisko zawodowe, dające poczucie przynależności, wsparcia, akceptacji, identyfikacji zawodowej, pomocy, stwarza przestrzeń do wymiany doświadczeń zawodowych formułowanych z różnych punktów widzenia, daje supervizorowi możliwość obserwowania sposobów, w jaki supervizorowani wchodzą w interakcje, budują relacje, obecność kilku osób daje supervizorowi możliwość sięgnięcia do bardziej zróżnicowanych metod i technik pracy, np. techniki dramy, odgrywania ról, scenek 	<ul style="list-style-type: none"> jest czasochłonna, może generować trudności w znalezieniu czasu, który by odpowiadał wszystkim członkom grupy, istnieje niebezpieczeństwo zawłaszczenia czasu innych przez szczególnie ofensywnych i gadatliwych członków grupy, trudność włączania nowych członków grupy do już istniejącej, osoby superwizujące się mogą chcieć złożyć na grupę odpowiedzialność za podejmowanie decyzji, grupa może wywierać nacisk w kierunku konformizacji zachowań i sposobów bycia swoich członków tym samym blokując ich możliwość twórczego myślenia, osoby superwizujące się mogą mieć trudność, by na forum grupy poruszać drażliwe tematy zawodowe, istnieje możliwość wystąpienia rywalizacji pomiędzy osobami superwizującymi się, jak również pomiędzy nimi a supervizorem

źródło: na podstawie M. Łucznińska, A. Olech, *Wprowadzenie do superwizji pracy socjalnej*, s. 30.

Tabela nr 30. Superwizja koleżeńska dla pracowników socjalnych

Superwizja koleżeńska	Nieformalne wsparcie koleżeńskie
<ul style="list-style-type: none"> określony termin i miejsce spotkań oraz określone zasady/normy regulujące sposób współpracy, atmosfera skupienia nad danymi tematami/problemami ustalonymi na początku spotkania, cel spotkania jest określony – zebranie na początku tematu problemów/trudności do poruszenia w trakcie superwizji, udzielenie wsparcia w poszukiwaniu samodzielnych rozwiązań, porządkowanie faktów, zbieranie informacji, poszerzenie perspektywy postrzegania danego tematu/problemu koncentracja na konkretnych problemach zgłoszonych na spotkaniu superwizyjnym, spotkania są zaplanowane i odbywają się w określonym cyklu, odbywa się w miejscu gwarantującym komfort osób w niej uczestniczących, zachowanie dyskrekcji oraz przestrzeganie zasad etycznych i ustawy o ochronie danych osobowych, superwizja koleżeńska to spotkania grupy zadaniowej – stały zespół (wzajemnie sobie ufający), określony czas i miejsce, określony scenariusz spotkań. 	<ul style="list-style-type: none"> spotkania są nieregularne i odbywają się spontanicznie, „luźna” atmosfera, jednocześnie poruszanych jest wiele tematów, dygresje, cel nie jest wyraźnie określony i sformułowany, jest poddyktowany „chwila”, zgłaszana na bieżąco potrzeba, dominuje udzielanie szybkich rad bez uprzedniego zidentyfikowania rzeczywistego problemu, brak czasu i komfortowej przestrzeni powodujące najczęściej problemu/trudności w sposób pobieżny, rutynowy i stereotypowy, problemy wnoszone są spontanicznie, nie jest przestrzegany porządek w ich omawianiu, spotkania odbywają się ad hoc, w zależności od pilnego problemu osoby potrzebującej wsparcia i zależą od możliwości osoby/osób udzielających wsparcia (np. czasowych), wsparcie incydentalne odbywa się w miejscach nie zawsze gwarantujących możliwość zachowania dyskrekcji – niski poziom bezpieczeństwa, wsparcie nieformalne ma charakter spotkania „towarzyskiego”, odbywa się przy kawie, ciasteczkach, nie ma określonych ram czasowych, stałego składu grupy; przebieg spotkania może być chaotyczny.

źródło: na podstawie M. Łucznińska, A. Olech, *Wprowadzenie do superwizji pracy socjalnej*, s. 37.

Na etapie tworzenia narzędzi superwizyjnych warto odpowiedzieć sobie na pytanie, co można zrobić we własnym zakresie aby zrealizować założony cel bądź kto jeszcze może pomóc w jego realizacji? Superwizję można bowiem przeprowadzić w oparciu o usługi zewnętrznej firmy bądź w oparciu o zasoby własne. W obu przypadkach należy w sposób rzetelny sprawdzić, jakie metody pracy przewidziane są w ramach planowanej superwizji:

- ➔ Krótkie ćwiczenia (gry, mini symulacje) wprowadzające temat – *obniżają dystres, nadają dystans omawianym zagadnieniom*;
- ➔ Krótkie wykłady wprowadzające i podsumowujące zagadnienia – *systematyzują pojęcia; dają „odetchnąć” uczestnikom po ćwiczeniach – odreagować emocje, uporządkować nowo zdobyte doświadczenia*
- ➔ Odgrywanie ról (*role playing*) z użyciem kamery video – *pozwalają sprawdzić nowe metody w bezpiecznych warunkach*;
- ➔ Kwestionariusze autodiagnozy – *umożliwiają scharakteryzowanie się w dyskusowanych wymiarach*;
- ➔ Analizy przypadków dyskusowanych w małych grupach – *rozszerzają pole widzenia omawianych zagadnień*;
- ➔ Filmy ilustrujące zagadnienie – *stanowią punkt wyjścia do wspólnej dyskusji, skracają czas wykładu*;
- ➔ Korygujące informacje zwrotne od uczestników i trenerów – *konfrontują nasze widzenie sytuacji z oceną innych*;
- ➔ Krótkie ćwiczenia integrujące, odprężające – *rozluźniają atmosferę i zwiększają motywację do pracy*;

Planowanie procesu superwizji

Jak już wyżej wspomniano superwizję przeznaczoną dla pracowników socjalnych pracujących z osobami bezdomnymi i zagrożonymi bezdomnością, traktować należy jako swoistego rodzaju proces, który ma swój jasno określony początek i koniec, zdefiniowane cele, oraz określone rezultaty. Warto na etapie planowania zidentyfikować najważniejsze pułapki. Zaliczyć należy do nich:

- ➔ „Najlepiej sam zdiagnozuję oczekiwania uczestników” ...może właśnie wpadasz w pułapkę, „SAMOPOTWIERDZAJĄCEGO SIĘ PROROCTWA” – będziesz chciał zobaczyć tylko to, co potwierdzi Twoje wcześniejsze założenia, a możesz pominąć jakiś ważny aspekt, który zobaczyłaby osoba z zewnątrz...
- ➔ „Musimy zacząć w przyszłym tygodniu” ...może właśnie wpadasz w pułapkę, „BLEŹĄCZKI”, zapomniałeś o zasadzie Pareto i Covey’u...
- ➔ „Pokażcie mi fragment warsztatu – jak to robicie, a ja Wam powiem, czy to dla mnie”...może właśnie wpadasz w pułapkę, biorę udział w konkursie – WIEM WSZYSTKO i zawsze go wygram” i nie dostrzegasz, że proces grupowy odgrywa podczas szkolenia również ważną rolę...
- ➔ „Zróbmy po prostu superwizję – cykl to już przesada! ”...może właśnie wpadasz w pułapkę „ZRÓBMY COKOLWIEK, BYLE SIĘ DZIAŁO”, bo przecież doskonale wiesz, że szkolenia dają efekty, tylko przez chwilę zapominałeś, że aby się czegoś nauczyć trzeba ćwiczyć...
- ➔ „A skąd Wy możecie wiedzieć jak jest w naszej branży”...może właśnie wpadasz w pułapkę „biorę udział w konkursie – JA TO JESTEM INNY – i zawsze to udowodnim” i nie zwróciłeś uwagi na to, że niezależnie od branży zwykle mamy do czynienia z ludźmi, a ci mają często podobne problemy...
- ➔ „To za drogo!!! Wezmę od tych tańszych – to w końcu i tak to samo w tym programie”...może właśnie wpadasz w pułapkę „NAJTRWALSZE SĄ PROWIZORKI” i nie patrzysz, że i tak będzie trzeba te pieniądze w końcu wydać, żeby był oczekiwany efekt... tylko, że wydasz je drugi raz...

Realizacja programu superwizji

Aby efektywność współpracy z innymi instytucjami była największa, warto zadbać o to, by precyzyjnie wybrać kompetencje, które mają być przedmiotem rozwoju, ustalić cele operacyjne, a więc odpowiedzieć na pytanie: jak docelowo ma wyglądać poziom tych kompetencji oraz obiektywną metodą ocenić poziom poszczególnych kompetencji u uczestników. W zależności od możliwości można zastosować:

- ➔ metodę **Development Centre**, gdyż gwarantuje najwyższą jakość informacji o predyspozycjach, umiejętnościach i potrzebach rozwoju pracowników socjalnych,
- ➔ **test kompetencji** wykorzystywany i opracowywany wewnętrznie,
- ➔ każdą formę **wywiadu**, przeprowadzanego przez superwizora, ponieważ nic lepiej nie pozwoli mu poznać osobiście przyszłych uczestników i ich osobistych celów. To w konsekwencji pozwala uspoźnić cele indywidualne uczestników superwizji z celami nadrzędnymi superwizji, angażuje ludzi w proces, daje im poczucie kontroli sytuacji i tym samym wzmacnia ich zaangażowanie w szkolenie.

Sposobów przygotowań do wdrożenia cyklu superwizji jest wiele. Poniżej zaprezentowano jeden z nich.

- ➔ zaczynamy od spotkania z osobą odpowiedzialną za politykę szkoleniową/kadrową w firmie w celu omówienia celów superwizji,
- ➔ określamy je wspólnie w kategoriach rozwoju konkretnych kompetencji, ważnych z punktu widzenia realizacji celów operacyjnych i strategicznych, szkolonych osób,
- ➔ zapoznajemy się z wynikami DC lub opinią HR albo przeprowadzamy wywiad z wybranymi uczestnikami szkolenia. Celem tego kroku jest uściślenie obszarów zainteresowań grupy (np.; określenie sytuacji trudnych w zarządzaniu zespołem, strategii radzenia sobie w tych sytuacjach, momentów krytycznych). Tak określony poziom wyjściowy kompetencji pozwoli nam z jednej strony: zaplanować kaskadowo rozwój kompetencji kierowniczych, z drugiej zaś – zaplanować proces oceny efektywności przeprowadzonego przez nas superwizji,
- ➔ planujemy cykl superwizji. Opracowujemy programy poszczególnych zajęć. Podczas tego kroku jesteśmy w stałym kontakcie z klientem, by osadzić program w realiach klienta. Czasem, jeśli pojawiają się jakieś wątpliwości, przeprowadzamy superwizję pilotażową,
- ➔ w zależności od celu projektu, decydujemy się jak będziemy wzmacniać proces superwizji (informacje zwrotne; zadania miedzymodułowe; egzaminy; Action Plan; platforma internetowa; kluby dyskusyjne i jeszcze wiele innych metod, które ułatwiają realizację ostatecznego celu superwizji),
- ➔ zapadają „trudne” decyzje, co do wyboru terminów i miejsc superwizji oraz następuje fizyczne rozpoczęcie działań. Już w trakcie projektu zbieramy informacje zwrotne i zaczynamy sprawdzać efektywność. Każda superwizja kończy się oceną – ankietą ewaluacyjną, w której uczestnicy przedstawiają swoje komentarze na piśmie,

w formie otwartej wypowiedzi lub odpowiedzi na konkretne pytania. Każde spotkanie kończy się podsumowaniem dokonany przez uczestników i wyciągnięciem wniosków,

➔ po zakończonym projekcie przekazujemy informacje zwrotne klientowi a on nam.

Sprawdzenie efektywności superwizji

Efektom końcowym superwizji jest rozpoczęcie procesu lub podniesienie wskazanych wcześniej kompetencji, określenie zasobów uczestników oraz obszarów do pracy w odniesieniu do konkretnych kompetencji. Każdy z uczestników otrzymuje taką informację zwrotną, która określa cele do realizacji w konkretnych obszarach. Należy zadbać o to, aby po zakończeniu cyklu superwizji został dostarczony raport z przeprowadzonych superwizji obejmujący mocne i słabe strony superwizowanej grupy oraz sugestie dotyczące przyszłości. Jest to dobry moment, aby ponownie zadać sobie pytanie: jaki efekt chcieliśmy uzyskać? czyli jaka jest różnica między stanem obecnym a pożądanym?.

Podejmowana tematyka superwizji.

Trudno wymienić wszystkie tematy, które mogą być poruszane w trakcie cyklu superwizyjnego przeznaczonego dla pracowników socjalnych. Poniżej wymienione zostały jedynie przykłady tematów:

Tabela nr 31. Możliwe tematy superwizji prowadzonej z pracownikami socjalnymi

<ul style="list-style-type: none"> • umiejętność pracy w grupie, • rozwiązywanie konfliktów w pracy, • zawieranie kompromisów. • praca nad odpowiednim udzieleniem informacji zwrotnych. • odkrywanie zasobów osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością. • umiejętność organizowania czasu pracy. • praca nad nieprzenoszeniem „pracy do domu” – elementy work life balance. • budowanie kontaktu z osobą bezdomną i zagrożoną bezdomnością 	<ul style="list-style-type: none"> • aktywne słuchanie, • możliwości manipulacyjne w prowadzeniu rozmów, • zasady dobrej współpracy międzyinstytucjonalnej, • budowanie zaufania w dialogu z klientem, • jak wspomóc własne wypowiedzi autorytetem specjalisty, • budowanie koalicji lokalnej na rzecz rozwiązywania problemów osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, • zarządzanie czasem w instytucji, • komunikacja w grupie, • delegowanie zadań i przepływ dokumentów, • odpowiedzialność za sukces związany z reintegracją społeczną i zawodową osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością
--	---

Kompetencje superwizora

Superwizorem pracowników socjalnych może być osoba, która posiada biegłość i umiejętność w obszarze praktyki zawodowej osoby, którą superwizuje. Bierze on również odpowiedzialność za jakość swojej pracy w kontakcie z kimś, kto z założenia charakteryzuje się mniejszym doświadczeniem, wiedzą, umiejętnościami. Warto na etapie wyboru superwizora, który ma pracować w przyszłości z pracownikami socjalnymi zadbać o to, aby osoba ta była superwizorem doświadczonym.

Tabela nr 32. Różnice między doświadczonym a początkującym superwizorem – kompetencje superwizora

Początkujący superwizor	Doświadczony superwizor
<ul style="list-style-type: none"> • brakuje mu solidnej wiedzy o teorii i metodologii superwizji, • nadużywa jednego podejścia do superwizji, • niepewny w roli superwizora, nadmiernie identyfikuje się z rolą terapeuty, • interweniuje raczej z pozycji klinicysty, • wchodzi w spory dotyczące właściwego rozwiązania, • nadmiernie reaguje na superwizowanego, • doświadcza zatarcia granic i niemożności doprowadzenia superwizowanego do konfrontacji, • ignoruje różnice kulturowe i style uczenia się superwizowanego, • pracuje z superwizowanym w izolacji, ignorując kontekst systemowy, • zorientowany na treść 	<ul style="list-style-type: none"> • dobrze zna teorię i metodologię superwizji, • stosuje różne podejścia zależnie od przypadku, • rozumie swoją rolę i odpowiedzialność w procesie superwizji, • skłania się do opierania się na zasobach superwizowanego, • potrafi pracować z superwizowanym w obszarze wybranych przez niego rozwiązań, • jest bardziej świadomy i potrafi wykorzystać własne reakcje w procesie superwizji, • potrafi stosować jasne granice, utrzymując koncentrację superwizowanego na zadaniu • uznaje odmienności kulturowe i dotyczące uczenia się, • rozważa wszystkie aspekty zawodowe w perspektywie systemowej, • koncentruje się na procesie superwizji

Źródło: M. Łuczyńska, A. Olech, *Wprowadzenie do superwizji pracy socjalnej*, s. 45.

Superwizor pracujący z pracownikami socjalnymi powinien zatem:

- posiadać szeroka wiedze na temat pracy z osobami bezdomnymi i zagrożonymi bezdomnością, metod i technik w niej stosowanych,
- powinien dobrze znać zasady funkcjonowania systemu pomocy społecznej,
- posiadać umiejętności specyficzne, wykraczające poza proste przekazywanie wiedzy,
- superwizor powinien uwzględnić wzorce transakcyjne osoby szkolącej się, poziom interakcji interpersonalnej, dystans społeczny i emocjonalny, różnice władzy, autorytetu, płci, pochodzenia,
- posiadać kompetencje praktyczne, potrzebne min. do rozumienia typu problemów, z jakimi konfrontują się superwizowani,
- posiadać umiejętność przekazywania wiedzy innym oraz uczenia umiejętności,
- potrafić uruchomić wśród superwizowanych osób rodzaj profesjonalnej refleksji, takiej, aby potrafili oni spojrzeć na swoją aktywność zawodowa z meta-poziomu.

Formalne osadzenie osoby superwizora

Superwizor pracujący z pracownikami socjalnymi pracować powinien w oparciu o kontrakt. Zawarcie dobrego kontraktu staje się możliwe wówczas, gdy dystans między stronami jest jednakowy, kontrakt i oczekiwania są precyzyjnie sformułowane i jasne dla wszystkich stron, kontrakt jest efektem pracy wszystkich stron, ujawniono i zadbane o zaspokojenie wszystkich potrzeb i oczekiwań.

Schemat nr 2. Formalne osadzenie superwizora w pracy z pracownikami socjalnymi

Bibliografia

Adamczyk L. (2008). *Psychologiczna charakterystyka osób bezdomnych na przykładzie mieszkańców schroniska w Szczodrem*. Praca niepublikowana, dostępna na http://www.bratalbert.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=430%3Akim-jestesmydzialalnosc-kola&catid=120%3Aliteratura-specjalistyczna&Itemid=60&lang=pl [Dostęp 25.11.2014].

Baker R.L. (1991). *The Social Work Dictionary*. Silver Spring, MD: NASW Press

Bieńkowska D. Ułasiński C. Szymanska J. (2006). *Przygotowanie do segmentacji bezrobotnych w Powiatowych Urzędach Pracy – syntetyczna diagnoza działalności Urzędów w kontekście obsługi klienta*. Kraków: Centrum Doradztwa Strategicznego, dostępne na <http://www.cds.krakow.pl/zalaczniki/176/1.pdf>

Davies M. (1999). *Sociologia pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

Davies H. (1984). *Impossible Clients*, The Journal of Social Work Practice, vol. 1, nr 2, 1984, w przekładzie H. Grzegółowskiej-Klarkowskiej, zamieszczone w: Davies H. (1998). *Niezdolni klienci*, [w:] Kwaśniewski J. (red.) *Praca socjalna pomoc społeczna*. Biblioteka Pracownika Socjalnego. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.

- de Robertis Ch. (1998). *Metodyka działania w pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- de Robertis Ch. Pascal H. (1999). *Postępowanie metodyczne w pracy socjalnej z grupami i ze społecznościami*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Dębska A. (2005). *Diagnoza i ocena specyficznych problemów osób bezdomnych, związanych z dyskryminacją i nierównością na rynku pracy oraz sferą życiową*. [w:] Dębski M. Olech P. (red.) *Pomost. Pismo samopomocy. O bezdomności bez lęku oraz informator o placówkach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębska-Cenian A. (2008). *Asystowanie*. [w:] Dębska-Cenian A. Olech P. (red.) *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębska-Cenian A. Olech P. (2008). *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2007). *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego – grudzień 2007. Raport z badań*. [w:] Dębska-Cenian A. Cis. G. Maj. A. Prusak. B. (red.) *Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*, Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności. Gdańsk.
- Dębski M. (2010). *Co nowego w badaniach socjodemograficznych? Od profilaktyki do wyjścia z bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok. II*. Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności. Gdańsk.
- Dębski M. (2011). *Bezdomność jako problem społeczny w województwie pomorskim. Na podstawie wyników badań socjodemograficznych w 2011 r.* [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Weiner K. (red.). *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok IV*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2011). *Kondycja pracy socjalnej w województwie pomorskim w świetle wyników badań socjologicznych*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności
- Dębski M. (2011). *Kondycja pracy socjalnej w województwie pomorskim w świetle wyników badań socjologicznych*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Michalska A. (2012) *Podręcznik Streetworkera Bezdomności*, Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Michalska A. (2012). *Podręcznik Streetworkera Bezdomności*, Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Olech P. (2005). *Socjodemograficzny portret zbiorowości osób bezdomnych Województwa Pomorskiego. Raport z badań*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk.
- Dębski M. (2008a). *W kierunku zmiany życiowej czyli o postrzeganiu szans wyjścia z własnej bezdomności*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dębski M. (2008b). *Kondycja zdrowotna osób bezdomnych*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dębski M. Retowski S. (2008). *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dylus A. (1993). *Zasada pomocniczości a procesy transformacji*. Warszawa: Pomoc Społeczna nr 9.
- Frysztacki K. (2009). *Socjologia problemów społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Frysztacki K. Piątek K. (2002). *Wielowymiarowość pracy socjalnej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Garvin Ch.D. Seabury B.A. (1998). *Działania interpersonalne w pracy socjalnej. Tom 1 i 2*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Granosik M. (2006). *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

- Józefczyk J. (2011). *Perspektywy rozwoju pracy socjalnej w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Gdyni*. s. 3–18. [w:] Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny. Analiza efektywności specjalizacji pracy socjalnej w kontekście projektu systemowego MOPS w Gdyni „Rodzina bliżej siebie”*. Gdynia/Gdańsk: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni, Uniwersytet Gdański.
- Kantowicz E. Olubiński (2003). *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Kotlarska-Michalska A. (1995). *Pozycja zawodowa pracowników socjalnych i ich samopoczucie w zawodzie*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, zeszyt 4.
- Kotlarska-Michalska A. (1998). *Pracownicy socjalni w świetle badań socjologicznych*. [w:] Marzec-Holka K. (red.) *Pracownicy socjalni i wolontariusze a możliwości reformy pomocy społecznej*. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Kotlarska-Michalska A. (1998). *Trudności w pracy zawodowej pracowników socjalnych w świetle badań socjologicznych*. [w:] Brągiel J. Mudrecka I. (red.) *Problemy kształcenia i doskonalenia pracowników socjalnych*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Krasiejko I. Imielińska A. (2011). *Efektywność asystentury rodziny na podstawie badań przeprowadzonych w MOPS w Częstochowie*. [w:] Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny. Analiza efektywności specjalizacji pracy socjalnej w kontekście projektu systemowego MOPS w Gdyni „Rodzina bliżej siebie”*. Gdynia: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej.
- Księżopolski M. (2008). *Polityka społeczna w różnych krajach i modele polityki społecznej*. [w:] Firlit-Fresnak G. Szyłko-Skoczny M. (red.) *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łangowska K. (2011). *Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce*. [w:] Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny – nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*. Gdynia: Uniwersytet Gdański, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.
- Łuczyńska M. Olech A. (2013). *Wprowadzenie do superwizji pracy socjalnej*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, dostępne na <http://irss.pl/wp-content/uploads/2014/01/Wprowadzenie-do-superwizji-pracy-socjalnej.pdf>
- Maruszak T. (2011). *Schody... do nikąd? Analiza systemu hierarchizacji placówek dla osób bezdomnych*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Mikołajewicz W. (1999). *Praca socjalna jako działanie wychowawcze*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Ming-Sum T. (2004). *Supervision Models in Social Work: From Nature to Culture*. Asian Journal of Counselling, Vol. 11.
- Nocurń A.W. Szmagałski J. (1998). *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Olech P. (2011). *Metoda „najpierw mieszkanie” – zmieniający się charakter pracy socjalnej z ludźmi bezdomnymi w Europie*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Olubiński A. (2004). *Praca socjalna. Aspekty humanistyczne i pedagogiczne*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Ratyński Wł. (2003). *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce. Tom I*. Warszawa: Diffin
- Sierpowska I. (2006). *Prawo pomocy społecznej*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). *Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Szarfenberg R. (2008). *Definicje, zakres i konteksty polityki społecznej*. [w:] Firlit-Fresnak G. Szyłko-Skoczny M. (red.) *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szatur-Jaworska B. (2008). *Diagnoza i diagnozowanie w polityce społecznej*. [w:] Firlit-Fresnak G. Szyłko-Skoczny M. (red.) *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szcypior E. Meller, A. (2008). *Standard streetworkingu*. [w:] Dębska-Cenian A. Olech P. (red.) *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

Szmagalski J. (2011). *Superwizja pracy socjalnej. Zastosowania i dylematy*. Warszawa: IRSS.

Szubert W. (1973). *Studia z polityki społecznej*. Warszawa.

Trawkowska D. (2000). *Strukturalne uwarunkowania trudności pełnienia ról zawodowych w percepcji pracowników socjalnych zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej województwa katowickiego*. Niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. K. Wódz. Katowice: Uniwersytet Śląski.

Trawkowska D. (2006). *Portret współczesnego pracownika socjalnego. Studium socjologiczne*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.

Wódz K. (1996). *Praca socjalna w środowisku zamieszkania*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

Wódz K. Piątek K. (2004). *Socjologia i polityka społeczna a aktualne problemy pracy socjalnej. Dylematy teorii i praktyki społecznej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.

Zimbardo P.G. (1999). *Psychologia i życie*. Warszawa. Białobrzeska K. Kawula S. (2006). *Człowiek w obliczu marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.

Pytania problemowe

1. Jakie są główne zadania i role pełnione przez streetworkera pracującego z osobami bezdomnymi?
2. Czym różni się praca asystenta osoby bezdomnej od pracy pracownika socjalnego?
3. Jakie są najważniejsze różnice pomiędzy bezdomnością instytucjonalną (schroniskową) a bezdomnością pozainstytucjonalną (uliczną)?
4. Jaka jest różnica pomiędzy Indywidualnym Programem Wychodzenia z Bezdomności a Planem Pracy na rzecz Osoby bezdomnej?
5. Jaka jest różnica między systemem hierarchicznym a metodą housing first?
6. Jakie są najważniejsze etapy prowadzenia superwizji wśród pracowników socjalnych?

1. Streetworking skierowany do osób bezdomnych dotyczy osób na stałe przebywających w przestrzeni ulicy i jako taki ma przede wszystkim wymiar interwencyjny.
2. Aby na stałe wdrożyć streetworking w ramy lokalnego systemu wsparcia należy postrzegać go jako zaplanowaną usługę społeczną, której wdrożenie ma swój jasno określony początek i koniec.
3. Praca streetworkerów powinna być na bieżąco monitorowana a uzyskiwane wskaźniki poddawane ewaluacji. Warto zadbać o to, aby streetworker pracujący z osobami bezdomnymi miał stały dostęp do szkoleń oraz superwizji.
4. W pracy z osobą bezdomną należy dążyć do jak największej indywidualizacji. Zanim opracowany zostanie indywidualny program wsparcia należy w sposób odpowiedni dokonać diagnozy zasobów oraz deficytów osoby bezdomnej. Warto pamiętać, że przy ustalaniu planu pomocy należy jak najpełniej zaangażować samą osobę bezdomną w tworzenie tego rodzaju planu działania. W takich sytuacjach poczucie tożsamości z wypracowanymi celami i priorytetami działania u osób bezdomnych ulega zasadniczemu zwiększeniu.
5. Funkcjonujący w Polsce model mieszkaniowego wspierania osób bezdomnych jest modelem hierarchicznym złożonym z sieci różnego rodzaju placówek wsparcia (ogrzewalnia, noclegownia, schronisko, domy dla osób bezdomnych, mieszkania chronione, treningowe, wspierane). Koszty zarządzania tego rodzaju modelu są relatywnie wysokie a sama osoba bezdomna bardzo często uzależnia się od zamieszkiwania w placówce. Należy rozważyć wprowadzenie innowacyjnych metod wsparcia osób bezdomnych w dostępie do własnego mieszkania zakładając, że posiadanie bezpiecznego miejsca schronienia jest warunkiem koniecznym do podejmowania dalszej pracy z osobą bezdomną w kierunku jej usamodzielnienia.
6. Superwizja pracy pracownika socjalnego powinna być zadaniem obligatoryjnym ośrodka pomocy społecznej bądź innej organizacji/institucji zatrudniającej pracownika socjalnego. Jest ona niezbędnym narzędziem pozwalającym bardziej efektywnie i skutecznie planować zadania pracownika socjalnego oraz wykorzystywanie narzędzi pracy socjalnej.

4. DOBRE PRAKTYKI W ZAKRESIE WSPIERANIA OSÓB BEZDOMNYCH I ZAGROŻONYCH BEZDOMNOŚCIĄ

4.1. Streetworking skierowany do osób bezdomnych – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Początki streetworkingu skierowanego do osób bezdomnych w Gdyni sięgają 2005 roku. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni w ramach projektu „Agenda Bezdomności Działanie II” pozyskał w październiku 2005 roku do współpracy 2 osoby których głównym zadaniem było świadczenie pracy z osobami bezdomnymi na ulicy. Osoby te przeszły rekrutację, odpowiednie szkolenia i rozpoczęły działalność na obszarze Gdyni. Wspólnie z pracownikami Zespołu ds. Bezdomnych streetworkerzy odwiedzali i poznawali miejsca przebywania osób bezdomnych, uczestniczyli w spotkaniach ze Strażą Miejską, Policją, Służbą Ochrony Kolei, Pogotowiem, poznając jednocześnie schemat funkcjonowania placówek udzielających wsparcia całodziennego i zasady przebywania w nich. Zatrudnieni streetworkerzy poznawali również określone procedury postępowania w sytuacjach kryzysowych niejednokrotnie uczestnicząc w nich osobiście. Wdrożenie streetworkingu spowodowało przeświadczenie, że ta forma wspierania osób bezdomnych przebywających w przestrzeni ulicy stała się bardzo ważnym ogniwem w gdyńskim systemie wsparcia osób bezdomnych. Od 2005 roku działający streetworkerzy stali się osobami rozpoznawanymi zarówno przez osoby bezdomne, jak i przez instytucje wspierające.

Warto wskazać, że w latach 2005–2008 w trakcie trwania projektu działania streetworkerskie finansowane były ze środków Unii Europejskiej. Wiele polskich doświadczeń wskazuje, że bardzo często dochodzi do sytuacji, w której wraz z końcem funkcjonowania projektu kończą się środki finansowe przeznaczone na świadczenie wsparcia osobom bezdomnym. Taka sytuacja dotyczy nie tylko organizacji pozarządowych, ale również ośrodków pomocy społecznej korzystających w poprzednich latach ze środków systemowych. Widząc ogromną potrzebę dalszej kontynuacji działań streetworkerskich Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni zdecydował się w roku 2008 (po zakończeniu projektu) zatrudnić dwóch streetworkerów włączając ich we własne struktury instytucji. Do dzisiaj zatrudnieni streetworkerzy świadczą swoją pracę w oparciu o umowę o pracę będąc zatrudnionymi na stanowisku opiekuna (z racji braku w klasyfikacji zawodów zawodu streetworkera ds. osób bezdomnych).

Dokument nr 1. Miesięczne zestawienie pracy streetworkera zatrudnionego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Data	Pierwszy kontakt	Kolejny kontakt	Interwencja	Rezultaty	Nowe miejsca
10.01					
10.02					
10.03					
10.04					
10.05					
10.06					
10.07					
10.08					
10.09					
10.10					
10.11					
10.12					
10.13					
10.14					
10.15					
10.16					
10.17					
10.18					
10.19					
10.20					
10.21					
10.22					
10.23					
10.24					
10.25					
10.26					
10.27					
10.28					
10.29					
10.30					
10.31					
Suma					

Dokument nr 2. Zakres obowiązków opiekuna (streetworkera osób bezdomnych) zatrudnionego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

**ZAKRES OBOWIĄZKÓW
OPIEKUNA**

Pana

Pod względem merytorycznym i dyscypliny pracy podlega Pan bezpośrednio Kierownikowi Zespołu ds. Bezdomnych i odpowiada przed nim za wykonanie swoich zadań.

Do obowiązków w szczególności należy:

1. Rozpoznanie i ustalenie potrzeb osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych przy współudziale pracowników socjalnych, organizacji pozarządowych, instytucji, kościoła katolickiego i innych.
2. Poprawa jakości życia i doprowadzenie do zmiany postawy i sposobu myślenia osób bezdomnych poprzez min.
 - a. Dotarcie z pełną i rzetelną informacją o możliwościach skorzystania z systemu pomocy społecznej.
 - b. Wzbudzenie zaufania i motywacji do korzystania z pomocy.
 - c. Rozbudzenie i uświadomienie potrzeb.
 - d. Stymulowanie społecznie pożądanых zachowań.
 - e. Ułatwienie dostępu do narzędzi i instrumentów reintegracji społecznej i zawodowej.
3. Podniesienie efektywności i skuteczności wsparcia osób bezdomnych poprzez:
 - a. Dotarcie do osób nieobjętych działaniami systemu pomocy społecznej.
 - b. Zwiększenie częstotliwości kontaktu z osobami z obszaru wykluczenia.
 - c. Włączenie osób do systemu pomocy społecznej i innych instytucji polityki społecznej.
 - d. Zwiększenie dostępności informacji, a przez to zwiększenie skuteczności wsparcia.
 - e. Cykliczność kontaktów oraz monitorowanie i wzmacnianie postępów klienta.
4. Zwiększenie możliwości monitorowania i przeciwdziałania zagrożeniom występującym w środowisku osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością poprzez:
 - a. Interwencję w sytuacjach kryzysowych – zagrożenie zdrowia lub życia.
 - b. Stworzenie mapy miejsc niemieszkalnych na terenie Gdyni.
 - c. Wymiana informacji pomiędzy instytucjami działającymi w obszarze pomocy społecznej i pomoc osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością.
 - d. Zahamowanie procesu marginalizacji osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością.
 - e. Stworzenie szansy dla budowania postaw zmierzających do aktywności i zaangażowania społecznego osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością.
5. Wsparcie pracowników socjalnych przy opracowywaniu indywidualnych planów pomocy oraz działaniach profilaktycznych.
6. Opiekun zobowiązany jest zachować w tajemnicy informacje uzyskane w toku czynności zawodowych, także po ustaniu zatrudnienia chyba, że działa to przeciwko dobru osoby lub rodziny.
7. Opiekun podnosi swoje kwalifikacje zawodowe i uczestniczy w zaproponowanych szkoleniach.
8. Opiekun kieruje się przede wszystkim dobrem osób korzystających z pomocy społecznej i ochroną ich dóbr osobistych.
9. Wykonywanie czynności związanych z przetwarzaniem danych osobowych ze zbioru MOPS w Gdyni.

Jednocześnie ustala się pełną odpowiedzialność za ochronę danych przed niepowołanym dostępem, nieuzasadnioną modyfikacją lub zniszczeniem, nielegalnym ujawnieniem lub pozyskaniem zgodnie z przepisami ustawy o ochronie danych osobowych oraz instrukcjami obowiązującymi w zakładzie pracy będącym administratorem danych.

Pozostałe prawa i obowiązki pracowników zatrudnionych w pomocy społecznej regulują przepisy o pracownikach samorządowych.

Zakres obowiązków przyjmuję
do wiadomości i realizacji

Zakres obowiązków zatwierdził:

.....

.....

Dokument nr 3. Karta pierwszego kontaktu z osobą bezdomną wykorzystywaną przez streetworkera zatrudnionego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Data założenia karty	02.06.2014
Imię i Nazwisko	-
PESEL	-
Data urodzenia	-
Miejsce urodzenia	-
Ostatni stały meldunek	-
Wykształcenie	Zawodowe
Zawód	Kierowca
Stopień Niepełnosprawności	Brak
Stan zdrowia wg. oceny	Pan ma istotne problemy z chodzeniem i ogólną motoryką organizmu – jest słaby. Problemem zdrowotnym jest również wszawica panująca w jego miejscu przebywania.
Najbliższa rodzina	Pan jest po rozwodzie. Ma dorosłe dzieci z którymi nie utrzymuje kontaktu.
Krótki opis historii	Pan przebywa od kilkunastu lat w garażu przy ul. w pobliżu domu w którym niegdyś mieszkał. Garaż jest jego, choć nieopłacaną, własnością. Historia jego bezdomności zdaje się brać początek wśród takich wydarzeń jak rozwód, roztrwonienie pieniędzy z mieszkania, popadnięcie w alkoholizm. Obecnie Pan żyje z dnia na dzień, bez perspektyw i chęci zmian.

Kolejne kontakty:

02.06.2014

Pan został spotkany w swoim garażu, przy okazji wspólnych działań ze Strażą Miejską. Rozmawialiśmy na temat jego sytuacji zdrowotnej i motywowaliśmy do ubezpieczenia. Podjęliśmy temat osób „trzech”, które bywa, że przebywają, bądź to epizodycznie bądź to na dłużej, w jego garażu, a które jednocześnie wpływają na pogorszenie jego sytuacji życiowej/zdrowotnej.

26.06.2014

Podczas patrołowania dzielnicy spotkałem jednego z naszych podopiecznych Pana Podczas rozmowy skarżył się on na doskwierający ból nogi, poprosiłem aby ją pokazał. okazało się iż noga jest w bardzo złym stanie i kwalifikuje się do natychmiastowego leczenia. Klient został ubezpieczony prezydencko. W wyniku złego stanu zdrowia a właściwie prawej nogi udaliśmy się do przychodni gdzie został przyjęty do specjalisty u którego otrzymał skierowanie do szpitala.

27.06.2014

W tym dniu wraz pan stawiał się ze skierowaniem do szpitala gdzie został przyjęty na oddział Chirurgię, ortopedię gdzie pozostał do poniedziałku.

30.06.2014

Pan opuścił szpital z zaleceniami do kontynuowania leczenia w przychodni. W tym dniu odwiedziłem pana w szpitalu w związku z ustaleniem dalszego zakresu działań na prowadzących do poprawy sytuacji materialnej a przede wszystkim poprawy stanu zdrowia i sytuacji. Pan otrzymał ubezpieczenie prezydenckie.

07.07. 2014

Kontynuuje leczenie. Był na zmianie opatrunków, umówił kolejną wizytę.

09.07.2014.

Nie był na umówionej wizycie, planuje jednak pójść na zmianę opatrunku w innym terminie.

21.07.2014; 22.07.2014

Pan otrzymał wezwanie do sądu w sprawie opuszczenia boksu garażowego przy ul. Sprawa odbędzie się 17 września tego roku.

Dobre praktyki w zakresie wspierania osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością

28.07.2014

Pan kontynuuje leczenie nogi. sprawa w sądzie bez zmian, po weekendzie pan w nocy się przewrócił (podbite oko, rozcięta ręka)

30.07.2014

Pan kontynuuje leczenie nogi. Umówił wizytę na

1.08. Na wizycie miał prosić lekarza o receptę na augmentin, antybiotyk gojący ranę. Poza tym Pan chciał umówić się do lekarza ogólnego w celu uzyskania skierowania do okulisty i zrobienia podstawowych badań. Chciał też umówić się do protetyka. Pan prawie nie widzi na jedno oko. Wszystkie te badania mogą pomóc w uzyskaniu orzeczenia o niepełnosprawności, w kontekście przymusu opuszczenia garażu.

04.08.2014

Pan kontynuuje leczenie, otrzyma zasiłek celowy na wykupienie leków do kontynuacji leczenia

07.08.2014

Uzupełniliśmy wywiad w kontekście uzyskania pieniędzy na dalsze leczenie.

08.08.2014

Po wizycie u lekarza w dniu 07.08 pan był w stanie mocnego upojenia alkoholowego. od dnia dzisiejszego zaczął przyjmować ponownie leki.

11.08.2014

Pan w poprawiającej się kondycji i stanie zdrowia. Potwierdził iż umówione wizyty u lekarza (protetyk, chirurg) ma po umawiane na najbliższy tydzień. W najbliższą środę zadeklarował swoją wizytę w ZDSB

19.08.2014 Kontynuacja leczenia, rozwinięcie spektrum leczenia o okulistę pan zorientował się w sytuacji odnośnie możliwości leczenia wady wzroku. (brak możliwości zapisów na 2014) możliwość ustawienia się kolejkę na zabieg który jest refundowany NFZ, pan mówił iż jest zaniepokojony sprawa która toczy się przeciw niemu o eksmisję z miejsca w którym obecnie przebywa. w rozmowie wyraża chęć i zainteresowanie udaniem się do schroniska bądź innym rozwiązaniem.

25.08.2014 i 26.08.2014

W poniedziałek 25.08 przeprowadziliśmy z Panem rozmowę motywującą. A już we wtorek na skutek owej rozmowy, wyrabialiśmy wspólnymi siłami dowód osobisty.

15.09.2014

Pod wpływem.

16.09.2014

Przyjechał do Centrum na umówione spotkanie, zrobił zdjęcie RTG zębów, oraz odebrał z UM dowód osobisty. Umówiliśmy się na czwartek, aby zarejestrować się do UP.

09.10.2014

Pan otrzymał z sądu decyzję o sprzątnięciu i opuszczeniu zajmowanego przez niego garażu.

13.10.2014

Pan po przyjechaniu do ZdsB, został umieszczony w schronisku
.....

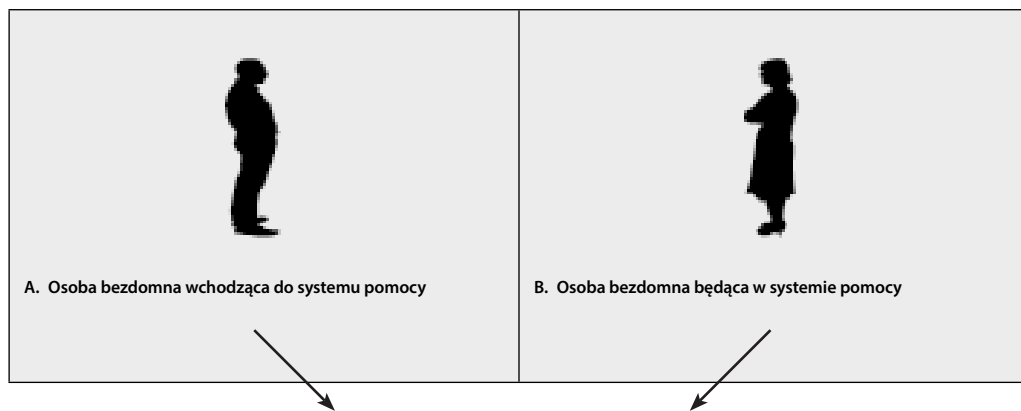
Dokument nr 4. Sprawozdanie roczne działań streetworkerów MOPS Gdynia – 2012r

- a. Mapa miejsc niemieszkalnych – została opracowana w formie spisu wszystkich miejsc niemieszkalnych na terenie Gdyni, zarówno tych w których przebywają osoby bezdomne, jak i tych, które potencjalnie mogą zostać zajęte w przyszłości. Wykaz jest opracowany przy ścisłej współpracy pomiędzy Zespołem ds. Bezdomnych, Policją, Strażą Miejską i Opec-em.
- b. Ulotka – została opracowana nowa, zwięzła ulotka dostarczająca najbardziej potrzebnej informacji dla osób przebywających w tzw. „bezdomności ulicznej”.
- c. Współpraca z innymi instytucjami – w ramach zapobiegania przypadkom zamarznięcia lub innego rodzaju uszczerbku na zdrowiu, podjęto wspólne wyjazdy streetworkerów w asyście Straży Miejskiej oraz Policji do środowisk szczególnie zagrożonych
- d. Ukierunkowanie pracy głównie na osoby bezdomne nie objęte systemem pomocy – dotarcie do ok. 45 miejsc niemieszkalnych i również do ok. 45 osób bezdomnych i podjęcie próby włączenia ich do systemu wsparcia.
- e. Zmodyfikowano wzór kart, który umożliwia ewidencjonowanie osób bezdomnych i pozwala na dalsze opisywanie historii kontaktu.
- f. Stworzenie listy pustostanów z osobami tam przebywającymi i comiesięczna jej aktualizacja – lista pustostanów została utworzona w 2012r. Ich uzupełnienie oraz aktualizacja pod kątem przebywania osób bezdomnych będą następowały w latach następnych. Obecnie jest to liczba 28 pustostanów i ok. 25 osób (liczba ulega ciągłej zmianie) w nich przebywających.
- g. Regularna wymiana informacji z pracownikami socjalnym dot. spraw istotnych dla dobra klienta z którym pracuje streetworker a także z innymi organizacjami i instytucjami na terenie Gdyni.

4.2. Indywidualny Program Wychodzenia z Bezdomności – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Proces obejmowania w Gdyni usamodzielnianych osób bezdomnych IPWzB

POZIOM 0. Wstępna analiza zasobów i motywacji do zmiany sytuacji życiowej

Kontekst: w przypadku zdiagnozowania (przez pracownika socjalnego w Zespole ds. Bezdomnych bądź w placówce dla osób bezdomnych) posiadania przez osobę/rodzinę bezdomną choć minimalnych zasobów i motywacji do zmiany własnej sytuacji życiowej, osoba jest poddawana diagnozie pod kątem objęcia jej IPWzB. Osoba bezdomna/

rodzina ma również prawo samodzielnie zgłosić do pracownika socjalnego chęć objęcia IPWzB. W kontekście posiadania zasobów kluczowy jest dobry stan zdrowia i posiadanie przez osobę/rodzinę choć minimalnego, stałego dochodu (pochodzącego z pracy bądź stałych świadczeń, takich jak zasiłek stały, renta, emerytura). Wyznacznikiem posiadania motywacji do zmiany swojej sytuacji jest ogólna aktywność osoby/rodziny, jej postawa życiowa i liczba działań podejmowanych na rzecz poprawy własnej sytuacji.

POZIOM 1. Proces diagnozy

Kontekst: pracownik socjalny (prowadzący pracę socjalną z osobą bezdomną w placówce we współpracy z pracownikiem Zespołu ds. Bezdomnych) przeprowadza diagnozę zasobów posiadanych przez daną osobę/rodzinę. Obejmuje ona analizę sytuacji zawodowej i stabilizacji finansowej – zwłaszcza w kontekście posiadanego źródła dochodu, sytuacji zdrowotnej – również w kontekście występowania nałogów/uzależnień, sposobu funkcjonowania, postawy życiowej i sytuacji rodzinnej. Wynik diagnozy zapisywany jest na „*Karcie kwalifikacyjnej do objęcia osoby/rodziny Indywidualnym Programem Wchodzenia z Bezdomności*” i przekazywany do kierownika Zespołu ds. Bezdomnych. Kierownik odbywa z osobą/rodziną bezpośrednią rozmowę, mającą na celu doprecyzowanie informacji na temat motywacji i zasobów osoby/rodziny do zmiany sytuacji życiowej. Rozmowa zakończona zostaje *notatką* z rekomendacjami dalszych działań. W przypadku pozytywnej kwalifikacji, następuje przygotowanie do podpisania IPWzB.

POZIOM 2. Przygotowania do podpisania IPWzB

Kontekst: w momencie podjęcia przez Kierownika Zespołu decyzji o wejściu w IPWzB, w oparciu o pełne informacje dotyczące wysokości kosztów związanych z usamodzielnieniem (w tym kosztów aktualnego wynajmu mieszkania/pokoju oraz posiadanych przez osobę/rodzinę zasobów finansowych) dokonywana jest analiza możliwości wsparcia osoby/rodzin i tworzony jest plan finansowej partycypacji MOPS w kosztach usamodzielnienia. Jeżeli usamodzielnienie na tym etapie wiąże się automatycznie z zamieszkaniem poza placówką, osoba/rodzina rozpoczyna poszukiwanie lokalu mieszkalnego bądź/i przekazuje informacje dotyczące lokalu już znalezionej. Dla wszystkich osób objętych IPWzB, także tych podlegających reintegracji społecznej i zawodowej, tworzony jest plan dalszej pracy socjalnej z osobą/rodziną i ustalony zostaje harmonogram działań, wizyt i spotkań.

POZIOM 3. Podpisanie IPWzB

Kontekst: w momencie posiadania pełnej informacji na temat planu dalszej pracy z osobą/rodziną – zarówno w wymiarze pracy socjalnej, reintegracji społecznej i/lub zawodowej oraz finansowej partycypacji MOPS w usamodzielnieniu, pracownik socjalny podpisuje z osobą/rodziną, początkowo na okres 3-mcy, IPWzB. Program zaakceptowany zostaje przez Kierownika Zespołu ds. Bezdomnych.

POZIOM 4. Realizacja IPWzB

Kontekst: Realizacja IPWzB obejmuje wsparcie osoby/rodziny przez pracownika socjalnego w środowisku, bieżący monitoring i dostosowywanie najbardziej adekwatnych form wsparcia i podlega regularnej ocenie. Zaprojektowane dla osoby/rodziny formy pomocy (także finansowej) mogą ulec zmianie, adekwatnie do zmian w sytuacji życiowej osoby/rodziny.

Dokument nr 5. Indywidualny Program Wychodzenia z Bezdomności – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

1. Dane klienta (nazwisko i imię, wiek, os. meldunek, miejsce przebywania)
.....
.....
.....

2. Nazwisko i imię pracownika socjalnego
.....
.....
.....

3. Zakres i rodzaj działań osoby bezdomnej, uwzględniający aktywne współdziałanie osoby bezdomnej z pr. socjalnym w rozwiązywaniu własnych problemów życiowych.
.....
.....
.....

4. Zakres i rodzaj działań pr. socjalnego dostosowany do potrzeb życiowych osoby bezdomnej, polegający w szczególności na pracy socjalnej oraz pomocy w (uzyskaniu należnych świadczeń, kierowaniu na leczenie uzależnień, uzyskaniu zatrudnienia, konsultacji prawnych, psychologicznych, rozwiązywaniu problemów rodzinnych, mieszkaniowych i innych).
.....
.....
.....

5. Organizacje lub osoby wspierające osobę bezdomną w realizacji programu.
.....
.....
.....

6. Harmonogram działań podejmowanych przez osobę bezdomną i inne osoby uczestniczące w programie oraz etapy i czas ich realizacji.
.....
.....
.....

7. Terminy spotkań pracownika socjalnego z osobą bezdomną związane z etapami realizacji programu.
.....
.....
.....

8. Zaprzestanie realizacji programu następuje w dniu:
.....
.....
.....

Stwierdzenia, że nastąpiło uporczywe naruszenie przez osobę bezdomną postanowień programu uniemożliwiające jego dalszą realizację.
Opuszczenia przez osobę bezdomną miejsca, w którym program jest realizowany, bez udzielenia informacji.
Oświadczenia osoby bezdomnej o odstąpieniu od realizacji programu.

Podpis pracownika socjalnego
.....

Podpis klienta
.....

Dokument nr 6. Zasoby finansowe osoby/rodziny w kontekście kosztów usamodzielnienia – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Stan na dzień (podać datę)

A. Zasoby finansowe osoby/rodziny

lp	Rodzaj zasobu finansowego posiadanego przez osobę/rodzinę	Wysokość dochodu	Częstotliwość uzyskiwania
1	Dochód uzyskiwany z pracy		
2	Alimenty		
3	Renta		
4	Emerytura		
5	Zasiłki		
6	Wsparcie ze strony rodziny/bliskich		
7	Inne, jakie		
Łącznie			

B. Koszty związane z usamodzielnieniem

lp	Rodzaj kosztu związanego z usamodzielnieniem	Wysokość kosztu	Częstotliwość ponoszenia kosztu
1	Wynajem mieszkania/pokoju		
2	Czynsz		
3	Gaz		
4	Energia		
5	Wyżywienie		
6	Środki czystości		
7	Odzież		
8	Inne, jakie		
Łącznie			

C. Plan partycypacji finansowej w kosztach usamodzielnienia ze strony MOPS (wynikający z uwzględnienia części A i B)

--

Dotyczy: Pana/Pani/Państwa (podać imię/imiiona i nazwisko/nazwiska)

.....
.....
.....

Dnia Kierownik Zespołu ds. Bezdomnych odbył z osobą/rodziną kwalifikowaną do objęcia IPWzB rozmowę kwalifikacyjną. W rozmowie uczestniczyli (wymienić osoby uczestniczące w rozmowie):

.....
.....
.....
.....

OPINIA

W wyniku rozmowy, Kierownik Zespołu ds. Bezdomnych rekomenduje (zaznaczyć właściwe):

- objęcie osoby/rodziny IPWzB
- odroczenie decyzji o objęciu osoby/rodziny IPWzB
- brak zgody na objęcie osoby/rodziny IPWzB

Uzasadnienie decyzji:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

REKOMENDACJE DO DALSZYCH DZIAŁAŃ

Za niezbędne warunki do objęcia osoby/rodziny IPWzB uznano (w przypadku decyzji o objęciu osoby/rodziny IPWzB należy określić wskazania do dalszej pracy, niezbędne do realizacji przed podpisaniem IPWzB, a w przypadku odroczeniu decyzji bądź braku zgody na objęcie osoby/rodziny IPWzB należy wskazać niezbędne warunki do spełnienia, aby możliwe było kolejne rozpatrzenie kwalifikacji):

.....
.....
.....
.....

Następne spotkanie ustalono na (należy wskazać planowany termin):

.....

Podpis osoby bezdomnej Podpis kierownika Zespołu ds. Bezdomnych

Gdynia, dnia

.....

Pieczętka placówki/jednostki kwalifikującej

Dokument nr 8. Karta kwalifikacyjna do objęcia osoby/rodziny Indywidualnym Programem Wychodzenia z Bezdomności – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni

Placówka/instytucja zgłaszająca

Nazwa

.....
.....

Adres

.....
.....

Osoba do kontaktu (*imię i nazwisko, stanowisko*)

.....
.....

DANE OSOBY/RODZINY KIEROWANEJ DO IPWzB

Imię i nazwisko osoby (*w przypadku rodzin – głowy rodziny*)

.....
.....

Data urodzenia

.....
.....

Telefon kontaktowy

.....
.....

DANE POZOSTAŁYCH CZŁONKÓW RODZINY KIEROWANEJ DO IPWzB

lp	Imię i nazwisko członka rodziny	Stopień pokrewieństwa (w odniesieniu do głowy rodziny)	Wiek
1			
2			
3			
4			
5			
6			

A.1. Historia bezdomności (część wypełnia pracownik socjalny ZdsB)

1. Doświadczenie bezdomności (jak długo w przypadku osoby/rodziny trwa sytuacja bezdomności oraz jaki jest jej charakter – czy osoba bezdomna/rodzina swoją bezdomność głównie spędzała w placówkach czy w lokalach mieszkalnych, na działkach, na ulicy itp.)

.....

.....

.....

.....

2. Formy korzystania z wsparcia instytucjonalnego (z jakich form schronienia – punkt interwencji noclegowej/noclegownia/schronisko i w jakich okresach czasu korzystała osoba/rodzina)

.....

.....

.....

.....

3. Przyczyny bezdomności (co stanowi główne przyczyny bezdomności danej osoby/rodziny)

.....

.....

.....

.....

A.2. Pobyt w placówce (część wypełnia pracownik placówki)

4. Czas obecnego pobytu (proszę wskazać od kiedy obecnie osoba/rodzina przebywa w placówce)

.....

.....

.....

.....

5. Forma pobytu (proszę wskazać czy jest to pobyt długoterminowy/krótkoterminowy, pierwszy/kolejny)

.....

.....

6. Sposób funkcjonowania osoby w placówce (czym osoba/rodzina wyróżnia się podczas pobytu)

.....

.....

7. Postawa wobec pracowników placówki (na ile osoba współpracuje z pracownikami placówki)

.....

.....

B. Zasoby osoby/rodziny

8. Proszę opisać sytuację rodzinną osoby (proszę wskazać, na ile osoba ma wsparcie w pozostałych członkach rodziny, jak kształtują się więzi, czy osoba ma problemy opiekuńczo-wychowawcze)

.....
.....
.....

9. Proszę wskazać, co stanowi dochód osoby/rodziny (z uwzględnieniem pomocy ze strony rodziny, dochodu uzyskiwanego z pracy, stałych świadczeń- takich jak alimenty, renta, emerytura itp.)

.....
.....
.....

10. Proszę wskazać, czy osoba/rodzina posiada zobowiązania finansowe (kredyty konsumenckie, pożyczki, alimenty, zadłużenia egzekwowane komorniczo itd.)

.....
.....
.....

11. Proszę opisać sytuację zawodową osoby/rodziny (aktywność zawodową, posiadane kwalifikacje, wykształcenie, ukończone kursy)

.....
.....
.....

12. Proszę opisać stan zdrowia osoby/poszczególnych członków rodziny

.....
.....
.....

13. Proszę opisać na ile u osoby/rodziny występuje uzależnienie/podejrzenie jego występowania

.....
.....
.....

14. Proszę wskazać mocne strony osoby/rodziny, które mogą być podstawą do objęcia IPWzB (silna motywacja do zmiany swojej sytuacji życiowej, podejmowanie zatrudnienia, leczenie uzależnienia/zachowywanie abstynencji, aktywna postawa życiowa itp.)

.....
.....
.....

15. Proszę wskazać słabe strony osoby/rodziny, które mogą utrudnić prawidłowe funkcjonowanie w środowisku (duże ryzyko utraty pracy/źródła dochodu, nieumiejętność gospodarowania finansami, niezaradność, złamanie abstynencji, brak wsparcia itp.)

.....
.....
.....

Uwagi dodatkowe pracownika wspierającego daną osobę/rodzinę:

.....
.....
.....

.....
Podpis i pieczęć kwalifikującego osobę/rodzinę do objęcia IPWzB

Miejscowość i data

4.3. Mieszkania treningowe jako innowacyjna metoda pomocy osobom bezdomnym – Kamiliańska Misja Pomocy Społecznej w Warszawie²⁶

Wiem że dla wielu osób to mało merytorycznie przekonujący argument ale szalenie ważna dla nas jest godność ludzi których wspieramy, każdy dzień życia ich w normalnych nie szklarniowych warunkach uczy ich samodzielności i dają szansę na to że po otrzymaniu wymarzonego mieszkania z zasobów komunalnych nie urzędzą tak meliny i zapiją się na śmierć a w lepszym wypadku ponownie wylądują na ulicy. A. Porowska

Od początku 2012 roku Kamiliańska Misja Pomocy Społecznej realizuje pilotażowy projekt Mieszkań Treningowych w ramach którego wynajmuje od prywatnych właścicieli mieszkania o różnej wielkości (od kawalerki po stumetrowe mieszkanie dwupoziomowe), a następnie podnajmuje je osobom kwalifikującym się do projektu. Aby być uczestnikiem tego rodzaju oddziaływań należy:

- znajdować się w sytuacji bezdomności lub wykluczenia mieszkaniowego (w szczególności mieszkanie w instytucji dla bezdomnych czy bezpośrednie zagrożenie bezdomnością z powodu eksmisji),
- posiadać stały dochód,
- potrafić wykazać, że od co najmniej trzech lat przebywają na terenie Warszawy,
- posiadać realne szanse na uzyskanie w niedalekiej przyszłości mieszkania komunalnego z zasobów miasta stołecznego Warszawy.

Autorzy projektu wychodzą z założenia, że pobyt w schroniskach dla osób bezdomnych (w tradycyjnym rozumieniu) w sposób nieodpowiedni przygotowuje do wyjścia z bezdomności. Długotrwałe korzystanie z pomocy instytucjonalnej w postaci schronisk pozwała z jednej strony na uporządkowanie spraw osobistych (problemy zdrowotne lub prawne, uczestniczenie w różnego rodzaju terapiach, powrót do aktywności zawodowej, złożenie wniosku o lokal socjalny lub komunalny) z drugiej zaś rodzi niebezpieczeństwo utraty zdolności do radzenia sobie z podstawowymi problemami pojawiającymi się po uzyskaniu samodzielnego lokalu mieszkalnego. Uzależnienie od pomocy, wieloletnie przebywanie w obiekcie zbiorowego zakwaterowania, w którym obowiązują sztywne reguły i zasady powodują w konsekwencji zatracenie podstawowych umiejętności społecznych takich jak zdolność do gospodarowania budżetem domowym, nieumiejętność w zakresie utrzymania higieny i czystości w mieszkaniu, planowania podstawowych codziennych czynności takich jak robienie zakupów, przygotowywanie posiłków, sprzątanie.

Jak wskazuje A. Porowska aktualnie program przewidziany jest dla około 30 osób i na jego potrzeby KMPS wynajmuje mieszkania położonych na terenie dzielnicy Ursus. Warunki bytowe przewidziane w ramach projektu określają, że w jednym pokoju mogą mieszkać nie więcej niż dwie osoby, a cena za pokój (wraz z opłatami za media) wynosi nie więcej niż 600 zł miesięcznie. Mieszkańcy mieszkań treningowych mają do dyspozycji:

- pracownika socjalnego, który wykonuje szeroką rozumianą pracę socjalną, wspiera, motywuje,
- psychologa, który prowadzi spotkania indywidualne i grupowe,
- terapeutę ds. uzależnień,
- doradcę zawodowego, który pomaga aktywnie wrócić na rynek pracy,
- prawnika,
- opiekę osób duchownych, poprzez swoją posługę kierują na drogę prawdy i są oparciem w trudnych chwilach.

Każdy mieszkaniowiec zobowiązany jest do przestrzegania regulaminu obejmującego standardowe elementy związane z wynajmowaniem mieszkania. Dodatkowo duży nacisk kładziony jest na abstynencję i terminowość opłat. Pamiętajć jednak należy, że sam regulamin i groźba usunięcia z programu za jego złamanie nie pomagają w odzyskiwaniu prawdziwej odpowiedzialności za siebie, swoje zdrowie i życie. Niezbędna jest praca całego zespołu wspierającego i czuwającego nad budowaniem wewnętrznej motywacji do utrzymania trzeźwości i podejmowania wyzwań wiążących się z samodzielnością a najcięższą pracę w tym zakresie wykonują sami mieszkańcy. Od początku realizacji projektu wsparciem mieszkaniowym objętych zostało 62 osoby, które przebywały w 7 mieszkaniach. Aktualnie mieszkania te zamieszkuje 21 osób bezdomnych. Decyzja o przyjęciu do mieszkania treningowego podejmowana jest na podstawie rozmowy z zainteresowanym. Rozmowę taką przeprowadza pracownik socjalny który udziela wszelkich niezbędnych informacji o celach i zadaniach projektu. Informuje on osobę bezdomną o tym, jak wyglądają

²⁶ Materiał opracowany na podstawie źródeł dostarczonych przez A. Porowską - Dyrektora KMPS i Kierownika Pensjonatu Socjalnego, „Św. Łazarz” KMPS

mieszkania, omawiany jest regulamin, jak również uściślone zostają zasady pobytu. Rekrutacja do mieszkań treningowych dokonuje się poprzez ogłoszenie informacji o projekcie i rozpowszechnienie jej wśród bezdomnych osób przebywających w schronisku deklarujących posiadanie własnego dochodu. W takim ujęciu Pensjonat św. Łazarza dla bezdomnych mężczyzn staje się zatem dla wielu osób miejscem przejściowym. Osoby bezdomne które posiadają zatrudnienie zgłaszające się do schroniska informowane są o możliwości wejścia w program mieszkań treningowych, w przypadku osób po orzeczonemu nakazie eksmisji posiadające pracę przyjmowane są bezpośrednio do mieszkań. Realizatorzy projektu mieszkań treningowych wskazują, że osoby bezdomne przebywające wiele lat w placówkach dla osób bezdomnych boją się brać udział w eksperymentalnych programach typu mieszkanie treningowe. Wieloletni bezdomni mężczyźni obawiają się powrotu do nałogu, samodzielności, innych kolegów uzależnionych od alkoholu. Dlatego kiedy oferowane jest osobie bezdomnej mieszkanie treningowe zapewniony zostaje stały kontakt z psychologiem, terapeutą i innym specjalistą w zależności od posiadanych problemów i przeżytych rozterek.

Jak tworzyliśmy ten projekt myślałam że wszyscy będą zachwyceni bardzo się pomyliłam. Ludzie mieszkający od lat w placówkach bardzo się boją i na prawdę nie potrafią żyć na „wolności”. Tu widać przekleństwo instytucji totalnej która zatławia za ludzi wszystko kiedy i co jeść o której iść spać ale także to jak rozmawiać z innymi co robić a czego nie. Dorosli ludzie zachowujący się jak dziecko zostające pierwszy dzień w przedszkolu bez mamy i taty. A. Porowska

W czasie powstawania idei programu mieszkań treningowych planowano, w celu pozyskania mieszkań, skorzystać z miejskiego zasobu mieszkań komunalnych w Warszawie. Okazało się jednak, że Rada Warszawy odpowiednią uchwałą przekreśliła możliwość wynajmu mieszkań komunalnych przez organizację pozarządową. W tej sytuacji postanowiono na wzór agencji najmu społecznego pośredniczyć w wynajęciu mieszkania. Planując innowacyjne programy mieszkaniowe dla osób bezdomnych należy wziąć pod uwagę nie tylko aktualnie obowiązujące prawo, ale również ceny mieszkań na wynajem, które w przypadku Warszawy okazały się bardzo duże. Jak wskazuje A. Porowska koszt wynajmu kawalerki to kwota równa najniższemu wynagrodzeniu. Z tego powodu w programie KMPS w wynajmowanym mieszkaniu na stałe przebywają nie jedna a dwie osoby. Autorzy programu wskazują, że pomimo zamieszkiwania w jednym lokalu przez dwie osoby, sytuacja mieszkaniowa osób bezdomnych uległa zasadniczej poprawie. Początkowo KMPS borykała się z wynajmem mieszkań a główną trudnością okazał się być negatywny stereotyp dotyczący osób bezdomnych i samego zjawiska bezdomności. Wyczerpujące mówienie o szczegółach programu mieszkań treningowych rodziła wśród potencjalnych właścicieli mieszkań obawę związaną z dewastacją mieszkania oraz nieregularnym płaceniem czynszu i innych zobowiązań wynikających z najmu mieszkania. Regularne wpłaty dokonywane przez KMPS oraz realizacja drobnych remontów własnym kosztem doprowadziły do przełamania negatywnego stereotypu osób bezdomnych.

O czym należy pamiętać chcąc realizować innowacyjne projekty mieszkaniowe skierowane do osób długotrwale bezdomnych? Przede wszystkim – jak wskazuje A. Porowska – należy zawsze wierzyć w drugiego człowieka pomimo pierwszych niepowodzeń projektowych. Tak pierwsze miesiące projektu wspomina autorka programu;

po pierwszym miesiącu prowadzenia projektu spektakularnie wypadło 8 osób z projektu z czego część przy asyście policji. Mieliśmy zarzygane klatki schodowe, zasikane łóżka oraz pobite szyby w drzwiach. Przeprosiliśmy tych ludzi za nieudany eksperyment i daliśmy im jeszcze więcej wsparcia. Zatrudniiliśmy psychologa, coach-a, terapeutę, prawnika zaczęliśmy organizować spotkania grupowe. Było i jest nie łatwo ale to praca z ludźmi nie da się nikogo zaprogramować, ale jaka satysfakcja jak człowiek śpiący kilka miesięcy w pustostanie po kilkunastu wizytach streetworkera nieprzekonany trafia do schroniska a później zaprasza nas na kurczaka do siebie. A. Porowska

Ważną rolą w projekcie mieszkań treningowych pełni osoba pracownika socjalnego. Jest on w stałym kontakcie z wydziałami zasobów lokalowych, policją, pracodawcami czy rodzinami mieszkańców. Pracownik socjalny pełni de facto rolę asystenta osoby bezdomnej oferując swoje wsparcie w każdym momencie, swoją wiedzę w zakresie możliwości skorzystania z różnorodnych form pomocy:

to zaufany duch bo nie ma na stałe w mieszkaniu to ktoś do kogo można zadzwonić zawsze. Czasem zdarza się telefon nie dałem rady, zapiłem i wtedy jest szybka akcja detoks albo uruchomienie terapii. A. Porowska

Kwestia uzależnień alkoholowych osób uczestniczących w programie mieszkań treningowych wydaje się być jednym z ważniejszych notowanych utrudnień. Zakończenie uczestnictwa w programie nie dokonuje się za każdym razem kiedy osoba bezdomna spożyła alkohol. W takich sytuacjach prowadzone są rozmowy motywujące a terapeuci uzależnień pracują nad zachowaniem trzeźwości osoby bezdomnej.

(...) w większości ludzie którzy trafiają do programu to zdiagnozowani alkoholicy. Mamy w programie kilka osób które są po drugim czy trzecim przyjęciu. Mają tyle szans ile sami sobie dają. Czasami dopiero po tym jak stracą to mieszkanie i trafiają z powrotem do noclegowni Czy schroniska zapala się lampka – zmiana. A. Porowski

Jednym z ważniejszych problemów wynikających z prowadzenia mieszkań treningowych przez organizację porządkową okazuje się być odzyskiwanie od osób bezdomnych pieniędzy przeznaczanych na wynajem mieszkań. Doświadczenie projektowe uczy, że osoby bezdomne niechętnie przeznaczają swoje środki finansowe na rzecz opłat czynszowych zastaniając się różnymi wypadkami losowymi: zajęcie komornicze, brak pracy, zagubienie pieniędzy, przeznaczenie ich na alkohol, wykup leków w czasie choroby. W tej chwili z 11 tys kosztów wynajmu KMPS odzyskuje średnio 6 tys miesięcznie. Oznacza to, że chcąc realizować tego rodzaju projekty należy założyć pewną kwotę (ok. 50%) na dofinansowanie do wynajmu mieszkania treningowego.

Dokument nr 9. Regulamin mieszkania treningowego prowadzonego przez Kamiliańską Misję Pomocy Społecznej

§ 1

1. Mieszkanie treningowe przeznaczone jest dla osób w kryzysie bezdomności.
2. Osiedlenie w mieszkaniu treningowym ma na celu integrację usamodzielnianych podopiecznych Kamiliańskiej Misji Pomocy Społecznej oraz innych organizacji działających w sferze bezdomności ze środowiskiem poprzez przygotowanie osób w nim przebywających do samodzielnego życia w społeczeństwie.

§ 2

1. Do korzystania z pobytu w mieszkaniu treningowym uprawnione są osoby, które ukończyły 18 lat i zostały zakwalifikowane przez Zespół Socjalny KMPS do zamieszkania w mieszkaniu treningowym, a ponadto spełniają poniższe warunki:
 - posiadają stałe i udokumentowane dochody (co najmniej od 3 miesięcy);
 - posiadają udokumentowane potwierdzenie złożenia wniosku o przyznanie lokalu komunalnego na terenie m. st. Warszawy lub udokumentowane złożenie deklaracji (minimum w okresie do trzech miesięcy od rozpoczęcia pobytu w mieszkaniu treningowym);
 - pomyślnie przeszły terapię wskazaną przez pracownika socjalnego KMPS.
 - Posiadają aktualne ubezpieczenie zdrowotne

§ 3

1. Kamiliańska Misja Pomocy Społecznej zapewnia w mieszkaniu treningowym całodobowy pobyt 7 dni w tygodniu;
2. Mieszkanie treningowe stanowić będzie wyodrębnione funkcjonalnie pomieszczenia z samodzielnym zapleczem sanitarnym i kuchennym, umożliwiającym podopiecznym KMPS indywidualne przygotowywanie posiłków;
3. W mieszkaniach treningowych KMPS podopieczni zapewnione będą mieć miejsca w pokojach maksimum 2-osobowych;
4. W mieszkaniach treningowych KMPS podopieczni zagwarantowane będą mieć lokum w którym nie będzie więcej niż 20 osobom jednocześnie;
5. Mieszkańcy mieszkań treningowych KMPS równomiernie partycypują w kosztach utrzymania lokalu, a inne własne potrzeby bytowe zaspokajają we własnym zakresie;
6. Mieszkańcy mieszkań treningowych KMPS mają prawo do uzyskania „wyprawki” (talerze, sztućce, kubki, pościel itp);
7. Mieszkańcy mieszkań treningowych KMPS mają prawo do zachowania osobistego bezpieczeństwa i spokoju;
8. Mieszkańcy mieszkań treningowych KMPS mają prawo do poszanowania godności;
9. Mieszkańcy mieszkań treningowych KMPS mają prawo do pomocy psychologicznej, i pomocy duszpasterskiej w Pensjonacie Socjalnym „Św. Łazarz” oraz doradztwa zawodowego w Klubie Aktywizacji Zawodowej „KAB-el”.

§ 4

Obowiązki pracownika socjalnego KMPS opiekującego się mieszkaniem treningowym obejmują:

1. Sprawowanie pieczy nad właściwym użytkowaniem mieszkania treningowego,
2. Udzielanie mieszkańcom wsparcia w trudnych sytuacjach życiowych,
3. Mediacje w przypadku konfliktów między mieszkańcami,
4. Udzielanie pomocy i wskazywanie sposobów załatwiania bieżących spraw urzędowych i osobistych.

§ 5

1. Koszty utrzymania mieszkania treningowego (czynsz oraz opłaty za media) ponoszą jego mieszkańcy w kwocie ustalonej decyzją KMPS.
2. Opłaty powinny być regulowane do 10 dnia każdego miesiąca płatne z góry i powinny być przekazywane pracownikowi socjalnemu KMPS lub kadrowej KMPS. Jest to gwarancja pobytu przez miesiąc w mieszkaniu. Jednocześnie informujemy, iż za złamanie regulaminu grozi natychmiastowe usunięcie z mieszkania bez zwrotu pieniędzy.
3. Za rzeczy na pozostawione na mieszkaniu treningowym Kamiliańska Misja Pomocy Społecznej nie odpowiada.
4. Czas pobytu w mieszkaniu treningowym, poza szczególnie uzasadnionymi przypadkami, nie może przekroczyć 24 miesięcy.

§ 6

Osoby zamieszkujące w mieszkaniu treningowym zobowiązane są do:

1. przestrzegania całkowitego zakazu palenia w mieszkaniu treningowym,
2. przestrzegania zasad współżycia społecznego, poszanowania godności innych osób, poszanowania cudzej własności, respektowania praw innych mieszkańców do realizacji ich potrzeb i zainteresowań w tym bezwzględny zakaz stosowania agresji, przymusu groźby lub szantażu w jakiegokolwiek formie psychicznej lub fizycznej,
3. przestrzegania całkowitego zakazu wnoszenia i spożywania alkoholu i środków odurzających na terenie mieszkania treningowego a także wchodzenia na jego teren pod ich wpływem,
4. przestrzegania całkowitego zakazu uprawiania gier hazardowych, w tym gry w karty,
5. poszanowania wyposażenia mieszkania i ponoszenia kosztów zawinionych przez siebie uszkodzeń,
6. utrzymywania w czystości prywatnych pomieszczeń mieszkania i wyznaczonej części wspólnej mieszkania,
7. respektowania zaleceń pracowników KMPS i pracownika socjalnego opiekującego się mieszkaniem treningowym wykraczających poza treści ujęte w umowie,
8. informowania pracownika socjalnego opiekującego się mieszkaniem treningowym lub pracowników KMPS o ewentualnych trudnościach, problemach, nieporozumieniach wynikających w trakcie wspólnego zamieszkiwania w mieszkaniu treningowym,
9. przestrzegania zakazu odwiedzin osób niezamieszkujących po godz. 21.00 a w weekendy po 22.00,
10. przestrzegania zakazu oglądania telewizji po godzinie 23.00 a w weekendy po godzinie 0.30.
11. przestrzegania zakazu udostępniania mieszkania osobom nieobjętym w umowie,
12. oszczędnego korzystania z mediów,
13. przestrzegania przepisów przeciwpożarowych oraz sanitarnych i epidemiologicznych,
14. zapoznania się z instrukcjami obsługi sprzętu, w który wyposażone jest mieszkanie i użytkowania go zgodnie z tymi instrukcjami,
15. zgłaszania swojej nieobecności przekraczającej 24 godziny z jednodniowym wyprzedzeniem do pracownika socjalnego opiekującego się mieszkaniem treningowym.

§ 7

Mieszkańcy odpowiadają za zniszczenia spowodowane niewłaściwym użytkowaniem mieszkania i jego wyposażenia zgodnie z przepisami Kodeksu Cywilnego.

§ 8

Pracownik socjalny opiekujący się mieszkaniem treningowym lub inni pracownicy KMPS mają prawo wstępu do jego pomieszczeń podczas nieobecności zasiedlających w sytuacji zagrożenia życia, zdrowia mieszkańców.

§ 9

Za złamanie regulaminu grozi usunięcie z mieszkania.

§ 10

Przed zasiedleniem mieszkania treningowego jego mieszkańcy zobowiązani są do podpisania umowy określającej zasady jego użytkowania z Dyrektorem KMPS.

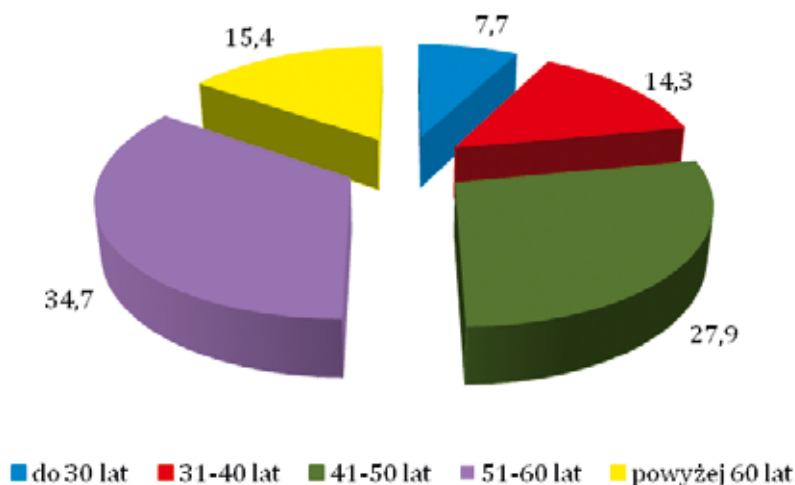

4.4. Przykład sprawozdania z działalności streetworkerów – Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta w Gdańsku

Bardzo istotnych informacji o potencjalnych odbiorcach usługi streetworkingu dostarczają dane zebrane podczas sześciolletniej pracy streetworkerów Towarzystwa Pomocy im. Św. Brata Alberta w Gdańsku. Streetworkerzy pracujący w ramach programu streetworkingowego realizowanego w TPBA koło Gdańskie podczas cyklicznego docierania do osób bezdomnych, pozostających w miejscach niemieszkalnych byli zobowiązani do wypełnienia *Karty Kontakt* z osobą bezdomną, w ramach której dowiadywali się istotnych z punktu widzenia analizy socjologicznej danych na temat bezdomności ulicznej. W okresie od listopada 2005 roku do końca października 2009 roku streetworkerzy pracowali na *Karcie Kontakt*, która definiowana była poprzez następujące dane: wiek, płeć, miejsce przebywania, źródła utrzymania, posiadanie dowodu osobistego, fakt wcześniejszego kontaktu z ośrodkiem pomocy społecznej, fakt posiadania rejestracji w urzędzie pracy oraz zgłaszane przez osoby bezdomne choroby. Następnie od początku listopada 2009 roku do końca lipca 2011 roku, wraz z pojawieniem się nowego finansowania pracy streetworkerów (POKL), zmienił się również wygląd *Karty Kontakt*. Została ona bowiem zaktualizowana o następujące dane: wykształcenie, status na rynku pracy, fakt sprawowania opieki nad nieletnim lub osobą zależną.

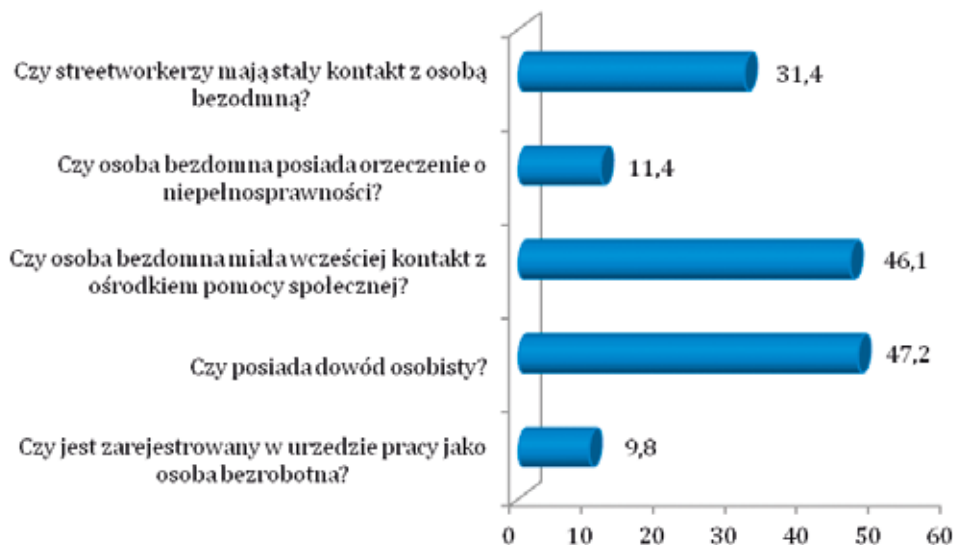
Poniżej zaprezentowane dane dotyczą 593 osób bezdomnych, z którymi został nawiązany kontakt przez streetworkera. Pomimo zmiany zawartości *Karty Kontakt* poniższe dane wskazują najważniejsze dane demograficzne charakteryzujące osoby bezdomne przebywające w przestrzeni publicznej. Zebrane przez Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta w Gdańsku dane w dużej mierze potwierdzają informacje zebrane w badaniach socjodemograficznych realizowanych na terenie województwa pomorskiego oraz badaniach psychospołecznego profilu osób bezdomnych w Trójmieście. W świetle statystyk streetworkerów pracujących na gdańskich ulicach 85,8% osób bezdomnych, z którymi skontaktowali się streetworkerzy Towarzystwa to mężczyźni. Jedynie 14,2% osób, z którymi kontaktowali się streetworkerzy to kobiety. Analizując wiek osób bezdomnych, z którymi mieli kontakt streetworkerzy okazuje się, że najczęściej znajdują się oni między 51 a 60 rokiem życia (34,7%). Co czwarta osoba bezdomna, do której dotarł streetworker ukończyła 41–50 lat (27,9%) zaś 15,4% osób to osoby po 60-tym roku życia. Osoby relatywnie najmłodsze stanowią 7,7% (do 30 lat).

Wykres nr 5. Wiek osób bezdomnych przebywających na gdańskich ulicach

Ze statystyk Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta w Gdańsku wynika, że w przypadku 31,4% osób bezdomnych mamy do czynienia ze stałym monitoringiem prowadzonym przez gdańskich streetworkerów. Warto zwrócić uwagę, że niespełna połowa osób bezdomnych (41,6%) miała wcześniej kontakt z miejskim ośrodkiem pomocy społecznej, zaś 47,2% przyznała, że posiada dowód osobisty. Jak się okazuje 11,4% osób bezdomnych zadeklarowała, że posiada orzeczenie o niepełnosprawności, zaś co dziesiąta osoba (9,8%) przyznała, że jest zarejestrowana w urzędzie pracy jako osoba bezrobotna.

Wykres nr 6. Odpowiedzi „TAK” na wybrane pytania zawarte w bazie danych TPBA w Gdańsku

Statystyki prowadzone przez gdańskich streetworkerów jasno wskazują, że do kontaktu z osobami bezdomnymi najczęściej dochodzi w okolicy dworca PKP (33,1%). 14,7% kart interwencji z osobami bezdomnymi zakładanych było na terenie ogródków działkowych, zaś 12,5% na terenie altanek śmietnikowych. W przypadku 8,9% osób bezdomnych kontakt ze streetworkerem nastąpił w pustostanie zaś 7,6% w altance działkowej. Do częstych miejsc przebywania osób bezdomnych w przestrzeni publicznej zaliczyć należy również okolice dworca autobusowego (6,4%) oraz okolice zsyków na śmieci (6,4%). Szczegółowe dane o miejscach przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 33. Miejsce przebywania osób bezdomnych w świetle statystyk TPBA w Gdańsku

	N	%
dworzec PKP	196	33,1
działki	87	14,7
altanka śmietnikowa	74	12,5
pustostan	53	8,9
altanka działkowa	45	7,6
dworzec PKS	38	6,4
zsyk na śmieci	38	6,4
komórka na posesji	17	2,9
placówka	13	2,2
wiatka śmietnikowa	8	1,3
deptak	4	,7
garaż na posesji	4	,7
klatka schodowa	3	,5
węzeł ciepłowniczy	3	,5
zagajnik	3	,5
pod mostem	2	,3
skwer	2	,3
strych	2	,3
bunkier	1	,2
Ogółem	593	100,0

Osoby bezdomne posiadające kontakt ze streetworkerami często wskazują, że ich głównym źródłem zarobkowania jest zbieractwo (42,5%). Kolejne 12,8% osób bezdomnych wskazuje na posiadanie sezonowej pracy dorywczej, zaś co dziesiąta badana osoba przyznała, że zbiera datki na ulicy od przechodniów (9,8% wskazań na żebractwo). Z danych Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta w Gdańsku wynika również, że pokaźna część osób bezdomnych przebywających na ulicy wskazuje na posiadanie dochodu z rent i emerytur (8,7%) zaś 6,4% osób znajdujących się w bazie danych wskazuje na innego rodzaju świadczenia (ZUS, zasiłek pomocy społecznej).

Analizując pokrótce stan zdrowia osób bezdomnych, do których dotarli gdańscy streetworkerzy warto wskazać, że w przypadku 16,0% osób znajdujących się w bazie danych nie udało się znaleźć żadnych informacji na temat posiadanej choroby. Kolejne 48,1% osób bezdomnych zadeklarowało, że nie posiadało żadnej choroby przewlekłej. Dane zawarte w poniższej tabeli wskazują, że do najczęstszych chorób zgłaszanych przez osoby bezdomne podczas kontaktu ze streetworkerem są problemy z narządami ruchu (36,4%), epilepsja (10%), problemy z uzależnieniem (przede wszystkim od alkoholu – 10%) oraz problem z sercem (9,2%).

Tabela nr 34. Rodzaje chorób zgłaszanych streetworkerowi przez osoby bezdomne w Gdańsku

	N	%
problemy z narządami ruchu	91	36,4
Epilepsja	25	10,0
Uzależnienie	25	10,0
problemy z sercem	23	9,2
problemy pulmonologiczne	12	4,8
problemy psychiatryczne	10	4,0
Ciąża	8	3,2
po operacji	8	3,2
problemy neurologiczne	8	3,2
problemy ze wzrokiem	8	3,2
choroba nowotworowa	6	2,4
problemy z żołądkiem	5	2,0
Paraliż	3	1,2
Pobicie	3	1,2
problemy dermatologiczne	3	1,2
problemy z wątrobą	3	1,2
problemy ze słuchem	3	1,2
Cukrzyca	2	,8
problemy z nerkami	2	,8
niepełnosprawność intelektualna	2	,8
Ogółem	250	100,0

To, że praca streetworkera pracującego z osobami bezdomnymi w ich środowisku i miejscu zamieszkania jest pracą trudną świadczą może fakt, że 36,8% osób bezdomnych po kontakcie ze streetworkerem wciąż przebywało w przestrzeni ulicy. Warto wskazać, że w przypadku 51% przypadków streetworkerzy nie posiadają informacji o osobach bezdomnych wcześniej odwiedzonych, zaś niespełna 7% postanowiło opuścić przestrzeń publiczną i zamieszkać w placówce dla osób bezdomnych bądź w ogrzewalni (najczęściej powodu zbyt niskiej temperatury w okresie zimowym). Jedynie w przypadku 1,5% osób bezdomnych możemy mówić o rzeczywistej zmianie sposobu życia: w tym kontekście osoby mieszkające dotychczas na ulicy bądź to wynajęły mieszkanie, bądź przeprowadziły się do członków swojej rodziny.

4.5. Zwiarakowo – pomagając zwierzętom tworzymy miejsca pracy – Sieć Współpracy BARKA²⁷

Przy domu wspólnotowym w Posadówku koło Lwówka Wielkopolskiego powstało schronisko dla psów *Zwiarakowo*. Mieszkańcy wspólnoty, we współpracy z pobliskimi gminami, uruchomili schronisko w formie przedsiębiorstwa społecznego i prowadzą je z dużym sukcesem. Przedsiębiorstwo cały czas się rozwija i tworzy nowe miejsca pracy.

²⁷ Materiał przesłany przez Lidę Węsierską oraz Hieronima Włodarczyka.

Wspólnota

Program domów wspólnotowych został zapoczątkowany przez Fundację Pomocy Wzajemnej Barka w 1989r. Barbara i Tomasz Sadowscy założyli pierwszy dom wspólnotowy we wsi Władysławowo w Gminie Lwówek. Zamieszkali tam w budynku po szkole tysiącletce z 20 osobami, które doświadczyły bezdomności, bezrobocia, chorób, odrzucenia. W ciągu ośmiu lat wypracowali model domu wspólnotowego i pomogli założyć kilkanaście wspólnot. W 1995r. Barka wydzierżawiła od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa zabudowania (bez gruntów) z dwoma stawami w Posadówku, małej wsi położonej 60 km na zachód od Poznania. Budynek był bardzo zniszczony, wszystkie nadawały się do kapitalnego remontu. Z sześciu istniejących tam budynków udało się uratować cztery: w jednym umieszczono biuro Wspólnoty i kuchnię z jadalnią, w drugim zamieszkali członkowie Wspólnoty. Oprócz tego były dwa budynki gospodarcze, wykorzystywane do prac związanych z wyrębem drzewa w lesie i działalnością handlową. Członkowie Wspólnoty wraz z mieszkańcami wsi założyli Stowarzyszenie Integracji Społeczności Lokalnych „Wielkopomoc”, które przejęło od Barki prowadzenie Wspólnoty.

Stowarzyszenie Integracji Społeczności Lokalnych „Wielkopomoc” realizuje swoje cele poprzez:

- a. wzajemną pomoc, współdziałanie i współpracę członków Stowarzyszenia,
- b. zapewnienie schronienia, posiłków i wsparcia potrzebującym,
- c. działania edukacyjne i szkoleniowe zmierzające do podniesienia kwalifikacji i poziomu wykształcenia osób podlegających wykluczeniu społecznemu,
- d. działania aktywizacji zawodowej przygotowujące osoby podlegające wykluczeniu społecznemu do różnych form przedsiębiorczości,
- e. organizowanie konferencji, szkoleń i spotkań,
- f. współpracę z instytucjami administracji państwowej oraz samorządami lokalnymi,
- g. współpraca z innymi stowarzyszeniami i organizacjami w Polsce i zagranicą,
- h. pozyskiwanie środków na cele statutowe:
 - organizowanie aukcji, loterii i konkursów,
 - zbiórki publiczne w formie darowizn pieniężnych i rzeczowych,
 - pozyskiwanie grantów, dotacji i darowizn,
- i. prowadzenie działalności gospodarczej w formie „Przedsiębiorstwa Społecznego” nie działającego dla osiągnięcia zysku, a ewentualne zyski będą reinwestowane.

Stowarzyszenie prowadzi działalność pożytku publicznego nieodpłatnie oraz odpłatnie w zakresie prowadzenia działań edukacyjnych i szkoleniowych zmierzających do podniesienia kwalifikacji i poziomu wykształcenia osób podlegających wykluczeniu społecznemu, działań aktywizacji zawodowej przygotowujących osoby podlegające wykluczeniu społecznemu do różnych form przedsiębiorczości oraz w zakresie organizowanie konferencji, szkoleń i spotkań.

W ciągu kilkunastu lat funkcjonowania Wspólnota przechodziła różne fazy rozwoju. Kilkakrotnie zmieniali się liderzy – osoby pełniące funkcje prezesa Stowarzyszenia „Wielkopomoc”. Cały czas przy Wspólnocie były prowadzone działania przedsiębiorcze, między innymi sklep z używaną odzieżą z Francji. Jednak Wspólnota borykała się przez cały ten czas z wieloma problemami, które bardzo komplikowały procesy reintegracyjne jej członków. Prawdziwa odnowa Wspólnoty rozpoczęła się w momencie, kiedy jej liderem został Hirek Włodarczyk. Trafił on do Posadówka po kilkuletnim pobycie w Irlandii. Wrócił do kraju dzięki Programowi „Powroty” realizowanym przez Barkę Ireland. Już po roku pobytu we Wspólnocie zyskał duże zaufanie mieszkańców domu, którzy wybrali Go na Prezesa Stowarzyszenia. W tym czasie rozpoczęły się rozmowy z Burmistrzem Gminy Lwówek, który zaproponował Stowarzyszeniu utworzenie schroniska dla psów.

Model domu wspólnotowego

Domy wspólnotowe służą rozwojowi duchowemu, moralnemu, społecznemu i zawodowemu mieszkających w nich osób, w oparciu o idee samopomocy i pomocy wzajemnej. Nie obowiązują tu żadne ograniczenia jeżeli chodzi o płeć czy wiek mieszkańców – we wspólnotach mieszkają kobiety i mężczyźni, dzieci, dorośli, osoby starsze, zdrowe i chore, samodzielne i te wymagające opieki. Członkowie wspólnot pełnią określone role, dzięki czemu wspólnota przypomina wielopokoleniową rodzinę. Wszyscy dzielą się tu pracą i odpowiedzialnością. Główne zasady obowiązujące we wspólnotach to: praca na rzecz wspólnoty, solidaryzm i pomocy innym w potrzebie, utrzymanie trzeźwości, współpraca z lokalną społecznością, edukacja ustawiczna.

Kluczową a zarazem innowacyjną cechą odróżniającą domy wspólnotowe od placówek świadczących pomoc osobom bezdomnym jest brak podziału na pracowników i klientów korzystających z usługi. Każda wspólnota powołuje swoje własne stowarzyszenie zrzeszające mieszkańców, dzięki czemu nabywa osobowość prawną i ma możliwość występowania w obrocie prawnym. Zarząd stowarzyszenia reprezentuje wspólnotę wobec podmiotów zewnętrznych.

Decyzje dotyczące wspólnoty są podejmowane wspólnie przez mieszkańców, przy czym dąży się tutaj do uzyskania konsensusu. Służą temu regularne spotkania wszystkich mieszkańców, w trakcie których omawiają oni bieżące sprawy i problemy, rozstrzygają spory, dzielą się obowiązkami i odpowiedzialnością, a także dyskutują na temat kierunków działań. Mieszkańcy sami podejmują decyzje o przyjęciu do wspólnoty nowej osoby, czy też wykluczeniu kogoś, kto nie przestrzega zasad obowiązujących we wspólnocie (np. zasady trzeźwości). Muszą samodzielnie dbać o miejsce, w którym mieszkają: budynki, ogród, gospodarstwo, wypracowywać środki na remonty, modernizacje, żywność, odzież, lekarstwa, pomagać współmieszkańcom którzy potrzebują opieki, dowozić ich do przychodni lekarskiej czy szpitala. Część osób pracuje w zewnętrznych firmach, część w przedsiębiorstwach społecznych lub spółdzielniach społecznych działających przy wspólnotach, dla innych źródłem utrzymania są renty, emerytury lub zasiłek. W domu funkcjonuje kasa, do której mieszkańcy wplacają część swojego dochodu – w wysokości ustalonej wspólnie w drodze głosowania.

Wspólnota opiera się zatem na zasadzie pełnej partycypacji mieszkańców w podejmowaniu ważnych dla nich decyzji, a członkowie zarządu stowarzyszenia (wybrani demokratycznie przez mieszkańców), w tym lider, pełni rolę służebną wobec wspólnoty. Są inicjatorami nowych działań, porządkują życie wspólnoty, biorą na siebie najwięcej obowiązków i w związku z tym największą odpowiedzialność. Muszą również aktywizować pozostałych członków wspólnoty i czuwać nad przestrzeganiem przyjętych przez wszystkich zasad.

Ważne jest również dbanie o wspólnotowy charakter tych miejsc. Dlatego we wspólnocie nie powinno mieszkać więcej niż 20 – 25 osób. I dlatego tak ważne są spotkania wszystkich mieszkańców, wspólne jedzenie posiłków, obchodzenie uroczystości, świąt, wyjazdy, uczestnictwo w wydarzeniach lokalnych. Dom wspólnoty nie może funkcjonować jak hotel robotniczy, w którym się nocuje i trzyma swoje rzeczy. Istotą wspólnoty są więzi międzyludzkie oparte o wzajemną troskę, zaufanie i odpowiedzialność.

Wspólnota utrzymuje relacje ze środowiskiem lokalnym, z sąsiadami, instytucjami publicznymi, przedsiębiorcami a także innymi organizacjami. Razem z nimi buduje partnerstwo lokalne, wpływające na życie całej społeczności w gminie.

Źródło: Empowerment. O polityce aktywnej integracji, 1 (4) 2014, s. 19–20

Zwierzakowo

Rozmowy nie były łatwe ze względu na skomplikowaną sytuację formalną i finansową Stowarzyszenia. Poprzedni Zarząd doprowadził do zadłużenia organizacji, nie dopilnował również spraw formalnych. Nowy Zarząd musiał w pierwszej kolejności zająć się uporządkowaniem zastanej sytuacji. Burmistrz Lwówka zaproponował, żeby utworzyć schronisko, do którego trafiłyby zwierzęta z 6 gmin. Jednak to wymagało odzyskania przez Stowarzyszenie wiarygodności i zaufania ze strony władz samorządowych, a także całkowitej transparentności. Równolegle porządkowane były sprawy Stowarzyszenia i dopracowywane szczegóły przedsięwzięcia. Wreszcie 1 czerwca 2013 Stowarzyszenie podpisało umowę na prowadzenie schroniska z 6 gminami: Lwówek, Kuslin, Opalenica, Pniewy, Duszniki i Miedzichowo. Członkowie Wspólnoty zimą 2012/2013r. rozpoczęli prace ziemne przygotowujące teren pod boksy dla psów. Pięć gmin zakupiło boksy od Stowarzyszenia, które je samodzielnie wykonało, jedna gmina dostarczyła własne. W budynku gospodarczym przygotowano pomieszczenia weterynaryjne, socjalne i magazynowe. Pomocni okazali się lokalni przedsiębiorcy, którzy przekazali Stowarzyszeniu część materiałów budowlanych. Gmina Lwówek przekazała nieodpłatnie samochód dostawczo-osobowy.

Schronisko znajduje się daleko od zabudowań mieszkalnych, dlatego przeciwko jego powstaniu nikt nie zgłaszał protestów. 14 sierpnia 2013r. schronisko zostało zarejestrowane w rejestrze podmiotów prowadzących działalność nadzorowaną i zaczęło przyjmować pierwsze zwierzęta. Częstym gościem w schronisku jest przedstawiciel Powiatowego Inspektoratu Weterynaryjnego, który czuwa, żeby wszystko funkcjonowało tu zgodnie z przepisami. Ale *Zwierzakowo* nie jest przeciętnym schroniskiem i znacznie wykracza poza formalne wymogi. Prowadzą je osoby, które naprawdę kochają zwierzęta i chcą im stworzyć jak najlepsze warunki. Psy mają zapewnione czyste, ocieplone budy i kojce, opiekę weterynaryjną i duże szanse na adopcję. Schronisko nie przyjmuje darowizn w postaci karmy, ze względu na to, że zwierzęta dostają karmę najwyższej jakości. Ta z darowizn nie spełniała przyjętych w *Zwierzakowie* norm. Od początku prowadzona jest strona internetowa, na której są umieszczane informacje na temat każdego psa przebywającego w schronisku. Dobra kondycja zwierząt i rozbudowana promocja sprawia, że większość psów trafia do adopcji. Jednak nie oddaje się psów osobom, które chciałyby je trzymać na łańcuchu lub dożywotnio w kojcu. Przed adopcją pracownicy schroniska odbywają wizytę w domu, do którego ma trafić zwierzę. Wizyta ponawiana jest po kilku miesiącach.

Uruchomienie schroniska wywarło wpływ na całą Wspólnotę. Było to konkretne przedsięwzięcie, w które musieli zaangażować się wszyscy mieszkańcy. We Wspólnocie przebywa obecnie 18 osób, w tym jedna kobieta. Część osób brała udział w budowie boksów i adaptacji budynku gospodarczego na potrzeby schroniska. Członkowie Wspólnoty

w gorszym stanie zdrowia zostali wdrożeni do opieki nad zwierzętami – codziennie wyprowadzają psy na długie spacery. Wpływa to bardzo pozytywnie na ich kondycję psychofizyczną, poprawia samopoczucie i daje energię do działania (wcześniej spędzali większość czasu „przed telewizorem”). 3 osoby podjęły pracę w schronisku na podstawie umowy. Karmią zwierzęta, sprzątają boksy, jeżdżą po psy do gmin, z którymi podpisane są umowy, realizują czynności związane z adopcją. Równolegle do prowadzenia schroniska mieszkańcy rozpoczęli remont pomieszczeń mieszkalnych. Sami wymienili podłogi, ocieplili budynki, pomalowali pokoje, zakupili meble.

Działalność przedsiębiorcza ciągle się rozwija. Do Stowarzyszenia zgłaszają się następne gminy, które są zainteresowane podpisaniem umów. Obecnie planowane jest powiększenie schroniska o następne boksy. W tej chwili w schronisku przebywa 44 psy choć miejsc jest 75, po rozbudowie będzie to 160 – 180 miejsc. Powstaną też nowe miejsca pracy, docelowo zatrudnienie otrzyma dodatkowo kolejnych 3 Członków Wspólnoty bądź mieszkańców Gminy Lwówek. Do końca 2014r. zostanie zarejestrowana spółdzielnia socjalna, założona przez 3 członków Wspólnoty z Posadówka, mieszkańkę Gminy Lwówek oraz 2 mieszkańców pobliskiej Gminy Sieraków. Spółdzielnia otworzy filię schroniska dla psów w Sierakowie i uruchomi produkcję pelletu w Posadówku. Spółdzielnia otrzyma dotację na swoją działalność (około 100 tys. zł) z Ośrodka Wspierania Ekonomii Społecznej prowadzonego przez Fundację Barka. Powstaną nowe miejsca pracy. Na tym etapie można powiedzieć, że zostały zrealizowane wszystkie cele, jakie postawiło sobie Stowarzyszenie „Wielkopomoc”: utworzono miejsca pracy dla członków Wspólnoty, a jednocześnie zapewniono bezdomnym zwierzętom dobre warunki i możliwość trafienia do odpowiedzialnych opiekunów. Przede wszystkim zaś udało się zbudować zaufanie w stosunku do Wspólnoty w środowisku lokalnym, a nawet szerzej – wśród kilku gmin, z którymi Stowarzyszenie podjęło współpracę. To przedsiębiorcze podejście i konkretna perspektywa rozwoju wpłynęła też bardzo pozytywnie na wszystkich członków Wspólnoty, którzy aktywnie zaangażowali się nie tylko w działalność schroniska, ale również w poprawienie warunków mieszkaniowych (wcześniej można było mówić o marazmie wśród mieszkańców).

Trudności

W początkowej fazie powstawania Schroniska i zmianie Zarządu Wspólnota podzieliła się na 2 „obozy”, zwolenników poprzedniego Zarządu który zezwalał na złe nawyki mieszkańców i zdecydowanie mniejszy ten który zamierzał zmienić dotychczasowy zły wizerunek Stowarzyszenia w oczach lokalnej społeczności. Podział ten nie wpłynął pozytywnie na Wspólnotę. Kolejną trudnością były sprawy z uzyskaniem niezbędnych zezwoleń ponieważ trzeba było posiadać niezbędną wiedzę dotyczącą wszelkich norm i uwarunkowań które są regulowane ustawą o ochronie zwierząt. Dokonanie zmiany Statutu Stowarzyszenia i wpisanie działalności wraz z odpowiednimi kodami PKD których ustalenie było niezmiernie trudne ponieważ nie ma jasnego kodu PKD przypisanego dla prowadzenia Schroniska. Trudnością było również „przekonanie” lokalnej społeczności co do uczciwości Stowarzyszenia w zakresie prowadzenia przedsiębiorstwa społecznego. Ogromną rolę w przełamaniu wizerunku była postawa Burmistrza wobec Rady Gminy i wsparcie Stowarzyszenia

Jak wdrożyć dobrą praktykę?

Pierwszym i najważniejszym krokiem jest zbudowanie partnerstwa wokół koncepcji przedsiębiorstwa społecznego. Obecnie można otrzymać pomoc w przygotowaniu (biznesplan) i uruchomienia takiego przedsięwzięcia. Świadczą ją, wspomniane wcześniej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej. Ale sprawą zasadniczą jest zapewnienie przedsiębiorstwu trwałości. I to jest właśnie zadanie całego partnerstwa, w którym uczestniczą zarówno władze samorządowe, organizacje obywatelskie i lokalni przedsiębiorcy. W przypadku *Zwierzakowa* wyzwaniem było tym trudniejsze, że partnerstwo obejmowało od początku kilka gmin. Partnerzy mogą zapewnić firmie społecznej zlecenia i dzięki temu mieć wpływ na jej kondycję finansową. Z drugiej strony będą oczekiwali od podmiotu prowadzącego przedsiębiorstwo pełnej przejrzystości działań i wysokiej jakości usług oraz produktów. To wpływa mobilizująco na osoby bezpośrednio zaangażowane w powołanie i rozwój firmy. Wzajemne interakcje w środowisku lokalnym wpływają na wzrost zaufania pomiędzy ludźmi i podmiotami.

Uruchomienie przedsiębiorstwa wymaga również środków finansowych i zaplecza lokalowego. Obecnie dotacje na tego typu przedsięwzięcia dostępne są dla nowopowstających spółdzielni socjalnych. Stowarzyszenia i fundacje mogą skorzystać z instrumentów zwrotnych, np. preferencyjnych pożyczek z Towarzystwa Inwestycji Społeczno-Ekonomicznych (TISE). Bardzo ważną rolę przy uruchamianiu schroniska w Posadówku pełnił (i nadal pełni) Ośrodek Pomocy Społecznej, który wspiera Stowarzyszenie doradczo i szkoleniowo. A także podejmuje rozmowy z lokalnymi przedsiębiorcami motywując ich do udzielania wsparcia Stowarzyszeniu. Kluczową sprawą jest zmotywowanie osób bezdomnych do aktywnego włączenia się w całe przedsięwzięcie. Szczególnie jeżeli wcześniej Wspólnota (czy inna podobna placówka) nie prowadziła działań przedsiębiorczych, albo robiła to w małej skali. Trudno jest przezwyciężyć bierność i złe nawyki. W późniejszej fazie, gdy przedsiębiorstwo już działa, jest łatwiej, bo każda nowa osoba od razu jest wdrażana w nowe zadania i staje się to dla niej normą. W przypadku *Zwierzakowa* ważną rolę odegrały regularne wizyty Burmistrza Lwówka we Wspólnocie i spotkania ze wszystkimi mieszkańcami. Obecność Burmistrza wpływała pozytywnie na samoocenę mieszkańców, poczucie, że to co robią jest ważne.

Dokument nr 10. Decyzja weterynaryjna dotycząca powołania schroniska dla zwierząt – Stowarzyszenie Integracji Społeczności Lokalnych "Wielkopomoc"

Inspekcja Weterynaryjna
**POWIATOWY LEKARZ
WETERYNARII**
w Nowym Tomyślu
64-300 Nowy Tomyśl, ul. Życzyńska 20
tel. (0 61) 44-23-435

Nowy Tomyśl, dnia 6 marca 2013 r.

PIW. NT. ChZ.6140.4.1.2013

**Schronisko dla bezdomnych zwierząt
„ ZWIERZAKOWO”
Stowarzyszenie Integracji
Społeczności Lokalnych
„ Wielkopomoc”
Posadówek 1, 64-310 Lwówek**

DECYZJA

Na podstawie Art. 5 ust. 9 ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt z dnia 11 marca 2004 r.(Dz.U.z 2008 r Nr 213, poz. 1342 z późniejszymi zmianami) , Powiatowy Lekarz Weterynarii w Nowym Tomyślu, w związku ze zgłoszeniem z dnia 1 marca 2013 r. o planowanym rozpoczęciu działalności :

**nadaje weterynaryjny numer identyfikacyjny 30 15 34 03
dla schroniska dla zwierząt**
prowadzonego przez Stowarzyszenie Integracji Społeczności Lokalnych „ Wielkopomoc”
Posadówek 1, 64-310 Lwówek, schronisko zlokalizowane jest w Posadówku 1, 64-310
Lwówek

Uzasadnienie

Od uzasadnienia odstępiono zgodnie z art. 107 § 3 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2000 r Nr 98 poz. 1071 z późniejszymi zmianami)

Pouczenie

Od powyższej decyzji służy prawo odwołania w ciągu 14 dni od daty doręczenia, do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii, ul. Grunwaldzka 250, 60-166 Poznań, za pośrednictwem organu wydającego.

Otrzymuje:

1. Stowarzyszenie Integracji
Społeczności Lokalnych
„ Wielkopomoc”
Posadówek 1
64-300 Nowy Tomyśl

[Signature]
Powiatowy Lekarz Weterynarii
w Nowym Tomyślu
lek. wet. Tomasz Jurkiewicz

4.6. Prowadzenie badań w środowisku osób bezdomnych – Socjodemograficzny Portret Zbiorowości Ludzi Bezdomnych Województwa Pomorskiego 2001 – 2011.

Projekt badawczy *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego*, podejmowany przez członków Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności realizowany jest od 2001 r. Pomysł przeprowadzenia badania ilościowego prowadzonego wśród osób bezdomnych zamieszkujących teren województwa pomorskiego wysunęła Anna Duracz-Walczak. W efekcie 12 grudnia 2001 r. zrealizowano pierwsze badanie socjodemograficzne, w trakcie którego przebadano 2 144 osób bezdomnych, zaś pod koniec 2002 r. ukazał się pierwszy raport z badań socjodemograficznych. Debata w Forum na temat korzyści wynikających z realizacji badania, zaowocowała decyzją o przygotowaniu kolejnego cyklu badawczego w 2003 r. W tym czasie Forum nawiązało ścisłą współpracę z Instytutem Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego, czego owocem była gruntowna modyfikacja narzędzia badawczego. Badanie w 2003 r. zostało zrealizowane 12 grudnia, a ankieteryz dotarli do 2 384 osób bezdomnych w całym województwie pomorskim. Doświadczenia współpracy, uzyskane wartościowe dane, jak również dynamika samej bezdomności przekonały całe środowisko Forum o potrzebie kontynuacji w przyszłości badań socjodemograficznych. Do czasu wydania niniejszego materiału zrealizowano pięć pełnych cykli badawczych (w latach 2001, 2003, 2005, 2007, 2009). W 2005 r. spisano 2 470 dorosłych osób bezdomnych, w 2007 r. – 2 211 osób, w 2009 r. – 2 620 bezdomnych, w 2011 – 2 904 zaś w roku 2013 – 2 907 osób.

4.6.1. Cel główny prowadzenia badań, cele szczegółowe, główne korzyści

Głównym celem realizowanych badań jest ustalenie liczby osób bezdomnych przebywających na terenie gminy, województwa oraz ustalenie podstawowych danych społeczno-demograficznych. Chodzi tutaj o dokonanie diagnozy w takich aspektach jak płeć, wiek, wykształcenie, miejsce i forma przebywania, korzystanie z pomocy, strukturalne i jednostkowe przyczyny bezdomności, długość pozostawania osobą bez domu, zdrowie, aktywność zawodowa oraz sytuacja mieszkaniowa. Do celów szczegółowych zaliczyć do nich można:

- a. stworzenie „map” przestrzennych przebywania osób bezdomnych poza placówkami,
- b. lepsze poznanie charakteru miejsc przebywania osób bezdomnych,
- c. sprowadzenie osób bezdomnych do placówek w sytuacji zagrożenia życia,
- d. nagłośnienie problematyki bezdomności,
- e. nawiązywanie i pogłębianie współpracy międzysektorowej,
- f. stworzenie materiału do analiz porównawczych mających za zadanie określenie, dynamiki zjawiska bezdomności w województwie pomorskim,
- g. udoskonalanie metodologii badania problematyki bezdomności.

Główne korzyści płynące z realizacji badań socjodemograficznych można sprowadzić do czterech najważniejszych kategorii:

- a. **indywidualne** – dla osób bezdomnych. Do tego rodzaju korzyści zaliczyć należy niewątpliwie takie oddziaływanie badań jak możliwość interwencji w sytuacji zagrożenia życia osób bezdomnych, możliwość nawiązania kontaktu z systemem wsparcia osób bezdomnych oraz możliwość rozmowy z drugim człowiekiem (ankieterem) o własnych problemach (funkcja terapeutyczna samych badań),
- b. **systemowe** – korzyści dla lokalnego systemu pomocy i polityki społecznej. Zaliczyć należy tu niewątpliwie takie oddziaływanie badań jak: konsolidacja środowiska podmiotów działających na rzecz wsparcia osób bezdomnych, spojrzenie na problem bezdomności nie tylko z perspektywy pomocy społecznej, ale i polityki społecznej, poznanie skali i charakteru bezdomności, co umożliwia planowanie pomocy w oparciu o rzetelne dane naukowe, budowanie lokalnych programów wsparcia osób bezdomnych, tworzenie projektów unijnych w oparciu o rzetelnie prowadzone i gromadzone statystyki w zakresie bezdomności, powstanie bazy informacji o osobach bezdomnych przebywających na ulicy, bardzo często będących poza oddziaływaniem systemu pomocy społecznej, angażowanie kadry pomocy społecznej w problematykę bezdomności, rozwój wolontariatu dla osób bezdomnych,
- c. **społeczne** – inicjatywy i działania wykorzystywane podczas spisu osób bezdomnych, które przyczyniają się do: przelamywania negatywnego stereotypu osób bezdomnych, zaangażowania własnego w procesie badań socjodemograficznych, rozwoju wolontariatu na rzecz wsparcia osób bezdomnych, wykorzystania wyników badań socjodemograficznych w procesie kształcenia uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych, ponadgimnazjalnych oraz szkół wyższych,

- d. **badawcze** – odnoszą się do wszelkiego rodzaju korzyści dla realizacji badań naukowych w grupie osób bezdomnych. Do najważniejszych zaliczyć należy: rozwój narzędzi badawczych do realizacji badań prowadzonych wśród osób bezdomnych, konsolidacja lokalnego środowiska naukowego w zakresie badania i monitorowania zjawiska bezdomności, zawiązywanie zespołów badawczych diagnozujących oraz monitorujących problem bezdomności w regionie, badanie najbardziej istotnych zmian zachodzących w obrębie problemu bezdomności, upowszechnianie wyników badań socjodemograficznych w postaci publikacji naukowych, raportów z badań, komunikatów, materiałów konferencyjnych, prac licencjackich, magisterskich, doktorskich

4.6.2. Metodologia realizacji badań, przyjęte definicje i typologie, główni respondenci

W badaniach socjodemograficznych realizowanych na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat posługiwano się poniżej przywołanymi definicjami osoby bezdomnej:

- a. *Osoba bezdomna to osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym, w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowana na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania.* (Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm).
- b. *Osoba bezdomna to taka, która z różnych przyczyn, wykorzystując własne możliwości i uprawnienia, czasowo lub trwale nie jest w stanie zapewnić sobie schronienia spełniającego minimalne warunki pozwalające uznać je za pomieszczenie mieszkalne* – przeformułowana nieznacznie definicja A. Przyremeńskiego, *Bezdomność – społeczno-ekonomiczne uwarunkowania zjawiska na przykładzie Poznania*, „Praca Socjalna” 1997, nr 3.
- c. *Miejsce spełniające warunki mieszkalne to takie, które nadaje się do stałego przebywania bez narażania zdrowia i które umożliwia zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych: noclegu, zachowania higieny osobistej, sporządzania posiłków* – przeformułowana nieznacznie definicja A. Duracz-Walczak, *O ujednoczenie pojęć dotyczących bezdomności w Polsce* [w:] *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*, red. A. Duracz-Walczak, Warszawa-Gdańsk 2001/2002, s. 22.

Definicje te są bardzo do siebie zbliżone, jedna odnosi się do sytuacji legislacyjnej i sfery administracyjnej naszego kraju, druga do rzeczywistej sytuacji egzystencjalnej (mieszkaniowej) danej osoby i kładzie nacisk na standard mieszkania, który w niektórych sytuacjach (np. domków działkowych) wydaje się kluczowym do określenia tego, czy ktoś jest bezdomny czy też znajduje się w sytuacji „deprywacji mieszkaniowej” i jest bezpośrednio zagrożony bezdomnością *stricto*.

Na potrzeby operacjonalizacji powyższych definicji osoby bezdomnej przyjęto i posłużono się Europejską Typologią Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego ETHOS. Grupą docelową badania stały się zatem dwie z czterech kategorii osób bezdomnych i wykluczonych mieszkaniowo: osoby „**bez dachu nad głową**” oraz osoby „**bez własnego domu**”. Zrezygnowano jednocześnie z badania dwóch następujących kategorii „nieadekwatnego” i „niezabezpieczonego” (niestabilnego) zamieszkiwania, uznając, że w większości przypadków sytuacje te związane są z zagrożeniem bezdomnością, a zbadanie tej problematyki wymaga zastosowania odmiennej metodologii badawczej.

- a. Kategorię osób „**bez dachu nad głową**” opisuje „**bezdomność pozainstytucjonalna**”. Znajdują się tu przede wszystkim osoby, które wieczór i noc, w którą realizowane jest badanie, spędzają poza jakąkolwiek instytucją funkcjonującą całodobowo. Są to tzw. „rough sleepers”, osoby „śpiące pod chmurką”, czyli przebywające w tzw. miejscach niemieszkalnych. Przykładowe miejsca: dworce kolejowe i autobusowe oraz ich okolice, tereny ogródków działkowych, domki letniskowe, garaże, kanały i węzły ciepłownicze, ulice, plaże, pustostany, budynki do rozbioru, bunkry, lasy i parki, miejsca na cmentarzach, centra handlowe, parkingi, opuszczone samochody, przyczepy kempingowe, klatki schodowe, zsypy, piwnice, strychy, śmietniki, złomownie, ziemianki, wagony i bocznice kolejowe. Osoby bezdomne bez dachu nad głową to również osoby przebywające w ogrzewalniach (zmuszone do przebywania kilka godzin poza placówką, w miejscu publicznym).
- b. Drugą kategorię stanowią bezdomni „**bez własnego domu**”. W ramach tego podziału zakwalifikowano wszystkie osoby, które w trakcie realizacji badania przebywały w instytucjach zapewniających całodobowe schronienie. Znajdują się w niej przede wszystkim przebywający w:

- ➔ **Placówkach zapewniających pomoc w postaci schronienia** (domy, schroniska, noclegownie, domy i schroniska dla samotnych matek, ośrodki interwencji kryzysowej). Osoby pozostające w placówkach pomimo tego, że mają zapewnione tymczasowe schronienie, w związku z brakiem własnego miejsca mieszkalnego, w myśl przyjętych definicji pozostają osobami bezdomnymi.
- ➔ **Mieszkaniach treningowych** (wspieranych i kontraktowych). Mieszkania wspierane przez instytucje i organizacje (finansowo, świadczeniem pracy socjalnej), przebywają w nich osoby bezdomne i z tego tytułu otrzymujące pomoc. Właścicielem mieszkań może być gmina lub organizacja, ale mogą być to też wynajmowane pokoje i z tytułu bezdomności wspierane przez pomoc społeczną.
- ➔ **Zakładach penitencjarnych** (zakłady karne i areszty śledcze). Typologia ETHOS przewiduje zakwalifikowanie do kategorii „bez domu” osoby opuszczające instytucje karne a jednocześnie nieposiadające własnego miejsca zamieszkania. Przy czym część krajów okres opuszczania zakładu ustala pomiędzy trzema dwunastoma miesiącami do wyjścia na wolność. Pomaga to ustalić potencjalną liczbę osób, które w stosunkowo niedługim czasie najprawdopodobniej będą beneficjentami systemu pomocy. W badaniach Forum zrezygnowano z uwzględnienia w ramach badania osób z bardzo długimi wyrokami pozbawienia wolności.
- ➔ **Szpitalach**. Kategoria ta opisuje osoby bezdomne, które w sposób bezpośredni lub pośredni nie są zagrożone utratą zdrowia, mają możliwości zaspokajania fundamentalnych potrzeb, zachowywania higieny, spożywania posiłków, czy godziwego noclegu. Mają zapewnioną pomoc całodobową, a często oprócz schronienia, mają dostęp do innych form pomocy np. finansowej, rzeczowej, psychologicznej czy edukacyjnej. Nie posiadają własnego lokalu mieszkalnego lub nie mają do niego prawa (brak meldunku).
- ➔ **Izbach wytrzeźwień**. Osoby znajdujące się pod wpływem alkoholu mają tutaj zapewnioną całodobową opiekę i pomoc. W związku jednak z tymczasowym charakterem pobytu w izbach wytrzeźwień (do czasu odzyskania trzeźwości), trudno orzec czy osoby bezdomne w nich przebywające rekrutują się z miejsc niemieszkalnych czy też z placówek dla bezdomnych.

4.6.3. Zastosowane narzędzia badawcze, czas badań

Badania socjodemograficzne zawsze realizowane były przy zastosowaniu wystandaryzowanego kwestionariusza wywiadu. Wywiad kwestionariuszowy, jako technika standaryzowana, oparty jest na komunikacji bezpośredniej, co oznacza, że pytania zawarte w kwestionariuszu zadawane są przez ankietera podczas osobistego, bezpośredniego kontaktu z osobą bezdomną. Oznacza to, że niedopuszczalna jest sytuacja, w której ankieter sam wypełnia wywiad po przeprowadzonej rozmowie oraz kiedy prowadzi wywiad, na przykład przez telefon. W badaniu socjodemograficznym stosowane są dwa kwestionariusze wywiadu:

- a. dla dorosłych osób bezdomnych – rozmowa trwa przeciętnie 15 min;
- b. dla osób bezdomnych, które mają mniej niż 18 lat. W tym przypadku badania realizowane są z rodzicami bezdomnego dziecka bądź z jego prawnym opiekunem – rozmowa trwa przeciętnie 10 min.

Narzędzia badawcze różnią się od siebie liczbą zadawanych pytań oraz ich treścią. Poruszane w badaniach socjodemograficznych problemy były wypracowywane przez grupę badawczą Forum. W toku rozwoju badań prowadzonych na Pomorzu ustalono, że za każdym razem będą poruszane nieco inne problemy. Wprowadzone modyfikacje w metodologii mają przede wszystkim charakter uzupełniający lub porządkujący.

Czas prowadzenia badań można rozpatrywać z wielu punktów widzenia mając na myśli odstęp czasowy między realizowanymi badaniami, termin ich realizacji czy długość trwania. Można również mówić o porach doby czy porze roku, kiedy są przeprowadzane.

- a. badania socjodemograficzne realizowane są w odstępie dwóch lat, daje to możliwość z jednej strony określenia dynamiki zjawiska bezdomności, z drugiej możliwość wyznaczania trendów zjawiska, jak i dokonywania jego prognoz,
- b. badania socjodemograficzne realizowane są w okresie zimowym. Naszym zdaniem jest to najlepszy okres do realizacji badania w tzw. miejscach niemieszkalnych, ponieważ istnieje większe prawdopodobieństwo dotarcia do dużej liczby osób w tych miejscach. W okresie zimowym problem bezdomności zmniejsza swoją dynamikę, zauważamy mniejszą zdolność do przemieszczania się osób bezdomnych funkcjonujących poza system pomocy stacjonarnej. Realizacja badań w okresie zimowym jest podyktowana również interwencyjną funkcją badań w sytuacjach bezpośredniego zagrożenia życia bądź zdrowia osób bezdomnych. Współpraca wielu służb podczas realizacji badania służy skuteczniejszemu dotarciu do miejsc, w których mogą przebywać osoby bezdomne oraz owocuje świadczeniem bardziej zintegrowanej pomocy,
- c. zazwyczaj badania socjodemograficzne realizowane były w ciągu jednego dnia i jednej nocy. Metoda realizacji jednodniowego spisu podyktowana była koniecznością uniknięcia wielokrotnego liczenia osób przebywających

w miejscach niemieszkalnych. Obecnie Forum rekomenduje prowadzenie badań w ciągu 2–3 dni następujących po sobie,

- d. w miejscach instytucjonalnego wsparcia takich jak szpitale, więzienia, domy dla osób bezdomnych, placówki całodobowe, badania realizowane są w ciągu całego dnia. W przypadku noclegowni najlepiej realizować badania w godzinach wieczornych. W przypadku miejsc niemieszkalnych najlepszą porą na prowadzenie badań terenowych są godziny popołudniowe, wieczorne oraz nocne.

4.6.4. Opracowanie metodyki prowadzenia badań i problematyki badawczej

W zasadzie metodyka prowadzenia badań pozostaje niezmienną i ustalana została przez ostatnie dziesięć lat. Najważniejsze założenia to: realizacja badań w odstępie dwóch lat, realizacja badań w okresie zimowym, realizacja badań za pomocą dwóch wystandaryzowanych kwestionariuszy wywiadu, realizacja badań w oparciu o definicje osoby bezdomnej oraz o typologię ETHOS, realizacja badań w oparciu o wypracowany cykl szkoleń przy wykorzystaniu profesjonalnych zasobów w postaci ankierów rekrutujących się z pracowników pomocy społecznej, realizacja badań w oparciu o zawiązane koalicje na poziomie wojewódzkim i gminnym i w oparciu o przygotowane mapy przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych oraz publikowanie uzyskanych wyników. Za opracowanie metodologii badawczej odpowiedzialna była grupa badawcza działająca w strukturach Forum. Poruszana tematyka najczęściej była zgodna z rokiem tematycznym ustanowionym przez Forum (zdrowie osób bezdomnych, praca socjalna, bezdomność kobiet i dzieci, prewencja, mieszkalnictwo, itp.) jednakże nie jest to reguła niezmienna. Istnieje możliwość partycypacji na etapie opracowywania problematyki badawczej. Zmienne społeczno-demograficzne takie jak płeć, wiek, długość trwania w bezdomności, wykształcenie czy stan cywilny w zasadzie się nie zmieniają. Taki zabieg pozwala na porównywanie uzyskiwanych wyników w czasie, jak również na dokonywanie statystycznych prognoz interesujących nas zjawiska bezdomności.

4.6.5. Zawiązanie koalicji na rzecz badań socjodemograficznych na poziomie województwa oraz w strategicznych gminach

Poprawne zawiązanie koalicji na rzecz badań socjodemograficznych to najważniejszy krok w sposób zasadniczy wpływający na powodzenie ich realizacji. Bez formalnego jej powołania, określenia zasad współpracy nie jest możliwa rzetelna realizacja przedsięwzięcia. Należy mieć na uwadze:

- a. **Powołanie zespołu wojewódzkiego i jego koordynatora, koordynatorów powiatowych:** krok ten ma na celu zbudowanie siatki najważniejszych osób, na których spoczywać będzie odpowiedzialność za przygotowanie oraz realizację badań terenowych.
- b. **Budowanie wojewódzkich oraz gminnych koalicji na rzecz badań socjodemograficznych poprzez określenie lokalnych zasobów ludzkich i zasobów najważniejszych interesariuszy:** stworzenie realnej płaszczyzny dla działania wielu osób, podmiotów, organizacji, instytucji na rzecz rzetelnego przeprowadzenia badań. Najczęściej dokonuje się tego wykorzystując już istniejące zasoby w postaci nieformalnych bądź formalnych partnerstw lokalnych wchodzących w skład już funkcjonującego systemu pomocy osobom bezdomnym. W tym aspekcie warto wskazać, iż rekomenduje się możliwość przyłączenia do koalicji nowych koalicjantów, dotychczas niezwiązanych z problematyką bezdomności. Poprawne przeprowadzenie spisu zbiorowości ludzi bezdomnych nie jest możliwe bez zawiązania szerokiej współpracy wielu instytucji i organizacji (pod patronatem urzędów wojewódzkich i marszałkowskich), które mogą wspierać zarówno proces przygotowania, jak i realizacji spisu. Wśród wielu potencjalnych partnerów należy wymienić:
 - ➔ **ośrodki pomocy społecznej, ośrodki pomocy rodzinie, powiatowe centra pomocy rodzinie:** pracownicy tych instytucji często mają decyzyjny głos w kwestiach realizacji badań przez terenowych pracowników socjalnych czy streetworkerów. Instytucje te bardzo często są również w posiadaniu baz danych o osobach bezdomnych, które mogą okazać się pomocne podczas realizacji badań terenowych. Dzięki doświadczeniu ich pracowników możliwa jest współpraca wielu podmiotów w ramach koalicji.
 - ➔ **placówki świadczące pomoc ludziom bezdomnym (najczęściej prowadzone przez organizacje pozarządowe):** przedstawiciele tych instytucji służyć mogą pomocą w technicznym przygotowaniu placówki do realizacji badań terenowych.
 - ➔ **terenowi pracownicy socjalni, streetworkerzy:** to osoby, które najlepiej znają miejsce przebywania osób bezdomnych. Ich rolą jest odpowiednie zdiagnozowanie miejsc przebywania osób bezdomnych oraz ostateczne stworzenie map takich miejsc. Terenowy pracownik socjalny bądź streetworker jako osoba doskonale znająca środowisko może pełnić rolę ankietera realizującego badania terenowe.
 - ➔ **służby mundurowe (policja, straż miejska bądź gminna, straż ochrony kolei, straż graniczna):** pełnią one bardzo ważną rolę w procesie badawczym. Ich głównym zadaniem jest dbanie o bezpieczeństwo ankierów

- realizujących badania w miejscach niemieszkalnych, jak również, na mocy lokalnych porozumień, użyczenie samochodów służbowych do celów prowadzenia patroli. W wielu przypadkach służby mundurowe (na przykład straż ochrony kolei, straż graniczna), podobnie jak streetworkerzy i terenowi pracownicy socjalni mają doskonałe rozeznanie w zakresie przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych. W przypadku Policji można dodatkowo powiedzieć, iż bez tej instytucji nie jest możliwa realizacja badań w policyjnych izbach zatrzymań.
- ➔ **przedstawiciele służby zdrowia:** w wielu przypadkach teren szpitala, przychodni zdrowia czy ZOZ-u, ZOL-u jest niedostępny dla osób „z zewnątrz”. Przedstawiciele służby zdrowia mogą być pomocni we wskazaniu tych pacjentów, którzy są bezdomni. W niektórych placówkach służby zdrowia zatrudniony jest pracownik socjalny, który jest dobrym źródłem informacji o osobach bezdomnych przebywających na terenie szpitala.
 - ➔ **wydziały mieszkalnictwa gmin oraz spółdzielnie:** w wielu przypadkach osoby bezdomne przebywają na terenie blokowisk, spółdzielni mieszkaniowych, zamieszkują piwnice, klatki schodowe, strychy. Nawiązanie współpracy z wydziałami mieszkalnictwa oraz spółdzielniami mieszkaniowymi może okazać się pomocne w dotarciu do takich osób.
 - ➔ **zarządy ogródków działkowych:** ich rola w koalicji związana jest z doskonałą znajomością w zakresie przebywania osób bezdomnych na terenie ogródków działkowych. Przedstawiciele zarządów ogródków działkowych posiadają klucze niezbędne do dostania się na teren działek.
 - ➔ **PKP, PKS i inni zarządcy miejsc, w których gromadzą się ludzie bezdomni:** przedstawiciele tych instytucji mają doskonałe rozeznanie w zakresie miejsc przebywania osób bezdomnych, jak również form tego przebywania (godziny, pory dnia).
- c. **Opracowanie zasad pracy koalicji wojewódzkich i gminnych (harmonogram, podział czynności i zadań, określenie celów dla konkretnych instytucji):** w procesie powstawania koalicji ważne jest, aby wspólnie opracować najważniejsze zasady pracy, tryb spotkań, jak również określić harmonogram podejmowanych działań. Koalicja powinna mieć wyłonionego lidera, który odpowiedzialny będzie za organizację spotkań i przygotowanie wytycznych do realizacji poszczególnych etapów procesu badawczego. Zazwyczaj rolę taką pełni lokalny ośrodek pomocy społecznej bądź organizacja pozarządowa działająca na określonym terenie.
- d. **Szkolenia koalicji:** każdy uczestnik koalicji powinien być w sposób odpowiedni przeszkolony w zakresie nie tylko metodologii badania, ale również w zakresie roli i zadań, które przed nim stoją. Dotyczy to wszystkich wyżej wymienionych przedstawicieli, mogących potencjalnie wchodzić w skład koalicji.
- e. **Funkcjonowanie koalicji po przeprowadzonych badaniach:** koalicja nie kończy swojego funkcjonowania wraz zakończeniem czynności spisowych. Po zakończonych badaniach koalicja nadal współpracuje w zakresie wsparcia osób bezdomnych.

4.6.6. Tworzenie map gromadzenia się osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych

Najważniejszym celem tworzenia map jest ułatwienie dostępu do osób bezdomnych przebywających w miejscach niemieszkalnych. Opracowana mapa służy do poznania skali zjawiska bezdomności pozainstytucjonalnej, dotarcia z adekwatną pomocą do osób pozostających poza systemem wsparcia, nawiązania koalicji z innymi służbami działającymi na rzecz wspólnej pomocy osobom bezdomnym, jak również poznania topografii terenu miasta w zakresie miejsc, w których mogą przebywać osoby bezdomne. Jakie osoby/instytucje mogą być przydatne podczas tworzenia map gromadzenia się osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych?

- a. **administracje osiedli:** informacje na temat klatek schodowych, piwnic, zsyków śmietnikowych czy przybudówek, w których mogą gromadzić się osoby bezdomne zwykle posiadają od samych mieszkańców lub z telefonicznej interwencji,
- b. **administratorzy ogródków działkowych:** zwykle działkowcy są dobrym źródłem informacji, jak również mogą służyć planami zagospodarowania przestrzennego okręgu działek,
- c. **urzędy miast:** posiadają komórki w swych strukturach, które zatrudniają osoby do ubezpieczania pustostanów (zamurowanie), warto jest kontaktować się z osobami odpowiedzialnymi za tą sferę działań,
- d. **administrator dworców,**
- e. **służby mundurowe:** Straż Miejska, Straż Gminna, Policja,
- f. **przedstawiciele Państwowej Energetyki Ciepłej** (w przypadku osób bezdomnych zamieszkujących węzły ciepłownicze),
- g. **przedstawiciele środowisk religijnych:** księża, proboszczowie, osoby pracujące na plebanii,
- h. **osoby stróżujące** budowy, pustostany, tereny zamknięte,
- i. **osoby trzebie:** właściciele osiedlowych sklepików, osoby sprzątające w rejonach altanek śmietnikowych.

Przedstawiciele wyżej wymienionych instytucji powinni mieć stały kontakt z osobą tworzącą mapę. Kontakt ten powinien być przede wszystkim osobisty (najlepiej z jedną konkretną osobą), jak również telefoniczny oraz e-mailowy. Dzięki zwracaniu się za każdym razem do tej samej osoby, nie tylko ustanawiamy więź i nasze kontakty są skuteczniejsze, ale również nie marnujemy czasu na kilkakrotne tłumaczenie i wyjaśnianie celu naszego projektu lub telefonu. Powyższa lista osób/instytucji mogących pomóc w tworzeniu mapy miejsc niemieszkalnych nie jest wyczerpująca, należy korzystać z najbardziej adekwatnej pomocy do danej sytuacji, np.: pomoc osób trzecich (mieszkańców okolicznych terenów, pracownicy śmieciarek, itp.).

Mapa miejsc przebywania osób bezdomnych powinna być jak najbardziej dokładna. Ważne, aby zawierała ona następujące dane:

- a. **adres:** nazwa ulicy, na której znajduje się miejsce przebywania osób bezdomnych, np.: Kartuska, Długie Ogrody, nazwę ulicy piszemy BEZ skrótów ul. – pomoże to przy filtrowaniu ulic według nazw alfabetycznych,
- b. **numer budynku:** numer budynku lub miejsca, w którym przebywa osoba bezdomna, np.: 5, 5a, itp.,
- c. **opis miejsca:** tutaj osoba sporządzająca mapę powinna przybliżyć znaki szczególne, które są charakterystyczne dla danego miejsca. Ta kategoria jest najcenniejsza w przypadku działek letniskowych. Warto wtedy zaznaczyć cechy charakterystyczne ogródka działkowego, np.: jego kolor, specyficzne znaki szczególne, element, który wyróżnia daną działkę od innej,
- d. **dzielnica miasta:** wskazanie dzielnicy miasta ułatwi odnalezienie ulicy, miejsca, którego szukamy lub które chcemy odwiedzić (często zdarzają się podobne nazwy ulic),
- e. **Straż Miejska:** w dużych miastach Straż Miejska jest podzielona na Referaty (działy, komisariaty), wpisanie odpowiedniego Referatu ułatwi późniejsze przydzielenie go do konkretnych miejsc (odpowiednich ze względu na rejonizację), wymagane tutaj jest nawiązanie współpracy z komendantem Straży Miejskiej w celu uzyskania rejonizacji pracy danych Referatów, informacje te również można znaleźć na stronach internetowych,
- f. **komisariat Policji:** wpisanie odpowiedniego komisariatu ułatwi późniejsze przydzielenie konkretnych miejsc przyporządkowanych do właściwych komisariatów, wymagane tutaj jest nawiązanie współpracy z komendantem Policji w celu uzyskania rejonizacji pracy danych komisariatów, informacje te również można znaleźć na stronach internetowych,
- g. **uwagi:** dotyczą liczby osób przebywających w danym miejscu. Informacja ta jest o tyle ważna, gdyż ankier będzie przygotowany na to czego może się spodziewać, jeżeli na działce przebywają ciągle 2 osoby, ankier jest w stanie sobie poradzić; jeżeli jest to 10 osób, jest to informacja, że nie powinien tam iść sam. Tutaj należy zaznaczyć wszelkie ważne informacje, które mogą wpłynąć na pracę lub zdrowie ankiera, warto zaznaczyć czy w okolicy danego miejsca nie ma psów, nie ma dodatkowych zagrożeń.

Tworząc mapy miejsc niemieszkalnych należy zwracać uwagę po pierwsze na **agregację wielu istniejących map:** istniejące mapy miejsc przebywania osób bezdomnych w regionie powinny zostać skonsolidowane i zebrane w jednym miejscu, po drugie **aktualizację map.** Tuż przed realizacją spisu mapy należy uaktualnić. Można tego dokonać wykorzystując w tym celu wspólne ze strażą miejską bądź innymi służbami mundurowymi obchody w ramach realizowanych zimowych akcji profilaktycznych. Baza miejsc przebywania osób bezdomnych powinna być zaktualizowana najpóźniej miesiąc przed rozpoczęciem badań terenowych.

4.6.7. Nabór ankierów, szkolenie

Nabór ankierów realizujących wywiady z osobami bezdomnymi jest bardzo ważną kwestią, mającą wpływ na powodzenie całości realizowanego projektu badawczego. Ankier powinien mieć doświadczenia w realizowaniu badań prowadzonych wśród osób bezdomnych, znać zasady funkcjonowania systemu pomocy osobom bezdomnym. Ankierami mogą być pracownicy socjalni, streetworkerzy, opiekunowie placówek, asystenci rodzin, którzy na co dzień pracują z osobami wykluczonymi mieszkaniowo. Rekomenduje się, aby ankierami były również osoby, które w przeszłości doświadczały problemu bezdomności. W takich wypadkach docenić należy znajomość miejsc przebywania osób bezdomnych oraz niewątpliwie ułatwiony kontakt ankiera i osoby bezdomnej. Warto podczas realizacji badań terenowych wykorzystywać zasoby w postaci wolontariuszy rekrutujących się np. z kręgu studentów. Bez odpowiedniego przygotowania szkoleniowego, trudno wyobrazić sobie rzetelne wykonanie badań socjodemograficznych. W niezbędną wiedzę powinni być wyposażeni wszyscy zaangażowani w proces badawczy: koordynatorzy powiatowi, ankierzy, członkowie wchodzący w skład koalicji, służby mundurowe oraz inne podmioty/instytucje/organizacje zaangażowane w badanie. Szkolenia powinny być realizowane przed rozpoczęciem realizacji badań. Elementem profesjonalnego przygotowania badań jest zadbanie o odpowiednie rozpowszechnienie informacji o ich realizacji. Chodzi o podejmowanie wszelkich możliwych kroków zmierzających do informowania o realizowanym wydarzeniu. W celu rozpowszechnienia informacji o badaniach socjodemograficznych należy zawiązać

współpracę z lokalnymi mediami wrażliwymi na problemy społeczne, podjąć działania zmierzające w kierunku zdobycia patronatów honorowych przedstawicieli mediów, doprowadzić do organizacji konferencji prasowej przed rozpoczęciem prowadzenia badań terenowych (z udziałem lokalnych polityków i osób kluczowych), przy udziale środków masowego przekazu (również internetowych) zaprosić społeczność lokalną do procesu zbierania danych o osobach bezdomnych przebywających na ulicy oraz jak najszerzej rozpowszechnić informację o uzyskanych wynikach badania. Forum rekomenduje brak udziału mediów w trakcie samego spisu osób bezdomnych. Wieloletnie doświadczenia w tym zakresie wskazują, iż inwazyjne zachowania przedstawicieli mediów zaburzają, a czasem wręcz uniemożliwiają poprawne prowadzenie badań terenowych.

4.6.8. Bezpośrednie przygotowanie badań terenowych

- a. **Wydruk wystarczającej liczby kwestionariuszy wywiadu dla dorosłych osób bezdomnych oraz nieletnich bezdomnych:** informację o potrzebnej liczbie narzędzi badawczych powinien dostarczyć powiatowy koordynator badań na podstawie danych zebranych od placówek dla osób bezdomnych, pracowników referatów i zespołów ds. osób bezdomnych funkcjonujących w ramach ośrodków pomocy społecznej, przedstawicieli organizacji pozarządowych, itp.
- b. **Dostarczenie odpowiedniej liczby wydrukowanych kwestionariuszy do ankierów:** należy unikać wszystkich sytuacji, w których w trakcie realizacji badań terenowych brakuje kwestionariuszy wywiadów. Ankieterzy prowadzący rozmowy z osobami bezdomnymi zawsze powinni mieć do dyspozycji większą liczbę narzędzi badawczych.
- c. **Dostarczenie ostatecznej instrukcji w zakresie realizowanych badań:** w procesie badawczym istnieje wiele momentów, w których należy informować osoby zaangażowane w proces realizacji badań socjodemograficznych o najważniejszych kwestiach metodologicznych czy ewentualnych zmianach. W tym kontekście, wraz z kwestionariuszami wywiadu należy dostarczyć ostateczną wersję instrukcji o tym, jak w sposób poprawny zrealizować badania socjodemograficzne. Doświadczenia pomorskie wskazują, że zawsze może dojść do sytuacji, w której ankieter realizujący rozmowę z osobą bezdomną, pomimo wcześniej realizowanych szkoleń i spotkań, nie do końca wie, jak metodologicznie poprawnie przeprowadzić rozmowę z osobą bezdomną. Instrukcję taką należy dołączyć do każdego wydrukowanego kwestionariusza wywiadu.
- d. **Ostateczna aktualizacja oraz agregacja map miejsc przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych:** aktualizacja taka powinna być dokonana najpóźniej 2 tygodnie przed rozpoczęciem badań terenowych, zaś zagregowane dane o miejscach przebywania osób bezdomnych w przestrzeni publicznej powinny być dostarczone do koordynatorów powiatowych oraz osób kluczowych dla spisu osób bezdomnych.
- e. **Podział terytorium badania na mniejsze obszary (kwartały) i przyporządkowanie im określonej liczby ankierów:** tego rodzaju postępowanie ma na celu zapewnienie bezkolizyjnego prowadzenia badań terenowych, jak również objęcie badaniem terenu całej gminy, powiatu czy województwa. Podział terytorium, na którym realizowane będą badania socjodemograficzne powinien zostać dokonany przy uwzględnieniu dostępnych zasobów ankierskich oraz technicznych środków możliwych do wykorzystania podczas prowadzenia prac terenowych.
- f. **Ustalenie składu oraz liczby niezbędnych „zmotoryzowanych patroli ankierskich”:** najlepszą metodą prowadzenia badań terenowych w miejscach niemieszkalnych jest posługiwanie się „patrolem ankierskim”, który złożony jest z przedstawicieli służb mundurowych (najczęściej policja bądź straż gminna/miejska) oraz pracowników socjalnych. Służby mundurowe, na podstawie wcześniejszych ustaleń, powinny użyczyć na potrzeby realizacji spisu osób bezdomnych służbowych samochodów. W okresie bezpośrednio poprzedzającym realizację badań terenowych należy ustalić skład personalny patrolu (4 osoby) oraz niezbędną liczbę takich zmotoryzowanych patroli, jak również ich rozmieszczenie w określonych kwartałach.
- g. **Ustalenie składu oraz liczby „pieszych patroli ankierskich”:** obok patroli zmotoryzowanych w badaniach socjodemograficznych wykorzystuje się tzw. piesze patrole, które docierają do trudno dostępnych miejsc przebywania osób bezdomnych. Forum rekomenduje, aby patrole piesze złożone były co najmniej z dwóch osób, z których jedna bardzo dobrze zna teren realizacji badań socjodemograficznych. W okresie bezpośrednio poprzedzającym realizację badań terenowych należy ustalić skład personalny patrolu (4 osoby).

4.6.9. Realizacja badań terenowych, zebranie materiałów, analiza wyników, raportowanie i upowszechnienie wyników, najczęstsze błędy.

Najważniejsze kwestie związane z realizacją badań terenowych można sprowadzić do:

- a. **Stały kontakt ankierów z koordynatorem powiatowym i gminnym:** realizacja badań terenowych to etap procesu badawczego, w którym niejednokrotnie trudno przewidzieć przebieg wypadków. Dlatego rekomenduje się, aby ankierzy prowadzący rozmowy z osobami bezdomnymi zawsze pozostawali w kontakcie z osobami koordynującymi badania. Dzięki sprawnej komunikacji istnieje możliwość przeciwdziałania sytuacjom nieprzewidywanym, których rozwiązanie powinno odbyć się szybko i sprawnie.
- b. **Dbanie o własne bezpieczeństwo:** pomimo tego, że na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat nie dochodziło do niebezpiecznych dla ankiera sytuacji, zawsze należy mieć na uwadze bezpieczeństwo osób bezdomnych oraz ankierów zaangażowanych w proces zbierania danych.
- c. **Przestrzeganie przyjętych wytycznych metodologicznych:** osoby realizujące badania terenowe zawsze powinny stosować się do wytycznych zapisanych w instrukcjach badawczych. W przypadku jakichkolwiek wątpliwości ankierzy powinni konsultować się z koordynatorami powiatowymi oraz osobami odpowiedzialnymi za wypracowanie metodologii badawczej.

Etapem następującym po badaniach terenowych jest zebranie wypełnionych kwestionariuszy wywiadów oraz ich analiza. W tej części procesu badawczego należy zadbać o kilka najważniejszych kwestii:

- a. terminowe zebranie kwestionariuszy od ankierów,
- b. wpisanie danych do statystycznej bazy danych,
- c. dokonanie wstępnej analizy danych,
- d. wykonanie statystyk zaawansowanych.

Ten etap procesu badawczego najczęściej dokonuje się w postaci opracowania obszernego raportu z prowadzonych badań. W przypadku zaangażowania w badania socjodemograficzne kilku województw rekomenduje się opracowanie identycznej struktury raportu końcowego obowiązującej wszystkie województwa. Sukces badań socjodemograficznych zależy od wielu czynników, do których zaliczyć należy: zaangażowanie zasobów ludzkich, profesjonalne funkcjonowanie zawiązanych koalicji, pozytywne nastawienie lokalnych polityków, własne zaangażowanie ankierów w proces badawczy, własna identyfikacja z badaniem, orientacja w terenie i posiadanie umiejętnego wykorzystywania map przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych, prawidłowa koordynacja wszystkich etapów badawczych, prawidłowy proces rekrutacji ankierów oraz ich szkolenia, wcześniejsze doświadczenia organizacji/institucji w zakresie prowadzenia badań wśród osób bezdomnych, realizacja wydarzeń towarzyszących. Sposobem na zwiększenie liczby spisanych osób bezdomnych jest organizowanie dodatkowych wydarzeń towarzyszących, takich jak wydawanie posiłków, żywności, odzieży, otwarcie łaźni dla bezdomnych w godzinach realizacji badania. Kolejnym sposobem na zwiększenie prawdopodobieństwa zliczenia większej liczby osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych, jest założenie bezpłatnego numeru telefonicznego, pod który mieszkańcy będą mogli dzwonić w celu poinformowania, gdzie znajdują się osoby bezdomne. Bezpłatny numer telefonu będzie użyteczny w szczególności w przypadku tych osób bezdomnych, które zamieszkują na klatkach schodowych, strychach, piwnicach. Aby zwiększyć świadomość społeczną na temat realizowanych badań socjodemograficznych również wśród osób bezdomnych, warto pokusić się o zorganizowanie akcji medialnych w lokalnych gazetach, radio i innych środkach masowego przekazu. Warto zastanowić się nad pomysłem przygotowania odrębnego materiału informacyjnego, który byłby poświęcony spisowi osób bezdomnych i jako taki, dostępny byłby na portalach organizacji pozarządowych, portalach informacyjnych, portalach społecznościowych, stronach internetowych.

W badaniach socjodemograficznych mamy do czynienia z dwoma rodzajami błędów: wynikających z realizacji poszczególnych etapów procesu badawczego (błędy organizatorów, koordynatorów, niezawinione) oraz błędów ankierskich.

- a. **potencjalne błędy mogące powstać na etapie przygotowania badań:** niewystarczająca liczba szkoleń przygotowawczych do badania (w szczególności dla służb mundurowych), problem dystrybucji narzędzi badawczych do poszczególnych gmin, instytucji, placówek, niewystarczająca liczba wolontariuszy zaangażowanych w badania terenowe,
- b. **potencjalne błędy mogące powstać na etapie realizacji badań terenowych:** niekorzystne warunki atmosferyczne, częste odmowy respondentów, niedostępność pewnych miejsc do badania, brak wystarczającego kontaktu i przepływu informacji pomiędzy ankierem a koordynatorem powiatowym, brak rozeznania w zakresie

miejsc przebywania osób bezdomnych w miejscach niemieszkalnych, krótki czas trwania badań terenowych w miejscach niemieszkalnych,

- c. **potencjalne błędy mogące powstać na etapie archiwizacji i analizy danych:** źle funkcjonująca poczta, niewywiązywanie się poszczególnych organizacji z przekazywania wypełnionych kwestionariuszy,
- d. **potencjalne błędy ankierskie:** niewypełnienie miejscowości i powiatu oraz miejsca pobytu osób bezdomnych, pośpieszne i nieuważne realizowanie wywiadów, nieczytanie wszystkich pytań i wszystkich możliwych odpowiedzi do końca, niestosowanie się do reguł zawartych w kwestionariuszu wywiadu, brak wystarczającego kontaktu i przepływu informacji pomiędzy ankierem a koordynatorem powiatowym, świadome pomijanie miejsc przebywania osób bezdomnych, przymuszanie osób bezdomnych do udzielenia wywiadu, rozdawanie osobom bezdomnym ankiet do samodzielnego wypełnienia, wypełnianie ankiet przez ankierów nie na podstawie rozmowy z osobą bezdomną, lecz na podstawie danych zebranych w wywiadzie środowiskowym, wypełnianie ankiet przez pracowników socjalnych pracujących w placówce, w której przebywa badana osoba bezdomna.

Trudno wskazać w sposób jednoznaczny kwotę jaką badania za sobą pociągają. Praktyka wskazuje, że większość prac przy dotychczas przeprowadzonych edycjach badania realizowana była w oparciu o wolontariat i własne zaangażowanie. Środki pozyskiwane były przy wykorzystaniu ścieżek projektowych, zaś całe przedsięwzięcie udawało się realizować minimalnym kosztem. Na dłuższą metę, wolontarystyczne podejście do realizacji badań socjodemograficznych nie wydaje się być dobrym rozwiązaniem. Poniżej przedstawione zostały główne kategorie wydatków, jakie należy brać pod uwagę przy projektowaniu budżetu badania:

- a. druk narzędzi badawczych (kwestionariuszy wywiadu),
- b. stworzenie bazy danych,
- c. analiza statystyczna,
- d. stworzenie raportu badawczego,
- e. opłata usług pocztowych,
- f. opłata usług telekomunikacyjnych,
- g. szkolenia dla realizatorów badania (koordynatorzy, ankierzy, służby mundurowe),
- h. wynagrodzenie dla koordynatora wojewódzkiego oraz powiatowych,
- i. wynagrodzenie dla ankierów i służb zabezpieczających badanie terenowe.

W praktyce najczęściej udaje się pozyskać finansowanie na kluczowe elementy badania – druk kwestionariuszy, analizę statystyczną, stworzenie raportu badawczego. Praktyka pokazuje, że w przypadku osób bezpośrednio realizujących badanie – ankierzy, służby mundurowe, kwestie wynagrodzeń są rozwiązywane w formie np. otrzymywania dni wolnych lub premii od zakładu pracy danego ankiera (tak jest jak np. w przypadku, kiedy ankierami są pracownicy ośrodków pomocy społecznej).

Zakończenie

Treści spisane powyżej miały na celu przede wszystkim wskazanie, że zjawisko bezdomności jest z natury swojej wysoce interdyscyplinarne, i jako takie potrzebuje różnorodnych rozwiązań oraz innowacyjnych metod pracy socjalnej. Porównując działania kierowane aktualnie do osób bezdomnych z tymi, które podejmowane były jeszcze 10–15 lat temu przyznać należy, że jesteśmy świadkami ciągłej profesjonalizacji systemu wsparcia osób pozostających bez dachu nad głową. Obecnie w Polsce zaczynają funkcjonować wypracowane standardy pracy z osobami bezdomnymi, powstają nowe formy zamieszkiwania takie jak mieszkania chronione, treningowe, wspierane, a sama praca socjalna wydaje się być w większości przypadków świadczona w sposób indywidualny, z zachowaniem podmiotowości osoby bezdomnej. Pracownicy socjalni mają świadomość tego, iż korzystanie z pomocy może być okazją do uzależnienia się od wsparcia, potrafią rozgraniczyć postawę roszczeniową osób bezdomnych od prawa do roszczenia. Specjalizacja pomocy społecznej skutkująca bardziej indywidualnym rozwiązywaniem konkretnych problemów społecznych (bezdomności, przemocy w rodzinie, niepełnosprawności i starzenia się) zdaje się być dobrym kierunkiem rozwoju, pod warunkiem, że rozwiązywanie trudności życiowych Polaków odbywać się będzie w sposób po pierwsze angażujących samych zainteresowanych, po drugie we współpracy z wieloma instytucjami pomocy i integracji społecznej. Jedynie wspólne działanie wielu podmiotów, praca z osobą bezdomną w oparciu o indywidualny przypadek przybliżyć nas może do ostatecznego sukcesu pracy na rzecz osób pozostających na marginesie społecznym. Trzeba mieć jednak świadomość, że nie da się w sposób ostateczny rozwiązać problemu bezdomności, albowiem część osób nie ma jakichkolwiek szans na zmianę swojej sytuacji życiowej. Przedstawiciele instytucji pomocy społecznej zawsze powinni mieć świadomość zmieniającej się rzeczywistości społecznej będąc uważnymi obserwatorami w zakresie zmiany demografii, przyczyn i uwarunkowań zjawiska interesującego nas zjawiska. Warto w tym miejscu dodać, że skuteczne wsparcie osobom bezdomnym powinno odbywać się w oparciu o formalnie spisany dokument, jakim może być gminny program przeciwdziałania bezdomności. Programy poświęcone problematyce bezdomności muszą odnosić się do dokumentów wyższej rangi, takich jak na przykład gminna strategia rozwiązywania problemów społecznych.

Można powiedzieć, że dzisiejsze świadczenie pracy socjalnej, jej jakość, podejście do osób korzystających ze wsparcia w dużej mierze zależą będzie od procesu kształcenia przyszłego pracownika socjalnego. Studenci pracy socjalnej powinni zatem mieć możliwy szeroki dostęp do zajęć praktycznych, przy jednoczesnym uwzględnieniu odpowiednich podstaw teoretycznych. Pracownik socjalny, obok procesu superwizji i ewaluacji własnej pracy, potrzebuje wchodzić w relację uczeń – mistrz, z której będzie czerpał inspirację do pomagania, jak również będzie mógł korzystać z indywidualnych porad w sytuacjach tego wymagających. Wydaje się, że dzisiaj w wielu miejscach w Polsce takich relacji właśnie pracuje. Nie bez znaczenia pozostaje tutaj ogromne przeciążenie pracownika socjalnego w miejscu pracy, w którym pracownik prowadzi ponad sto spraw osób przeżywających trudności życiowe. Niestety w najbliższej przyszłości nie należy się spodziewać zasadniczych zmian w tym zagadnieniu, dlatego przełożeni pracowników socjalnych powinni dokładać codziennych starań aby świadczenie pracy socjalnej odbywało się w komfortowych warunkach. Z drugiej strony trudno oprzeć się wrażeniu, że wielu pracowników socjalnych boryka się z głębokim wypaleniem zawodowym i tak naprawdę nie powinni już świadczyć wsparcia osobom tego potrzebującym. To wszystkie te sytuacje, w których ośrodki pomocy społecznej otwarte są dla osób bezdomnych kilka godzin w tygodniu zaś samo traktowanie petenta uwłacza jakiegokolwiek godności ludzkiej.

Na zakończenie publikacji warto pamiętać, że problem bezdomności to prawdopodobnie nie jedyna bolączka przeżywana przez osobę pozostającą bez dachu nad głową. Wspomniana wyżej samotność, ubóstwo, niemożność zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb, problemy psychiczne, brak rodzinnego wsparcia, wszystko to powoduje, że bardzo często osoby bezdomne nie chcą, nie potrafią, nie mogą, a niekiedy nie mają siły prosić pracownika socjalnego o pomoc. We wszystkich tych przypadkach istnieje zatem potrzeba, aby współcześnie świadczona pomoc osobom bezdomnym była udzielana w odpowiednim czasie, a co ważniejsze, w odpowiednim tempie dla samych zainteresowanych. Jako autor tej książki mam nadzieję, że pomoże ona spojrzeć w sposób szeroki na problem bezdomności i będzie przyczynkiem do dalszych dyskusji wśród pracowników socjalnych i innych osób będących przedstawicielami środowiska „pomagaczy”.

Bibliografia wykorzystana w publikacji

- Adamczyk L. (2008). *Psychologiczna charakterystyka osób bezdomnych na przykładzie mieszkańców schroniska w Szczodrem*. Praca niepublikowana, dostępna na http://www.bratalbert.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=430%3Akim-jestesmydzialalnosc-kola&catid=120%3Aliteratura-specjalistyczna&Itemid=60&lang=pl [Dostęp 25.11.2014].
- Anderson N. (1923). *The Hobo. The Sociology of the Homeless Men*: Chicago: University of Chicago Press.
- Baker R.L. (1991). *The Social Work Dictionary*. Silver Spring, MD: NASW Press
- Bartosz B. Błażej E. (1995). *O doświadczeniu bezdomności*. Warszawa: Scholar.
- Baumann Z. (2004). *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Beck U. (2002). *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bernard J. (1957). *Social Problems: Role, Status nad Stress In a Cintext of Abundance*. New York, NY: The Dryden Press.
- Białobrzeska K. Kawula S. (2006). *Człowiek w obliczu marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Bieńkowska D. Ulasirski C. Szymanska J. (2006). *Przygotowanie do segmentacji bezrobotnych w Powiatowych Urzędach Pracy – syntetyczna diagnoza działalności Urzędów w kontekście obsługi klienta*. Kraków: Centrum Doradztwa Strategicznego, dostępne na <http://www.cds.krakow.pl/zalaczniki/176/1.pdf>
- Błuszkowski J. (2003). *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”.
- Brickmann, Ph. Rabinovitz, V.C. Karuzu, J. Jr. Coates D. Cohn, E. Kidder, L. (1982). *Models of helping and coping*. American Psychologist. 37.4
- Browarczyk Ł. (2008). *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok I*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Browarczyk Ł. Dębski M. Kwaśnik A. Weiner K. (2013). *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok VI*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Busch-Geertsema V. Edgar B. Harrison M. Illsey B. Watson P. (2008). *MPHASIS Jak zwiększyć wiedzę o bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok I*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- CBOS (2005). *Sytuacja osób bezdomnych w Warszawie. Opinie Osób Bezdomnych i Pracowników Socjalnych*. Dostępne na <http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/PLIKI/Raporty/sytuacja%20osob%20bezdomnych%20w%20warszawie%20badanie%20cbos.pdf> [Dostęp 10.10.2014]
- Cialdini R. (1996). *Wywieranie wpływu na ludzi*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Clapham D. (2002). *Housing pathways: A postmodern analytical framework*. Housing, Theory and Society. Vol. 19.
- Clapham D. (2003). *Pathways Approaches to Homelessness Research*. Journal of Community & Applied Social Psychology Vol. 13.
- Czapiński J. Panek T. (2006). *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Wizja Press&IT.
- Czapiński J. Panek T. (2007). *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Wizja Press&IT.
- Czapiński J. Panek T. (2009). *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Dostępne na: [http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_\(2009\).pdf](http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_(2009).pdf) [dostęp: 30.10.2014]
- Czapów C. (1978). *Wychowanie resocjalizujące*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czarnowski S. (1956). *Ludzie zbędni w służbie przemocy*. [w:] Czarnowski S. *Dziela*, t.2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czekaj K. Zawartka-Czekaj M. (2011). *Od amerykańskiego hobo do współczesnego człowieka bezdomnego, czyli o niekonwencjonalnych formach pomocy bezdomnym*. [w:] Sieńczyk M. Aniszczuk B. (red.) *Idea św. Brata Alberta we współczesnej pomocy osobom bezdomnym*. Wrocław: Wydawnictwo Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta.
- Czykwini E. (2007). *Stygmat społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Davies M. (1999). *Socjologia pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Davies H. (1984). *Impossible Clients*, The Journal of Social Work Practice, vol. 1, nr 2, 1984, w przekładzie H. Grzegolowskiej-Klarkowskiej, zamieszczone w: Davies H. (1998). *Niezdolni klienci*, [w:] Kwaśniewski J. (red.) *Praca socjalna pomoc społeczna*. Biblioteka Pracownika Socjalnego. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- de Robertis Ch. (1998). *Metodyka działania w pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- de Robertis Ch. Pascal H. (1999). *Postępowanie metodyczne w pracy socjalnej z grupami i ze społecznościami*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Dębska A. (2005). *Diagnoza i ocena specyficznych problemów osób bezdomnych związanych z dyskryminacją i nierównościami na rynku pracy oraz sferą życiową*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębska-Cenian A. (2008). *Asystowanie*. [w:] Dębska-Cenian A. Olech P. (red.) *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębska-Cenian A. Kowalewski M. (2010). *Profilaktyka bezdomności – doświadczenia w realizacji, inspiracje, kierunki dalszych działań na przykładzie Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Gdyni*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku, Rok II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk, s..
- Dębska-Cenian A. Olech P. (2008). *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2003). *Socjodemograficzny portret zbiorowości osób bezdomnych Województwa Pomorskiego*. Raport z badań „Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy”. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2007). *Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego – grudzień 2007. Raport z badań*. [w:] Dębska-Cenian A. Cis. G. Maj. A. Prusak. B. (red.) *Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*, Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2007). *Wizerunek osób bezdomnych w świadomości młodzieży akademickiej Trójmiasta. Próba szkicu socjologicznego*. [w:] Dębska-Cenian A. Cis G. Maj A. Prusak B. (red.) *Pomost. O Bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2008a). *W kierunku zmiany życiowej czyli o postrzeganiu szans wyjścia z własnej bezdomności*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dębski M. (2008b). *Kondycja zdrowotna osób bezdomnych*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dębski M. (2010). *Analiza systemu pomocy osobom bezdomnym w województwie pomorskim. Od profilaktyki do wyjścia z bezdomności?*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku, Rok II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2010). *Co nowego w badaniach socjodemograficznych? Od profilaktyki do wyjścia z bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok. II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2011). *Bezdomność jako problem społeczny w województwie pomorskim. Na podstawie wyników badań socjodemograficznych w 2011 r.*, [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Weiner K. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok IV*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2011). *Kondycja pracy socjalnej w województwie pomorskim w świetle wyników badań socjologicznych*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności
- Dębski M. (2011). *Zjawisko bezdomności w gminnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych*. [w:] Dębski M. (red.) *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. (2012). *Funkcjonowanie osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością w warunkach więziennych*. [w:] Dębski M. Kwaśnik A. Wicka-Łangowska A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Tom V*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.

- Dębski M. Dębska-Cenian A. Olech. P. (2008). *Rekomendacje*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański
- Dębski M. Michalska A. (2012). *Podręcznik Streetworkera Bezdomności*, Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Olech P. (2005). *Socjodemograficzny portret zbiorowości osób bezdomnych Województwa Pomorskiego. Raport z badań*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Dębski M. Retowski S. (2008). *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Dentler R.A. (1967). *Major American Social Problems*. Chicago, IL: Rand McNally&Company
- Doherty J. Meert H. Edgar B. (2004). *Third Review of Statistics on Homelessness in Europe*. Feantasa. European Observatory on Homelessness.
- Duracz-Walczak A. (1998). *Bezdomność w Polsce – o ujednoczenie pojęć*. Polityka Społeczna (5–6).
- Duracz-Walczak A. (2001/2002). *O ujednoczeniu pojęć dotyczących bezdomności w Polsce*. [w:] Duracz-Walczak A. (red.) *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*. Gdańsk/Warszawa.
- Dylus A. (1993). *Zasada pomocniczości a procesy transformacji*. Warszawa: Pomoc Społeczna nr 9.
- EUROSTAT. (2004). *The production of data on homelessness and housing deprivation in the European Union: survey and proposals*. Luksemburg. Dostępne na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CC-04-008/EN/KS-CC-04-008-EN.PDF
- Fitzpatrick S. Kemp P. Klinker S. (2000). *Single homelessness. An overview of research in Britain*. Bristol: Policy Press.
- Frąckiewicz L. (1998). *Bezdomność jako syndrom ubóstwa*. [w:] Dobrowolski P. Mądry I. (red.) *Ubodzy i bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
- Frąckiewicz-Wronka A. Zrałek M. (1998). *Bezdomność jako problem społeczny*. [w:] Dobrowolski P. (red.) *Ubodzy i Bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Friedlander W.A. (1961). *Introduction to Social Welfare*. New Jersey: Prentice Hall.
- Frieske K. (2005). *W kierunku marginalizacji właścicieli*. [w:] Galor Z. (red.) *Europa właścicieli*. Poznań: Akademia Rolnicza.
- Frysztański K. (2001/2002). *Społeczny problem bezdomności*. [w:] Duracz-Walczak A. (red.) *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*. Gdańsk/Warszawa.
- Frysztański K. (2005). *Socjalna Ameryka. W obszarze pomocy społecznej i pracy socjalnej w Stanach Zjednoczonych*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS
- Frysztański K. (2009). *Socjologia problemów społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Frysztański K. Piątek K. (2002). *Wielowymiarowość pracy socjalnej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Gajdzica Z. Rembierz M. (2005). *Bezradność. Interdyscyplinarne studium zjawiska w kontekście zmiany społecznej i edukacyjnej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Galor Z. (2012). *Nieobecni nie mają pracy. O wykluczeniu wskutek bezrobocia po 1989 roku w Polsce*. [w:] Galor Z. Goryńska-Bittner B. (red.) *Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*. Poznań: Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.
- Garvin Ch.D. Seabury B.A. (1998). *Działania interpersonalne w pracy socjalnej. Tom 1 i 2*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Giermakowska R. 2005. *Oblicza bezdomności. Teoria i praktyka*. [w:] Grotkowska-Leder J. Faliszek K. (red.) *Ekskluzja i inkluzja. Społeczna diagnoza. uwarunkowania. kierunki działania*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Główny Urząd Statystyczny (2013), *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i mieszkań 2011*, Warszawa. dostępne na http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf [dostęp 13.10.2014].
- Goffman E. (2005). *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Grabarczyk I. (2006). *O funkcjonowaniu trzech pojęć: żebracy (żebractwo), włóczędzy (włóczęgostwo), bezdomni (bezdomność)*. [w:] Białobrzeska K. Kawula St. (red.) *Człowiek w obliczu wykluczenia i marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s.c.
- Gramlewicz B. (1998). *Stereotyp bezdomnego w opiniach mieszkańców makroregionu południowego*. [w:] Dobrowolski P. Mądry I. (red.) *Ubodzy i bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gramlewicz M. (1998). *Bezdomność jako przejaw adaptacji społecznej*. [w:] Dobrowolski P. Mądry I. (red.) *Ubodzy i bezdomni*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Granosik M. (2006). *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Gray M. Webb S.A. (2012). *Prac socjalna. Teorie i metody*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grodziski S. (1961). *Ludzie luźni. Studium z historii państwa i prawa polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GSWB, 2009. „6 dróg – 1 cel”. *Działania w zakresie standaryzacji pracy z osobami bezdomnymi. Opracowanie modelu „Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności (GSWB). Opis projektu*, Dostępne na <http://www.pfwb.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/Opis-projektu-GSWB-10.2009.pdf> [Dostęp 12.09.2014].
- Hertz A. (1988). *Żydzi w kulturze polskiej*. Warszawa.
- Jacobs. K. Kemeny. J. Manzi. T. (1999). *The struggle to define homelessness: A constructivist approach*. [w:] Hutson S. (red.) *Homelessness. Public policies and private troubles*.
- Jamrozik A. Nocella L., (1998). *The Sociology of Social Problems. Theroretical Perspectives and Methods of Intervention*, Cambridge: Cambridge University Press
- Jorńczak J. (2001). *Prawo zabezpieczenia społecznego*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Józefczyk J. (2011). *Perspektywy rozwoju pracy socjalnej w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Gdyni*. s. 3–18. [w:] Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny. Analiza efektywności specjalizacji pracy socjalnej w kontekście projektu systemowego MOPS w Gdyni „Rodzina bliżej siebie”*. Gdynia/Gdańsk: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni, Uniwersytet Gdański.
- Józefczyk J. (2012). *Oblicza współpracy ponadsektorowej w obszarze bezdomności*. [w:] Dębski M. Kwaśnik A. Wicka-Łangowska A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok V*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Kamiński T. (1997). *Wokół pojęcia bezdomności*. [w:] Kamiński T. Łazewski W. Skorowski H. (red.) *Bezdomność*. Warszawa: Roczniki Naukowe Caritas.
- Kantowicz E. Olubiński A. (2003). *Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Kinal, A. (2003). *Bezdomność jako wyzwanie dla społeczności lokalnej*. Zielona Góra: Rocznik Lubuski TOM XXIX, cz. I.
- Kotlarska-Michalska A. (1995). *Pozycja zawodowa pracowników socjalnych i ich samopoczucie w zawodzie*, *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, zeszyt 4.
- Kotlarska-Michalska A. (1998). *Pracownicy socjalni w świetle badań socjologicznych*. [w:] Marzec-Holka K. (red.) *Pracownicy socjalni i wolontariusze a możliwości reformy pomocy społecznej*. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Kotlarska-Michalska A. (1998). *Trudności w pracy zawodowej pracowników socjalnych w świetle badań socjologicznych*. [w:] Brągiel J. Mudrecka I. (red.) *Problemy kształcenia i doskonalenia pracowników socjalnych*. Opole: Uniwersytet Opolski
- Krasiejko I. Imielińska A. (2011). *Efektywność asystentury rodziny na podstawie badań przeprowadzonych w MOPS w Częstochowie*. [w:] Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny. Analiza efektywności specjalizacji pracy socjalnej w kontekście projektu systemowego MOPS w Gdyni „Rodzina bliżej siebie”*. Gdynia: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej.
- Król K. (2010). *Żebractwo we współczesnej Polsce jako kwestia społeczna*. Konin: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie.
- Król K. (2012). *Pozorna nieobecność. Wieloaspektowość zjawiska żebractwa w Polsce*. [w:] Galor Z. Goryńska-Bittner B. (red.) *Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*. Poznań: Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.

- Księżopolski M. (2008). *Polityka społeczna w różnych krajach i modele polityki społecznej*. [w:] Firlit-Fresnak G. Szyłko-Skoczny M. (red.) *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kulik A. Szczęsny J. (1998). *Ludzie bezdomni*. Wprost nr 49.
- Kwaśniewski J. (2006). *Rola diagnozy w rozwiązywaniu problemów społecznych*. [w:] Kwaśniewski J. (red.) *Badania problemów społecznych.2*. Warszawa: Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.
- Łangowska K. (2011). *Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce*. [w:] Szpunar M. (red.) *Asystentura rodziny – nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*. Gdynia: Uniwersytet Gdański, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni.
- Łucznińska M. Olech A. (2013). *Wprowadzenie do superwizji pracy socjalnej*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, dostępne na <http://irss.pl/wp-content/uploads/2014/01/Wprowadzenie-do-superwizji-pracy-socjalnej.pdf>
- Macrae C.N., Stangor Ch., Hewstone H. (1999). *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Mądrzycki T. (1986). *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maison D. (2001). *Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowa metoda badań marketingowych*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowe PWN.
- Maris R.W. (1988). *Social Problems*. Chicago, IL: The Dorsey Press
- Maruszak T. (2011). *Schody... do nikąd? Analiza systemu hierarchizacji placówek dla osób bezdomnych*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Masłowski A. Sosnowski T. (2009). *Bezdomność w Białymstoku – badania empiryczne*. Prezentacja przedstawiona w trakcie konferencji „Działania w służbie ludzi bezdomnych – stan i perspektywy” zorganizowanej przez Caritas Archidiecezji Białostockiej i Zakład Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu w Białymstoku przy współpracy Komendy Wojewódzkiej Policji.
- Masłowski P. (2011). *Siła i niemoc. O roli współpracy i przyczynach niewydolności aktualnych rozwiązań systemowych w obszarze zatrudnienia i integracji społecznej*. Raport z badań zrealizowanych w ramach projektu *Bliźniaki czy rywale. Współpraca PUP i OPS w powiatach grodzkich w obszarze zatrudnienia i integracji społecznej*.
- Mikołajewicz W. (1999). *Praca socjalna jako działanie wychowawcze*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Miller W.R. Rollnick S. (2013). *Dialog motywujący. Jak pomóc ludziom w zmianie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ming-Sum T. (2004). *Supervision Models in Social Work: From Nature to Culture*. Asian Journal of Counselling, Vol. 11.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Ministerstwa Infrastruktury. (2009). *Krajowy program wychodzenia z bezdomności i budownictwa socjalnego na lata 2009–2015*. Dostępne na: http://www.mpips.gov.pl/bip/download/kpwbz_01.09.pdf [dostęp 10.10.2014].
- Miś L. (2007). *Problemy społeczne. Teoria, metodologia, badania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Moczuk E. (1999). *Bezdomność jako problem społeczny w opiniach osób bezdomnych*. [w:] Sołtysiak T. (red.) *Poczucie nieegalitarności. ubóstwo. Bezdomność a zjawiska patologii społecznej w aktualnej rzeczywistości kraju*. Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna
- MPiPS (2013). *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji*. Warszawa: Dostępne na https://empatia.mpips.gov.pl/documents/10180/47191/KPPUIWS_ver_25-07-2013.pdf+„Krajowy+Program+Przeciwdziałania+Ubóstwu+i+Wykluczeniu+Społecznemu+2020.+Nowy+wymiar+aktywnej+integracji/8bb47d39-c2f7-40e6-bec0-06162d330895 [dostęp 21.10.2014].
- MPiPS (2013). *Program Wspierający Powrót Osób Bezdomnych do Społeczności*, Warszawa: Dostępne na http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/Departament%20Pomocy%20Społecznej/16%2006%202010%20PROGRAM%20WSPIERAJACY%20BEZDOMNOSC%202010_2.pdf [dostęp 21.10.2014].
- Najwyższa Izba Kontroli. (1997). *Informacja o wynikach kontroli realizacji przez gminy zadań w zakresie zaspokajania potrzeb mieszkaniowych*. Dostępne na: [http://bip.nik.gov.pl/pl/bip/wyniki_kontroli_wstep/inform\(2007\)/p_07_113_\(2008\)06030925531212477953/px_remote_ksr_p_07_113_\(2008\)06030925531212477953_01](http://bip.nik.gov.pl/pl/bip/wyniki_kontroli_wstep/inform(2007)/p_07_113_(2008)06030925531212477953/px_remote_ksr_p_07_113_(2008)06030925531212477953_01) [dostęp 10.10.2014].

- Nelson T.D. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Nisbet R. (1971). *The Study of Social Problems*. W: Merton R.K., Nisbet R. *Contemporary Social Problems*. New York, NY: Harcourt Brace Jovanovich.
- Nocuń A.W. Szmagański J. (1998). *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Nowakowska A. (2008). *Obraz samych siebie osób bezdomnych – zjawiska autostereotypu*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Nóżka M. (2005). *Styl życia bezdomnego włóczęgi w aspekcie kultury ubóstwa*. [w:] Duda M. (red.) *Oblicza polskiej biedy – stan i perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Nóżka M. (2006). *Włóczęgostwo. Zjawisko społeczne i interwencja socjalna*. Zeszyty Pracy Socjalnej nr 11. Kraków: Instytut Socjologii UJ.
- Olech P. (2008). *Charakterystyka sytuacji Polski w kontekście badania problematyki bezdomności*. [w:] Browarczyk Ł. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok I*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Olech P. (2008). *Polityka społeczna a standardy usług w zwalczaniu bezdomności*. [w:] Dębska-Cenian A. Olech P. (red.) *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji w sześciu sferach*. Gdańsk: Drukarnia Wydawnictw Naukowych.
- Olech P. (2010). *Bezdomność – zarys głównych problemów w Polsce oraz rekomendacje dla całościowej polityki społecznej*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku, Rok II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Olech P. (2010). *Zapobieganie bezdomności – prewencja celowa, systemowa oraz profilaktyka. Raport z badań*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok II*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Olech P. (2011). *Metoda „najpierw mieszkanie” – zmieniający się charakter pracy socjalnej z ludźmi bezdomnymi w Europie*. [w:] Browarczyk Ł. Dębski M. Maj A. (red.) *Forum. O bezdomności bez lęku. Rok III*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Oliwa-Ciesielska M. (2003). *Człowiek bezdomny jako „inny”. Możliwości uczestnictwa społecznego*. [w:] Kartowicz E. Olubiński A. (red.) *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s.c.
- Oliwa-Ciesielska M. (2006). *Piętno nieprzypisania. Studium o wyizolowaniu społecznym bezdomnych*. Seria: Socjologia. nr 2. s. 139. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Olubiński A. (2004). *Praca socjalna. Aspekty humanistyczne i pedagogiczne*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Park R.E. (1925). *The Mind of the Hobo: Reflection upon the Relation Between Mentality and Locomotion*. [w:] Park R.E. Burgess E. W. McKenzie R. D. (red.) *The City: Suggestions for the Investigations of Human Behavior in the City Environment*. Chicago – London: University of Chicago Press
- Piekut-Brodzka D.M. (2000). *O bezdomności i bezdomnych. Aspekty fenomenologiczne, etiologiczne i terapeutyczne*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Piekut-Brodzka D.M. (2006). *Bezdomność*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Piekut-Brodzka D.M. (2005). *Pomoc udzielana bezdomnym matkom*. [w:] Piekut-Brodzka D.M. *Współczesne problemy socjalne*. Warszawa: Oficyna ADAM.
- Pindral A. (2011). *Definicje i typologie bezdomności*. [w:] Dębski M. (red.) *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Pisarska M. (1993). *Bezdomni w Łodzi – analiza socjologiczna*. Warszawa: Polityka Społeczna.
- Podgórecki A. (1974). *Diagnostyczny obraz niektórych problemów społeczeństwa polskiego oraz zalecenia socjotechniczne*. Warszawa: IPSIR UW.
- Pol. D.J. (1997). *Bezdomność w kontekście kary pozbawienia wolności*. [w:] Kamiński T., Łazewski W., Skorowski H. (red.) *Bezdomność*. Warszawa: Roczniki Naukowe Caritas.

- Poławski P. (2001). *Obrazy bezdomnych i bezdomności. Instytucjonalizacja reakcji na problem społeczny*. Warszawa: Polityka Społeczna" (1).
- Popielarska B. (2001/2002). *Przyczyny bezdomności w świetle teorii psychologicznych*. [w:] Duracz-Walczak A. (red.) *W kręgu problematyki bezdomności polskiej*. Gdańsk.
- Porowski M. (1995). *Bezdomność-obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych*. [w:] Pilch T. Lepalczyk I. (red.). *Pedagogika społeczna*. Warszawa.
- Porowski M. (1998). *Bezdomność*. [w:] *Encyklopedia Socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa. Vol. 1.
- Przewoźnik M. (2009). *Bezdomność w województwie podkarpackim*. Przemysł
- Przymerński A. (1997). *Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce*. [w:] Kamiński T. Łazewski W. Skorowski H. (red.) *Bezdomność*. Kielce: Roczniki Naukowe Caritas.
- Przymerński A. (1998). *Bezdomność. Polityczno-społeczna definicja i formy zjawiska*. Warszawa: Praca Socjalna nr 4.
- Przymerński A. (2001). *Bezdomność jako kwestia społeczna w Polsce współczesnej*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.
- Przymerński A. (2008). *Aktualny stan problemu bezdomności w Polsce. Aspekt polityczno-społeczny*. [w:] Dębski M. Stachura K. (red.) *Oblicza bezdomności*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Przymerński A. (2008). *Bezdomność w Polsce. Stan, uwarunkowania i tendencje rozwojowe problemu*. [w:] Duda M. (red.) *Bezdomność. Trudny problem społeczny*. Kielce: Jedność.
- Ratyński Wł. (2003). *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce. Tom I i II*. Warszawa: Diffin.
- Retowski S. Dębska-Cenian A. (2008a). *Ogólna charakterystyka psychologiczna osób bezdomnych na tle porównawczym osób długotrwale bezrobotnych i populacji ogólnej*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Retowski S. Dębska-Cenian A. (2008b). *Bezpośrednie i pośrednie przyczyny bezdomności w retrospektywnej ocenie osób bezdomnych – w poszukiwaniu konsekwencji psychologicznych*. [w:] Dębski M. Retowski S. (red.) *Psychospołeczny profil osób bezdomnych w Trójmieście*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Rogozńska I. (2013). *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2012 oraz wyniki Ogólnopolskiego Badania liczby osób bezdomnych (7–8 luty 2013)*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, dostępne na [http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/bezdomnosc/sprawozdanie-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-ludzi-bezdomnych-w-wojewodztwach-w-roku-2012-oraz-wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-78-luty-2013-/\[dostęp: 10.10.2014\]](http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/bezdomnosc/sprawozdanie-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-ludzi-bezdomnych-w-wojewodztwach-w-roku-2012-oraz-wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-78-luty-2013-/[dostęp: 10.10.2014]).
- Sierpowska I. (2006). *Prawo pomocy społecznej*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Sikorska J. (1998). *Konsumpcja*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii.
- Skidmore R. A. Thackeray M. G. (1998). *Wprowadzenie do pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”
- Śledzianowski J. (1995). *Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta a bezdomność*. Wrocław.
- Śledzianowski J. (2006). *Zdrowie bezdomnych*. Kielce: Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta – zarząd główny we Wrocławiu. Zakład Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Akademii Świętokrzyskiej.
- Słowik S. (2008). *Wstęp*. [w:] Duda M. (red.) *Bezdomność: trudny problem społeczny*. Kielce: Caritas Diecezji Kieleckiej.
- Sobolewski A. (2007). *Przez współpracę do sukcesu. Partnerstwo lokalne na rynku pracy*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, dostępne na <http://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/Departament%20Rynku%20Pracy/Podrecznik.pdf>
- Sołtysiak T. (1997). *Powiązania bezdomności z zachowaniami patologicznymi*. „Problemy Alkoholizmu”. nr. 2/3.
- Stankiewicz L. (1999). *Zjawisko bezdomności. Etapy przechodzenia w stan bezdomności*. „Auxilium Sociale”. 1/2 (9/10).
- Stankiewicz L. (2002). *Zrozumieć bezdomność*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Stenka R. Olech P. Browarczyk Ł. (2014). *Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Sullivan T.J., Thompson K.S. (1994). *Introduction to Social Problems*. New York, NY: Macmillan Publishing Company.

- Szarfenberg R. (2008). *Definicje, zakres i konteksty polityki społecznej*. [w:] Firlit-Fresnak G. Szyłko-Skoczny M. (red.) *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szatur-Jaworska B. (2008). *Diagnoza i diagnozowanie w polityce społecznej*. [w:] Firlit-Fresnak G. Szyłko-Skoczny M. (red.) *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szczypior E. Meller, A. (2008). *Standard streetworkingu*. [w:] Dębska-Cenian A. Olech P. (red.) *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re) integracji osób bezdomnych w sześciu sferach*. Gdańsk: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Szmagałski J. (2011). *Superwizja pracy socjalnej. Zastosowania i dylematy*. Warszawa: IRSS.
- Sztompka P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków.
- Szubert W. (1973). *Studia z polityki społecznej*. Warszawa.
- Sztumski J. (1977). *Problem społeczny jako przedmiot badań socjologii*. Studia Socjologiczne (3). Warszawa: IFIS PAN
- Trawkowska D. (2000). *Strukturalne uwarunkowania trudności pełnienia ról zawodowych w percepcji pracowników socjalnych zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej województwa katowickiego*. Niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. K. Wódcz. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Trawkowska D. (2006). *Portret współczesnego pracownika socjalnego. Studium socjologiczne*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Wachowicz M. (2005). *Liczebność i zabezpieczenie potrzeb osób bezdomnych. Raport z badań na reprezentatywnej próbie gmin*. Dostępne na http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/PLIKI/Raporty/wachowicz_%20liczebnosci_i_zabezpieczenie_potrzeb.pdf [dostęp 10.10.2014].
- Wierzbicka K. (1990). *Problem bezdomności w Polsce*. [w:] Kuminek E. (red.) *Strefy niedostatku i nędzy w Polsce*. Warszawa: IGPiK.
- Wódcz K. (1996). *Praca socjalna w środowisku zamieszkania*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Wódcz K. Piątek K. (2004). *Socjologia i polityka społeczna a aktualne problemy pracy socjalnej. Dylematy teorii i praktyki społecznej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Wojciszke B. (1983). *Psychologia społeczna: system poznawczy i procesy spostrzegania ludzi*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojciszke B. (1986) *Teoria schematów społecznych*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Wydawnictwo PAN.
- Wygnańska J. (2005). *Europejska Typologia Bezdomności i Wykluczenia Mieszkańciowego*. [w:] Siebiert A. Meller A. Kowalska K. Ługowski K. (red.) *Pomost o bezdomności bez lęku. Pismo samopomocy*. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności.
- Wygnańska J. (2007). *Przegląd metod monitorowania bezdomności*. Warszawa: IRSS.
- Wygnańska J. (2012). *Standard gromadzenia danych o bezdomności – rekomendacje projektu „Sposoby gromadzenia informacji o ludziach bezdomnych na Mazowszu 2011”*, Warszawa, dostępne na http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/r13_raport-koncowy-rekomendacje.pdf [dostęp: 10.10.2014]
- Wygnańska J., Matejczyk D. (red.) *Przegląd monitorowania bezdomności*, Warszawa 2007. Dostępne na <http://www.bezdomnosc.edu.pl/images/stories/monitorowanie%20bezdomnosci%20final.pdf> [dostęp: 10.10.2014]
- Wysocka E. (2003). *Opieka i pomoc oraz ich wymiary i wyznaczniki z perspektywy psychologicznej*. [w:] Kantowicz E. Olubiński (red.) *Działanie społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Zalewska D. (2005). *Metodologiczne uwarunkowania badań nad bezdomnością*. [w:] Zalewska D. Oliwa-Ciesielska M. Szczepaniak-Wiecha I. Grzegorski S. (red.) *Formy pomocy bezdomnym. Analiza ułatwień i ograniczeń problemu*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych.
- Zalewska D. Oliwa-Ciesielska M. Szczepaniak-Wiecha I. Grzegorski S. (2005). *Formy pomocy bezdomnym. Analiza ułatwień i ograniczeń problemu*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych Wspólnota Robotnicza Związków Organizacji Robotniczych.
- Zastrow Ch. (1988). *Social Problems: Issues and Solutions*. Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Ziemski S. (1973). *Problemy dobrej diagnozy*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Zimbardo P.G. (1999). *Psychologia i życie*. Warszawa.

Literatura zalecana

- Auleytner J. (2002). *Polityka społeczna czyli ujarzianie chaosu socjalnego*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.
- Auleytner J. (2005). *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.
- Bałchan A. (2010). *Przewodnik Streetworkera*. Katowice: Stowarzyszenie „Pomoc” dla kobiet i dzieci im. Marii Niepokalanej.
- Bielecka E. (2005). *Streetworking – teoria i praktyka*. Warszawa.
- Dudkiewicz M. (2011). *Pracownicy socjalni: między instytucją pomocy społecznej a środowiskiem lokalnym*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- E- przewodnik streetworkingu. Dostępne na www.ab.org.pl/e-przewodnik/index.html
- Firlit-Fesnak G. Szykło-Skoczny M. (2008). *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Frysztański K. Nózka M. Ornacka K. (2009/2010). *Spółczesność i praca socjalna. Z prac magisterskich w Instytucie Socjologii*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Socjologii, Zeszyty Pracy Socjalnej (zeszyt piętnasty).
- Frysztański K. Nózka M. Smagacz-Poziemski M. (2011). *Dzieci ulicy. Procesy marginalizacji i automarginalizacji nieletnich*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Socjologii, Zeszyty Pracy Socjalnej (zeszyt szesnasty).
- Geisler R. (2008) *Partnerstwo instytucji. Wprowadzenie*. [w:] Gogolok P. (red.) *Partnerstwo instytucji przeciw wykluczeniu społecznemu – analiza badawcza*. Rybnik: Administrator Projektu na Rzecz Rozwoju „Odziedzicz pracę”.
- Golinowska S. Tarkowska E. Kopińska I. *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania, metody, wyniki*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych.
- Goss I. Pyrka A. (2008). *Różne formy współpracy z podmiotami ekonomii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych.
- Gralewski L. (2004). *Budowanie porozumień na rzecz zatrudnienia – wybrane elementy procesu*. [w:] Kubisz M. (red.) *Praca, partnerstwo, kształcenie. Zbiór opracowań powstałych w ramach realizacji programu Phare 2000 „Rozwój Zasobów Ludzkich”*. Dostępne na www.parp.gov.pl/files/74/81/95/praca_ksztalcenie.pdf (dostęp z dnia 03.10.2014)
- Grewiński M., (2009) *Wielosektorowa polityka społeczna. O przeobrażeniach państwa opiekuńczego*, Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.
- Jabłońska A. Drażba M. (2009). *Partnerstwo publiczno-społeczne jako „przystępna” forma partnerstwa międzysektorowego*. Białystok: Wydawnictwo Fundacji Prawo i Partnerstwo.
- Jaraczewska J. Krasiejko I. (2012): *Dialog motywacyjny w teorii w praktyce. Motywowanie do zmiany w pracy socjalnej i terapii*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Seria Wydawnicza pod patronatem Sekcji Pracy Socjalnej Polskiego Towarzystwa Socjologicznego *Problemy Pracy Socjalnej*
- Kantowicz E. (2012). *Pedagogika (w) pracy socjalnej*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kaźmierczak T. Bąbska B. Popłońska-Kowalska M. Rymśza M. (2013). *Środowiskowe role zawodowe pracownika socjalnego*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Klebanik J. (2007). *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Psychologii i Kultury ENETEIA.
- Klebanik J. (2007). *Oblicza nierówności społecznych. Studia interdyscyplinarne*. Warszawa: Wydawnictwo Psychologii i Kultury ENETEIA.
- Krasiejko I. (2010). *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Seria Naukowa *Profesjonalny Pracownik Socjalny*, Katowice, (Wyd. 2 – 2012)
- Krasiejko I. (2011). *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Seria Naukowa *Profesjonalny Pracownik Socjalny*. (Wyd. 2 – 2013).

- Krasiejko I. (2013). *Zawód asystenta rodziny w procesie profesjonalizacji. Wstęp do teorii i praktyki nowej profesji społecznej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Seria Wydawnicza pod patronatem Sekcji Pracy Socjalnej Polskiego Towarzystwa Socjologicznego *Problemy Pracy Socjalnej*.
- Kraus K. Geisen T. Piątek K. (2005). *Państwo socjalne w Europie. Historia – Rozwój – Perspektywy*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Krzyszkowski J. (1998). *Elementy organizacji i zarządzania w pomocy społecznej*. Łódź.
- Krzyszkowski J. (2012) *Wybrane aspekty pracy socjalnej. Podręcznik dla pracowników socjalnych*. Wrocław.
- Kurzynowski A. (2002). *Polityka społeczna*. Warszawa: Instytut Gospodarcza Społecznego Szkoły Głównej Handlowej.
- Leś E. (2000). *Od filantropii do pomocniczości*. Warszawa: Instytut Polityki Społecznej UW.
- Łuczyńska M. (2013). *Pracownicy socjalni w procesie profesjonalizacji*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Marmuszewski S. Bukowski S. (1995). *Żebracy w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński.
- Marynowicz-Hetka E. Piekarski J. (1998). *Wokół problemów działania społecznego. Wybór tekstów i przykładów projektów działania*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Marynowicz-Hetka E. Piekarski J. Urbaniak-Zajac D. (1998). *Pedagogika społeczna i praca socjalna. Przegląd stanowisk i komentarze*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Mazur J. (2006). *Bezdomność: szkice z socjologii, polityki społecznej i katolickiej nauki społecznej*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Mendel M. Skrzypczak B. (2013). *Praca socjalna jako edukacja ku zmianie. Od edukacji do polityki*. Warszawa: Laboratorium Innowacji Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Michel M. (2011). *Streetworking. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nocuń A. Szmagałski J. (1996). *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształtowanie*. Warszawa.
- Olech A. (2006). *Etos zawodowy pracowników socjalnych. Wartości, normy, dylematy etyczne*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Oliwa-Ciesielska M. (2014). *W poszukiwaniu kultury ubóstwa*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Przymerński A. Oliwa-Ciesielska M. (2014). *Publiczna pomoc mieszkaniowa a demarginalizacja społeczna ludności ubogiej*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Rymsza M. (2011). *Czy podejście aktywizujące ma szansę? Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce 20 lat po reformie systemu pomocy społecznej*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Rymsza M. (2012). *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Szluz B. (2011). *Przeciwdziałanie zjawisku bezdomności w Unii Europejskiej*. Przegląd Europejski nr 2.
- Szluz B. (2011). *W kierunku profesjonalizacji pracy socjalnej z osobami bezdomnymi*. Społeczeństwo i Rodzina nr 1 (26).
- Tarkowska E. Warzywoda-Kruszyńska W. Wódcz K. (2003). *Biedni o sobie i swoim życiu*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Trawkowska D. (2006). *Portret współczesnego pracownika socjalnego. Studium socjologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

SŁOWNICZEK

- ➔ **Bezdomność** – sytuacja osób lub rodzin, które w danym czasie nie mają i własnym staraniem nie mogą zapewnić sobie takiego schronienia, które mogłyby uważać za swoje i które spełniałoby minimalne warunki, pozwalające uznać je za pomieszczenie mieszkalne.
- ➔ **Integracja** – w odniesieniu do problemu bezdomności to łączenie i organizowanie w całość różnych działań aktywizujących, mających na celu przywrócenie osobie bezdomnej lub rodzinie zdolności społecznego funkcjonowania. Oznacza także proces włączania się tej grupy w ogół społeczeństwa i możliwość korzystania z pełni praw i usług dostępnych tylko dla większości. W obszarze pomocy społecznej jest to zintegrowane, oparte na współpracy społeczności lokalnej, rynku pracy i różnych podmiotów działanie nastawione na niwelowanie wykluczenia społecznego, jako warunku wyjścia z bezdomności osób, rodzin i grup. Działanie realizowane między innymi poprzez przywrócenie godności i motywowanie, rekonstrukcję więzi społecznych, wzmocnienie kompetencji społecznych, aktywizację społeczną i zawodową skierowaną do konkretnych osób i grup społecznych mających perspektywę przezwyciężenia bezdomności.
- ➔ **Interwencja** – działanie na rzecz osoby, rodziny bezdomnej lub zagrożonej bezdomnością, wymagającej natychmiastowej lub jak najszybszej reakcji, związanej z brakiem możliwości poradzenia sobie z sytuacją kryzysową przez te osoby bez pomocy z zewnątrz. Interwencja powinna być w miarę możliwości działaniem interdyscyplinarnego zespołu.
- ➔ **Mapa miejsc niemieszkalnych** – to spis miejsc znajdujących się w przestrzeni publicznej, w których przebywają osoby bezdomne, a które odwiedzają streetworkerzy podczas swojej pracy. Mapa miejsc niemieszkalnych posiadać może takie informacje jak: adres miejsca, opis miejsca, lokalizację, znaki szczególwe, pod który komisariat policji, straży miejskiej lub OPS podlega dane miejsce (patrz też: miejsce niemieszkalne).
- ➔ **Outreach** – (sięgając poza, do, na zewnątrz) w kontekście pracy socjalnej jest to metoda pracy realizowana z osobami przebywającymi w swoich środowiskach. Jej istotą jest wyjście pracownika poza ramy instytucji do miejsc przebywania odbiorców, w celu udzielenia im adekwatnej pomocy, jedną z form pracy outreach jest streetworking (patrz też: streetworking).
- ➔ **Partnerstwo** – dobrowolny związek i współpraca osób/grup osób, instytucji i organizacji, które wspólnie realizują i ponoszą odpowiedzialność za realizację określonego celu i działania. Podstawowymi zasadami działania w partnerstwie są: dobrowolność uczestnictwa, równorzędność partnerów, zaufanie, wzajemność.
- ➔ **Partnerstwo lokalne** jest płaszczyzną stałej współpracy pomiędzy partnerami lokalnymi, reprezentującymi różne obszary życia społeczno-gospodarczego. Partnerzy w sposób trwały i systematyczny planują i realizują działania. Partnerstwo lokalne jest też „szkoła” myślenia i działania na rzecz dobra wspólnego, minimalizująca interesy partykularne. Niezależnie od problematyki, jaka się zajmuje, czy otoczenia, w którym działa, atutami partnerstwa są: dobra znajomość problemów społeczności lokalnej, współdziałanie różnych podmiotów lokalnych, zdolność do pobudzania oddolnych inicjatyw obywatelskich, tworzenie przyjaznego klimatu do rozwoju, efektywne eliminowanie mechanizmów działających wykluczająco na słabsze ekonomicznie i społecznie grupy mieszkańców i wreszcie to, co w każdym działaniu jest najważniejsze – dobrowolne wzięcie na siebie zobowiązań i odpowiedzialności w celu rozwiązywania istniejących problemów
- ➔ **Polityka społeczna** – wiąże się z instrumentalnym wykorzystaniem władzy w państwie do osiągnięcia wszechstronnego dobrobytu wszystkich obywateli, z uwzględnieniem nierówności socjalno-ekonomicznych oraz nierówności władzy między różnymi grupami obywateli (Szarfenberg, 2008, s. 34)
- ➔ **Pomoc socjalna** – jest to rodzaj świadczenia udzielanego w formie pieniężnej lub rzeczowej dostosowanego do aktualnej sytuacji osoby bezdomnej.
- ➔ **Pomoc społeczna** – jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. (Ustawa z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej). *Pomoc społeczna jest zorganizowanym systemem świadczeń i instytucji społecznych mających za zadanie dopomóc jednostkom i grupom w osiągnięciu zadowalającego poziomu życia, stanu zdrowia, stosunków osobistych i społecznych, co pozwoli w pełni rozwinąć im możliwości, oraz będzie sprzyjała pomysłowości pozostając w harmonii z potrzebami ich rodzin i otoczenia* (Friedlander, 1961, s.4)
- ➔ **Praca socjalna** – to działalność zawodowa, mająca na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi. (Ustawa z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej).
- ➔ **Pracownik socjalny** – osoba zajmująca się profesjonalnym pomaganiem, legitymująca się odpowiednim wykształceniem w tym zakresie. Ustawa o pomocy społecznej bardzo precyzyjnie określa, jakie warunki muszą być

spełnione, aby być pracownikiem socjalnym w Polsce. Pracownikiem socjalnym może być osoba, która posiada dyplom uzyskania tytułu zawodowego w zawodzie pracownik socjalny lub dyplom wyższej szkoły zawodowej o specjalności praca socjalna lub ukończone studia wyższe o specjalności praca socjalna na jednym z kierunków: pedagogika, politologia, psychologia, socjologia lub nauki o rodzinie (Ustawa z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej – Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm).

- ➔ **Problemy społeczne** – mogą być definiowane jako ogólne wzory zachowania ludzkiego lub warunków społecznych, które są postrzegane jako zagrożenia dla społeczeństwa przez znaczącą liczbę ludności, przez silne grupy, bądź przez charyzmatyczne jednostki, oraz które mogą być rozwiązane czy też którym można jakoś zaradzić
- ➔ **Profilaktyka** – zapobieganie powstawaniu i utrwalaniu zjawiska bezdomności, oparte na profesjonalnej identyfikacji problemu i diagnozie towarzyszących bezdomności zagrożeń społecznych w środowisku lokalnym, ukierunkowane na najbardziej zagrożone bezdomnością osoby, rodziny i grupy społeczne i na całe społeczności. Wyróżniamy 3 stopnie profilaktyki:

- a. Pierwszorzędową – uprzedzającą występowanie negatywnych zachowań, problemów, mającą na celu opóźnianie wieku podejmowania zachowań ryzykowanych. Profilaktyka pierwszorzędowa kierowana jest do ludzi zdrowych, wspomaga prawidłowe procesy rozwoju psychospołecznego poprzez dostarczanie rzetelnych informacji, dostosowanych do potrzeb adekwatnych do wieku. Ma na celu wzmacnianie czynników zewnętrznych i wewnętrznych chroniących przed wystąpieniem patologicznych zjawisk.
- b. Drugorzędową (tzw. wczesną interwencję) – kierowaną do osób, u których pojawiają się pierwsze przejawy niedostosowania społecznego. Celem profilaktyki drugorzędowej jest stworzenie warunków, w których przy wykorzystaniu zasobów i aktywności klienta oraz współdziałaniu środowiska możliwe jest zahamowanie niepożądanych zachowań i powrót do optymalnego poziomu funkcjonowania psychospołecznego. Profilaktykę drugorzędową najczęściej stosuje się wobec osób, które wychowują się w niekorzystnych warunkach, przeżywają poważne problemy, prowadzące do zaburzeń, uzależnień czy patologii. Wobec tych osób podejmuje się działania o charakterze wczesnej interwencji, opracowuje się programy profilaktyczne.
- c. Trzeciorzędową (powstrzymującą) – wykorzystującą intensywne formy przeciwdziałania kryzysom, które grożą rozpadem rodziny, czy też utratą samodzielności życiowej. Kierowana jest do osób, u których zdiagnozowano występowanie zachowań patologicznych i wszelkiego rodzaju uzależnień i dysfunkcji społecznych, którzy często wymagają szerokiego wachlarza oddziaływań terapeutycznych. Profilaktyka trzeciorzędowa ukierunkowana jest na udzielanie wsparcia po zakończeniu działań pomocowych (np. terapii), po to by umożliwić danej osobie readaptację społeczną i znalezienie swojego miejsca w społeczeństwie. Profilaktyka trzeciorzędowa to działania specyficzne dostosowane do indywidualnych potrzeb osób wymagających.

- ➔ **Streetworker** (pracujący wśród osób bezdomnych) – jest odpowiednio przygotowanym i przeszkolonym pracownikiem, który pracuje metodą streetworkingu wśród osób bezdomnych.
- ➔ **Streetworking w środowisku osób bezdomnych** to metoda pracy prowadzonej przez odpowiednio przygotowanych i przeszkolonych pracowników z osoba bezdomna pozostająca poza systemem pomocy instytucjonalnej i/lub przebywająca w miejscach niemieszkalnych, odbywającej się w jej środowisku, na akceptowanych obustronnie zasadach, w jej tempie i w oparciu o wspólnie wypracowany plan.
- ➔ **Superwizja** – według klasycznej, szerokiej definicji, superwizja jest metodą administrowania (relacja pracownik – podwładny), edukowania, wpierania, oraz konsultowania (relacja współpracownik-współpracownik) pracowników. W rozumieniu pracowników instytucji pomocy społecznej, superwizja jest metodą szkolenia i wzbogacenia kompetencji w zawodach i funkcjach polegających na pracy z ludźmi, w których metodyczne działanie w interakcjach pomiędzy jednostkami jest ważnym aspektem wykonywania zadań zawodowych. Główne zadanie superwizji polega na uczeniu analizy problemów. Superwizja przenika różne podejścia metodyczne i dziedziny zawodowe.” (Szmagałski, 2004, s.13).

Spis materiałów filmowych poświęconych problematyce bezdomności

Januchta B. (2003). *Żywot Michała*. Agencja Filmowa Telewizji Polskiej; muzyka: Michał Lorenc; zdjęcia: Piotr Sędzikowski; dokumentalny

Dobrowoski D. (2008). *Skopani*. Cinema Albert Production; muzyka: Piotr Rubik; zdjęcia: Elżbieta Kowalczyk, Rafał Mróz; fabularyzowany dokument

Polak H. Celiński A. (2005). *Dzieci z Leningradzkiego*; zdjęcia: Hans Jurgen Burkard, Polak Hanna, Andrzej Celiński; dokumentalny

Adamik K. (2008). *Boisko bezdomnych*. Studio Filmowe TOR; muzyka: Antoni Łazarkiewicz; zdjęcia: Jacek Petrycki; obyczajowy

Adamek M. (2005). *W drodze*. Telewizja TVP; muzyka Andrzej Izdebski; zdjęcia: Andrzej Żurawski; dokumentalny

Jeniek B. Motyl T. Myjkowska D. (2006). *Bracia Alberta*. TVP Gdańsk

Cinema Albert Production (2006). *Sie masz Witkor*; fabularny

Cinema Albert Production (2006). *Pielgrzym*; dokumentalny

Cinema Albert Production (2007). *Wezwani do światła*.

Cinema Albert Production (2008). *Moja wigilia*.

Cinema Albert Production (2010). *Mój Manhattan*.

Cinema Albert Production (2011). *Historia Kazia*.

Cinema Albert Production (2012). *Człowiek, który morza nie widział*.

Cinema Albert Production (2012). *Wyznania alkoholika Sztajmesa*.

Cinema Albert Production (2013). *Żyga*.

Cinema Albert Production (2013). *Chłopcy z 60+ w pustelni*.

Cinema Albert Production (2013). *Krótki weekend*

Cinema Albert Production (2013). *Sztajmes*.

Cinema Albert Production (2013). *Życie przytul mnie*

Cinema Albert Production (w przygotowaniu). *Zamknięci*.

ANEKS NR 1. WYBRANE METODY I NARZĘDZIA BADAWCZE

1. Badanie socjodemograficzne osób bezdomnych w woj. pomorskim – przykładowy kwestionariusz wywiadu dla osoby dorosłej zastosowany w roku 2013 roku – autor: Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności w Gdańsku

**Kwestionariusz dotyczący osoby dorosłej
w dniu 06 grudnia 2013 r.**

Nazwa powiatu (w którym realizowane jest badanie)

Nazwa gminy (w której realizowane jest badanie)

Nazwa miejscowości (w której realizowane jest badanie)

Miejsce przeprowadzenia badania (podać nazwę)

a. Ogrzewalnia	f. Miejsca niemieszkalne.
b. Noclegownia	g. Działki i altany
c. Schronisko, dom dla osób bezdomnych, hostel	h. Szpitale, hospicja, ZOL-e, inne placówki zdrowia
d. Mieszkania wspierane, chronione, treningowe	i. Zakłady karne, areszty śledcze
e. Mieszkania wynajmowane na otwartym rynku mieszkaniowym	j. Izby wytrzeźwień, pogotowia socjalne
	k. inne, jakie?

Uwagi

<p>UWAGA!!! Pierwszym pytaniem, które należy zadać respondentowi jest pytanie czy w dniu dzisiejszym był badany tym wywiadem. Jeśli dana osoba już uczestniczyła w wywiadzie prosimy nie rozpoczynać wywiadu. Jeśli z osobą bezdomną z pewnych względów jest utrudniony kontakt (wpływ środków psychoaktywnych) bądź osoba bezdomna odmawia wzięcia udziału w badaniu prosimy o wypełnienie kwestionariusza wywiadu z zaznaczeniem płci, szacowanego wieku, miejscem przebywania osoby bezdomnej. W znajdującym się powyżej punkcie UWAGI prosimy pokrótce opisać zaistniałą sytuację</p>	
<p>UWAGA!!! Ankieter nie zadaje tego pytania tylko zaznacza prawidłową odpowiedź na podstawie obserwacji</p> <p>1. Płeć: ☐ mężczyzna ☐ kobieta</p>	<p>1. Proszę podać Pana (i) rok urodzenia:</p> <p>.....</p>
<p>Jakie jest Pana (i) wykształcenie?</p> <p>1. ☐ niepełne podstawowe; 2. ☐ podstawowe;</p> <p>3. ☐ gimnazjalne; 4. ☐ zawodowe; 5. ☐ średnie;</p> <p>6. ☐ wyższe; 7. ☐ nie wiem <i>nie czytać tej odpowiedzi</i></p>	<p>Jak długo jest Pan (i) osobą bezdomną (podać liczbę lat)?</p> <p><i>W przypadku podania miesięcy proszę przeliczyć to na lata. w przypadku podania przedziału lat np. 5–10 lat proszę wpisać środek przedziału czyli 7,5 lat</i></p> <p>..... lat</p>

<p>4. Ostatnie zameldowanie na stałe: 1. na terenie obecnego województwa pomorskiego Powiat Gmina Miejscowość 2. inne województwo Powiat Gmina Miejscowość</p>			
<p>5. Na terenie jakiej gminy, jakiego miasta bądź wsi spędził Pan(i) najdłuższy okres w całym swoim życiu? </p>		<p>6. Jaki jest Pana (i) aktualny stan cywilny? 1. ☐ kawaler/panna; 2. ☐ zamężna/zonaty; 3. ☐ rozwiedziony/rozwidziona; 4. ☐ wdowiec/wdowa; 5. ☐ w wolnym związku; 6. ☐ w separacji; 7. ☐ trudno powiedzieć – <i>nie czytać tej odpowiedzi</i></p>	
<p>7. Gdzie przebywał/a Pan (i) najczęściej w ciągu ostatnich 12 miesięcy? (Można zaznaczyć maksymalnie 5 odpowiedzi)</p> <p>1. ☐ schronisko, noclegownia, ogrzewalnia 2. ☐ dworzec, wagony, bocznice kolejowe 3. ☐ mieszkania wspierane 4. ☐ zakład penitencjarny 5. ☐ altanki, baraki na działkach 6. ☐ klatki schodowe, strychy, piwnice, 7. ☐ rury i węzły ciepłownicze, bunkry 8. ☐ stancje, pokoje wynajmowane 9. ☐ kątem u rodziny lub znajomych 10. ☐ szpital 11. ☐ inne/jakie</p>			
<p>8. Jakie jest Pana (i) aktualne miejsce pobytu? 1. Ogrzewalnia 2. Noclegownia 3. Schronisko, dom dla osób bezdomnych, hostel 4. Mieszkania wspierane, chronione, treningowe 5. Mieszkania wynajmowane na otwartym rynku mieszkaniowym 6. Miejsca niemieszkalne 7. Działki i altany 8. Szpitale, hospicja, ZOL-e, inne placówki zdrowia 9. Zakłady karne, areszty śledcze 10. inne, jakie?</p>			
<p>9. Jaka jest przyczyna Pana (i) bezdomności (zaznaczyć maksymalnie 3 odpowiedzi) 1. ekmisja wymeldowanie 2. konflikt rodzinny 3. uzależnienie własne 4. przemoc w rodzinie 5. utrata noclegów w miejscu byłej pracy 6. konieczność opuszczenia domu dziecka 7. zadłużenie 8. bezrobocie brak pracy 9. opuszczenie zakładu karnego 10. zły stan zdrowia niepełnosprawność</p>			
<p>A teraz zadam Panu/i kilka prostych pytań na które proszę, aby udzielił Pan/i odpowiedzi „tak” lub „nie. Prosimy nie zadawać osobie bezdomnej odpowiedzi „nie wiem” i zaznaczać ją jedynie wówczas, kiedy osoba bezdomna ma wyraźną trudność w odpowiedzi na zadane pytanie.</p>			
10. Czy dba Pan/i o własne zdrowie?	☐	☐	☐
11. Czy według Pana (i) aktualny stan zdrowia pozwala na podjęcie jakiejkolwiek pracy?	☐	☐	☐
12. Czy ze względu na stan zdrowia ma Pan/i jakiegokolwiek trudności w wykonywaniu codziennych czynności takich jak mycie się, ubieranie, poruszanie się, przygotowanie posiłku?	☐	☐	☐
13. Czy chodzi Pan/i regularnie do lekarzy specjalistów w celu wykonania badań kontrolnych, np. do dentysty, ginekologa (w przypadku kobiet), kardiologa, onkologa, urologa, itp.?	☐	☐	☐
14. Czy choruje Pan/i na jakąś chorobę przewlekłą?	☐	☐	☐
15. Czy w zeszłym roku był/a Pan/i przeziębiony/a?	☐	☐	☐
16. Czy miał/a Pan/i w ostatnim czasie problemy z układem pokarmowym (z trawieniem)?	☐	☐	☐
17. Czy w Pana/i najbliższym otoczeniu są ludzie, z którymi może Pan/i porozmawiać zawsze, kiedy tego Pan/i potrzebuje?	☐	☐	☐
18. Czy w miejscu, w którym Pan/i aktualnie przebywa czuje się Pan/i akceptowany/a przez innych?	☐	☐	☐
19. Czy w miejscu, w którym aktualnie Pan/i przebywa czuje się Pan/i bezpiecznie?	☐	☐	☐
20. Czy w miejscu, w którym aktualnie Pan/i przebywa pozostałe osoby darzą Pana/i szacunkiem?	☐	☐	☐
21. Czy w miejscu, w którym aktualnie Pan/i przebywa ma Pan/i możliwość świętowania z innymi?	☐	☐	☐
22. Czy aktualnie pracuje Pan/i zarobkowo?	☐	☐	☐
23. Czy to praca na czarno? Omijamy zadawanie tego pytania jeśli w pytaniu nr 23 padła odp. NIE	☐	☐	☐
24. Czy posiada Pan/i jakikolwiek zawód, fach?	☐	☐	☐
25. Czy był/aby Pan/i gotowy/a do podjęcia pracy jutro bądź w najbliższych dniach?	☐	☐	☐
26. Czy w ciągu ostatniego roku uczestniczył/a Pan/i w jakiegokolwiek aktywności związanej z podnoszeniem swoich kwalifikacji zawodowych czy innych umiejętności?	☐	☐	☐
27. Czy w ciągu ostatniego miesiąca szukał/a Pan/i pracy?	☐	☐	☐

28. Czy może Pan/i aktualnie liczyć na jakiegokolwiek wsparcie ze strony członka Pana/i rodziny?	☐	☐	☐
29. Czy w przeciągu ostatniego roku grono osób na które może Pan liczyć zmniejszyło się?	☐	☐	☐
30. Czy jest Pan/i w stanie funkcjonować samodzielnie bez pomocy instytucji wsparcia takich jak MOPS, organizacje pozarządowe, kościelne, charytatywne?	☐	☐	☐
31. Czy otrzymywanie pomocy od innych osób bądź instytucji jest głównym sposobem na Pana/i utrzymanie się?	☐	☐	☐
32. Czy czuje się Pan/i osobą niezależną od innych, osobą samodzielną?	☐	☐	☐
33. Czy brał/a Pan/i udział w ostatnich wyborach parlamentarnych, samorządowych czy prezydenckich?	☐	☐	☐
34. Czy w ciągu ostatniego roku angażował się Pan/i w jakiegokolwiek działania o charakterze społecznym, które realizowane były w okolicy Pana/i miejsca zamieszkania, dzielnicy, miasta?	☐	☐	☐
35. Czy przynależą Pan/i do jakiejś organizacji?	☐	☐	☐
36. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy uczestniczył Pan/i w jakimś przedstawieniu, koncercie, seansie filmowym mającym miejsce w teatrze, filharmonii, operze, kinie lub innym tego typu miejscu (obiekcie)?	☐	☐	☐
37. Czy ma Pan/i jakieś pasje, jakieś hobby, którym poświęca Pan/i swój wolny czas?	☐	☐	☐
38. Czy czuje się Pan/i osobą osamotnioną, mimo że tego nie chce?	☐	☐	☐
39. Czy ma Pan/i przyjaciół?	☐	☐	☐
40. Czy zdarzają się Panu/i takie chwile, że nie chce się Panu/i żyć?	☐	☐	☐
41. Czy czuje się Pan/i osobą szczęśliwą?	☐	☐	☐
42. Czy czuje się Pan/i osobą potrzebną innym?	☐	☐	☐
43. Czy w ciągu ostatniego roku zmuszony był/a Pan/i leczyć się „domowymi sposobami” z powodu braku możliwości wykupu leków?	☐	☐	☐
44. Czy w ciągu ostatniego roku zdarzało się Panu/i być głodnym/głodną przez wiele dni?	☐	☐	☐
45. Czy posiada Pan/i jakieś niespłacone długi, pożyczki, zaległości finansowe, bądź inne bieżące zobowiązania finansowe, np. comiesięczne alimenty?	☐	☐	☐
46. Czy w ciągu ostatniego roku unikał/a Pan/i jakichś osób/instytucji bo ma Pan/i wobec nich jakiś dług?	☐	☐	☐
47. Czy Pana/i sytuacja materialna w ciągu ostatniego roku pogorszyła się?	☐	☐	☐
48. Czy w ciągu ostatniego roku wykonywał/a Pan/i jakiegokolwiek czynności, działania zmierzające do wyjścia z bezdomności?	☐	☐	☐
49. Czy obawia się Pan/i swojej starości?	☐	☐	☐
50. Czy obawia się Pan/i w przyszłości pogorszenia stanu zdrowia/przewlekłej choroby?	☐	☐	☐
51. Czy uważa Pan/i że za 5 lat będzie się Panu/i żyło lepiej niż dzisiaj?	☐	☐	☐
52. Czy według Pana/i ma Pan/i wpływ na własne życie?	☐	☐	☐
53. Czy aktualnie ma Pan/i orzeczony stopień niepełnosprawności?/grupę inwalidzką?	☐	☐	☐
54. Jeśli tak to jaki to stopień niepełnosprawności? ☐ lekki ☐ umiarkowany ☐ znaczny			
55. Jak ocenia Pan/i swój dzisiejszy stan zdrowia? ☐ Bardzo dobrze ☐ dobrze ☐ dostatecznie ☐ niedostatecznie ☐ nie wiem			
56. Czy w ciągu ostatniego roku był/a Pan/i w szpitalu? TAK NIE NIE WIEM ☐ przejdź do pyt. 58 i 59 ☐ zakończ wywiad ☐ zakończ wywiad			
57. Czy mógłby/mogłaby Pan/i określić w przybliżeniu ile razy był/a Pan/i w ostatnim roku w szpitalu? ☐ razy ☐ nie wiem ☐ dni ☐ nie wiem			

.....
podpis osoby wypełniającej kwestionariusz wywiadu

2. Skala zagrożenia bezdomnością – autor: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni (Dębska-Cenian A., Kowalewski M, 2010, s.121–144)

190

SKALA ZAGROŻENIA BEZDOMNOŚCIĄ

Skala zagrożenia bezdomnością wypełniana jest dla **wszystkich pełnoletnich osób**, przebywających w **jednym** lokalu mieszkalnym. Pracownik socjalny w pierwszej kolejności wypełnia dane **dla każdego dorosłego klienta**, zarówno objętego jak i nie objętego dotąd wsparciem ośrodka pomocy społecznej, przebywającego w danym lokalu mieszkalnym, a następnie sumuje uzyskane wyniki dla całego środowiska rodzinnego. Skala składa się z dziesięciu głównych kategorii zagrożeń i w każdej kategorii można uzyskać inną liczbę punktów, przyznawanych zgodnie z podanymi przy danej kategorii opisami. Wśród kategorii znajdują się takie, które przy wyborze odpowiedniej punktacji, wymagają posilkowania się zaświadczeniami (oznaczone są one przypisem). Maksymalna liczba punktów, jaką każdy klient może uzyskać w skali wynosi 72 pkt; Dla całej rodziny wynik jest również uśredniany, tak, aby zmieścić się on w przedziale do 72 pkt. Uzyskane wyniki pozwalają zakwalifikować zarówno poszczególnych klientów jak i całe środowisko rodzinne do jednej z trzech grup ryzyka zagrożenia bezdomnością (**0–24 niskie zagrożenie bezdomnością 25–48 średnie zagrożenie bezdomnością 49–72 wysokie zagrożenie bezdomnością**). **UWAGA:** Pracownik socjalny przyznaje punkty kierując się własną oceną – wynikającą z analizy sytuacji klienta oraz otrzymanych zaświadczeń, potwierdzających sytuację klienta.

KARTA RODZINY (wypełniana tylko dla dorosłych osób z jednego gospodarstwa domowego, przebywających w jednym lokalu mieszkalnym²⁵)

- KLIENT 1** (imię i nazwisko) wiek Czas korzystania z pomocy społecznej (w latach)
- KLIENT 2** (imię i nazwisko) wiek Czas korzystania z pomocy społecznej (w latach)
- KLIENT 3** (imię i nazwisko) wiek Czas korzystania z pomocy społecznej (w latach)
- KLIENT 4**²⁹ (imię i nazwisko) wiek Czas korzystania z pomocy społecznej (w latach)

Łączna liczba osób w środowisku rodzinnym: pełnoletnich;

PODSUMOWANIE ZNAJDUJĄCEJ SIĘ PONIŻEJ SKALI (tu zamieszczane są wyniki zbiorcze z całej skali)

KLIENT (współtworzący dane środowisko rodzinne)	Łączna liczba punktów w skali	Środowisko rodzinne – łączne punkty
KLIENT 1 (imię i nazwisko)		
KLIENT 2 (imię i nazwisko)		
KLIENT 3 (imię i nazwisko)		
KLIENT 4 (imię i nazwisko)		

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
1. Sytuacja lokalowa (max.10 punktów)				
<ul style="list-style-type: none"> Prawo do przebywania w lokalu³⁰ (brak prawa klienta do mieszkania/lokalu – także najem bez umowy – 2 pkt.; niestabilna sytuacja prawna dotycząca przebywania klienta w mieszkaniu/lokalu – także toczące się postępowanie spadkowe, sądowe – 1 pkt.; pełne prawo do przebywania klienta w mieszkaniu/lokalu – 0 pkt.) Sytuacja meldunkowa (klient nie posiada żadnego stałego meldunku – 2 pkt.; klient posiada stały meldunek, ale obecnie nie przebywa/nie może przebywać w lokalu, w którym jest zameldowany – 1 pkt.; klient obecnie przebywa w lokalu, w którym jest zameldowany na okres stały – 0 pkt.) Rodzaj/charakter obecnie zajmowanego lokalu (lokal zajmowany „na dziko”/lokal zajmowany na podstawie umowy ustnej bądź grzeźnościowego użyczenia/lokal w trakcie wypowiedzenia najmu – 3 pkt.; lokal wynajmowany na podstawie spisanej umowy³¹ w krótkim okresie czasu (częsta zmiana wynajmowanych lokali mieszkalnych) – 2 pkt.; lokal wynajmowany na podstawie spisanej umowy³² nieprzerwanie w długim okresie czasu (powyżej 1 roku) – 1 pkt.; mieszkanie socjalne – 1 pkt.; mieszkanie zakupione na kredyt/pod zastaw hipoteki – 1 pkt.; mieszkanie spółdzielcze/spółdzielczo własnościowe/własnościowe – 0 pkt.; mieszkanie komunalne/taniego budownictwa socjalnego – 0 pkt.) Warunki lokalowe (bardzo złe/złe warunki lokalowe/mieszkanie – 2 pkt.; średnie warunki lokalowe/mieszkanie – 1 pkt.; dobre/bardzo dobre warunki lokalowe/mieszkanie – 0 pkt.) Uwaga: w warunkach lokalowych należy wziąć pod uwagę nie tylko wyposażenie lokalu (dostęp do środków wpływających na higienę i standard życia), ale też stopień zagęszczenia jego mieszkańców w stosunku do liczby metrów kwadratowych. Działania na rzecz poprawy sytuacji mieszkaniowej (sytuacja lokalowa/mieszkania nie wymaga zmiany bądź klient podejmuje działania mające na celu poprawę jego sytuacji lokalowej/mieszkania (otrzymuje dodatek mieszkaniowy, ma złożony wniosek o przydział mieszkania socjalnego itd.) – 0 pkt.; klient nie podejmuje żadnych starań dotyczących własnej sytuacji mieszkaniowej/lokalowej – 1 pkt.) 				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
2. Stopień zagrożenia utratą lokalu mieszkalnego³³ (max.10 punktów)				
<ul style="list-style-type: none"> Zagrożenie eksmisją³⁴ lub wypowiedzenie najmu (prawomocna decyzja o eksmisji bez prawa do lokalu/wypowiedzenie najmu – 3 pkt.; prawomocna decyzja o eksmisji z prawem do lokalu – 2 pkt.; wszczęte postępowanie eksmisyjne/wypowiedzenie najmu – 1 pkt.; brak zagrożenia wszczęciem postępowania eksmisyjnego – 0 pkt.) Czas trwania zadłużenia lokalu wynikającego z opłat czynszowych³⁵ bądź najmu (zadłużenie lokalu utrzymujące się nieprzerwanie powyżej 6 m-cy – 3 pkt.; zadłużenie lokalu pojawiające się kilkakrotnie w ciągu roku w różnych odcinkach czasu – 2 pkt.; zadłużenie lokalu utrzymujące się poniżej 6 miesięcy – 1 pkt.; brak zadłużenia lokalu – 0 pkt.) Kwota zadłużenia lokalu wynikająca z opłat czynszowych³⁶ (lokal zadłużony powyżej 4000 zł – 2 pkt.; lokal zadłużony poniżej 4000 zł – 1 pkt.; brak zadłużenia – 0 pkt.) Zadłużenie lokalu z tytułu eksploatacji lokalu (regularnie występują inne zadłużenia z tytułu eksploatacji mieszkania (prąd, gaz, ogrzewanie, woda, itd.) – 2 pkt.; sporadycznie występują inne zadłużenia z tytułu eksploatacji mieszkania (prąd, gaz, ogrzewanie, woda itd.) – 1 pkt.; brak innych zadłużeń – 0 pkt.) 				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

²⁸ Jeżeli w jednym lokalu mieszkalnym znajduje się więcej niż jedno gospodarstwo domowe – to dla każdego gospodarstwa domowego należy wypełnić odrębną skalę zagrożenia bezdomnością.
²⁹ Jeżeli w danym gospodarstwie domowym znajduje się więcej niż 4 klientów, to należy kontynuować wypełnianie skali na następnym druku.

³⁰ Pytanie dotyczy lokalu, w którym obecnie przebywa klient.

³¹ Znaczenie tej kategorii wymaga przedłożenia przez klienta/klientów umowy wynajmu.

³² Znaczenie tej kategorii wymaga przedłożenia przez klienta/klientów umowy wynajmu.

³³ Pytania dotyczą lokalu, w którym obecnie przebywa klient (także wynajmowanego).

³⁴ Określenie tej kategorii wymaga przedłożenia przez klienta/klientów decyzji eksmisyjnej. Uwaga: należy sprawdzić czy decyzja dotyczy wszystkich osób w lokalu.

³⁵ Określenie tej kategorii wymaga przedłożenia przez klienta/klientów zaświadczenia ze spółdzielni mieszkaniowej (według wzoru).

³⁶ Określenie tej kategorii wymaga przedłożenia przez klienta/klientów zaświadczenia ze spółdzielni mieszkaniowej (według wzoru).

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
<p>3. Sytuacja zawodowa (max. 9 punktów)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktywność na rynku pracy (klient od min. 3 miesięcy nie podejmuje żadnej aktywności zawodowej, zapewniającej mu źródło dochodu – 2 pkt.; klient poniżej 3 miesięcy nie podejmuje żadnej aktywności zawodowej, zapewniającej mu źródło dochodu – 1 pkt.; klient obecnie podejmuje aktywność zapewniającą mu źródło dochodu – 0 pkt.) Uwaga: jeżeli klient nie musi/obiektywnie nie może podejmować pracy zarobkowej (np. z powodu niepełnosprawności, edukacji) bądź jest rencistą/emerytem/– przyznajemy 0 pkt.; • Rodzaj pracy zarobkowej (klienta posiada obecnie zatrudnienie na podstawie umowy o pracę na czas nieokreślony/prowadzi działalność gospodarczą – 0 pkt.; klient posiada obecnie zatrudnienie na podstawie umowy o pracę na czas określony/na podstawie umowy zlecenie/umowy o dzieło – 1 pkt.; klient podejmuje pracę sezonową/dorywczą bądź pracę na czarno – 2 pkt.; klient nie posiada żadnego zatrudnienia/nie podejmuje żadnej pracy dorywczej – 3 pkt.) Uwaga: jeżeli klient nie musi/obiektywnie nie może podejmować pracy zarobkowej (np. z powodu niepełnosprawności, edukacji) bądź jest rencistą/emerytem – przyznajemy 0 pkt.; • Atrakcyjność na rynku pracy (klienta posiada wysokie kwalifikacje/umiejętności zawodowe/atrakcyjne wykształcenie/doświadczenie zawodowe – 0 pkt.; klient posiada średnie kwalifikacje/umiejętności zawodowe/średnio atrakcyjne wykształcenie/średnie doświadczenie zawodowe – 1 pkt.; klient nie posiada żadnych kwalifikacji/umiejętności zawodowych/ma podstawowe wykształcenie/nie posiada doświadczenia zawodowego – 2 pkt.) Uwaga: jeżeli klient nie musi/obiektywnie nie może podejmować pracy zarobkowej (np. z powodu niepełnosprawności, edukacji) bądź jest rencistą/emerytem – przyznajemy 0 pkt.; • Barier w podejmowaniu zatrudnienia (klient posiada silne nagromadzenie barier – np. w postaci niskich kwalifikacji, bycia samotnym rodzicem, wieku, braku wykształcenia, niepełnosprawności itd. – uniemożliwiających podjęcie/podejmowanie zatrudnienia – 2 pkt.; klient posiada średnie nagromadzenie barier uniemożliwiających podjęcie/podejmowanie zatrudnienia – 1 pkt.; klient nie posiada, bądź posiada jedynie w niewielkim stopniu bariery utrudniające podjęcie/podejmowanie zatrudnienia – 0 pkt.) Uwaga: jeżeli klient nie musi/obiektywnie nie może podejmować pracy zarobkowej (np. z powodu niepełnosprawności, edukacji) bądź jest rencistą/emerytem – przyznajemy 0 pkt.; <p>Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)</p> <p>Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)</p>				
<p>4. Sytuacja ekonomiczna (max. 7 punktów)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Adekwatność źródła dochodu (klient posiada wystarczające do potrzeb źródło dochodu (z pracy zarobkowej/pomocy społecznej¹⁹/alimentów/renty, emerytury/zasiłków) – 0 pkt.; klient posiada nie do końca wystarczające do potrzeb źródło dochodu (z pracy zarobkowej/pomocy społecznej/alimentów, renty, emerytury/zasiłków) – 1 pkt.; klient posiada niewystarczające do potrzeb źródło dochodu (z pracy zarobkowej/pomocy społecznej/alimentów, renty, emerytury/zasiłków) bądź nie posiada źródła dochodu w ogóle – 2 pkt.) • Zadłużenia i zobowiązania finansowe poza zadłużeniem z tytułu zamieszkania (klient nie posiada żadnych zadłużeń/zobowiązań finansowych – 0 pkt.; klient posiada zadłużenia/zobowiązania finansowe (kredyty konsumenne, alimenty, pożyczki), które bez problemu reguluje – 1 pkt.; klient posiada zadłużenia/zobowiązania finansowe (kredyty konsumenne, alimenty, pożyczki), których nie jest w stanie w regularny sposób spłacać – 2 pkt.; klient posiada zająca komornicze¹ z tytułu nieopłaconych zobowiązań finansowych (kredytów konsumenckich, alimentów, pożyczek) – 3 pkt.) • Niezależność finansowa (klient jest w stanie utrzymać się samodzielnie – 0 pkt.; klient jest w stanie się utrzymać przy niewielkim zaangażowaniu różnych form pomocy – 1 pkt.; klient jest w stanie się utrzymać jedynie przy pełnym uzyskiwaniu wielowymiarowych form pomocy – 2 pkt.) <p>Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)</p> <p>Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)</p>				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
5. Sytuacja prawna (maks. 8 punktów)				
<ul style="list-style-type: none"> Prawa rodzicielskie (Klient posiada odebrane/przejęte prawa rodzicielskie – 2 pkt.; klient, podlega procedurze odebrania bądź ograniczenia praw rodzicielskich/bądź posiada ograniczone bądź odebrane prawa rodzicielskie – 1 pkt.; klient nie posiada dzieci bądź nigdy nie miał ograniczonych/nie był pozbowiony praw rodzicielskich – 0 pkt.) Kurator (obecnie istnieje nadzór kuratora rodziny – 3pkt; obecnie istnieje nadzór kuratora zawodowego – 2 pkt; zakończył się już nadzór kuratora rodziny/kuratora zawodowego – 1 pkt; brak nadzoru kuratorskiego – 0 pkt) Kara pozbawienia wolności (klient obecnie błądzący w toku postępowania karnego – 3 pkt.; osoba z przeszłością kryminalną, obecnie posiadająca wyrok w zawieszeniu/przebywająca na zwolnieniu warunkowym – 2 pkt.; osoba z przeszłością kryminalną – obecnie nie zagrożona karą pozbawienia wolności – 1 pkt.; osoba nigdy nie podlegająca karze pozbawienia wolności bądź; podlegająca karze o małej szkodliwości społecznej) bądź tej, która się przedawniła – 0 pkt.) 				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
6. Stan zdrowia (przewlekłe choroby/niepelnosprawność) (maks. 6 punktów)				
<ul style="list-style-type: none"> Występowanie u klienta niepełnosprawności¹² (występowanie niepełnosprawności w stopniu znacznym/ grupa – 3 pkt.; w stopniu umiarkowanym// grupa – 2 pkt.; w stopniu lekkim//I grupa – 1 pkt.; niewystępowanie stopnia niepełnosprawności – 0 pkt.) Stan zdrowia (czy stan zdrowia wynikający z występowania u klienta przewlekłej choroby bądź sytuacji nie mogącej już ulec zmianie np. z powodu wieku – 3 pkt.; zły stan zdrowia wynikający z krótkotrwałej sytuacji zdrowotnej) – 2 pkt.; dostateczny/dobry stan zdrowia – 1 pkt.; bardzo dobry stan zdrowia – 0 pkt.) 				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
7. Uzależnienie od alkoholu/narkotyków/innych środków psychoaktywnych (maks. 7 punktów)				
<ul style="list-style-type: none"> Występowanie u klienta uzależnienia¹³ (występowanie uzależnienia w formie czynnej) – 3 pkt.; występowanie uzależnienia z zachowaniem abstynencji – 2 pkt.; klient nigdy nie był diagnozowany, jednak istnieje podejrzenie, że jest uzależniony od alkoholu – 1 pkt.; niewystępowanie uzależnienia – 0 pkt.) Występowanie uzależnienia u innych członków rodziny klienta (występowanie uzależnienia u najbliższych członków rodziny klienta – 2 pkt.; występowanie uzależnienia u dalszych członków rodziny klienta – 1 pkt.; niewystępowanie uzależnienia – 0 pkt.) Podjęcie leczenia uzależnień¹⁴ (podejmowanie przez klienta leczenia uzależnień w sposób stały i regularny – 0 pkt.; sporadyczne podejmowanie przez klienta prób leczenia uzależnień bądź korzystanie jedynie z wybiórczych form np. tylko grup wsparcia – 1 pkt.; nie podejmowanie żadnych form leczenia uzależnień – 2 pkt.) Uwaga: w przypadku klienta nieuzależnionego, niewymagającego leczenia przyznajemy 0 pkt. 				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
8. Problemy wewnątrz rodzinne, rzutujące na sytuację klienta (maks. 8 punktów)				
• Przemoc domowa (obecnie klient doświadczają w rodzinie/ jest sprawcą w rodzinie/ przemoc domowej – 2 pkt.; klient w przeszłości doświadczal/był sprawcą przemocy domowej – 1 pkt.; klient nigdy nie doświadczal/nie był sprawcą przemocy domowej – 0 pkt.)				
• Wsparcie rodzinne/społeczne (klient ma pełne wsparcie rodzinne/wsparcie w innych grupach społecznych – 0 pkt.; klient ma niepełne wsparcie w rodzinie/w innych grupach społecznych – 1 pkt.; klient nie ma żadnego wsparcia w rodzinie/w innych grupach społecznych – 2 pkt.) Uwaga: wsparcie rodzinne/społeczne należy rozważać także w kategoriach osób, u których klient mógłby się ewentualnie zatrzymać/żyć/mieszkać po utracie/konieczności opuszczenia lokalu/opuszczeniu zakładu karnego/szpitala itd. Wsparcie można rozważać w kategoriach wsparcia finansowego, emocjonalnego, informacyjnego. Pełne wsparcie oznacza występowanie wszystkich tych form.				
• Rozpad rodziny/bliskich relacji (klient doświadczają pełnego rozpadu swojej rodziny prokreacji/pochodzenia – 2 pkt.; klient jest w wysokim stopniu zagrożony rozpadem własnej rodziny prokreacji/pochodzenia – 1 pkt.; klient jest w niewielkim stopniu bądź nie jest w ogóle zagrożony rozpadem własnej rodziny prokreacji/pochodzenia – 0 pkt.)				
• Wydolność wychowawcza (klient – np. z powodu wielodzietności bądź braku własnych umiejętności jest niewydolny wychowawczo – 2 pkt.; klient nie w pełni wywiązuje się z zobowiązań rodzicielskich – 1 pkt.; klient nie posiada dzieci bądź, w pełni wywiązuje się ze swojej roli rodzicielskiej – 0 pkt.)				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
9. Obciążenia psychologiczne/psychiczne klienta (maks. 6 punktów)				
• Przeszłość instytucjonalna (długotrwały – powyżej 3 lat – pobyt klienta w zakładzie karnym/w domu dziecka/placówce szkolno-wychowawczej/inniej placówce – 2 pkt.; krótkotrwały – poniżej 3 lat – pobyt klienta w zakładzie karnym/w domu dziecka/placówce szkolno-wychowawczej/inniej placówce – 1 pkt.; Klient nigdy nie przebywał w zakładzie karnym/domu dziecka/placówce szkolno-wychowawczej/inniej placówce – 0 pkt.)				
• Przeżywanie kryzysów (klient doświadczają bądź wielokrotnie doświadczal przewlekłego/długotrwałego kryzysu – 2 pkt.; klient doświadczają obecnie kryzysu – 1 pkt.; Klient nie jest obecnie w sytuacji kryzysowej – 0 pkt.)				
• Problemy o podłożu psychicznym (klient osobście doświadczają problemów natury psychicznej – zdiagnozowana choroba psychiczna ¹⁵ – 2 pkt.; u klienta występuje podejrzenie występowania choroby/zaburzeń psychicznych – 1 pkt.; klient nie ma problemów natury psychicznej – 0 pkt.)				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

	Klient 1	Klient 2	Klient 3	Klient 4
10. Stabilność sytuacji życiowej – podsumowanie				
Stabilność sytuacji życiowej (biorąc pod uwagę wszystkie zebrane dane, sytuację życiową klienta można uznać za stabilną – w wymiarze zawodowym, psychologicznym, społecznym, mieszkaniowym, społeczno-bytowym bądź zdrowotnym: tak – 0 pkt.; nie – 1 pkt.)				
Łącznie (punkty klienta – suma wszystkich punktów dla każdego klienta)				
Łącznie (punkty rodziny – suma punktów wszystkich klientów)				

Data wypełnienia

Imię i nazwisko pracownika socjalnego

Uwagi

ANEKS NR 2 Varia

ANKIETA ROZPOZNAJĄCA OCZEKIWANIA PRZED SUPERWIZJĄ DOTYCZĄCĄ KONFLIKTU W PRACY

1. Jakie są Twoje oczekiwania wobec superwizji?

.....

.....

2. Jakie elementy zarządzania konfliktem/sytuacją trudną sprawiają Ci największą trudność?

- a. praca z własnymi emocjami
- b. rozpoznawanie emocji drugiej strony
- c. wpływanie na drugą stronę

3. Które z poniższych tematów chcesz pogłębić w trakcie szkolenia?

(proszę podkreślić te, które Cię interesują)

- a. Co rodzi konflikt? Dlaczego dochodzi do konfliktów?
- b. Co daje konflikt? Konflikt „dobry” i „zły”.
- c. Zapobieganie konfliktom – mój styl komunikacji a konflikt.
- d. Po co mi ten konflikt? Poszukiwanie ukrytych znaczeń – „góra lodowa” konfliktu.
- e. Mapa obszarów konfliktowych w zespole.
- f. Kryteria ustalenia, czy konflikt leży w sferze naszych możliwości rozwiązania.
- g. Gry o władzę.
- h. Co pomoże nam:
 - gdy utożsamiamy problem z trudną osobą;
 - gdy utożsamiamy problem z trudnym charakterem;
 - gdy utożsamiamy problem z trudnym zachowaniem?
- i. Jak angażować się w działanie, gdy wydaje mi się, że jestem bezsilny?
- j. Kiedy w konflikt w zespole wchodzić a kiedy pozostać biernym?
- k. Przyczyny i techniki przełamywania oporu.
- l. Jak tłumione emocje wywołują konflikty? Etapy reakcji emocjonalnej.
- m. Sposoby panowania nad emocjami.
- n. Metody panowania nad złością w sytuacji trudnej.
- o. Różne sposoby przeproszenia.
- p. Jak rozładowywać napięcie – metody radzenia sobie ze stresem.

Co jeszcze?

.....

.....

4. Jakie zagadnienia wydają Ci się najistotniejsze z punktu widzenia pracy na stanowisku pracownika socjalnego?

.....

.....

5. Jakie metody prowadzenia superwizji preferujesz? Proszę napisać poniżej:

.....
.....

i/lub wybierz:

- a. miniwykład
- b. praca indywidualna
- c. praca w grupach
- d. case study
- e. burza mózgów
- f. praca z kamerą
- g. scenki
- h. ćwiczenia na przykładach trenerów
- i. ćwiczenia na przykładach uczestników

6. Na rozwiązanie jakich sytuacji trudnych chciałbyś znaleźć pomysły na superwizji– prosimy opisz je krótko:

.....
.....
.....

7. Na co trener/trenerzy powinni zwrócić szczególną uwagę na superwizji?

.....
.....

8. Co chciałbyś uzyskać dzięki tej superwizji?

.....
.....

9. Po czym poznasz, że superwizja była dla Ciebie efektywna?

.....
.....

Dziękujemy za pomoc przy tworzeniu szkolenia.

**Wzór nr 1. Obowiązujący w standardzie pracy socjalnej GSWB
wzór Indywidualnego Programu Wychodzenia z Bezdomności*****

INDYWIDUALNY PROGRAM WYCHODZENIA Z BEZDOMNOŚCI			
Opracowany w dniu			
Zawarty na okres od..... do.....			
Miejsce zawarcia			
1. Strony programu			
Imię i nazwisko osoby			
Imię i nazwisko pracownika socjalnego			
Imię i nazwisko specjalisty/członka rodziny /innej osoby zaangażowanej w działania pomocowe			
2. Cele programu			
	Nazwa celu wraz z opisem przewidywanych efektów	CZAS REALIZACJI	Hierarchia celów*
CEL GŁÓWNY
Cele szczegółowe w zakresie poszczególnych sfer:
SFERA SOCJALNO-BYTOWA
SFERA RODZINNA
SFERA MIESZKANIOWA
SFERA ZDROWOTNA
SFERA PSYCHOLOGICZNA
SFERA ZAWODOWA
SFERA SPOŁECZNA
Harmonogram działań:			
Lp.	Działania pracownika socjalnego	Działania specjalisty	Działania osoby/członków rodziny**
Cel 1	Co zostanie zrealizowane? W jaki sposób? Jakie zasoby zostaną wykorzystane? W jakim okresie?	Co zostanie zrealizowane? W jaki sposób? Jakie zasoby zostaną wykorzystane? W jakim okresie?	Co zostanie zrealizowane? W jaki sposób? Jakie zasoby zostaną wykorzystane? W jakim okresie?
Cel 2	jw.	jw.	jw.
Cel 3	jw.	jw.	jw.
Cel 4	jw.	jw.	jw.
Termin oceny IPWzB wyznaczono na:	Data, godzina, miejsce		

Wybrane metody pracy z bezdomnymi

<p>4. Ustalenia <i>W ramach indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności każda ze stron zobowiązuje się do: realizowania ustalonych wspólnie działań, informowania o ewentualnych trudnościach w realizacji poszczególnych zadań, przestrzegania ustalonych form współpracy i terminów spotkań. Program może zostać zmieniony za zgodą stron lub na podstawie dokonanej oceny. Kolejne zmiany będą stanowić załącznik do pierwszego programu.</i></p>			
Inne:			
Data i podpisy	Pracownik socjalny	Specjalista/specjaliści	Osoba/członkowie rodziny lub inna osoba zaangażowana w program
<p>5. Ubezpieczenie zdrowotne <i>(wypełniać tylko wtedy, gdy osoba będzie objęta ubezpieczeniem zdrowotnym)</i></p>			
Okres ubezpieczenia			
Data i podpis pracownika socjalnego			
Data i podpis kierownika ośrodka pomocy społecznej			

* należy określić hierarchię priorytetów – wskazać kolejność osiągnięcia celów.

** w sytuacji wyboru planu pracy pracownika socjalnego i/lub specjalistów w działaniach danej osoby zapisać powody, dlaczego nie współpracowała ona w zakresie realizacji IPWzB.

*** na podstawie: Stenka, Olech, Browarczyk (2014). Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności. Podręcznik. Gdańsk: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności, s. 146–147.

Wzór nr 2. Kontrakt socjalny CZĘŚĆ A
Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

Załącznik do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej
z dnia 8 listopada 2010 r. (poz.1439)

(pieczęć ośrodka pomocy społecznej)

**Data zawarcia kontraktu
socjalnego**
.....

KONTRAKT SOCJALNY

określający sposób współdziałania między:

- 1) osobą/rodziną a pracownikiem socjalnym w zakresie rozwiązywania trudnej sytuacji życiowej**
(część I A i II A);
- 2) osobą a pracownikiem socjalnym w celu wzmocnienia aktywności i samodzielności życiowej, zawodowej lub przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu**
(część I B i II B)

(art. 108 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm)

CZĘŚĆ I A
USTALENIA KONTRAKTU SOCJALNEGO
w zakresie rozwiązywania trudnej sytuacji życiowej

I. Strony kontraktu socjalnego

1. Dane osoby/rodziny³⁷⁾ zawierającej kontrakt socjalny

1	Nazwisko	2	Imię
3	Adres zamieszkania/pobytu	4	Numer PESEL lub nazwa i numer d okumentu tożsamości w przypadku braku numeru PESEL
1	Nazwisko	2	Imię
3	Adres zamieszkania/pobytu	4	Numer PESEL lub nazwa i numer dokumentu tożsamości w przypadku braku numeru PESEL

³⁷⁾ W przypadku rodziny wpisać w kolejnych rubrykach dane wszystkich członków rodziny, których będą dotyczyć postanowienia kontraktu socjalnego.

2. Dane pracownika socjalnego ośrodka pomocy społecznej

Nazwisko	Imię	Nr telefonu kontaktowego
----------	------	--------------------------

II. Ocena sytuacji życiowej osoby/rodziny i ustalone w związku z tą sytuacją cele/plan pracy socjalnej

1. Przyczyny trudnej sytuacji życiowej

.....
.....
.....
.....

2. Możliwości osoby/rodziny pozwalające na rozwiązanie trudnej sytuacji życiowej

.....
.....
.....
.....

3. Ograniczenia osoby/rodziny lub bariery w środowisku powodujące utrudnienia w rozwiązywaniu trudnej sytuacji życiowej

.....
.....
.....
.....
.....

4. Cele, które ma osiągnąć osoba/rodzina, umożliwiające przezwycięzenie trudnej sytuacji życiowej

4.1 cel lub cele główne³⁸)

4.2 cele szczegółowe i przewidywane efekty działania

a)

b)

c)

d)

e)

³⁸ W odniesieniu do podstawowej przyczyny powodującej trudną sytuację życiową z uwzględnieniem indywidualnych cech osoby (osób) podpisującej (ych) kontrakt socjalny.

III. Dla osiągnięcia celów, o których mowa w pkt II.4, strony podejmują następujące działania^{39 40}

1	Pani/Pan (imię i nazwisko) działanie ⁴⁰	w terminie	2	Pracownik socjalny działanie ⁴⁰	w terminie
1	Pani/Pan (imię i nazwisko) działanie ⁴⁰	w terminie	2	Pracownik socjalny działanie ⁴⁰	w terminie

IV. W przypadku braku możliwości wynegocjowania kontraktu socjalnego stronom przysługuje prawo do wystąpienia do kierownika ośrodka pomocy społecznej o rozstrzygnięcie kwestii spornych.

V. Ocena realizacji działań ustalonych w kontrakcie socjalnym nastąpi w dniu

VI. Strony kontraktu socjalnego mogą, przed dniem oceny realizacji ustalonych w nim działań, uzgodnić konieczność wprowadzenia zmian kontraktu socjalnego.

VII. Ustalenia dotyczące sposobu przekazywania ewentualnych świadczeń, w tym pomocy pieniężnej, korespondencji i innych

.....

.....

VIII. Osoba/rodzina zawierająca kontrakt socjalny została zapoznana z treścią art. 11 ust. 2 oraz art. 109 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm).

IX. Kontrakt socjalny został sporządzony w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze stron.

.....
(data i podpis osoby zawierającej kontrakt socjalny)

.....
(data, podpis i pieczęć pracownika socjalnego)

³⁹ Wpisać osoby będące stronami, z którymi zawiera się kontrakt socjalny, zgodnie z tabelą w pkt I.

⁴⁰ W kolejnych rubrykach wpisać zobowiązania odnośnie do celów szczegółowych, o których mowa w pkt II.4.2 lit. a - e.

CZĘŚĆ II A
w zakresie rozwiązywania trudnej sytuacji życiowej

OCENA REALIZACJI DZIAŁAŃ USTALONYCH W KONTRAKCIE SOCJALNYM

I. Ocena dokonana przez strony oraz wnioski z realizacji poszczególnych postanowień kontraktu socjalnego ustalonych w dniu⁴¹

.....

.....

1. Kontrakt socjalny jest realizowany zgodnie z ustaleniami – nie wymaga dokonywania zmian.

2. Kontrakt socjalny wymaga wprowadzenia zmian i podjęcia przez strony następujących działań

1	Pani/Pan (imię i nazwisko)	w terminie		2	Pracownik socjalny działanie ⁴²	w terminie
1	Pani/Pan (imię i nazwisko)	w terminie		2	Pracownik socjalny działanie ⁴²	w terminie

II. W przypadku braku możliwości wynegocjowania zmian kontraktu socjalnego stronom przysługuje prawo do wystąpienia do kierownika ośrodka pomocy społecznej o rozstrzygnięcie kwestii spornych.

III. Ocena realizacji zmian wprowadzonych do kontraktu socjalnego nastąpi w dniu⁴³

IV. Strony kontraktu socjalnego mogą, przed dniem oceny realizacji zmian wprowadzonych do kontraktu socjalnego, uzgodnić konieczność wprowadzenia dodatkowych zmian w kontrakcie socjalnym.

V. Osoba/rodzina zawierająca kontrakt socjalny została zapoznana z treścią art. 11 ust. 2 oraz art. 109 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm.)

VI. Sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze stron.

.....
(data i podpis osoby zawierającej kontrakt socjalny)

.....
(data, podpis i pieczęć pracownika socjalnego)

⁴¹ Wypełnić w odniesieniu do celów określonych w kontrakcie socjalnym.

⁴² W kolejnych rubrykach wpisać zobowiązania odnośnie do celów szczegółowych, o których mowa w części I A pkt II. 4.2 lit. a - e.

⁴³ Do kolejnej oceny stosuje się część II A wzoru kontraktu socjalnego.

O projekcie

Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich jest realizatorem projektu systemowego pt.: „*Szkolenia e-learningowe z nowatorskich metod pracy socjalnej i publikacja specjalistycznej literatury z zakresu polityki społecznej i pracy socjalnej*”, który jest realizowany w ramach Działania 1.2 Wsparcie systemowe instytucji pomocy i integracji społecznej POKL, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.

Celem ogólnym projektu jest przybliżenie oraz poszerzenie wiedzy wśród pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej z nowatorskich metod i technik pracy socjalnej.

Projekt zakłada opracowanie oraz przetłumaczenie specjalistycznej literatury dotyczącej pomocy i integracji społecznej, w tym w szczególności nowatorskich technik i metod pracy socjalnej, jak również przygotowanie oraz realizację szkolenia e-learningowego z nowatorskich metod i technik pracy socjalnej z osobami korzystającymi ze świadczeń pomocy społecznej.

Projekt skierowany jest do pracowników Instytucji Pomocy i Integracji Społecznej do których należą w szczególności: regionalne ośrodki polityki społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa w tym rodzinnego, ośrodki wsparcia, ośrodki interwencji kryzysowej, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej.

Założeniem projektu było wydanie serii publikacji – literatury specjalistycznej z zakresu polityki społecznej i pracy socjalnej, w tym nowatorskich metod i technik pracy socjalnej.

Centrum RZL wyraża nadzieję, że lektura 20 publikacji książkowych oraz 10 dotychczas niewydanych w Polsce tłumaczeń angielskojęzycznych zagranicznych publikacji książkowych spotka się z dużym zainteresowaniem pracowników socjalnych. Możliwość wykorzystania w codziennej pracy wiedzy merytorycznej o różnorodnej tematyce, a także umiejętności organizacyjnych prezentowanych w wydanej serii publikacji przyczyni się do podniesienia jakości działań w bezpośrednim kontakcie i pracy z klientami, a tym samym korzystnie wpłynie na podniesienie jakości funkcjonowania Instytucji Pomocy i Integracji Społecznej a tym samym na postrzeganie w społeczeństwie zarówno samych Instytucji, jak i ich pracowników.

Wydawca: **Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich**
Aleje Jerozolimskie 65/79, 00-697 Warszawa
Tel.: 22 237 00 00 | Fax: 22 237 00 99 | e-mail: sekretariat@crzl.gov.pl | www.crzl.gov.pl

ISBN 978–83–7951–301–7 (seria)
978–83–7951–318–5 (17)

Publikacja bezpłatna

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.